

ҒЫЛЫМ

НАУКА

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

Меншік иесі:

Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің
Шырақбек Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

ISSN 2306-451X
N2 (77) 2023 ж., маусым
DOI: 10.47450/2306-451X-2023-77-2

ҒЫЛЫМ = НАУКА

Халықаралық ғылыми журнал.

2002 жылғы наурыздан бастап шығады.

Жарияланымдар тілі - қазақ, орыс, ағылшын

Заң ғылымдары бойынша диссертациялардың негізгі ғылыми нәтижелерін жариялауға арналған басылымдар тізіліміне (ҚР БҒМ БҒСБК 11.02.2021 ж. №2 ҚБП бұйрығы), «Ғылыми дәйексөздеудің ресейлік индексі» (РИНЦ) Ресей библиографиялық деректер базасына, Қазақстандық цитаталау базасына (ҚазБЦ) енгізілген

Бас редактор - Жүнісбеков С.Т., заң ғылымдарының кандидаты
Бас редактордың орынбасары - Нурушев А.Ж., заң ғылымдарының кандидаты

Редакциялық кеңес құрамы:

Айтуарова А.Б., з.ғ.к., Смышляев А.С., философия докторы (PhD),
Хакимов Е.М., философия докторы (PhD), Брылевский А.В., з.ғ.к.,
Кульжанова Г.Т., филос.ғ.к., доцент, Таукенова А.М., филол.ғ.к.

Редакциялық алқа құрамы:

Әбеуов Е.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қарағанды қ.)
Әбіл Е.А., тарих ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
Әкімжанов Т.Қ., заң ғылымдарының докторы, профессор (Алматы қ.)
Джоробекова А.М., заң ғылымдарының докторы, профессор (Қырғыз Республикасы, Бішкек қ.)
Жалбуров Е.Т., заң ғылымдарының докторы, профессор (Шымкент қ.)
Ким Н.П., педагогика ғылымдарының докторы, профессор
Қолдыбаев С.А., философия ғылымдарының докторы, профессор
Крымов А.А., заң ғылымдарының докторы, доцент (РФ, Санкт-Петербург қ.)
Панин Ю.И., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (РФ, Псков қ.)
Сейтжанов О.Т., заң ғылымдарының кандидаты, доцент (Қарағанды қ.)
Сқақов А.Б., заң ғылымдарының докторы, профессор (Астана қ.)
Татарян В.Г., заң ғылымдарының докторы, профессор (РФ, Мәскеу қ.)
Шынарбаев Б.К., заң ғылымдарының докторы, доцент

Журнал 2015 жылғы 12 наурызда Қазақстан Республикасы Инвестициялар және даму министрлігінде тіркелді. N15156-Ж куәлік.
Алғашқы есепке алу уақыты мен нөмірі 2001 ж. 01.10, №2325-Ж.

Собственник:
**Костанайская академия
Министерства внутренних дел Республики Казахстан
имени Шракбека Кабылбаева**

ISSN 2306-451X
N2 (77) 2023 г., июнь
DOI: 10.47450/2306-451X-2023-77-2

ҒЫЛЫМ - НАУКА
Международный научный журнал
Издается с марта 2002 года.

Язык публикаций - казахский, русский, английский

Включен в перечень изданий, рекомендованных для публикации основных научных результатов научной деятельности по юридическим наукам (приказ ККСОН МОН РК №2 ДСП от 11.02.2021 г.),
Российскую библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования» (РИНЦ),
Казахстанскую базу цитирования (КазБЦ)

Главный редактор - Джунисбеков С.Т., кандидат юридических наук
Заместитель главного редактора - Нурушев А.Ж., кандидат юридических наук

Состав редакционного совета:

Айтуарова А.Б., к.ю.н., Смышляев А.С., доктор философии (PhD),
Хакимов Е.М., доктор философии (PhD), Брылевский А.В., к.ю.н.,
Кульжанова Г.Т., к.филос.н., доцент, Таукенова А.М., к.филол.н.

Состав редакционной коллегии:

Абеуов Е.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Караганда)
Абиль Е.А., доктор исторических наук, профессор (г. Астана)
Акимжанов Т.К., доктор юридических наук, профессор (г. Алматы)
Джоробекова А.М., доктор юридических наук, профессор (Кыргызская Республика, г. Бишкек)
Жалбуров Е.Т., доктор юридических наук, профессор (г. Шымкент)
Ким Н.П., доктор педагогических наук, профессор
Колдыбаев С.А., доктор философских наук, профессор
Крымов А.А., доктор юридических наук, доцент (РФ, г. Санкт-Петербург)
Панин Ю.И., кандидат юридических наук, доцент (РФ, г. Псков)
Сейтжанов О.Т., кандидат юридических наук, доцент (г. Караганда)
Скаков А.Б., доктор юридических наук, профессор (г. Астана)
Татарян В.Г., доктор юридических наук, профессор (РФ, г. Москва)
Шнарбаев Б.К., доктор юридических наук, доцент

Зарегистрирован в Министерстве по инвестициям и развитию
Республики Казахстан 12 марта 2015 г. Свидетельство №15156-Ж.
Время и номер первичной постановки на учет №2325-Ж от 01.10.2001 г.

МАЗМҰНЫ = СОДЕРЖАНИЕ

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ ҚОЛДАНУДЫҢ
ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ = АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Сматлаев Б.М., Тлепина Ш.В. Метод сравнительного правоведения в международном праве	4
Нурушев А.Ж., Хакимов Е.М. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі бойынша жазалау жүйесі	11
Аюбаев М.А. Современное состояние учреждений минимальной безопасности уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан	16
Нурушев А.Ж. Обзор норм трудового права в законодательстве о службе в органах внутренних дел	22
Жусупов А.К., Галым Ф.Г. Роль органов внутренних дел в противодействии современному терроризму и экстремизму в Российской Федерации	27
Биекенов Н.А. Вопросы расширения практики применения наказаний, альтернативных лишению свободы	34
Нургалиев Б.М., Сматлаев Б.М., Кондратьев И.В. Совершенствование деятельности органов досудебного расследования в условиях чрезвычайного положения	43
Айтуарова А.Б., Тулкинбаева Ш.Ж. Правовое регулирование условного осуждения по уголовному законодательству постсоветских государств	50
Муканов М.Р. О перспективных новеллах досудебной пробаии Республики Казахстан	56
Кайбжанов М.Ж., Бекбауова А.А. Взаимодействие общественности и правоохранительных органов в профилактических мероприятиях по Мугалжарскому району Актюбинской области	61
Кадацкий С.Н., Садвакасова А.Т. Некоторые вопросы совершенствования деятельности судов с участием присяжных заседателей в Республике Казахстан	68
Жамулдинов В.Н. О проблеме межведомственной координации в правоохранительной системе Республики Казахстан	75
Байдильдина Р.К. Упразднение учреждений минимальной безопасности в Республике Казахстан: необходимость или убеждение?	80
Баргаринов А.Р. Взаимодействие сотрудников оперативных подразделений и следователя при расследовании транснациональных преступлений экстремистского характера	85
Галым Ф.Г., Саханова Н.Т. Некоторые проблемы формирования системы добропорядочности и антикоррупционной культуры в обществе	89
Ильясова И.С., Асқарбекқызы Н. Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесі және еркіндігі: қамтамасыз ету мен қорғаудың кейбір қырлары	95
ШЕТ ЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ = ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ	
Южанин В.Е. Повторность, совокупность и рецидив преступлений: сходство и отличие	102
ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ = ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО	
Балтабаев С.А., Жалмаханов Ж.Ш. Заңды тұлға түсінігі және құрылымы	110
Ғаббасәлі Б.Ғ., Балтабаев С.А. Қазақстан Республикасында қаржы пирамидасын құрғаны және оған басшылық жасағаны үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңнаманы дамыту	116
Кайыржанов К.Ж., Муканов М.Р. Правовое регулирование изъятия запрещенных предметов в учреждениях уголовно-исполнительной системы	123
Омаров А.С., Калқаманұлы Д. Совершенствование механизма осуществления сокращенного производства по делам об административных правонарушениях	128
Каримжанова Б.А., Муканов М.Р. Қазақстандағы қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі сотталғандардың денсаулығын құқықтық қорғау	134
Айдарова А.А., Сабитов С.М., Күмісбеков С.К. Халықаралық құқық нормаларындағы құлдық түсінігі және оны ұлттық құқық жүйесіне имплементациялау	138
Қужахметова Қ.С., Едресов С.А. Ақпараттық жүйені қолдана отырып жасалған алаяқтық	145
Шахметов Б.Т., Муканов М.Р. Қазақстан Республикасында және ТМД елдерінде түзеу жұмыстары: салыстырмалы-құқықтық талдау	150
Абенов Р.Т. Совершенствование законодательства в сфере профилактики краж на железнодорожном транспорте	156
Бисенова Т.Е. Особенности реализации института отсрочки наказания в отношении женщин	160
Еркебек М.Н. Мал ұрлығы: «жымқыру нысаны» мен «жымқыру түрі» ұғымдарының арақатынасы құрылымындағы қылмыс құрамының сипаттамасына қатысты мәселелері	166
Seitakova В.М. On the issue of organizational and legal effectiveness of the Internal Affairs Bodies	173
Танатаров С.М. Қазақстан Республикасының қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерінде ұсталатын сотталғандардың жеке басының ерекшеліктері	179
Түстікбаев І.Н. Қазақстандағы вахталық жұмыс әдісінің ерекшеліктері	186
Шаймуханов А.А. К вопросу об обстановке преступления как элементе криминалистической характеристики применительно к кражам нефти и нефтепродуктов	192
Жарияланатын ғылыми мақалаларға қойылатын талаптар = Требования, предъявляемые к публикуемым статьям	198

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ
ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ МЕН ЗАҢДАРДЫ
ҚОЛДАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ****АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ
ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ
И ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

УДК 340.5

DOI: 10.47450/2306-451X-2023-77-2-4-10

МЕТОД СРАВНИТЕЛЬНОГО ПРАВОВЕДЕНИЯ В МЕЖДУНАРОДНОМ ПРАВЕ**Б.М. Сматлаев**

доктор юридических наук, профессор

Ш.В. Тлепина

доктор юридических наук, профессор

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Астана

Аннотация. В статье рассматривается вопрос применения метода сравнительного правоведения в международном праве. Известно, что сравнительное правоведение рассматривают как метод научного познания и самостоятельную научную дисциплину. В данном случае авторы подходят к сравнительному правоведению как методу научного познания. Авторы отмечают разделение сравнительного правоведения на «вертикальное сравнительное право» и «горизонтальное сравнительное право».

Международное право представляет собой самостоятельную правовую систему, отличную от национальной правовой системы. В этой связи возникает вопрос о возможности применения метода сравнительного правоведения, широко применяемого в исследованиях национальной правовой системы. Авторы утверждают, что рассматриваемый ими метод является общетеоретическим методом и может быть использован в международном частном праве и международном публичном праве равноценно. Отмечается, что метод сравнительного правоведения демонстрирует эффективность в исследованиях истории права, истории международного права, в частности. Авторы апеллируют к трудам видных ученых-юристов-международников – Ю.Я. Баскина, Д.И. Фельдмана. Большое значение метода сравнительного правоведения в международном праве рассмотрено на некоторых примерах. В их ряду полиюридизм, международно-правовой регионализм, отдельных институтах международного права, ратификации международных договоров, международного правотворчества, в случаях возникновения коллизии между нормой международной и нормой национального права, правилах приема в международные организации различных уровней, классифицировании международно-правовых актов, толковании международных договоров, в арбитражном производстве, др. В статье представлены способы приведения в действие норм международного права в рамках национального правопорядка. Авторы резюмируют, что сравнительное правоведение способствует развитию международного права.

Ключевые слова: теория права, методы научного познания, международное право, сравнительное правоведение.

ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАҒЫ САЛЫСТЫРМАЛЫ ҚҰҚЫҚТАНУ ӘДІСІ**Б.М. Сматлаев**

заң ғылымдарының докторы, профессор

Ш.В. Тлепина

заң ғылымдарының докторы, профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

Аңдатпа. Мақалада халықаралық құқықта салыстырмалы құқықтану әдісін қолдану мәселесі қарастырылады. Салыстырмалы құқықтану ғылыми танымның әдісі және дербес ғылыми пән ретінде қарастырылатыны белгілі. Бұл жағдайда авторлар салыстырмалы құқықтануды ғылыми танымның әдісі ретінде қарастырады. Авторлар салыстырмалы құқықтануды «тік салыстырмалы құқық» және «көлденең салыстырмалы құқық» болып бөлінуін атап өтеді.

Халықаралық құқық ұлттық құқықтық жүйеден ерекшеленетін дербес құқықтық жүйе болып табылады. Осыған байланысты ұлттық құқықтық жүйені зерттеуде кеңінен қолданылатын салыстырмалы құқықтану әдісін қолдану мүмкіндігі туралы сұрақ туындайды. Авторлар олар қарастыратын әдіс жалпы теориялық әдіс болып табылады және халықаралық жеке құқықта және халықаралық жария құқықта бірдей қолданыла алады деп бекітеді. Салыстырмалы құқықтану құқық тарихын, әсіресе халықаралық құқық тарихын зерттеуде өзінің

тиімділігін көрсететіндігі атап өтіледі. Авторлар көрнекті халықаралық заңгер ғалымдардың – Ю.Я. Баскиннің, Д.И. Фельдманның еңбектеріне жүгінеді. Халықаралық құқықтағы салыстырмалы құқықтану әдісінің үлкен маңызы кейбір мысалдарда қарастырылады. Оларға полиюримизм, халықаралық-құқықтық аймақшылдық, халықаралық құқықтың жекелеген институттары, халықаралық шарттарды ратификациялау, халықаралық құқық шығармашылық, халықаралық және ұлттық құқық нормалары арасында қарама-қайшылық болған жағдайлар, әртүрлі деңгейдегі халықаралық ұйымдарға қабылдау ережелері, халықаралық-құқықтың актілердің жіктелуі, халықаралық шарттарды талқылау, арбитраждық іс жүргізу және т.б. жатады. Мақалада халықаралық құқық нормаларын ұлттық құқықтық тәртіп шегінде күшіне енгізу жолдары көрсетілген. Авторлар салыстырмалы құқықтану халықаралық құқықтың дамуына ықпал ететіндігімен қорытындылайды.

Түйін сөздер: құқық теориясы, ғылыми танымның әдістері, халықаралық құқық, салыстырмалы құқықтану.

THE METHOD OF COMPARATIVE JURISPRUDENCE IN INTERNATIONAL LAW

Smatlayev B.M.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

Tlepina Sh.V.

Doctor of Juridical Sciences, Professor

L.N. Gumilyov Eurasian National University, Republic of Kazakhstan, Astana

Annotation. The article deals with the application of the method of comparative jurisprudence in international law. It is known that comparative jurisprudence is considered as a method of scientific cognition and an independent scientific discipline. In this case, the authors approach comparative jurisprudence as a method of scientific cognition. The authors note the division of comparative law into “vertical comparative law” and “horizontal comparative law”.

International law is an independent legal system distinct from the national legal system. In this regard, the question arises about the possibility of applying the method of comparative jurisprudence, widely used in the research of the national legal system. The authors claim that the method they are considering is a general theoretical method and can be used in private international law and public international law equally. It is noted that comparative jurisprudence demonstrates its effectiveness in studies of the history of law, the history of international law, in particular. The authors appeal to the works of prominent scientists-international lawyers - Y.Y. Baskin, D.I. Feldman. The great importance of the method of comparative jurisprudence in international law is considered on some examples. Among them are legal pluralism, international legal regionalism, individual institutions of international law, ratification of international treaties, international law-making, in cases of a conflict between an international norm and a norm of national law, rules for admission to international organizations of various levels, classification of international legal acts, interpretation of international treaties, arbitration proceedings, etc. The article presents ways to enforce the norms of international law within the framework of the national legal order. The authors summarize that comparative jurisprudence contributes to the development of international law.

Keywords: theory of law, methods of scientific knowledge, international law, comparative law.

Введение

Метод сравнительного правоведения применяется для выявления общего и особенного, присущего системам права. Говоря о сравнении в науке международного права, иногда путают сравнительно-правовой метод исследования и сравнительное правоведение. Правовое сравнение можно рассматривать как 1) метод исследования, 2) отдельную науку и 3) учебную дисциплину. К. Осаке пишет следующее: «В западной литературе по компаративистике существуют три основных представления о природе данного феномена: одни считают, что это комплексный научный метод, т.е. совокупность научных приемов (amalgam of different methods, techniques and methodologies) познания закономерностей развития правовых систем, лишенный самостоятельного предмета; другие – что это чистая наука, т.е. самостоятельная наука (a separate body of knowledge, an autonomous legal science) со своим предметом и методами; наконец, третьи рассматривают сравнительное правоведение как вспомогательную дисциплину в рамках теории государства и права» [1, с. 19].

Взаимодействие сравнительного правоведения и международного права сложно отнести к прямолинейным. Несмотря на то, что сравнительный подход позволяет выявить те международно-правовые наработки, элементы, явления, которые в силу своей сущности и регулятивной природы являются общими для всех правовых цивилизаций и культур. Предпосылки, оказывающие влияние на формирование международного права, «происходят из социальной культуры, которую можно назвать основным творцом права. И поскольку все культуры имеют определенные общие цели (например, защита жизни и соблюдение соглашений), одинаковые основные нормы можно выявить во всех обществах. Однако каждое общество имеет те нормы, которые отвечают специфике именно его культуры» [2, с. 81-82]. На наш взгляд, не простые отношения сравнительного правоведения и международного права детерминированы господством в науке международного права европоцентристской тенденции.

Между тем сравнительное правоведение имеет большое значение для развития науки и практики международного права. Данная статья является результатом исследования вопроса влияния сравнительного

правоведения на развитие теоретических исследований международного права.

Обзор литературы

Метод сравнительного правоведения в международном праве имеет определенный интерес в методологии юридической науки в целом и в международно-правовой в частности. Метод сравнительно-правового исследования возможен в международном и национальном праве. Поэтому к исследователям, посвятившим свои труды изучению поставленного нами вопроса, следует отнести отца-основателя международного права, классика науки международного права – Г. Гроция. Его последователями, учеными-юристами международного права, исследовавшими вопрос методологии международного права, являются Ю.Я. Баскин, О.В. Буткевич, Д.И. Фельдман, Е.А. Шибаева. Труды Г.Ю. Любарского, С.Ф. Ударцева в области сравнительного правоведения оказали теоретико-методологическую помощь в изучении темы статьи. Вопросы антропологии права, правового плюрализма, имеющие значение для международного права, рассмотрены в трудах Бенда-Бекманн фон К., А.И. Ковлера. В написании статьи были использованы труды зарубежных авторов – Р. Виноградова, П. Винклера фон Моренфельса, Х. Кётца, М. Коха, У. Магнуса, К. Цвайгерта, Г. Шварценберга.

Методология

Исследование применения метода сравнительного правоведения как одного из важных инструментов методологии правовых исследований в международном праве потребовало практики теоретических и эмпирических правовых исследований. Результат научного правового исследования стал возможным на основе названных методов научного познания. Теоретический метод научного познания призван реализовать поставленные исследовательские цели: обосновать или опровергнуть сформулированные гипотезы. Он был проведен с применением методов абстрагирования, системного анализа, восхождения от абстрактного к конкретному. Эмпирический метод научного познания содействовал получению информации о правовых явлениях и процессах на основе истории эволюции права (международного права), анализа правовых документов и др. Традиционно были использованы общенаучные и частнонаучные методы исследования – логический, историко-правовой, обобщения, сравнения, аналогии, синтеза, анализа, абстрагирования, др.

Результаты

Международное право чаще ближе к естественному праву, чем нормы национального права. Еще Г. Гроций писал, что найти естественное право можно через сравнительное право, определив то, что в правовых системах всех народов является общим [3, с. 6-19]. Именно на такой основе прежде всего и формируется международное право.

Требование применения сравнительно-правового метода к исследованию международного публичного права, в частности его истории, не является новым в науке. Многие исследователи считают, что он является ключевым в изучении гуманитарных и социальных наук. Особенно на необходимости сравнительного метода исследования настаивают, когда речь идет об исторической сфере [4, с. 13-18]. Однако имеет место проблематичность сравнительного метода исследования в международном праве. Данное связано с установившейся в юридической и международно-правовой науке традицией. Сравнительно-правовой метод исследования активно применяется для международного частного права, относительно международного публичного права – редко.

Западные исследователи считают сравнительно-правовой подход, являющийся общепринятым для международного частного права («поскольку коллизионная норма часто отсылает к иностранному праву, а «открытия», сделанные при изучении иностранного права, почти всегда ведут к новому пониманию права»), не целесообразным для международного публичного права [5, с. 9]. От отрицания сравнительного метода в международном публичном праве отказались еще во второй половине XX в. Ю.Я. Баскин и Д.И. Фельдман считали досадным тот факт, что данный метод не применяется в международном публичном праве, а является общепринятым лишь относительно международного частного права. Ученые отмечали необходимость сравнения этих двух систем, не говоря о применении сравнительного метода в истории международного права [6].

Необходимость сравнительного метода в исследовании правовых явлений названные ученые отмечали уже давно. Однако в сфере изучения теории международного права этот метод так и не стал одним из основных. П. Виноградов, рассматривая становление права и различных правовых институтов и категорий, как и Ю.Я. Баскин, Д.И. Фельдман, отмечал исключительную важность сравнительного метода исследования в сфере исторической юриспруденции. Он выделял несколько уровней сравнения. Во-первых, сравнение современных аспектов права с теми же аспектами в момент их возникновения и в процессе изменения на протяжении истории, которое, по мнению автора, даст возможность понять процесс всей эволюции права. Во-вторых, сравнительный анализ собственно правовых норм и норм морали, этики, других социальных явлений, которые складывались и развивались в той же социальной среде, что и эти правовые нормы и др. [7, с. 1].

Предпринимались попытки доказать необходимость сравнительного подхода к изучению истории международного права. В частности, Г. Шварценбергер, считая историю международного права междисциплинарным предметом, отмечал необходимость ее кардинального пересмотра и изучения со срав-

нительных позиций. В изучении истории международного права, как считал Г. Шварценбергер, следует широко обращаться к сопутствующим предметам – истории международных отношений, этнологии, антропологии, культуре и религии; включать в сравнительный анализ сравнение международного права разных цивилизаций и государств, сравнение эволюции правовых явлений с эволюцией явлений культуры, религии [8, с. 227-250].

Немецкие исследователи сравнительного и международного частного права К. Цвайгерт и Х. Кетц отмечали, что почти все основатели современного сравнительного правоведения (Р. Давид, П. Винклер, У. Магнус) были крупными историками права, а сравнительное правоведение разделили на «вертикальное сравнительное право» (то есть исследование исторического развития права в сравнении разных эпох и цивилизаций, народов) и «горизонтальное сравнительное право» (сравнительное исследование современных правовых семей) [9, с. 18-19].

Сравнительное исследование возникновения и становления правового института, или нормы, в различных правовых культурах, или цивилизациях, позволяет утверждать, что их появление обусловлено объективной необходимостью общественных отношений (как одновременное и практически одинаковое по форме возникновения правило уважения к иностранному послу, требование соблюдения своих обязательств и др. в разных регионах Древнего мира) [2, с. 81]. В современной науке права сравнительный метод должен быть применен и при исследовании правового плюрализма (или полиюридизм) – сосуществование нескольких правовых систем на одной территории (для изучения этого явления, толчок чему дало именно международное право [10, с. 9]. В 1970-х гг. была создана Комиссия по обычному праву и правовому плюрализму [10, с. 105-112; 11]. В числе прочих требуют своего исследования особенности древнего международно-правового регионализма с последовавшим возникновением религиозно-философских – китайско-конфуцианской, буддистской; цивилизационной – западноевропейской; религиозной – исламской и других правовых семей.

Наука международного права может использовать приемы сравнительного исследования, выработанные другими юридическими науками, применяющими метод сравнительного правового исследования. Данное обусловлено и тем, что многие институты международного права (например, право убежища, апатрид, бипатрид, ратификация международных договоров, др.) находятся на стыке с правом национальным, и применение метода сравнительно-правового исследования относительно этих институтов почти не отличается от их применения в конкретной отраслевой юридической науке.

К примеру, сопоставление национальных актов государств, предусматривающих регламент ратификации международных договоров, показывает: конституции одной группы государств устанавливают ратификацию единолично главой государства; конституции другой группы государств поручают/ делегируют эту функцию главе государства с согласия представительного органа; только коллегиальные органы устанавливают ратификацию; существуют и иные порядки ратификации международных договоров. Это для международного права не безразлично. Исследование и сопоставление национальных актов, предусматривающих процесс и практику ратификации, может показать, какой регламент более эффективен. В международном праве нет норм, определяющих какой орган государства правомочен совершать акт ратификации.

Сравнительно-правовое изучение процесса национального правотворчества, роли государства в национальном и международном правотворчестве, участия государств в создании международно-правового обычая и международно-правового договора имеет практическое значение [12, с. 78-86]. Другой пример. Сопоставление законов о гражданстве, регулирующих вопросы приобретения и утраты гражданства, имеет большое значение с точки зрения применения метода сравнительного исследования в конституционном и международном праве.

Можно привести примеры о влиянии международного права на появление новых норм в национальном законодательстве: акты о приведении в действие норм международного права на территории государства. В Казахстане, к примеру, в ст. 3 Конституции Республики Казахстан (далее – РК) 1993 г. содержалась норма о том, что все международно-правовые акты, касающиеся прав и свобод человека, признанные Республикой, имеют приоритет перед ее законами. В п. 3 ст. 4 Конституции РК 1995 г. было установлено, что приоритет перед ее законами имеют только ратифицированные Республикой международные договоры, то есть утвержденные с соблюдением установленной процедуры Парламентом путем принятия соответствующего закона [13, с. 51-52]. В новой редакции п. 3 ст. 4 Конституции РК 2017 г. оставлено положение о приоритете ратифицированных международных договоров по отношению к законам, но введено и новое положение о том, что порядок и условия действия международного договора в Казахстане будут определяться законодательством [13, с. 55].

Новая редакция не означает произвольного неисполнения международных договоров вопреки международному праву. Казахстан 31 марта 1993 г. присоединился к Венской конвенции о праве международных договоров (1969) [14]. С.Ф. Ударцев пишет о необходимости обеспечения п. 3 ст. 4 Конституции РК нормальной имплементации в национальное законодательство норм развивающегося международного права и их применение ... [15, с. 23-24].

Сравнение и сопоставление национальных актов государств, принятых в соответствии с международными конвенциями, может применяться для выявления имеющихся различий и сходств.

Применение метода сравнительного правового исследования имеет большое значение в случаях возникновения коллизии между нормой международной и нормой национального права. В различных государствах коллизии решаются по-разному «как в смысле определения способов приведения в действие норм международного права внутри страны, так и в смысле выбора решения альтернативы о действии нормы международного права» [16, с. 154].

В Постановлении Конституционного Совета РК (далее – ПКС РК) от 11 октября 2000 г. № 18/2 обращается внимание на важный момент: «Приоритет перед законами ратифицированных международных договоров на территории Республики предполагает ситуативное превосходство норм таких договоров в случаях коллизий с нормами законов» [15, с. 23-24]. При возникновении коллизий законов и не подлежащих ратификации договоров приоритет имеют законы. При этом коллизии могут быть разрешены путем согласительных процедур в соответствии с нормами международного права в пределах действующего законодательства в Казахстане [13, с. 53]. К слову, Ю.Я. Баскин, Д.И. Фельдман указывают, что в практике государств сложились три способа приведения в действие норм международного права в рамках национального правопорядка – отсылка, рецепция, трансформация [16, с. 155].

Метод сравнительного правоведения может иметь практическое значение при возникновении необходимости анализа основ международно-правовой позиции государств в процессе создания и действия норм международного права, иных случаях международного общения; рассмотрение ряда вопросов в науке международного права требует сравнительного анализа институтов, норм, понятий (например, субъекта, источников, др.) международного и национального права; метод сравнительного анализа применяется в праве международных организаций. В частности, при сопоставлении актов ГА ООН и других главных органов, специализированных учреждений ООН; международных правительственных универсальных и региональных организаций, документов международных неправительственных организаций и для сравнения их с международными договорами и другими источниками международного права.

Метод сравнительного правового исследования позволил сделать Е.А. Шибаевой вывод: правила приема в специализированные учреждения ООН отличаются от правил приема в международные организации политического характера. Данное объясняется стремлением специализированных учреждений к универсализму в силу целей и задач, стоящих перед ними [16, с. 155].

Сравнительное правоведение особенно часто используется международными организациями: они прибегают к нему для реализации возложенных на них миссий, как в случае с Международным Судом. В статье 38 его Статута указано, что источниками международного права являются «общие принципы права, признанные цивилизованными нациями» [17]. Во многом благодаря именно сравнительному подходу становится возможным определить подобные принципы, а также принципы императивных норм (*ius cogens*). Как подтверждает судья Танака в деле о Юго-Западной Африке, «изначально общими принципами считаются принципы частного права, выделенные методом сравнительного правоведения и применяемые по аналогии к вопросам международного права» [18]. По сути, речь идет о том, чтобы отличить, выделить общие принципы для различных правовых систем, и при этом никак нельзя обойтись без их сравнительного исследования. Жан-Ив де Кара, бывший судья *ad hoc* Международного Суда, объясняет, что «судьям следует определить принципы, признанные во внутреннем законодательстве, которые могут стать принципами частного или публичного права... Также важно, чтобы эти принципы были достаточно общими, чтобы иметь возможность идентифицировать их в крупнейших правовых традициях мира (романо-германское, англосаксонское право, страны с религиозным правом...)» [19, с. 181].

Отношения между разными правовыми семьями позволяют понять право другой системы и лучше узнать свое собственное право. Взаимодействие между государствами на международной арене, в том числе в рамках международных организаций, являются фактором, способствующим лучшему пониманию права. В этой связи сравнительное правоведение, находясь на службе у международного публичного права, выполняет в основном функцию понимания и критического взгляда на собственное право.

Метод сравнительно-правового исследования способствовал классифицированию правовых актов, разрабатываемых и принимаемых специализированными учреждениями ООН [20, с. 57, 85]. Значение метода сравнительного правоведения в исследовании права международных договоров возрастает еще больше в связи с тем, что многосторонние договоры, которые касаются кодификации и прогрессивного развития международного права; многосторонние договоры, объект и цели которых представляют интерес для международного сообщества в целом, должны быть открыты для всеобщего участия. Категория таких договоров может быть определена методом сравнительного правового исследования [21].

Вклад сравнительного правоведения в международное право является тем более актуальным, что оно играет весомую роль в толковании международных конвенций, различных договоров, которых в наши дни становится все больше и больше. Следует отметить ключевую роль компаративистики в развитии арбитражного разбирательства. Как совершенно справедливо отмечает Р. Давид, XX век ознаменовался развитием арбитражного производства во многих областях права, что сделало исследования в области сравнительного правоведения абсолютно необходимыми [19, с. 182]. К примеру, во французском праве отсутствует традиция арбитражного производства, и поэтому специалистам в области международного

права пришлось обратиться к сравнительному методу для прояснения вопросов, касающихся арбитражных оговорок и приведения в исполнение арбитражных решений.

Взаимосвязь международного права и сравнительного правоведения еще раз проявила себя в качестве основополагающего и знакового аспекта развития права с XX в. Так, Р. Давид утверждает, что европейские страны склонны рассматривать арбитражное производство исключительно с точки зрения споров, тогда как в действительности эта процедура представляет собой момент переговоров: заключается соглашение, чтобы избежать кризиса. Компаративист становится юридическим консультантом [19, с. 182].

Заключение

Исследование показало, что сравнительное правоведение способствует развитию международного права, его теории и практики. Применение метода сравнительного правового исследования имеет большое значение в случаях возникновения коллизии между нормой международной и нормой национального права. В юридической науке методу сравнительного правоведения принадлежит большое будущее. Именно данный метод способствует сближению различных систем права и одновременно сохранению их уникальности, а также кодификации международного права и его прогрессивному развитию. Исследование обращает наше внимание на обратную сторону унификации, поскольку глобализация не только сближает людей, но и подчеркивает их различия. Сравнительное правоведение становится инструментом скорее понимания, чем сближения: оно позволяет понять соседние правовые системы, не пытаясь при этом сразу же их объединить, т.к. различия могут быть очень глубокими. Например, европейское и исламское право. Представляется, что будущее сравнительного правоведения лежит в развитии «международных» дисциплин.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Осаке К. Сравнительное правоведение: схематический комментарий. – М.: Юрист, 2008. – 830 с.
- 2 Буткевич О.В. У истоков международного права. – СПб.: Юридический Центр Пресс, 2008. – 525 с.
- 3 Г. Гроций // В кн. История политических и правовых учений XVIII – XVIII вв. – М.: Наука, 1989. – 448 с.
- 4 Любарский Г.Ю. Морфология истории: сравнительный метод и историческое развитие. – М.: КМК, 2000. – 1537 с.
- 5 Кох М., Магнус У., Винклер фон Моренфельс П. Международное частное право и сравнительное правоведение. – М.: Международные отношения, 2001. – 480 с.
- 6 Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. История международного права. – М.: Международные отношения, 1991. – 205 с.
- 7 Vinogradoff R. Custom and Right. I Instituttet For Sammenlingende Kulturforskning. – New Jersey, 2000. – P. 1.
- 8 Schwarzenberger G. Historical Models of International Law: Toward a Comparative History of International Law // International Law in Comparative Perspective / Ed. by E. Butler. Alpen aan den Rijn. Germantown, 1980. – P. 227–250.
- 9 Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Том 1. В 2-х тт. – Том 1. Основы: Пер. с нем. – М.: Международные отношения, 2000. – 478 с.
- 10 Человек и право. Книга О Летней школе по юридической антропологии (г. Звенигород, 22-29 мая 1999 г.) / отв. ред.: Н.И. Новикова, В.А. Тишков. – М.: Ин-т этнологии и антропологии РАН, 1999. – 194 с.
- 11 Обычное право и правовой плюрализм: материалы XI Международного конгресса по обычному праву и правовому плюрализму (г. Москва, август 1997 г.) / отв. ред.: Новикова Н.И., Тишков В.А. – М.: Ин-т этнологии и антропологии РАН, 1999. – 251 с.
- 12 Усипбеков С.А., Абдукаримова З.Т., Бекежанов Д.Н. Понятие экстремизма в праве зарубежных стран // Ылым - Наука. – 2021. – № 3 (70) – С. 78-86. DOI: 10.47450/2306-451X-2021-70-3-78-86.
- 13 Ударцев С.Ф. Статья 4 // В кн.: Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий – Астана, 2018. – 640 с.
- 14 О присоединении Республики Казахстан к Венской конвенции о праве международных договоров 1969 года: постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 31 марта 1993 года // https://adilet.zan.kz/rus/docs/B930004700/_links (Дата обращения: 16.04.2023).
- 15 Ударцев С.Ф. Право и государство как институты и идеи: прошлое, настоящее и будущее. Избранное. – М.: Юрлитинформ, 2022. – 536 с.
- 16 Баскин Ю.Я., Фельдман Д.И. Международное право: проблемы методологии. (Очерки методов исследования). – М.: Международные отношения, 1971. – 175 с.
- 17 Статут Международного Суда ООН // <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> (Дата обращения: 17.04.2023).
- 18 Особое мнение М. Танака по делу о Юго-Западной Африке // <http://www.icj-cij.org/docket/files/46/4945.pdf>. – С. 296.
- 19 Готье Ф., Генс К. Сравнительное правоведение и международное публичное право: феномен междисциплинарности // Вестник университета им. О.Е. Кутафина (МГЮА). – 2015. – № 5. – С. 181.
- 20 Шибаева Е.А. Специализированные учреждения ООН (международно-правовые аспекты). – М.: Международные отношения, 1966. – 112 с.
- 21 Венская конвенция о праве международных договоров: принята 23 мая 1969 года // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml (Дата обращения: 11.04.2023).

REFERENCES

- 1 Osakwe K. Comparative jurisprudence: a schematic commentary. – M.: Jurist, 2008. – 830 p.
- 2 Butkevich O.V. At the origins of international law. – St. Petersburg: Law Center Press, 2008. – 525 p.

- 3 G. Grotius // In the book. The history of political and legal doctrines of the XVIII – XVIII centuries. – Moscow: Nauka, 1989. – 448 p.
- 4 Lyubarsky G.Y. Morphology of history: comparative method and historical development. – Moscow: KMK, 2000. – 1537 p.
- 5 Koch M., Magnus U., Winkler von Morenfels P. Private international law and comparative Jurisprudence. – Moscow: International Relations, 2001. – 480 p.
- 6 Baskin Yu.Ya., Feldman D.I. History of international law. – M.: International Relations, 1991. – 205 p.
- 7 Vinogradoff R. Custom and Right. I Institutet For Sammenlingende Kulturforskning. – New Jersey, 2000. – P. 1.
- 8 Schwarzenberger G. Historical Models of International Law: Toward a Comparative History of International Law // International Law in Comparative Perspective / Ed. by E. Butler. Alpen aan den Rijn. Germantown, 1980. – P. 227–250.
- 9 Zweigert K., Kötz X. Introduction to comparative jurisprudence in the field of private law. Volume 1. In 2 tt. – Volume I. Fundamentals: Trans. from German - M.: International Relations, 2000. – 478 p.
- 10 Man and law. The book about the Summer School of Legal Anthropology (Zvenigorod, May 22-29, 1999) / Editor-in-chief: N.I. Novikova, V.A. Tishkova. - M.: Institute of Ethnology and Anthropology of the Russian Academy of Sciences, 1999. - 194 p.
- 11 Customary Law and Legal Pluralism (materials of the XI International Congress on Customary Law and Legal Pluralism, August 1997), Moscow) / Ed.: Novikova N.I., Tishkov V.A. – M.: Institute of Ethnology and Anthropology of the Russian Academy of Sciences, 1999. - 251 p.
- 12 Usyrbekov S.A., Abdukarimova Z.T., Bekezhanov D.N. The concept of extremism in the law of foreign countries // Gylym - Nauka. – 2021. – No3 (70) – Pp. 78-86. DOI: 10.47450/2306-451X-2021-70-3-78-86.
- 13 Udartsev S.F. Article 4 / In the book: Constitution of the Republic of Kazakhstan. Scientific and Practical commentary – Astana, 2018. – 640 p.
- 14 On the accession of the Republic of Kazakhstan to the Vienna Convention on the Law of International Treaties of 1969 Resolution of the Supreme Council of the Republic of Kazakhstan dated March 31, 1993 // https://adilet.zan.kz/rus/docs/B930004700_/links (date of access 20230416).
- 15 Udartsev S.F. Law and the state as institutions and ideas: past, present and future. Favorites. – Moscow: Yurlitinform, 2022. – 536 p.
- 16 Baskin Yu.Ya., Feldman D.I. International law: problems of methodology. (Essays on research methods) – Moscow: International Relations, 1971. – 175 p.
- 17 Statut Mezhdunarodnogo Suda OON // <https://www.un.org/ru/icj/statut.shtml> (date of access 20230417).
- 18 M. Tanaka's dissenting opinion on the case of South-West Africa // <http://www.icj-cij.org/docket/files/46/4945.pdf>.
- 19 Gauthier F., Gens K. Comparative Law and public international law: the phenomenon of interdisciplinarity // Bulletin of the O.E. Kutafin University (MGUA). – 2015. – № 5. – 181 p.
- 20 Shibaeva E.A. UN Specialized agencies (International legal aspects). – Moscow: International Relations, 1966. – 112 p.
- 21 Vienna Convention on the Law of Treaties: adopted on May 23, 1969 // https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/law_treaties.shtml (date of access 20230411).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Бауржан Мамытбекович Сматлаев – заң ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті заң факультетінің деканы. Қазақстан Республикасы, Астана қ., Қ. Сатпаев к., 2а. E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Шолпан Валерьевна Тлепина – заң ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университетінің заң факультеті халықаралық құқық кафедрасының меңгерушісі. Қазақстан Республикасы, Астана қ., Қ. Сатпаев к., 2а. E-mail: tlepina_shv@enu.kz.

Сматлаев Бауржан Мамытбекович – доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Республика Казахстан, г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2а. E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Тлепина Шолпан Валерьевна – доктор юридических наук, профессор, заведующая кафедрой международного права юридического факультета Евразийского национального университета имени Л.Н. Гумилева. Республика Казахстан, г. Астана, ул. К. Сатпаева, 2а. E-mail: tlepina_shv@enu.kz.

Bauyrzhan Smatlayev – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law of the L.N. Gumilev Eurasian National University. Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev str., 2a. E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Sholpan Tlepina – Doctor of Juridical Sciences, Professor, Head of the International Law Department of the Faculty of Law of the L.N. Gumilyov Eurasian National University. Republic of Kazakhstan, Astana, Satpayev str., 2a. E-mail: tlepina_shv@enu.kz.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ КОДЕКСІ БОЙЫНША ЖАЗАЛАУ ЖҮЙЕСІ**А.Ж. Нурушев**

заң ғылымдарының кандидаты

Е.М. Хакимов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ПИМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қылмыс қоғамдағы тыныштыққа, кез-келген адамның әлеуметтік жағдайына әсер етеді. Осыған байланысты мемлекеттік аппарат қылмысқа қарсы күрес және қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл үшін қажетті шараларды қабылдайды. Бұл жағдайда маңызды шара заңсыз әрекеттер үшін тағайындалған жаза болады. Жазаны қолданудың дұрыстығы осы қылмыстық-құқықтық ықпал ету шарасының тиімділігінің кепілі болып табылады. Қылмыстық жазаны қолдану көбінесе қылмыстық заңнаманы және сот төрелігінің негізгі принциптерін бұза отырып жүзеге асырылады, мұндай жағдай қылмыстық жазалардың бүкіл жүйесіне теріс әсер етеді. Бүгінгі таңда жазаны тиімді қолдануға мүмкіндік бермейтін бірқатар себептер бар. Осы себептерге заңнаманың, оның ішінде жазаны қолдану мәселелерін реттейтін Қылмыстық кодекстің нормаларының жетілмегендігі жатады.

Алдын алу сипатындағы шаралар жаза алдында басымдыққа ие, бұл ереже 2010 жылғы 29 сәуірдегі «Құқық бұзушылықтардың алдын алу туралы» ҚР Заңының 4-бабында бекітілген. Өз кезегінде Қылмыстық кодекстің 39-бабының 2-бөлігі жазаның мақсатын айқындайды. Заң шығарушы бұл мақсатқа сотталғандардың да, басқа адамдардың да жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алуды жатқызады. Осы себепті қылмыстық заңның баптарының санкциялары қылмыстардың алдын алудың маңызды шараларының бірі болып саналады. Жазаны тағайындау кезінде сот органдары жазаның түрлері мен олардың жүйесі, қолданудың негізгі ережелері мен принциптері реттелетін Кодекстің нормаларын басшылыққа алуы керек. Жұмыста кемшіліктері бар жазалар жүйесіне талдау жасалды. Қылмыстық кодекстің баптарына өзгерістер мен толықтырулар енгізе отырып, осы кемшіліктерді шешу жолдары ұсынылды.

Түйін сөздер: жаза, қылмыстық құқық бұзушылық, кәмілетке толмағандардың жауапкершілігі, жаза түрлері, нормалардың кемшіліктері, қылмыстық заң, қылмысқа қарсы күрес, жазалау жүйесі, құқық бұзушылықтардың алдын алу, қылмыстық-құқықтық ықпал ету.

СИСТЕМА НАКАЗАНИЙ ПО УГОЛОВНОМУ КОДЕКСУ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Нурушев А.Ж.

кандидат юридических наук

Хакимов Е.М.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Преступность оказывает значительное влияние на спокойствие в обществе, на социальные условия любого человека. В связи с этим государственный аппарат принимает меры, которые необходимы для борьбы с преступностью и противодействия уголовным правонарушениям. Важной мерой в данном случае будет выступать наказание, назначаемое за совершенные противоправные деяния. Правильность применения наказания является залогом эффективности данной меры уголовно-правового воздействия. Применение уголовного наказания зачастую осуществляется с нарушением уголовного законодательства и основополагающих принципов правосудия, такое положение отрицательно влияет на всю систему уголовных наказаний. На сегодняшний день имеется ряд причин, которые не позволяют эффективно применять наказание. К данным причинам можно отнести несовершенство законодательства, в том числе нормы Уголовного кодекса, которые регламентируют вопросы применения наказания.

Меры превентивного характера имеют приоритет перед наказанием, данное положение закреплено в статье 4 Закона РК «О профилактике правонарушений» от 29 апреля 2010 года. В свою очередь ч. 2 ст. 39 Уголовного кодекса определяет цель наказания. Законодатель к данной цели относит предупреждение совершения новых уголовных правонарушений как осужденным, так и другими лицами. По этой причине санкции статей уголовного закона считаются одной из значимых мер предотвращения криминальных преступлений. Назначая наказание, судебным органам необходимо руководствоваться нормами Кодекса, в которых регулируются виды наказаний и их система, основные правила и принципы применения. В работе осуществлен анализ системы наказаний, которые не лишены недостатков. Предложены пути разрешения данных недостатков, с внесением изменений и дополнений в статьи УК.

Ключевые слова: наказание, уголовное правонарушение, ответственность несовершеннолетних, виды наказаний, недостатки норм, уголовный закон, борьба с преступностью, система наказаний, предупреждение правонарушений, уголовно-правовое воздействие.

Nurushev A.Zh.

Candidate of Juridical Sciences

Khakimov Ye.M.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. Crime has a significant impact on the tranquility in society, on the social conditions of any person. In this regard, the state apparatus takes measures that are necessary to combat crime and counteract criminal offenses. An important measure in this case will be the punishment imposed for the committed illegal acts. The correctness of the application of punishment is the key to the effectiveness of this measure of criminal legal impact. The application of criminal punishment is often carried out in violation of criminal law and the fundamental principles of justice, such a situation negatively affects the entire system of criminal penalties. To date, there are a number of reasons that do not allow the effective use of punishment. These reasons include the imperfection of legislation, including the norms of the Criminal Code, which regulate the application of punishment.

Preventive measures have priority over punishment, this provision is enshrined in article 4 of the Law of the Republic of Kazakhstan «On the Prevention of Offenses» dated April 29, 2010. In turn, part 2 of article 39 of the Criminal Code defines the purpose of punishment. The legislator refers to this purpose the prevention of the commission of new criminal offenses by both convicted persons and other persons. For this reason, the sanctions of articles of the criminal law are considered one of the significant measures to prevent criminal offenses. When assigning punishment, judicial authorities should be guided by the norms of the Code, which regulate the types of punishments and their system, the basic rules and principles of application. The paper analyzes the system of punishments, which are not without drawbacks. The ways of resolving these shortcomings are proposed, with amendments and additions to the articles of the Criminal Code.

Keywords: punishment, criminal offense, responsibility of minors, types of punishment, shortcomings of norms, criminal law, combating crime, punishment system, Prevention of offenses, criminal law influence.

Кіріспе

Қылмыстық құқық қоғам алдында тұрған белгілі бір міндеттерді шешудің құралы ретінде қызмет етуге арналған [1, б. 247]. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің (бұдан әрі - ҚР ҚК) 2-бабы осы міндеттерді айқындайды. Жазаның мақсаттары әсіресе қылмыстық заңнаманың міндеттерімен тығыз байланысты. Қолданыстағы қылмыстық заңнамаға сәйкес жазаға әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру, сотталғандарды түзету (қайта әлеуметтендіру) және алдын алу функциялары жүктеледі.

Алдын алу шаралары жазадан басымдыққа ие («Құқық бұзушылықтың алдын алу туралы» 2010 жылғы 29 сәуірдегі Қазақстан Республикасы Заңының 4-бабы) [2]. ҚК-нің 39-бабына сәйкес жазаның мақсаттарының бірі сотталғандардың да, басқа адамдардың да жаңа қылмыстық құқық бұзушылықтар жасауының алдын алу болып табылады. Сондықтан жаза қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу шараларының бірі болып табылады, жалпы қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылда үлкен рөл атқарады [3, б. 89].

Негізгі бөлім

Ғылыми мақаланың әдіснамалық негізін жалпы ғылыми және жеке-ғылыми әдістер құрайды: талдау, синтездеу, сипаттау, жалпылау, логикалық-құқықтық, формальды-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық әдістер. Құқықтық статистика деректерін пайдалану Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 4 шілдедегі Қылмыстық кодексін зерделеу негізінде ғылыми негізделген қорытындылар жасауға және оның нормаларын өзгерту және толықтыру бойынша ұсыныстар беруге мүмкіндік берді.

Жаза қылмыспен күресудің негізгі құралы болмаса да, ол тек маңызды ғана емес, сонымен бірге қылмыспен күресудің қажетті құралы болып табылады. Қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимылдың тиімділігі көбінесе жазаны дұрыс қолдануға байланысты.

Бұл қылмыс жасаған адамдардың қоғамға қарсы әрекетін тоқтататын жаза [4]. Бұл моральдік тұрғыдан тұрақсыз адамдардың белгілі бір бөлігіне әсер етеді, оларды жазадан қорқып, қылмыстық жазаланатын әрекеттерді жасамауға мәжбүр етеді. Осыған байланысты қылмыстық заң жазаны қылмыстық құқық бұзушылықтарға қарсы тұру құралы ретінде қолданады. Сондықтан ауыр және аса ауыр қылмыстар үшін және бірнеше рет қылмыс жасаған қаскүнем қылмыскерлерге қатаң жаза қарастырылуы керек. Сонымен бірге, қылмыстық заң қылмыс жасағаннан кейін өкінген, келтірілген зиянды жойған, қылмыстың басқа қатысушыларын әшкерелеуге көмектескен адамдар үшін айтарлықтай жеңілдікті қарастырады.

Арнайы ескертудің тиімділігі қылмыстық құқық бұзушылықты қайтадан жасаған бұрын сотталғандар қатарындағы адамдардың санында көрсетіледі. Осы мақсаттың тиімділігіне қол жеткізудің белгілі бір көрсеткіші қылмыстардың қайталану статистикасы, яғни бұрын сотталған адамдардың қылмыс жасауы болуы мүмкін. Мысалы, Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының статистика және арнайы есепке алу комитетінің деректеріне сәйкес, 2021 жылы елде 157884 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелген. Оның 4917 алынбаған және өтелмеген соттылығы болды, 1467 адам пробация қызметінің есебінде болды. Өткен 2022 жылы 184244 қылмыстық құқық бұзушылық тіркелді. Оның 6512-сі алынбаған және өтелмеген соттылыққа ие болды, 1831 адам пробация қызметінің есебінде болды [5].

Статистика сотталғандардың едәуір бөлігі жазасын өтегеннен кейін, ал кейбіреулері жазасын өтеу кезеңінде

кайтадан қылмыстық құқық бұзушылықтар жасайтындығын көрсетеді. Осы жерде неліктен қылмыстық құқық бұзушылық үшін тағайындалған жаза арнайы ескерту мақсатына толық жете алмайды деген сұрақ туындайды. Көптеген себептер бар, бірақ олардың кейбірін атауға болады. Олардың ішіндегі ең маңыздылары жүйені, жаза түрлерін құқықтық реттеудегі кемшіліктер, сондай-ақ соттардың жаза тағайындау тәжірибесіндегі кемшіліктер болып табылады.

Жазаны қолдануда жаза жүйесі қандай маңызды рөл атқаратынын бәрі біледі [6, б. 233]. Ол дұрыс салынуы керек, өйткені оны соттар жаза тағайындау кезінде басшылыққа алады. Қолданыстағы ҚК ерекшеліктерінің бірі көрсетілген бапта екі жаза жүйесінің болуы болып табылады: бірі ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлігінде – қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамдар үшін; екіншісі ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлігінде - қылмыс жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамдар үшін. Бұдан басқа, ҚР ҚК-нің 81-бабының 1-бөлігінде кәмелетке толмаған жаста қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдарға жаза тағайындау кезінде соттар басшылыққа алатын үшінші жаза жүйесі орналасқан. Осы үш жаза жүйесінде бірқатар кемшіліктерді, қарама-қайшы ережелерді байқауға болады. Жүйелердегі жазалар қатаңнан қатаңырақ түрге дейін дәйекті түрде орналасуы керек екені белгілі [7, б. 192-193]. Жазалау жүйелерінде бұл реттілік бұзылады. Атап айтқанда, ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлігі мен 2-бөлігінде бірінші орында жазаның неғұрлым жеңіл түрі ретінде айыппұл көрсетіледі. Түзету жұмыстары екінші орында.

Егер жазаның осы екі түрін бір-бірімен салыстыратын болсақ, онда бірқатар белгілер бойынша түзету жұмыстары айыппұлға қарағанда жазаның жеңіл түрі болып табылатындығын байқауға болады. Мысалы, айыппұл еселенген мөлшерде тағайындалған кезде, айыппұл сомасын сот түзеу жұмыстары түріндегі жаза тағайындалғанға қарағанда көбірек тағайындай алады. Түзеу жұмыстарының мақсаты еселенген мөлшерде көзделмеген.

Бұдан басқа, ҚР ҚК-нің 42-бабының 5-бөлігіне сәйкес, еңбекке қабілеттілігінен айырылған жағдайда сотталған адам жазаның қалған бөлігін түзеу жұмыстары түрінде орындаудан босатылуы не орындалмаған бөлігі айыппұлмен ауыстырылуы мүмкін. ҚР ҚК-нің 41-бабында сотталған адамды сот тағайындаған айыппұл сомасын төлеуден босату көзделмеген. Осы екі негіз бойынша түзеу жұмыстарын айыппұлға қарағанда жазаның неғұрлым жеңіл түрі деп тануға болады, сондықтан жазаның бұл түрі «айыппұл» жазасы алдында ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлігінде және 2-бөлігінде болуы тиіс.

ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлігінде шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан шығарып жіберу түріндегі жазаның 5)-тармағында дұрыс орналаспауынан тұратын жаза жүйесін құру тәртібін тағы бір бұзушылық орын алады. Бұл жазаны айыппұлдан, түзеу жұмыстарынан, қоғамдық жұмыстарға тартудан және қамауға алудан гөрі қатаң деп санауға болмайды. Сондықтан ол ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлігінде 1)-тармақшада орналасуы керек, яғни бірінші жолда болуы керек.

ҚР ҚК-нің 81-бабының 1-бөлігінде айыппұл түріндегі жаза түзеу жұмыстары түріндегі жаза алдында екінші орында орналасқан. Жоғарыда көрсетілген себептер бойынша ҚР ҚК-нің 81-бабының 1-бөлігінде жазаның бұл түрлерін ауыстыру қажет, яғни 2)-тармақтың астында жазаны түзету жұмыстары түрінде, ал 3)-тармақтың астында айыппұлды белгілеу қажет.

Қамауға алу түріндегі жаза алғаш рет 1997 жылғы Қазақстан Республикасының ҚК-не бас бостандығынан айыруға балама жаза түрі ретінде енгізілді. Сол кезеңнен бастап жазаның бұл түрі Қазақстанда қамауға алу өтелуі тиіс мекемелердің болмауына байланысты қолданылмайды. Қазіргі уақытта қамауға алу түріндегі жазаны қылмыстық теріс қылықтар жасағаны үшін ғана қолдануға болады, өйткені қылмыс жасағаны үшін көзделген жазалар жүйесінен, яғни ҚР ҚК-нің 40-бабының 2-бөлігінен, қамауға алу түріндегі жаза алынды.

Өткен 24 жыл ішінде бүкіл Қазақстан бойынша осындай мекемелердің кем дегенде біреуін салуға болатын еді. Алайда, бұл осы мәселенің маңыздылығын түсінбейтін қылмыстық саясатқа жауапты адамдардың назарының жеткіліксіздігін көрсетеді. Өйткені, арзан сот төрелігі қымбат екені бұрыннан белгілі. Қамауға алу түріндегі жазаны өтеу үшін мекемелер салуда үнемдеу адамның бірінші қылмыс жасаған кезде бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның орнына қамауға алу түріндегі жазаны қолдану сотталушыны колониядан құтқара алатындығына әкеледі. Бас бостандығынан айыру түріндегі жаза сотталған адамды түзеу мақсатына жету бөлігінде ең тиімсіз екені белгілі.

Шет елдерде қамауға алу - бұл ауыр емес қылмыс жасаған адамдарға тағайындалуы керек жаза. Ол бұрын бас бостандығынан айыру түріндегі жазасын өтемеген адамдарға «шок терапиясы» ретінде қысқа мерзімге (6 айға дейінгі мерзімге) тағайындалады.

Бұл жазаны қылмыс жасаған адамдарға қатысты қолдану мүмкіндігін кеңейту керек. Сондықтан ҚР ҚК-нің 40-бабының 2-бөлігін қамауға алу түріндегі жазаны көрсету қажет тармақпен толықтыру керек. Бұл жаза бас бостандығын шектеуден гөрі қатаң және бас бостандығынан айыруға қарағанда қатаң емес. Сондықтан қамауға алу ҚР ҚК-нің 40-бабының 2-бөлігінде бас бостандығын шектеу мен бас бостандығынан айыру арасында орналасуы керек.

Жазаның мақсаттарының бірі - әлеуметтік әділеттілікті қалпына келтіру. Әділеттілік қағидатын бұзу кейбір қылмыстық-құқықтық нормаларға санкция салу кезінде және жаза тағайындау процесінде де байқалады. Қылмыстық кодекстің нормалары жазаның максималды және минималды мөлшері арасында үлкен алшақтыққа ие, бұл мұндай бұзушылықтарға ықпал етеді. Мысалы, ҚР ҚК-нің 147-бабының 5-бөлігінің санкциясында (жеке өмірге қол сұғылмаушылықты және Қазақстан Республикасының дербес деректер және оларды қорғау туралы заңнамасын бұзу) жеті жылға дейінгі, яғни 6 айдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру түріндегі жаза көзделген. Әділеттілік қағидатын бұзбау үшін бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның төменгі және жоғарғы шекаралары арасында мұндай үлкен алшақтық болмауы керек. Әйтпесе, бір адамға бір жылға бас бостандығынан айыру жазасы, ал екіншісіне сол қылмысты жасағаны үшін 6 жылға жаза тағайындалуы мүмкін. Жазаны даралау

қағидатын сақтау бас бостандығынан айыру түріндегі жазаның ең төменгі және ең жоғары мерзімдері арасында осындай үлкен айырмашылықты белгілеуді талап етпейді. Бұл қағиданы сақтау үшін 2-3 жыл айырмашылығы жеткілікті.

ҚР ҚК-нің 147-бабының 5-бөлігінің санкциясында бас бостандығынан айыру түріндегі жаза бес жылға дейінгі мерзімге көзделгенін атап өткен жөн. Осындай санкциялардың арқасында ҚР ҚК-нің 147-бабының 4-бөлігі бойынша сот кінәлі адамға ҚР ҚК-нің 147-бабының 5-бөлігіне қарағанда қатаң жаза (мысалы, 4 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы) тағайындай алады (мысалы, 2 жыл мерзімге бас бостандығынан айыру жазасы), дегенмен бұл нормада көзделген қылмыс Қылмыстық кодекстің 147-бабының 4-бөлігінен гөрі қауіпті.

Сондай-ақ, бас бостандығын шектеу түріндегі жаза көзделген ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігі баптарының көптеген санкцияларында бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны белгілеу дұрыс емес деп санаған жөн. Мұндай санкциялар Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінде көп. Сонымен қатар, жазаның бұл түрлерінің максималды және минималды мерзімдері бірдей. ҚР ҚК-нің 40-бабында белгіленген жазалар жүйесіне сәйкес бас бостандығынан айыру түріндегі жаза аталған жүйедегі ең қатаң жаза болып саналады. Ол қатандығы, өтеу шарттары, жазалау элементтерінің мөлшері бойынша сотталғандар өз үйінде өтейтін бостандықты шектеуден айтарлықтай ерекшеленеді. Сондықтан ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің бірқатар баптарының санкциясынан бас бостандығынан айыруға балама түрінде көзделген бас бостандығын шектеу түріндегі жазаны алып тастау қажет.

ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің кейбір баптарының санкцияларында жоғарыда аталған кемшіліктердің болуы сот қалауының мүмкіндіктерін шектен тыс кеңейтеді және жаза тағайындау кезінде сыбайлас жемқорлық фактілеріне ықпал етеді. Сондықтан Қылмыстық кодекстің Ерекше бөлігінің санкциясына тексеру жүргізіп, жасалған әрекетке сәйкес келтіретін уақыт келді. ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігіне санкция салу қағидаттарын бұзушылықтарды болашақта ҚР ҚК-нің Ерекше бөлігінің баптарына санкция салудың арнайы ережелерін әзірлеу арқылы жоюға және алдын алуға болады.

ҚР ҚК-нің 40-бабындағы жазалау жүйелері жазаларды 2 топқа бөледі: негізгі және қосымша, ал оның мазмұны жазалардың үшінші тобының – негізгі және қосымша жаза ретінде қолданылуы мүмкін балама жазалардың болуын көрсетеді [9, б. 103]. Мысалы, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан шығарып жіберу түріндегі жаза ҚР ҚК-нің 40-бабының бірінші бөлігінде негізгі жазалардың қатарында көрсетіледі және қылмыстық теріс қылық жасалған жағдайда қолданылуы мүмкін. ҚР ҚК-нің 40-бабының үшінші бөлімінде жазаның осы түрі қылмыстық құқық бұзушылық жасаған адамдарға қолданылатын жазаның қосымша түрі ретінде көрсетіледі. Неліктен қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін кінәлі деп танылған адамға жазаның қосымша түрі ретінде жазаның бұл түрін тағайындауға болмайтыны түсініксіз.

ҚР ҚК-нің 51-бабының 2-бөлігінде шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан шығарып жіберу түріндегі жаза қылмыс жасаған аталған адамдарға жазаның қосымша түрі ретінде ғана қолданылатыны анықталды. Жазаның бұл түрін ауырлығы аз немесе орташа қылмыс жасаған шетелдікке немесе азаматтығы жоқ адамға негізгі жаза ретінде қолдану мүмкіндігіне жол беру орынды деп санаймыз. Бұл біздің қылмыстық заңнамамызды ізгілендірудің тағы бір қадамы болмақ.

Бұдан басқа, ҚР ҚК-нің 51-бабының 2-бөлігінде қылмыс жасағаны үшін шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан шығарып жіберу жазаның қосымша түрі ретінде, ал қылмыстық теріс қылық жасағаны үшін - жазаның негізгі және қосымша түрі ретінде тағайындалуы мүмкін екендігі жазылған. Бұл норма өзінің мазмұны бойынша ҚР ҚК-нің 40-бабына сәйкес келмейді, өйткені онда қылмыстық теріс қылық жасаған адамға қолданылатын балама жазалар туралы айтылмайды.

Сондықтан қылмыстық құқық теориясында баламалы жазалар деп аталатын ҚР ҚК-нің 40-бабында жазалардың үшінші тобын көздеу және оларға жазаның 3 түрін жатқызу дұрыс болады: түзеу жұмыстары, айыппұл, сондай-ақ шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан шығарып жіберу. Айтпақшы, мұндай жазалар тобы 1997 жылғы біздің елдің Қылмыстық кодексінің 39-бабында болған.

Қорытынды

ҚР ҚК-нің жоғарыда көрсетілген кемшіліктерін ҚК-тің 40 және 81-баптарын редакцияға өзгерістер мен толықтырулар енгізу жолымен түзетуге болады. Атап айтқанда, ҚР ҚК-нің 40-бабының 1-бөлігін келесідей жаңғыртуға болады:

- шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан шығарып жіберу - жаза түрлерінің иерархиясы бойынша бірінші болып қойылсын;

- түзету жұмыстары - екінші тармақ;

- айыппұл - үшінші;

- қоғамдық жұмыстарға тарту - төртінші;

- тұтқындау - бесінші, өйткені ол нақты бас бостандығынан айыруды білдіреді.

Осы баптың 2 бөлімі:

- бірінші тармақта - шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан Республикасынан шығарып жіберу көзделсін;

- екінші тармақ бойынша - түзету жұмыстары;

- үшінші тармақ - айыппұл;

- төртінші тармақ - қоғамдық жұмыстарға тарту;

- бесінші тармақ - бостандықты шектеу;

- алтыншы тармақ - қамауға алу;

- соңғы тармақ - жазаның ең қатал түрі ретінде бас бостандығынан айыру.

Сондай-ақ, ҚР ҚК-нде айыппұл, түзеу жұмыстары, шетелдікті немесе азаматтығы жоқ адамды Қазақстан

Республикасынан шығарып жіберу жазаның негізгі және қосымша түрлері ретінде қолданылуы мүмкін деп белгіленсін.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Шумилин В.А. Предупредительная роль уголовного наказания // Молодой ученый. - 2018. - № 16 (202). - С. 246-248.
- 2 Құқық бұзушылықтың алдын алу туралы: Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі Заңы // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_ (Жүгінген күні: 2023 ж. 16.05).
- 3 Сундуrow Ф.Р., Талан М.В. Наказание в уголовном праве: учебное пособие. – М.: Статут, 2015. - 256 с.
- 4 Цели уголовного наказания и их эффективность // <https://www.referat911.ru/Ugolovnoe-pravo/ceIugolovnogonakazaniya-i-ih/244065-2501829-place4.html> (Жүгінген күні: 2023 ж. 22.03).
- 5 Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу комитеті. №1 есеп нысаны - М. тіркелген қылмыстық құқық бұзушылықтар және қылмыстық қудалау органдары қызметінің нәтижелері туралы статистикалық есептер // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators> (Жүгінген күні: 2023 ж. 17.04).
- 6 Гумеров Т.А. Развитие системы наказаний в уголовном праве // Актуальные проблемы экономики и права. - 2015. - № 1. - С. 233-239.
- 7 Марков В.П. Понятие системы наказаний в российском уголовном праве // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. - 2006. - №1. - С. 192-197.
- 8 Роль наказания в борьбе с преступностью // <https://laservirta.ru/rol-nakazaniya-v-borbe-sprestupnostyu/> (Жүгінген күні: 2023 ж. 06.04).
- 9 Шахметов Б.Т., Аюбаев М.А., Примкулов А.М. К вопросу о проблеме исполнения уголовного наказания в виде исправительных работ // Гылым - Наука. – 2022. - №4 (75). - С.101-108. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-75-4-95-100.

REFERENCES

- 1 Shumilin V.A. Predupreditel'naja rol' ugovolnogo nakazaniya // Molodoj uchenyj. - 2018. - № 16 (202). - S. 246-248.
- 2 O profilaktike pravonarushenij: Zakon Respubliki Kazahstan ot 29 aprelya 2010 goda // https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z100000271_ (Data obrashcheniya 16.05.2023).
- 3 Sundurov F.R., Talan M.V. Nakazanie v ugovolnom prave: uchebnoe posobie. – M.: Statut, 2015. – 256 s.
- 4 Celi ugovolnogo nakazaniya i ih effektivnost' // <https://www.referat911.ru/Ugolovnoe-pravo/ceIugolovnogonakazaniya-i-ih/244065-2501829-place4.html> (Data obrashcheniya: 22.03.2023).
- 5 Komitet po pravovoj statistike i special'nym uchetam General'noj prokuratury Respubliki Kazahstan. Forma otcheta №1-M. Statisticheskie otchety o zaregistrovannyh ugovolnyh pravonarusheniyah i rezul'tatah deyatel'nosti organov ugovolnogo presledovaniya // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators> (Data obrashcheniya: 17.04.2023).
- 6 Gumerov T.A. Razvitie sistemy nakazaniy v ugovolnom prave // Aktual'nye problem jekonomiki i prava. - 2015. - № 1. - S. 233-239.
- 7 Markov V.P. Ponjatie sistemy nakazaniy v rossijskom ugovolnom prave // Vestnik Sankt-Peterburgskogo universiteta MVD Rossii. - 2006. - №1. - S. 192-197.
- 8 Rol' nakazaniya v bor'be s prestupnost'yu // <https://laservirta.ru/rol-nakazaniya-v-borbe-sprestupnostyu/> (Data obrashcheniya: 06.04.2023).
- 9 Shahmetov B.T., Ayubaev M.A., Primkulov A.M. K voprosu o probleme ispolneniya ugovolnogo nakazaniya v vide ispravitel'nyh rabot // Gylym - Nauka. – 2022. - №4 (75). - S. 101-108. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-75-4-95-100.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ахан Жақыпбекович Нурушев – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы бастығының орынбасары Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: ahan_n@mail.ru.

Ержан Маратович Хакимов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық құқық және жазаны орындауды ұйымдастыру кафедрасының орынбасары. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: kh_erzhan@mail.ru.

Нурушев Ахан Жақыпбекович – кандидат юридических наук, заместитель начальника Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: ahan_n@mail.ru.

Хакимов Ержан Маратович – доктор философии (PhD), заместитель начальника кафедры уголовного права и организации исполнения наказания Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kh_erzhan@mail.ru.

Ahan Nurushev – Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, Abai Avenu 11. E-mail: ahan_n@mail.ru.

Yerzhan Khakimov – Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of Criminal Law and Organization of Execution of Punishment of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, Abai Avenu 11. E-mail: kh_erzhan@mail.ru.

**СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ УЧРЕЖДЕНИЙ МИНИМАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН****М.А. Аюбаев**доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент)
Комитет УИС МВД Республики Казахстан, г. Астана

Аннотация. В статье обозначены особенности отбывания уголовного наказания в учреждении минимальной безопасности (колония-поселение), проанализированы статистические данные по Казахстану, выделены основные проблемы на современном этапе реализации института перевода осужденных из учреждений максимальной и средней безопасности в учреждения минимальной безопасности, внесены предложения по его упразднению в рамках совершенствования уголовно-исполнительной системы Казахстана.

При проведении анализа статистических данных, исследования нормативных правовых актов, регламентирующих деятельность уголовно-исполнительной системы, истории возникновения колоний-поселений на постсоветском пространстве автором было обращено внимание, что в нынешних условиях институт перевода осужденных из закрытых колоний в учреждение минимальной безопасности не несет в себе своего исторического предназначения. Кроме этого, тенденция влияния преступлений, совершаемых в учреждении минимальной безопасности, на их общий процент в масштабах всех учреждений уголовно-исполнительной системы является значимым показателем того, что настала необходимость задуматься о дальнейшей модернизации этого института.

Практическая значимость статьи состоит в том, что в ней, помимо статистического анализа, представлен также анализ сильных и слабых сторон, возможностей и угроз в случае упразднения учреждений минимальной безопасности, предназначенных для отбывания наказания осужденными, переведенными из закрытых колоний. Результаты: В ходе проведенного анализа автор затрагивает вопрос о возможности упразднения учреждений минимальной безопасности уголовно-исполнительной системы в Казахстане с учетом проведения комплексного и тщательного исследования.

Ключевые слова: учреждение минимальной безопасности, уклонение от отбывания наказания, закрытое учреждение, перевод осужденного, колония-поселение, преступление.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАУІПСІЗДІГІ
БАРЫНША ТӨМЕН МЕКЕМЕЛЕРІНІҢ ҚАЗІРГІ ЖАҒДАЙЫ****М.А. Аюбаев**заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент)
Қазақстан Республикасы ІІМ ҚАЖ комитеті, Астана қ.

Аңдатпа. Мақалада қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде (қоныстану колониясы) қылмыстық жазаны өтеудің ерекшеліктері белгіленген, Қазақстан бойынша статистикалық мәліметтер талданып, сотталғандарды қауіпсіздігі жоғары және орташа мекемелерінен қоныстану колониясына ауыстыру институтын іске асырудың қазіргі кезеңіндегі негізгі проблемалар көрсетілген және Қазақстанның қылмыстық-атқару жүйесін жетілдіру шеңберінде оны жою жөнінде ұсыныстар енгізілді.

Статистикалық деректерді талдау, қылмыстық-атқару жүйесінің қызметін реттейтін нормативтік құқықтық актілерді, посткеңестік кеңістікте қоныстану колонияларының пайда болу тарихын зерттеу барысында қазіргі жағдайда сотталғандарды жабық колониялардан қауіпсіздігі барынша төмен мекемесіне ауыстыру өзінің тарихи мақсатын орындамайтынына автор назар аударады. Сонымен қатар, қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде жасалған қылмыстардың қылмыстық-атқару жүйесінің барлық мекемелері бойынша олардың жалпы пайыздық үлесіне әсер ету тенденциясы осы мекемені одан әрі жаңғырту туралы ойлану қажеттігін көрсететін маңызды көрсеткіш болып табылады.

Мақаланың практикалық маңыздылығы, статистикалық талдаудан басқа, жабық колониялардан ауыстырылған сотталғандардың жазасын өтеуге арналған қауіпсіздігі барынша төмен мекемелері жойылған жағдайда күшті және әлсіз жақтарын, мүмкіндіктері мен қауіптерін талдау болып табылады. Нәтижелері: жүргізілген талдау барысында автор кешенді және мұқият зерттеу жүргізуді ескере отырып, Қазақстандағы қылмыстық-атқару жүйесінің қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерін тарату мүмкіндігі туралы мәселені қозғайды.

Түйін сөздер: қауіпсіздігі барынша төмен мекеме, жазасын өтеуден жалтару, жабық мекеме, сотталғанды ауыстыру, қоныстану колониясы, қылмыс.

THE CURRENT STATE OF MINIMUM SECURITY INSTITUTIONS OF THE PENITENTIARY SYSTEM
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Ayubaev M.A.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor (Docent)

Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, Astana

Annotation. The article outlines the features of serving a criminal sentence in a minimum security institution (colony-settlement), analyzes statistical data on Kazakhstan, highlights the main problems at the present stage of the implementation of the institution of transfer of convicts from the institutions of maximum and medium security in the colony-settlements, proposals have been made for its abolition as part of the improvement of the penal system of Kazakhstan.

During the analysis of statistical data, the study of normative legal acts regulating the activities of the penal system, the history of the colony-settlement in the post-Soviet space, the author drew attention to, that in the current conditions, the institution of transferring convicts from closed colonies to a minimum security institution does not carry its historical purpose. In addition, the tendency of the impact of crimes committed in a minimum security institution on their total percentage across all institutions of the penal enforcement system is a significant indicator that it is necessary to think about further modernization of this institution.

The practical significance of the article lies in the fact that in addition to statistical analysis, it also presents an analysis of strengths and weaknesses, opportunities and threats in the event of the abolition of minimum security institutions intended for serving sentences by convicts transferred from closed colonies. Results: In the course of the analysis, the author raises the question of the possibility of abolishing the institutions of minimum security of the penal system in Kazakhstan, taking into account the conduct of a comprehensive and thorough study.

Keywords: minimum security institution, evasion from serving a sentence, closed institution, transfer of a convicted person, settlement colony, crime.

Введение

В соответствии со ст. 40 УК РК фактически предусмотрено 5 основных видов уголовных наказаний к лицам, признанным виновными в совершении преступления (штраф, исправительные работы, привлечение к общественным работам, ограничение свободы, лишение свободы) [1]. В свою очередь, лишение свободы является одним из наиболее часто назначаемых судами наказаний, которое исполняется в учреждениях уголовно-исполнительной системы. Наряду с иными видами закрытых учреждений, лишение свободы также исполняется в учреждениях минимальной безопасности. С принятием в 2014 году обновленного уголовно-исполнительного закона колонии-поселения переименованы в учреждения минимальной безопасности.

Главная задача, которую государство ставит перед такой формой отбывания наказания в учреждениях минимальной безопасности – это социализация осужденных, содействие в формировании у них самодисциплины и соблюдение правил, которые должны привести к исправлению и реабилитации их в обществе.

Однако в нынешнее время свою роль институт учреждения минимальной безопасности, как они предполагались, уже не выполняют. Данные учреждения создавались с целью полной трудовой занятости на своих объектах сельского хозяйства, строительства и т.д. При этом осужденные, содержащиеся в учреждениях минимальной безопасности, должны были быть на полном самообеспечении. В этой связи нам видится важным проанализировать сущность и порядок содержания осужденных в рассматриваемом виде пенитенциарного учреждения.

Основная часть

В структуре учреждений УИС функционируют 16 учреждений минимальной безопасности (на 01.02.2023 г. лимит – 3103 осужденных, фактически – 2570 осужденных), которые согласно ч. 1 ст. 142 УИК РК подразделяются на два вида [2]:

Первый вид (согласно п. 1 ч. 5 ст. 46 УК РК) для:

лиц, осужденных за преступления, совершенные по неосторожности;

лиц, осужденных за преступления, не связанные с применением насилия, предусмотренные главами 7, 8, 9, 12 и 13 УК РК [1];

лиц, осужденных за преступления, предусмотренные главой 15 УК РК, в случае полного возмещения ими ущерба, причиненного преступлением [1];

лиц, впервые осужденных за совершение умышленного преступления, за которое назначено наказание к лишению свободы на срок до двух лет.

Второй вид (согласно п. 2 ч. 1 ст. 96 УИК) предназначен для положительно характеризующихся осужденных, переведенных из учреждений средней и максимальной безопасности:

- осужденные, имеющие вторую или третью положительную степень поведения, вправе ходатай-

ствовать перед судом об изменении вида учреждения средней или максимальной безопасности на учреждение минимальной безопасности – по отбытии осужденными, находящимися в облегченных и льготных условиях отбывания наказания, не менее одной четверти срока наказания за преступления небольшой и средней тяжести, не менее одной трети срока наказания – за тяжкие преступления, а ранее условно-досрочно освобождавшимся от отбывания лишения свободы и совершившими новые преступления в период оставшейся неотбытой части наказания – не менее двух третей срока наказания.

В 5 учреждениях 1-го вида (31,3% от 16) содержится 45,6% осужденных.

В 11 учреждениях 2-го вида (68,7% от 16) содержится 54,4% осужденных.

Количество осужденных, содержащихся в учреждениях минимальной безопасности составляет в среднем 8 % (в 2017 г. – 1 666; в 2018 г. – 1 794; в 2019 г. – 1 935; в 2020 г. – 2 333; в 2021 г. – 2 558; в 2022 г. – 2 535) от общего количества осужденных учреждений УИС (в 2017 г. – 28 962; в 2018 г. – 25 892; в 2019 г. – 23 635; в 2020 г. – 25 093; в 2021 г. – 28 678; в 2022 г. – 28 001).

Количественно-качественные характеристики и данные о социально-демографическом, уголовно-правовом, криминологическом и уголовно-исполнительном положении осужденных выглядят следующим образом (см. табл. 1):

Таблица 1 – Количественный показатель осужденных, находящихся в учреждениях минимальной безопасности (УМБ)

№ п/п	Наименование показателя	УМБ 1-вида	УМБ 2-вида	ВСЕГО
Количество осужденных по признаку пола				
1	мужчин	1081	1260	2341 (91,6%)
2	женщины	88	125	213 (8,4%)
Количество осужденных по тяжести преступлений				
1	небольшой тяжести	180	2	182 ()
2	средней тяжести	509	18	527 ()
3	тяжкие	458	1363	1821 ()
4	особо тяжкие	22	2	24 ()
Ранее судимые (-ая)				
1	Всего ранее судимых	148	594	742
2	Отбывает наказание второй и более раз	34	420	454
Состоят в браке				
1	мужчины	611	454	1065
2	женщины	41	44	85
В зависимости от срока наказания				
1	до 1 года	110	9	119
2	1-4 лет	663	429	1092
3	5-9 лет	373	889	1262
4	10-14 лет	23	52	75
5	15-19 лет	0	5	5
6	20 лет и выше	0	1	1

Стоит признать, что осужденные, даже в условиях пребывания в местах лишения свободы допускают совершение преступлений. В учреждениях УИС с 2017 по 2022 годы совершено 678 преступлений (в 2017 г. – 146; в 2018 г. – 98; в 2019 г. – 98; в 2020 г. – 103; в 2021 г. – 110; в 2022 г. – 123). Из них осужденными минимальной безопасности, как представляющими общественную опасность, совершено 257 преступлений (в 2017 г. – 42; в 2018 г. – 31; в 2019 г. – 51; в 2020 г. – 47; в 2021 г. – 53; в 2022 г. – 33), или 38 %.

С учетом наличия 16 учреждений минимальной безопасности (20%) из 79 учреждений УИС в общем это представляет собой большую часть совершенных преступлений.

За 5 лет осужденными, отбывающими наказание в учреждениях минимальной безопасности, совершено 257 преступлений, наиболее частые из них: уклонение от отбывания наказания (ст. 427 УК

РК) – 155, или 60 %; кража (ст. 188 УК РК) – 34, или 13%; побег (ст. 426 УК РК) – 16, или 6%; мошенничество (ст. 190 УК РК) – 11, или 4%; грабеж (ст. 191 УК РК) – 9, или 3,4%; незаконное обращение с наркотическими средствами, психотропными веществами, их аналогами без цели сбыта (ст. 296 УК РК) – 8, или 3%; изнасилование (ст. 120 УК РК) – 5, или 1,8%; разбой (ст. 192 УК РК) – 4, или 1,5%.

Осужденными, отбывавшими наказание в учреждениях 1-го вида, совершено **24**, или **10%** преступлений (уклонение от отбывания наказания – 13, незаконное обращение с наркотическими средствами, их аналогами без цели сбыта – 4, побег – 2, кража – 2, дача взятки – 1).

Осужденными, отбывавшими наказание в учреждениях 2-го вида, совершено **233**, или **90%** преступлений (уклонение от отбывания наказания – 155, кража – 34, побег – 16, мошенничество – 11, грабеж – 9, незаконное обращение с наркотическими средствами без цели сбыта – 8, изнасилование – 5, разбой – 4, умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью – 3, сбыт наркотических средств – 3, угроза применения насилия в отношении сотрудника учреждения – 3, угон – 3, дача взятки – 3).

Анализ показал, что основным видом преступления является уклонение от отбывания наказания, большая доля которых приходится на учреждения 2-го вида (*осужденные прибывают из закрытых учреждений*) – **155**, или **60%** (ст. 427 УК), из них:

невозвращение в установленное время с рабочего объекта – **85** фактов, или **55 %**;

уклонение с предоставленного выхода за пределы колонии для приобретения товаров первой необходимости, посещения бани, парикмахерской – **54** факта, или **35%**;

с медицинских организаций – **10** фактов, или **6%**;

с краткосрочного отпуска – **6** фактов, или **4%**.

Наряду с этим, другие совершенные преступления (*кроме уклонений*) – **25** фактов, или **9%** (*кража – 11, грабеж – 2, разбой – 2, изнасилование – 2, незаконное обращение с наркотическими средствами – 3, мошенничество – 1, угон – 1, незаконное хранение оружия – 1, незаконное изготовление оружия – 1, угроза применения насилия в отношении сотрудника учреждения – 1*) совершены именно при уклонении, то есть в момент возможности передвижений и действий без ограничений.

Наиболее вопиющими преступлениями, совершенными осужденными учреждений минимальной безопасности, являлись изнасилование малолетней, совершенное 13 июля 2022 года осужденным М., отбывавшим наказание в учреждении № 52 (*ЕС-164/9 с. Ольшанка*), а также убийство гр. Х., совершенное 7 сентября 2022 года осужденным Ж., отбывавшим наказание в учреждении № 43 (*ГМ-172/8 г. Актау*).

Целью уклонения, как правило, является употребление спиртных напитков, наркотических веществ, посещение родных и знакомых, а также времяпровождение в увеселительном заведении. Ради этого уклонившийся осужденный, не имея денежных средств, идет на совершение преступления в корыстных целях.

Основную часть осужденных в учреждениях минимальной безопасности составляют лица, которым при их нахождении в закрытых учреждениях судами было отказано в замене неотбытой части наказания более мягким его видом. Фактически осужденные, не доказавшие свое исправление суду, реализовали право перевода в учреждение минимальной безопасности. При этом часть такой категории осужденных, которые не встали на путь исправления, свое пребывание в учреждениях минимальной безопасности связывает только с возможностью «побыть на свободе».

Необходимо отметить, что из 1377 осужденных, переведенных как положительно характеризующихся – основная часть (1356) осуждены по тяжким категориям преступлений (средней тяжести – 18 чел., особо тяжкие – 2, небольшой тяжести – 1). Не отбытый срок при поступлении в учреждение в среднем составляет два с половиной года.

Анализируя историю возникновения колоний-поселений, стоит сказать, что их создание явилось не только актом гуманизма в отношении осужденных, но и позволило решить ряд практических задач: сократить число лиц, находящихся под охраной, разгрузить конвойные колонии, увеличить занятость осужденных.

В настоящее время осужденные, отбывающие наказание в учреждениях минимальной безопасности нашей страны, трудоустроены в различных сторонних организациях, которые заинтересованы только в получении дешевой рабочей силы. Острой проблемой является отсутствие крупных и постоянных рабочих объектов, а также затратность содержания осужденных в связи с отсутствием прибыли и собственных производств учреждения.

Из-за большого количества рабочих объектов, расположенных в разных районах города или в значительной отдаленности от нее, администрация учреждения не имеет возможности осуществлять постоянный надзор и контроль за осужденными в период их нахождения на работе, которая усугубляется

хроническим некомплектом контролерского состава, а также недостаточной численностью штатных единиц, согласно нормативам нагрузок.

Согласно ведомственным приказам МВД, проверка трудоустроенных осужденных на рабочих объектах осуществляется сотрудниками по отдельному графику. Вместе с тем, несмотря на проводимые профилактические мероприятия, значительному количеству правонарушений, в том числе уголовных, со стороны осужденных способствует их правовой статус.

В целом, как видно из вышеприведенного анализа, основная часть пенитенциарных преступлений приходится на осужденных, отбывающих наказание в учреждениях минимальной безопасности, в связи с этим полагаем целесообразным указать сведения о количестве злостных нарушителей установленного порядка отбывания, в отношении которых судом вынесено постановление об изменении вида учреждения, то есть возвращенные обратно в учреждения средней и максимальной безопасности.

Так, количество осужденных возвращенных из учреждений минимальной безопасности в учреждение, вид которого был ранее определен судом, в 2018 г. составил 70 осужденных, в 2019 г. – 116, в 2020 г. – 82, в 2021 г. – 159, в 2022 г. – 176 осужденных.

В целом на 2023-2025 годы на содержание учреждений минимальной безопасности предусмотрены средства в сумме 17 млрд. 699 млн. тенге. К примеру, финансовые средства, выделенные на обеспечение учреждений минимальной безопасности на 2023 год, запланировано 6 млрд. 529 млн. тенге, из них: фонд оплаты труда – 3 млрд. 317 млн. тенге, жилищные выплаты – 869 млн. тенге, приобретение форменного обмундирования сотрудников – 109 млн. тенге, материально-бытовое обеспечения осужденных (питание, вещевые принадлежности осужденных) – 1 млрд. 402 млн. тенге, прочие расходы по содержанию и обеспечению жизнедеятельности учреждения – 832 млн. тенге.

Настоящий анализ показал ключевые проблемные аспекты, возникающие в процессе функционирования учреждений минимальной безопасности. Исходя из этого, в теории и практике существуют взгляды об упразднении этого вида пенитенциарных учреждений. Нами проанализированы сильные и слабые стороны, возможности и угрозы в случае упразднения учреждений минимальной безопасности, которые представлены в нижеуказанной таблице 2.

Таблица 2 – Анализ положительных и негативных последствий упразднения учреждений минимальной безопасности

Сильные стороны	Слабые стороны
<ul style="list-style-type: none"> - четко определенные приоритетные направления развития УИС; - оперативное реагирование на изменение обстановки в закрытых учреждениях УИС; - укрепление служб учреждений УИС и службы пробации. 	<ul style="list-style-type: none"> - неудовлетворительная материально-техническая база учреждений минимальной безопасности (изношенность и морально устаревшие здания); - снижение общего уровня трудовой занятости осужденных на фоне закрытия учреждений минимальной безопасности; - принятие решения без участия гражданского общества; - отсутствие предложений по дальнейшему совершенствованию и развитию механизмов института учреждений минимальной безопасности.
Возможности	Угрозы
<ul style="list-style-type: none"> - снижение уровня пенитенциарной преступности; - снижение количества осужденных к лишению свободы; - улучшение рейтинга страны по уровню тюремного населения; - экономия бюджетных средств; - сокращение коррупционных рисков. 	<ul style="list-style-type: none"> - необоснованные акты протестов осужденных; - неоднозначная критическая позиция мирового сообщества и международных организаций; - на фоне оставления лишь закрытых учреждений УИС восприятие мировым сообществом и международными организациями репрессивно-карательной политики государства; - ухудшение правового положения осужденных; - ликвидация переходного этапа для ресоциализации и как следствие рост преступности в обществе; - увеличение уровня рецидивной преступности среди лиц, осужденных к лишению свободы, вследствие низкого уровня их трудоустройства и ресоциализации;

	<ul style="list-style-type: none">- увеличение фактов совершения повторных преступлений со стороны лиц, ранее освобожденных из закрытых учреждений УИС и в отношении которых неотбытая часть наказания заменена более мягким видом наказания;- рост численности осужденных в закрытых учреждениях;- несовершенство уголовно-исполнительного законодательства;- увеличение трудовой нагрузки сотрудников службы пробации;- рост совершения повторных правонарушений осужденными, состоящими на учете службы пробации.
--	--

При этом одним из аргументов в сторону оптимизации учреждений минимальной безопасности служит широкое применение условно-досрочного освобождения либо замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания (штраф, ограничение свободы). Необходимо отметить, что у 1 065 (из 2570) или 41,4 % осужденных, отбывающих наказание в учреждениях минимальной безопасности, формально уже подошел срок для замены неотбытой части наказания более мягким видом наказания. Аналогично по институту условно-досрочного освобождения из 2570 осужденных учреждений минимальной безопасности у 1234 (48 %) осужденного формально наступил срок для рассмотрения судами вопроса об условно-досрочном освобождении, к 2029 году всего у 2 осужденных наступает конец срока назначенного наказания, к слову на 2028 год их количество составляет 29 лиц.

Заключение

На основании вышеизложенного следует, что современная деятельность учреждений минимальной безопасности имеет определенные проблемные аспекты с точки зрения материально технической обеспеченности и уровня контроля за осужденными. Исходя из этого, необходимо провести более детальное научное исследование в вопросе упразднения учреждений минимальной безопасности в уголовно-исполнительной системе Казахстана.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 2 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: Кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234#z268>.

REFERENCES

- 1 Uголовnyi kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iulya 2014 goda № 226-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 2 Uголовno-ispolnitelnyi kodeks Respubliki Kazahstan: Kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iulya 2014 goda № 234-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234#z268>.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мейрам Акатович Аюбаев – заң ғылымдарының докторы, қауымдастырылған профессор (доцент), Қазақстан Республикасы ИМ ҚАЖ Комитеті. Астана қ., Б. Майлин к., 2. E-mail: ahat1937@mail.ru.

Аюбаев Мейрам Акатович – доктор юридических наук, ассоциированный профессор (доцент), Комитет УИС МВД Республики Казахстан. г.Астана, ул. Б. Майлина, 2. E-mail: ahat1937@mail.ru.

Meурам Ayubaev - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. Astana, B. Maylin st., 2. E-mail: ahat1937@mail.ru.

ОБЗОР НОРМ ТРУДОВОГО ПРАВА В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ О СЛУЖБЕ В ОРГАНАХ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

А.Ж. Нурушев

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. На протяжении многих лет правовое регулирование профессиональной служебно-трудовой деятельности сотрудников органов внутренних дел осуществлялось с помощью подзаконных нормативных актов административно-правового характера, являвшихся в силу своей ведомственной принадлежности в основном закрытыми для свободного доступа. Это обстоятельство фактически выводило регулирование отношений с участием сотрудников органов внутренних дел из сферы действия трудового законодательства, что существенно снижало уровень их социально-правовой защищённости по сравнению с гражданским персоналом.

Благодаря Закону РК «О правоохранительной службе» многие положения трудового законодательства стали распространяться на сотрудников органов внутренних дел. В первую очередь эти нововведения коснулись вопросов приёма на службу в органы внутренних дел и увольнения со службы, порядка обжалования дисциплинарных взысканий; продвижения и перемещения по службе, гарантий социальной и правовой защиты.

Вместе с тем, как показывает практика, в настоящее время существуют сложности в применении отдельных норм о службе в органах внутренних дел, которые либо неконкретны, либо носят отсылочный характер.

Таким образом, в правовом обеспечении служебно-трудовой деятельности сотрудников органов внутренних дел накопилось немало проблем, в первую очередь обусловленных следующими факторами: ограничением трудовых прав сотрудников органов внутренних дел; наличием пробелов и коллизий в нормативных правовых актах, регламентирующих порядок и условия прохождения службы в органах внутренних дел.

Поскольку сотрудники органов внутренних дел по своему правовому положению отличаются как от гражданских государственных служащих, так и от военнослужащих, правовое регулирование их труда в силу объективных причин имеет определенные особенности.

В статье содержится обзор норм законодательства, регулирующего служебно-трудовые отношения в деятельности органов внутренних дел, рассматриваются спорные вопросы трудового права, связанного с деятельностью полиции и совершенствованием органов внутренних дел.

Ключевые слова: трудовое законодательство, Трудовой кодекс Республики Казахстан, служба в органах внутренних дел, полиция, служебно-трудовые отношения.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНДАҒЫ ҚЫЗМЕТ ТУРАЛЫ ЗАҢНАМАДАҒЫ ЕҢБЕК ҚҰҚЫҒЫ НОРМАЛАРЫНА ШОЛУ

Нурушев А.Ж.

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Андатпа. Көптеген жылдар бойы ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби қызметтік-еңбек қызметін құқықтық реттеу әкімшілік-құқықтық сипаттағы заңға тәуелді нормативтік актілердің көмегімен жүзеге асырылды, олар ведомстволық бағыныстылығына байланысты негізінен еркін қол жеткізу үшін жабық болды. Бұл жағдай іс жүзінде ішкі істер органдары қызметкерлерінің қатысуымен қатынастарды реттеуді еңбек заңнамасының қолданылу аясынан алып тастады, бұл олардың азаматтық қызметкерлермен салыстырғанда әлеуметтік-құқықтық қорғалу деңгейін айтарлықтай төмендетті.

ҚР «Құқық қорғау қызметі туралы» Заңының арқасында еңбек заңнамасының көптеген ережелері ішкі істер органдарының қызметкерлеріне қолданыла бастады. Бірінші кезекте бұл инновациялар ішкі істер органдарына қызметке қабылдау және қызметтен босату, тәртіптік жазаға шағымдану тәртібі; қызмет бойынша ауыстыру және жылжыту, әлеуметтік және құқықтық қорғау кепілдіктері мәселелеріне қатысты болды.

Сонымен бірге, тәжірибе көрсеткендей, қазіргі уақытта ішкі істер органдарында қызмет туралы жекелеген нормаларды қолдануда қиындықтар бар, олар нақты емес немесе анықтамалық сипатта болады.

Осылайша, ішкі істер органдары қызметкерлерінің қызметтік-еңбек қызметін құқықтық қамтамасыз етуде, ең алдымен, мынадай факторларға байланысты көптеген проблемалар жинақталды: ішкі істер органдары қызметкерлерінің еңбек құқықтарының шектелуі; ішкі істер органдарында қызмет өткеру тәртібі мен шарттарын реттейтін нормативтік құқықтық актілерде олқылықтар мен қайшылықтардың болуы.

Ішкі істер органдарының қызметкерлері өздерінің құқықтық жағдайы бойынша азаматтық мемлекеттік қызметшілерден де, әскери қызметшілерден де ерекшеленетіндіктен, олардың еңбегін құқықтық реттеу объективті себептерге байланысты белгілі бір ерекшеліктерге ие.

Мақалада ішкі істер органдарының қызметіндегі қызметтік-еңбек қатынастарын реттейтін заңнама нормаларына шолу жасалады, полиция қызметіне және ішкі істер органдарын жетілдіруге байланысты еңбек құқығының даулы мәселелері қаралады.

Түйін сөздер: еңбек заңнамасы, Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі, ішкі істер органдарындағы қызмет, полиция, қызметтік-еңбек қатынастары.

REVIEW OF LABOR STANDARDS IN THE LAW ON SERVICE IN BODIES OF INTERNAL

Nurushev A.Zh.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. For many years, the legal regulation of the professional service and labor activity of employees of the internal affairs bodies was carried out with the help of subordinate regulations of an administrative and legal nature, which, by virtue of their departmental affiliation, were mostly closed to free access. This circumstance actually removed the regulation of relations with the participation of employees of internal affairs bodies from the scope of labor legislation, which significantly reduced the level of their social and legal protection in comparison with civilian personnel.

Thanks to the Law of the Republic of Kazakhstan «On Law Enforcement Service», many provisions of labor legislation began to apply to employees of internal affairs bodies. First of all, these innovations touched upon the issues of recruitment to the internal affairs bodies and dismissal from service, the procedure for appealing disciplinary penalties; promotion and promotion, guarantees of social and legal protection.

At the same time, as practice shows, there are currently difficulties in applying certain norms on service in the internal affairs bodies, which are either vague or referential in nature.

Thus, a lot of problems have accumulated in the legal support of the service and labor activities of employees of internal affairs bodies, primarily due to the following factors: restriction of the labor rights of employees of internal affairs bodies; the presence of gaps and conflicts in regulatory legal acts regulating the procedure and conditions of service in internal affairs bodies.

Since the employees of the internal affairs bodies differ in their legal status from both civil servants and military personnel, the legal regulation of their work for objective reasons has certain features.

The article contains an overview of the norms of legislation regulating service and labor relations in the activities of internal affairs bodies, discusses controversial issues of labor law related to the activities of the police and the improvement of internal affairs bodies.

Keywords: labor legislation, Labor Code of the Republic of Kazakhstan, police, service-labor relations.

Введение

В соответствии со ст. 16 Закона РК «Об органах внутренних дел Республики Казахстан» от 23 апреля 2014 года (далее - Закон «Об ОВД») трудовые отношения сотрудников органов внутренних дел регулируются Трудовым кодексом Республики Казахстан с особенностями, предусмотренными Законом Республики Казахстан «О правоохранительной службе» [1]. Положение данной нормы дает нам четкое понимание, что трудовые отношения в системе органов внутренних дел подпадают под действие трудового законодательства с учетом норм специального законодательства.

Основная часть

Подтверждением тому является ст. 144 Трудового кодекса РК (далее - ТК РК) «Регулирование труда лиц, состоящих на воинской службе, сотрудников специальных государственных, правоохранительных органов и государственной фельдъегерской службы», в которой сказано, что труд лиц, состоящих на воинской службе, сотрудников специальных государственных, правоохранительных органов и государственной фельдъегерской службы регулируется настоящим Кодексом с особенностями, предусмотренными специальными законами Республики Казахстан и иными нормативными правовыми актами Республики Казахстан, устанавливающими особые условия и порядок поступления на службу, ее прохождения и прекращения, особые условия труда, условия оплаты труда, а также дополнительные льготы, преимущества и ограничения [2]. Законодатель определяет, что помимо общих норм трудового законодательства существуют специальные нормы, затрагивающие отдельные институты трудового права, такие как порядок поступления на службу, оплату труда, рабочее время и время отдыха, социальные гарантии, а также увольнение со службы.

Тем не менее, многие положения вышеназванных законов, касающиеся регламентации служебно-трудовой деятельности сотрудников органов внутренних дел, включая и полицию, позволяют сделать определённые заключения об усилении роли трудового права в регламентации этой деятельности.

Правовую основу деятельности органов внутренних дел составляют Конституция Республики Казахстан, Закон «Об ОВД» и иные нормативные правовые акты Республики Казахстан (ст. 2 Закона «Об ОВД») [3].

Деятельность органов внутренних дел осуществляется в соответствии с принципами государственной службы и специальными принципами правоохранительной службы в Республике Казахстан (ст. 3 Закона «Об ОВД»).

Правовой основой службы в правоохранительных органах являются Конституция Республики Казахстан, Трудовой кодекс РК и Закон РК «О государственной службе Республики Казахстан» с особенностями, Закона РК «О правоохранительной службе», законы Республики Казахстан, регулирующие деятельность правоохранительных органов, и иные нормативные правовые акты Республики Казахстан (ст. 2 Закона РК «О правоохранительной службе»).

Служба в правоохранительных органах осуществляется в соответствии с принципами государственной службы в Республике Казахстан и специальными принципами правоохранительной службы (ст. 4 Закона РК «О правоохранительной службе»).

Идентичность формулировок в данном случае вне сомнений.

Принятый в 2015 году Трудовой кодекс РК претендует на роль основополагающего нормативного правового акта, определяющего общие основы и принципы регулирования всех отношений в сфере труда, в т.ч. и служебно-трудовых. Это касается не только службы в органах внутренних дел (полиции), но и военной службы, службы в различных «силовых» структурах и иных правоохранительных органах, а также государственной, гражданской и фельдъегерской службы. В законодательстве органов внутренних дел (полиции), направленном на регулирование службы, связь с трудовым правом прослеживается в следующем.

1. В прямых ссылках на трудовое законодательство.

Например, такие ссылки имеются в ст. 40 Закона РК «О правоохранительной службе», в которой указывается, «что продолжительность рабочего времени для сотрудников устанавливается в соответствии с трудовым законодательством Республики Казахстан с учетом особенностей, предусмотренных настоящим Законом».

Например, такие ссылки имеются в ст. 19 Закона РК «О правоохранительной службе», в которой указывается, что за материальный ущерб правоохранительному органу, причиненный противоправными действиями сотрудника, последний несет материальную ответственность в соответствии с законами Республики Казахстан.

2. В ссылках на законодательство Республики Казахстан, которое оказывается трудовым по содержанию, хотя в самих законах («О правоохранительной службе» и «Об органах внутренних дел») таковым не называется.

Так, например, ссылки на законодательство РК даются в ст. 15 Закона РК «О правоохранительной службе» и ст. 15 Закона РК «Об ОВД» (защита персональных данных; подготовка и дополнительное профессиональное образование сотрудников органов внутренних дел; право на отдых, разрешение индивидуального спора; обращение в вышестоящие органы или суд для защиты своих прав и законных интересов).

3. В прямом репродуцировании норм трудового законодательства.

Например, для сотрудников органов внутренних дел продолжительность рабочего времени устанавливается в соответствии с трудовым законодательством Республики Казахстан с учетом особенностей, предусмотренных Законом РК «О правоохранительной службе». Это является воспроизведением ст. 68 ТК РК, которой регламентируется 40-часовая рабочая неделя.

В случае необходимости сотрудники могут привлекаться к выполнению служебных обязанностей сверх установленного времени, а также в ночное время, выходные и праздничные дни. Порядок и условия выплаты компенсаций определяются законодательством Республики Казахстан. Законодательством в данном случае выступает также Трудовой кодекс РК, в котором регламентированы вопросы компенсации за работу в такие дни.

Выполнение сотрудником органов внутренних дел служебных обязанностей сверх установленной продолжительности еженедельного служебного времени, а также в ночное время, в выходные и праздничные дни компенсируется предоставлением ему отдыха соответствующей продолжительности в другие дни недели.

По просьбе сотрудника органов внутренних дел вместо предоставления дополнительных дней отдыха ему может быть выплачена денежная компенсация. В данном случае, в консолидированном виде воспроизводятся фрагменты ст. 85 ТК РК.

4. В трансформировании применительно к деятельности органов внутренних дел норм трудового законодательства. Для гражданина Республики Казахстан, поступающего на службу в органы внутренних дел, в целях проверки уровня его подготовки и соответствия должности, на замещение которой он претендует, устанавливается испытание на срок до 3-х месяцев (ст. 12 Закона РК «О правоохранительной службе»). Эта статья является трансформацией ст. 36 ТК РК применительно к службе в органах внутренних дел.

В период действия военного или чрезвычайного положения, проведения антитеррористической

операции, в условиях вооруженного конфликта, при ликвидации последствий чрезвычайных ситуаций допускается привлечение сотрудника органов внутренних дел к выполнению возложенных на него обязанностей: изменение режима служебного времени, возложение на него дополнительных обязанностей, командирование в другую местность, временный перевод в другое подразделение без изменения характера службы, а также установление иных особых условий и дополнительных ограничений без согласия сотрудника. Срок службы сотрудника органов внутренних дел в этих случаях исчисляется из расчета один день за три и выплачивается денежное содержание в трехкратном размере (ст. 17 Закона «Об ОВД»).

Продолжительность привлечения сотрудников для охраны общественного порядка в иных регионах Республики или для участия в обеспечении правового режима чрезвычайного положения и ликвидации чрезвычайных ситуаций не должна превышать три месяца. (ст. 45 Закона РК «О правоохранительной службе»).

В основе этих статей лежат консолидированные положения, содержащиеся в ст. 38, 41, 46, 77 ТК РК.

5. В возможности применения в отдельных случаях «аналогии закона». Это касается, прежде всего, охраны профессиональной служебной деятельности. Норм и правил по безопасности и охране труда сотрудников органов внутренних дел в Законах «О правоохранительной службе», «Об ОВД», в ведомственных приказах практически нет, но важность и злободневность их сомнений не вызывают.

Необходимо отметить, что действующий Трудовой кодекс РК по нормативному содержанию заметно отличается от ранее действовавшего определенными в нем положениями:

- во-первых, возросло количество норм-принципов, появились «пограничные» между нормами-принципами и нормами-правилами нормативные формы, программные нормы («нормы-декларации»), резко увеличилось число норм-дефиниций;
- во-вторых, увеличилось количество управомочивающих и обязывающих норм, уменьшилось количество запрещающих;
- в-третьих, практически до минимума снизилось число охранительных норм;
- в-четвертых, за счёт резкого сокращения императивных норм возросло количество диспозитивных и особенно рекомендательных норм, при этом между ними часто стираются чёткие различия;
- в-пятых, интегрированы нормы международного трудового права путём их текстуального воспроизведения, внедрения их смысла в тексты, переработки текста в духе международных принципов и правил. Если по каким-то причинам они не интегрированы, то международно-трудовые нормы могут действовать в правовом поле непосредственно;
- в-шестых, усилилось значение процессуальных норм и процедурных правил, определяющих условия, порядок и сроки совершения юридических действий в связи с отношениями в сфере труда.

Отмеченные выше изменения нормативного многообразия вызваны определёнными процессами в нашем обществе.

На изменение содержания и характера норм трудового права прошлого и нынешнего столетия повлияли установившиеся в Казахстане рыночные отношения. Зависимые от них трудовые отношения стали формироваться на основе принципов и правил социального партнёрства, директивное регулирование отошло на второй план.

Немаловажное значение имеет и изменение в условиях рынка характера общественного труда, его структуры, направленности, профессиональной дифференциации и социальной значимости, появление наряду с формально договорно-трудовыми отношениями альтернативных трудовых отношений, основанных на устной договорённости, дистанционной работе, заёмном труде и т. п.

Возросла роль локального регулирования, при котором нормы поведения определяют для себя сами участники трудовых отношений.

Развитие социального партнёрства на основе согласования интересов его участников ведёт к тому, что утрачивают силу и значимость различные запреты и охранительные нормы, которые более или менее успешно замещаются диспозитивными и рекомендательными нормами.

В обществе усиливается убеждение, что демократия – это процедуры [4, с. 83]. Видимо, с этим связано заметное возрастание в трудовом законодательстве норм, регламентирующих определённые процессуальные и процедурные действия, которые, как правило, связаны с социальным партнёрством, рассмотрением и разрешением индивидуальных и коллективных трудовых споров, организацией и проведением забастовок и т.п.

Заключение

Изменения в нормативном фонде трудового права имеют и определённые негативные последствия. Особенно это касается норм, регулирующих установление и предоставление различных и компенсаций работникам.

Придание этим нормам не всегда оправданного диспозитивного и рекомендательного характера открывает возможности «злоупотребления правом», и не только со стороны работодателей.

Эти тенденции должны быть приняты во внимание как при формировании норм служебно-трудового законодательства, так и при применении к сотрудникам органов внутренних дел норм трудового права. Законы РК «О правоохранительной службе», «Об ОВД» по вопросам, касающихся социальных гарантий и обеспечения сотрудников органов внутренних дел (полиции) должны быть более конкретизированы и получить свое дальнейшее развитие, детализацию в нормах других законов и иных нормативных правовых актах. Сегодня перечисленные законы хотя и определяют основные принципы и пути внедрения трудового законодательства в сферу, до недавнего времени для него закрытую, но, без сомнения, нуждаются в дальнейшем совершенствовании.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 О правоохранительной службе: Закон Республики Казахстан от 6 января 2011 года №380-IV (с изм. и доп. по сост. на 11 сентября 2022 года) // <https://online.zakon.kz/Document>.
- 2 Трудовой кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 23 ноября 2015 года №414-V (с изм. и доп. по сост. на 1 мая 2023 года) // <https://online.zakon.kz/Document>.
- 3 Об органах внутренних дел: Закон Республики Казахстан от 23 апреля 2014 года №199-V (с изм. и доп. по сост. на 1 мая 2023 года) // <https://online.zakon.kz/Document>.
- 4 Павловский Г. Словарь текущей политики. Европа, 2006 г. Демократические процедуры // [http //www. politike.ru](http://www.politike.ru).

REFERENCES

- 1 O pravoohranitel'noj sluzhbe: Zakon Respubliki Kazahstan ot 6 janvarja 2011 goda №380-IV (s izm. i dop. po sost. na 11 sentjabrja 2022 goda) // <https://online.zakon.kz/Document>.
- 2 Trudovoj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 23 nojabrja 2015 goda №414-V (s izm. i dop. po sost. na 1 maja 2023 goda) // <https://online.zakon.kz/Document>.
- 3 Ob organah vnutrennih del: Zakon Respubliki Kazahstan ot 23 aprelja 2014 goda №199-V (s izm. i dop. po sost. na 1 maja 2023 goda) // <https://online.zakon.kz/Document>.
- 4 Pavlovskij G. Slovar' tekushhej politiki. Evropa, 2006 g. Demokraticheskie procedury // [http //www. politike.ru](http://www.politike.ru).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ахан Жакыпбекович Нурушев – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы бастығының орынбасары Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: ahan_n@mail.ru.

Нурушев Ахан Жакыпбекович – кандидат юридических наук, заместитель начальника Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: ahan_n@mail.ru.

Ahan Nurushev – Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, Abai Avenu 11. E-mail: ahan_n@mail.ru.

РОЛЬ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ В ПРОТИВОДЕЙСТВИИ СОВРЕМЕННОМУ ТЕРРОРИЗМУ И ЭКСТРЕМИЗМУ В РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ**А.К. Жусупов**Департамент полиции Актыобинской области
Академия управления МВД России, г. Москва**Ф.Г. Галым**

кандидат юридических наук

Актыобинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. В научной статье рассмотрены вопросы противодействия современному терроризму и экстремизму в Российской Федерации, при этом особое внимание уделено роли органов внутренних дел. Так, в настоящее время в Российской Федерации в связи с увеличением динамики преступности как для безопасности самих граждан, так и для социального устройства страны, создается реальная угроза. Показатели преступности демонстрируют все более жесткий, насильственный, агрессивный и вооруженный характер, а противоправные деяния террористической направленности имеют высокую степень общественной опасности. За последние годы уголовные правонарушения в данной сфере имеют устойчивую динамику роста. В свою очередь, терроризм и экстремизм необходимо рассматривать не только в качестве деятельности, но прежде всего как идеологию, так как идеология и является наиболее опасной формой исследуемых феноменов в связи с тем, что террористическая и экстремистская деятельность являются лишь средством по ее тиражированию. Идея данного высказывания нашла свое подтверждение и в тексте Стратегии национальной безопасности РФ, исходя из которой следует, что в целях эффективного противодействия терроризму необходимо осуществлять меры, не только направленные на пресечение противоправных деяний, связанных с террористической деятельностью, но и мер, ориентированных на пресечение распространения самой идеологии терроризма. Пока не будут ликвидированы каналы и источники распространения идеологии, угроза терроризма будет иметь актуальность. Вместе с тем работа по своевременному пресечению терроризма и экстремизма напрямую зависит от качества взаимодействия, эффективности и согласованности правоохранительных органов.

Ключевые слова: Российская Федерация, терроризм, экстремизм, профилактика, органы внутренних дел, полиция, национальная безопасность, общество, идеология, техническая оснащенность.

РЕСЕЙ ФЕДЕРАЦИЯСЫНДАҒЫ ҚАЗІРГІ ТЕРРОРИЗМ МЕН ЭКСТРЕМИЗМГЕ ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДАҒЫ ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ РӨЛІ**А.К. Жусупов**Ақтөбе облысы полиция департаменті
Ресей ІІМ басқару академиясы, Мәскеу қ.**Ф.Г. Галым**

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Ғылыми мақалада Ресей Федерациясындағы қазіргі терроризм мен экстремизмге қарсы іс-қимыл мәселелері қарастырылып, ішкі істер органдарының рөліне ерекше назар аударылды. Мәселен, қазіргі уақытта Ресей Федерациясында азаматтардың қауіпсіздігі үшін де, елдің әлеуметтік құрылымы үшін де қылмыс динамикасының артуына байланысты нақты қауіп төніп тұр. Қылмыс деңгейі барған сайын қатал, зорлық-зомбылық, агрессивті және қарулы сипатты көрсетеді, ал террористік бағыттағы заңсыз әрекеттер қоғамдық қауіптіліктің жоғары деңгейіне ие. Соңғы жылдары осы саладағы қылмыстық құқық бұзушылықтар тұрақты өсу қарқынына ие болды. Өз кезегінде, терроризм мен экстремизмді тек қызмет ретінде ғана емес, ең алдымен идеология ретінде қарастыру керек, өйткені идеология зерттелетін құбылыстардың ең қауіпті түрі болып табылады, өйткені террористік және экстремистік әрекеттер оны көбейту құралы болып табылады. Бұл тұжырымның идеясы Ресей Федерациясының ұлттық қауіпсіздік стратегиясының мәтінінде де расталды, соның негізінде терроризмге тиімді қарсы тұру үшін террористік әрекетке байланысты заңсыз әрекеттерді болдырмауға ғана емес, сонымен бірге терроризм идеологиясының таралуын болдырмауға бағытталған шараларды да жүзеге асыру қажет. Идеологияның таралу арналары мен көздері жойылғанға дейін терроризм қаупі өзекті болады. Сонымен қатар, терроризм мен экстремизмнің уақтылы жолын кесу жұмысы өзара іс-қимылдың сапасына, құқық қорғау органдарының тиімділігі мен келісімділігіне тікелей байланысты.

Түйін сөздер: Ресей Федерациясы, терроризм, экстремизм, алдын алу, ішкі істер органдары, полиция, ұлттық қауіпсіздік, қоғам, идеология, техникалық жарактандыру.

**THE ROLE OF THE INTERNAL AFFAIRS IN COUNTERING MODERN TERRORISM
AND EXTREMISM IN THE RUSSIAN FEDERATION**

Zhusupov A.K.

Police Department of the Aktobe Region

Academy of Management of the MIA of Russia, Moscow

Galym F.G.

Candidate of Juridical Sciences

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev

Annotation. The scientific article examines the issues of countering modern terrorism and extremism in the Russian Federation, with special attention paid to the role of internal affairs bodies. So, at present, in the Russian Federation, due to the increase in the dynamics of crime, both for the safety of citizens themselves and for the social structure of the country, a real threat is being created. Crime indicators are showing an increasingly harsh, violent, aggressive and armed nature, and illegal acts of a terrorist orientation have a high degree of public danger. In recent years, criminal offenses in this area have been steadily growing. In turn, terrorism and extremism should be considered not only as an activity, but, above all, as an ideology, since ideology is the most dangerous form of the phenomena under study, due to the fact that terrorist and extremist activities are only a means to replicate it. The idea of this statement was also confirmed in the text of the National Security Strategy of the Russian Federation, based on which it follows that in order to effectively counter terrorism, it is necessary to implement measures not only aimed at suppressing illegal acts related to terrorist activities, but also measures aimed at suppressing the spread of the ideology of terrorism itself. Until the channels and sources of the spread of ideology are eliminated, the threat of terrorism will be relevant. At the same time, the work on timely suppression of terrorism and extremism directly depends on the quality of interaction, efficiency and consistency of law enforcement agencies.

Keywords: Russian Federation, terrorism, extremism, prevention, internal affairs bodies, police, national security, society, ideology, technical equipment.

Введение

На сегодняшний день в современной общественной жизни терроризм и экстремизм, к сожалению, стали практически обыденными явлениями. Большинство стран в той или иной мере регулярно сталкиваются с ними и несут как людские, финансовые, так и духовно-нравственные потери. Касаемо этой проблемы большую озабоченность выражают такие международные организации, как ОДКБ, ООН, Шанхайская организация сотрудничества и др. При этом отрицательные факторы экстремизма и терроризма проявляются в том, что в общественном сознании формируется извращенная идеология вседозволенности и агрессивного нигилизма, а последствиями являются дестабилизация обстановки как социальной, так и внутривластной, угроза жизни и здоровья граждан, снижение темпов экономического развития страны и благосостояния граждан.

Понятия «терроризм» и «экстремизм» в современной действительности понимаются в качестве отрицательного явления, ассоциирующихся с какой-либо угрозой как отдельному гражданину, так и в целом обществу и государству [1]. Тем не менее, оба исследуемых феномена имеют различия по уровню общественной опасности, методам исполнения и цели.

Правовую основу деятельности государственных органов по противодействию терроризму и экстремизму, в первую очередь, составляют Конституция РФ, Уголовный кодекс РФ, Кодекс РФ об административных правонарушениях, Федеральные законы «О безопасности», «О противодействии экстремистской деятельности», «О борьбе с терроризмом», общепризнанные принципы и нормы международного права, международные договоры Российской Федерации, указы и распоряжения Президента РФ, постановления и распоряжения Правительства РФ и другие нормативные правовые акты государственных органов.

В соответствии с перечисленными российскими нормативными правовыми актами можно выделить два наиболее приоритетных направления, в соответствии с которыми непосредственно осуществляется деятельность по противодействию экстремизму и терроризму, это – первое: мероприятия, ориентированные непосредственно на пресечение, предупреждение и выявление противоправной деятельности, связанной с терроризмом и экстремизмом; второе: профилактические мероприятия, направленные на исключение и недопущение предпосылок, способствующих осуществлению экстремистской и террористической деятельности. В числе прочего, информационное противодействие преступлениям террористического характера представляет собой деятельность по установлению сути и разъяснению опасности такого рода преступлений, оказанию влияния на физических лиц для воспитания у данных лиц неприятия идеологии насилия и привлечения их к борьбе с преступлениями подобного характера. Данная деятельность охватывает сбор, накапливание, систематизацию, оценивание информации об угрозах террористических актов, обмен такого рода информации и выдачу ее потребителям.

В целом, организация противодействия преступлениям террористического и экстремистского характера должна вестись в соответствии с комплексным подходом к анализу причин появления и распространения данных явлений, к обнаружению субъектов террористической деятельности, и обеспечению участников противодействия терроризму информационными ресурсами, которые включают новейшие аппаратно-программные комплексы [2].

Таким образом, система противодействия терроризму и экстремизму должна характеризоваться как общность НПА и самих субъектов, осуществляющих профилактическую деятельность, связанную с пресечением, выявлением и расследованием противоправных деяний. Вместе с тем необходимо детально рассмотреть роль российской полиции, при этом отметив, что одной из главных задач органов внутренних дел, прежде всего, является осуществление деятельности по предупреждению противоправных деяний, в том числе исследуемых явлений, посредством административно-предупредительных методов [3]. Так, например, огромную роль здесь играют подразделения полиции, обеспечивающие общественную безопасность и охраняющие общественный порядок, оперативно-следственные подразделения, и мн. др.

Основная часть

Безусловно, органам внутренних дел РФ при организации и планировании профилактической деятельности необходимо владеть информацией об обстоятельствах, благоприятствующих фактам терроризма и экстремизма, возможных их участниках, видах и средствах осуществления профилактической деятельности, конечно же, знать и правильно применять специализированные нормативные правовые акты, а также алгоритмы действий и взаимодействия сотрудников правоохранительных органов.

В связи с тем, что деятельность подразделений полиции обозначена некоторыми рамками и границами подконтрольной территории, профилактические мероприятия по предотвращению исследуемой деятельности правильно представить такими действиями, как:

- организация и планирование исходя из складывающейся оперативной обстановки на подконтрольной территории комплекса мероприятий, направленных на профилактику экстремистской и террористической деятельности;
- производство на постоянной основе регулярного анализа инфраструктуры подконтрольной территории, в т. ч. ее криминологических, социальных особенностей и характеристик;
- системное исследование на подконтрольной территории статистических данных о совершенных преступлениях и правонарушениях;
- надзор за расположенными на подконтрольной территории ОПК, которые могут являться первоочередными целями террористической и экстремистской деятельности;
- проведение встреч с населением.

Впрочем, в связи с ограниченностью правовой базы объективно повлиять на владельцев и недобросовестных руководителей организаций нельзя. Руководители предприятий не выполняют предписания должностных лиц, осуществляющих деятельность в сфере антитеррористической безопасности указывая на отсутствие денежных средств в бюджете. В данной ситуации работа с руководителями по указанным предприятиям должна проводиться посредством применения административного ресурса на региональном уровне, куда можно отнести:

- осуществление контроля за потенциально возможными местами для проведения террористического акта (например, места общего пользования и массового скопления людей, торговые дома, развлекательные центры, автовокзалы, станции метро, железнодорожные вокзалы, чердачные помещения многоквартирных домов и др.);
- проведение различного рода профилактических мероприятий, ориентированных на разъяснение правил поведения и алгоритма действий при обнаружении вызывающих подозрение предметов, например, бесхозных сумок и коробок (здесь, прежде всего, речь идет о проведении разъяснительных бесед с населением, размещением на информационных стендах и официальных сайтах памяток о правилах поведения и т. п.);
- осуществление профилактических мероприятий, предусмотренных Кодексом об административных правонарушениях (например, досмотр транспортных средств, проверка документов, проверка деятельности организации и др.) [4].

Общеизвестно, что предупреждение и своевременное пресечение проявлений экстремизма и терроризма являются приоритетным направлением оперативно-служебной деятельности всех правоохранительных структур и государственных органов, но прежде всего таких, как Министерство внутренних дел РФ и Федеральная служба безопасности РФ. Ниже приведена таблица о состоянии противодействия террористической и экстремистской преступности за 2022 год в разрезе органов и в сравнении с 2021 годом (см. табл. 1).

Таблица 1 - Сведения о преступлениях террористического и экстремистского характера, выявленных правоохранительными и специальными органами Российской Федерации в 2022 году (в сравнении с 2021 годом) [5].

№ п/п	Наименование органа	террористического характера			экстремистской направленности		
		всего	+, - в %	уд. вес %	всего	+, - в %	уд. вес %
1	2	3	4	5	6	7	8
1	МВД РФ	1164	-4,7	52,1	863	52,2	55,1
2	ФСБ РФ	1019	17,4	45,6	570	30,4	36,4
3	Следственный комитет РФ	23	-20,7	1,0	63	320,0	4,0
4	Органы прокуратуры РФ	19	72,7	1,0	36	71,4	2,3
5	ФСИН РФ	8	33,3	0,3	26	52,9	1,7
6	Таможенные органы РФ	0	-	0	0	-	0
7	ФССП РФ	0	-	0	0	-	0
8	Органы ГПН РФ	0	-	0	0	-	0
9	ФСВНГ РФ	0	-	0	0	-	0
10	Другие	0	-	0	8	-	0,5
11	Всего	2233	4,5	100	1566	48,2	100

Так, состояние преступности террористического характера и экстремистской направленности по итогам 2022 года иллюстрируется следующими статистическими данными. В течение 2022 года на территории Российской Федерации было зарегистрировано 2 тыс. 233 уголовных правонарушения террористического характера, что на 4,5% больше, чем за аналогичный период 2021 года, а также 1 тыс. 566 уголовных правонарушений экстремистской направленности, что, в свою очередь, больше на 48,2%, чем было зарегистрировано в 2021 году. При этом наибольшее число преступлений в сфере терроризма и экстремизма было выявлено органами внутренних дел (52,1 % от общего числа выявленных террористических преступлений и 55,1 % – от экстремистских) и Федеральной службы безопасности (45,6 % и 36,4 % соответственно). Вместе с тем следует отметить деятельность и таких служб, как Следственный комитет (1,0 % и 4,0 % соответственно), органы прокуратуры (1,0 % и 2,3 % соответственно), а также Федеральную службу исполнения наказаний (0,3 % от общего числа выявленных террористических преступлений и 1,7 % – от экстремистских).

Стоит отметить, что в регионах, где имеется большой уровень миграции населения, существует большое количество мигрантов, на данную территорию также в большом количестве могут просочиться и террористы. В этой связи, на наш взгляд, дактилоскопические исследования являются важнейшим фактором для установления данных лиц и расследования исследуемых преступлений. Так, по нашему мнению, необходимо указать на имеющийся пробел в ФЗ №128 «О государственной дактилоскопической регистрации в Российской Федерации», где указано, что прибывшие в наше государства в поисках убежища лица без гражданства и иностранные граждане, которые подали в установленном порядке ходатайства о признании их беженцами либо о предоставлении политического убежища – в соответствии с пунктом «и» статьи 9 указанного нормативного правового акта обязательной государственной дактилоскопической регистрации не подлежат. Таким образом, полагаем, необходимо внести соответствующие изменения в закон, обязав при переселении беженцев и иностранных граждан на территории Российской Федерации, в целях обеспечения безопасности государства, проводить обязательную государственную дактилоскопическую регистрацию данной категории лиц.

Несмотря на эффективность имеющихся современных методов борьбы с террористическими и экстремистскими уголовными правонарушениями, перед всеми специальными, правоохранительными и другими государственными органами будут стоять задачи по актуализации и усовершенствованию имеющегося комплекса мер по противодействию экстремизму и терроризму, в том числе посредством международного сотрудничества.

В свою очередь, международное сотрудничество Министерства внутренних дел по противодействию экстремистской и террористической угрозе выражается в реализации криминологических мероприятий, направленных на совместные обработку и анализ поступающей статистической, научно-аналитической

и другой информации о современных тенденциях, реальном состоянии, и криминологических прогнозах развития возможных криминологических сценариев, в целях последующего моделирования научных предпосылок оптимизации, актуализации, а также повышения эффективности международного контроля и постоянного криминологического мониторинга за различного рода ситуациями и процессами, являющимися детерминантами экстремизма и терроризма.

Говоря о международном сотрудничестве в сфере противодействия терроризму и экстремизму, необходимо выделить наиболее основные направления совместного криминологического обеспечения – во-первых, в этот перечень можно отнести антитеррористическую и антиэкстремистскую политику государств-участниц международного сотрудничества; во-вторых, институциональное направление, заключающееся в имеющейся системе международных антитеррористических и антиэкстремистских организаций; в-третьих, оперативное направление криминологического обеспечения, заключающееся в совместном проведении специальных мероприятий, направленных на противодействие терроризму и экстремизму, и, в-четвертых, пожалуй, самое основное направление – это нормативное, содержащее в себе систему международных норм:

- устанавливающих перечень правонарушений террористического и экстремистского характера;
- определяющих меры профилактики терроризма и экстремизма;
- регламентирующих порядок уголовного преследования лиц и организаций, причастных к террористической и экстремистской деятельности.

Далее следует перечислить основные элементы криминологического обеспечения международного сотрудничества российской полиции в сфере противодействия преступлениям террористического и экстремистского характера:

- сбор статистической, аналитической и другой информации о состоянии террористической и экстремистской преступности;
- мониторинг результатов профилактической деятельности в сфере противодействия терроризму и экстремизму;
- составление криминологического прогноза;
- производство криминологических исследований и экспертиз нормативных документов, принимаемых участниками международного сотрудничества в сфере противодействия терроризму и экстремизму.

Следует отметить также и тот факт, что в деятельности органов внутренних дел Российской Федерации в рамках обеспечения международного сотрудничества по противодействию терроризму и экстремизму использование имеющейся криминологической информации допустимо, как правило, в трех случаях – во-первых, на уровне министра внутренних дел и его заместителей, руководителей департаментов и главных управлений ЦА МВД РФ, определяющих оперативно-служебные и стратегические задачи ОВД, а также принимающих различного рода решения, направленные на дальнейшее развитие концепций, программ, планов и т. д. в сферах профилактики террористической и экстремистской преступности, а также осуществляющих контроль реализации принятых документов; во-вторых, на уровне начальника и его заместителей территориальных и структурных подразделений ОВД, причастных к профилактике терроризма и экстремизма; и, в-третьих, на исполнительском территориально-зональном уровне, непосредственно осуществляющих профилактическую деятельность по противодействию терроризму и экстремизму.

В целом, международное сотрудничество российской полиции в сфере противодействия современным угрозам и вызовам терроризма и экстремизма направлено прежде всего на выявление и устранение причин и условий совершения отдельных их проявлений, что позволяет обеспечить качественный криминологический мониторинг фактического состояния террористической и экстремистской преступности как в отдельном субъекте Российской Федерации, так и в других странах, и обеспечить незамедлительное оперативное реагирование всех заинтересованных служб и международных организаций.

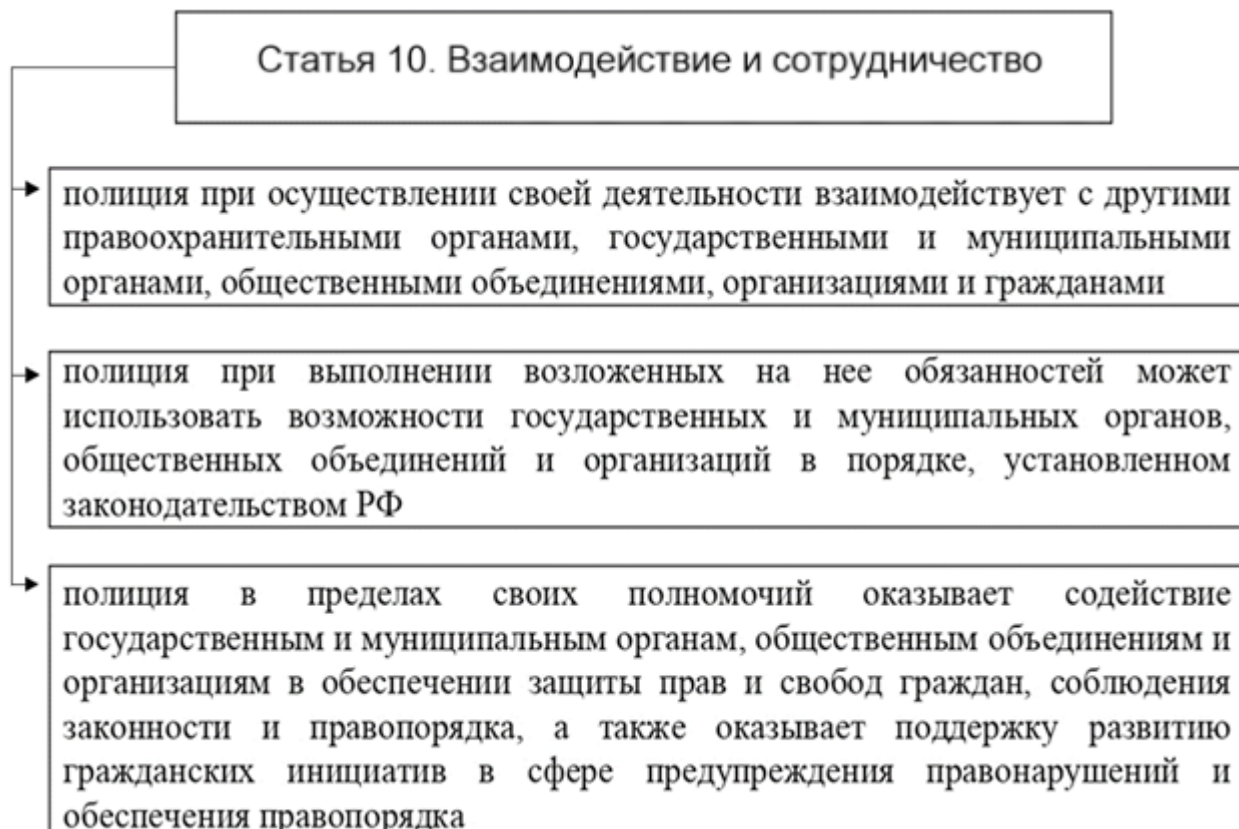
Также криминологическое обеспечение международного сотрудничества в сфере противодействия проявлениям терроризма и экстремизма содержит такие направления совместной деятельности, как установление и разъяснение имеющейся ситуации, состояния и динамики преступности, составление криминологического прогноза возможного развития состояния террористической и экстремистской преступности; составление научно обоснованных методических рекомендаций и специализированных алгоритмов действий, способствующих эффективной профилактике терроризма и экстремизма, а также незамедлительному устранению общественно-опасных последствий уголовных правонарушений террористического и экстремистского характера.

Что касается внутреннего взаимодействия органов внутренних дел, то следует согласиться с

выводами Д.И. Ивановой, выделившей в числе приоритетных направлений криминологического обеспечения: во-первых, выработку согласованных криминологически обоснованных подходов и стандартов в деятельности по предупреждению международного терроризма; во-вторых, выработку и развитие на основе криминологической информации новых организационных форм взаимодействия органов внутренних дел с зарубежными коллегами; и, в-третьих, активное внедрение достижений криминологической науки в практику международного контроля над терроризмом [6].

Ниже схематично попробуем раскрыть основные направления внутреннего взаимодействия российской полиции, предусмотренные нормами Федерального закона «О полиции» от 07.02.2011 N 3-ФЗ (см. табл. 2).

Таблица 2 - Статья 10 ФЗ «О полиции»: Взаимодействие и сотрудничество.

Исходя из содержания статьи 10 ФЗ «О полиции» следует отметить важность взаимодействия органов внутренних дел с различными институтами гражданского общества как с отдельными гражданами, так и общественными, волонтерскими организациями, инициативными группами, обществами и средствами массовой информации, в том числе блогерами и администраторами пабликов в социальных сетях.

Говоря о взаимодействии полиции со СМИ, необходимо напомнить о принципах открытости и публичности, так, в соответствии со ст. 8 ФЗ «О полиции» органы внутренних дел в случаях поступления официальных запросов предоставляют средства массовой информации сведения о своей профессиональной деятельности, проводят пресс-конференции, осуществляют рассылку статистических сведений, например, о состоянии преступности или о зарегистрированных за сутки преступлениях, а также справочных материалов о совершенных резонансных преступлениях, кроме того, Министерство внутренних дел Российской Федерации имеет право учреждать ведомственные СМИ, предназначенные непосредственно для освещения результатов служебной деятельности российской полиции.

Важность работы со средствами массовой информации заключается в возможностях СМИ для организации различного рода диалоговых площадок, предназначенных для эффективного взаимодействия с населением, проведения своевременного информирования граждан, проведения разъяснительной работы, экстренного оповещения, что, в свою очередь, благоприятно сказывается на деятельности полиции по обеспечению безопасности на территории муниципального образования.

Заключение

Таким образом, роль органов внутренних дел Российской Федерации в противодействии современным вызовам и угрозам терроризма и экстремизма достаточно велика, о чем свидетельствуют статистические данные, где за 2022 год силами только полиции выявлено 52,1 % от общего числа выявленных террористических преступлений и 55,1 % – от экстремистских преступлений. Тем не менее, нельзя переоценить возможности правильного планирования, организации и обеспечения взаимодействия заинтересованных служб, ведомств и организаций как внутри России, так и на международном уровне.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Соломина Н.В., Рябцев С.С. Терроризм и экстремизм: о соотношении понятий // Омские социально-гуманитарные чтения – 2018: материалы XI Междунар. науч.-практ. конф. (Омск, 24–26 апреля 2018 г.) / под ред. Л. А. Кудринской. - Омск: Изд-во ОмГТУ, 2018.
- 2 Заливанский Б.В. Технологии информационного противодействия экстремизму // Современные научные исследования и инновации. - 2014. - № 3 // <http://web.snauka.ru/issues/2014/03/32751> (дата обращения 25.03.2023 г.).
- 3 Лавицкая М.И., Тимофеев С.В., Абашина Л.А. Система мер предупредительного воздействия на преступность террористической направленности // Российский следователь. - 2019. - N 8. - С. 66-69.
- 4 Канунникова Н.Г. Административно-правовые методы предупреждения органами внутренних дел террористической и экстремистской деятельности // Административное право и процесс. - 2017. - N 7. - С. 9-11.
- 5 Состояние преступности в России за январь-декабрь 2022 года // Официальный сайт МВД РФ // <https://xn--b1aew.xn--p1ai/reports/item/35396677/> (дата обращения 12.05.2023 г.).
- 6 Иванова Д.И. Криминологическое обеспечение сотрудничества МВД России с международными организациями в сфере контроля над терроризмом: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2007 // <https://www.dissercat.com/content/kriminologicheskoe-obespechenie-sotrudnichestva-mvd-rossii-s-mezhdunarodnymi-organizatsiyami> (дата обращения 25.03.2023 г.).

REFERENCES

- 1 Solomina N.V., Ryabtsev S.S. Terrorism and extremism: on the correlation of concepts // Omsk socio-humanitarian readings – 2018: materials of the XI International Scientific and Practical Conference (Omsk, April 24-26, 2018) / edited by L.A. Kudrinskaya. - Omsk: Publishing house of OmSTU, 2018.
- 2 Zalivansky B.V. Technologies of information counteraction to extremism // Modern scientific researches and innovations. 2014. No. 3 // <http://web.snauka.ru/issues/2014/03/32751> (accessed 25.03.2023).
- 3 Lavitskaya M.I., Timofeev S.V., Abashina L.A. System of preventive measures for terrorist crime // A Russian investigator. - 2019. - N 8. - Pp. 66-69.
- 4 Kanunnikova N.G. Administrative and legal methods of prevention by internal affairs bodies of terrorist and extremist activity // Administrative law and process. - 2017. - N 7. - Pp. 9-11.
- 5 The state of crime in Russia in January-December 2022 // Official website of the Ministry of Internal Affairs of the Russian Federation // <https://xn--b1aew.xn--p1ai/reports/item/35396677/> (accessed 12.05.2023).
- 6 Ivanova D.I. Criminological support of cooperation between the Ministry of Internal Affairs of Russia and international organizations in the field of control over terrorism: diss. for the competition uch. Art. Ph.D. – M., 2007 // <https://www.dissercat.com/content/kriminologicheskoe-obespechenie-sotrudnichestva-mvd-rossii-s-mezhdunarodnymi-organizatsiyami> (Accessed 03/25/2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Абай Қуатбайұлы Жусупов – Ресей ІІМ басқару академиясының тыңдаушысы, Ақтөбе облысы полиция департаментінің бастығы, полиция полковнигі. Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Ағайынды Жұбановтар к., 271/1. E-mail: a.zhusupov1978@mail.ru.

Фаиз Галымович Галым – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының профессоры. Ақтөбе қ., Ағайынды Жұбановтар к., 269-34. E-mail: galym-faiz@mail.ru.

Жусупов Абай Куатбаевич – слушатель Академии управления МВД России, начальник Департамента полиции Актыбинской области, полковник полиции. Республика Казахстан, г. Актобе, ул. Братьев Жубановых, 271/1. E-mail: a.zhusupov1978@mail.ru.

Галым Фаиз Галымович – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актыбинского юридического института МВД Республика Казахстан им. М. Букенбаева. г. Актобе, ул. Братьев Жубановых, 269-34. E-mail: galym-faiz@mail.ru.

Abai Zhusupov – doctoral student of the Academy of Management of the MIA of Russia, Head of the Police Department of the Aktobe region, police colonel. Republic of Kazakhstan, Aktobe, Brothers Zhubanov str., 271/1. E-mail: a.zhusupov1978@mail.ru.

Faiz Galym – Candidate of Juridical Sciences, Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev. Aktobe, Brothers Zhubanov str., 269-34. E-mail: galym-faiz@mail.ru.

**ВОПРОСЫ РАСШИРЕНИЯ ПРАКТИКИ ПРИМЕНЕНИЯ НАКАЗАНИЙ,
АЛЬТЕРНАТИВНЫХ ЛИШЕНИЮ СВОБОДЫ****Н.А. Биекенов**

доктор юридических наук, доцент

Администрация Президента Республики Казахстан, г. Астана

Аннотация. В публикации проведен анализ проблем, связанных с применением наказаний альтернативных лишению свободы. Детально рассмотрены вопросы расширения практики применения таких мер уголовных наказаний, как штраф, ограничение свободы, в том числе за счет использования электронных браслетов (электронные средства слежения) как альтернативы лишению свободы.

В исследовании широко использован сравнительный метод как в части изучения зарубежного законодательства, так и его правоприменительной практики через призму её рецепции в Казахстане.

Предлагается ориентировать судебную практику расширения применения штрафов по уголовным правонарушениям, в том числе в отношении лиц, впервые совершивших ненасильственные преступления небольшой и средней тяжести. Отмечается об имеющихся дополнительных резервах для их более широкого применения по уголовным правонарушениям в сфере экономической деятельности, против собственности.

Основная проблема расширения возможности применения общественных работ кроется в её ограниченности только общественно-полезным трудом. Предлагается предусмотреть общественные работы в санкциях статей Уголовного кодекса за все преступления небольшой и средней тяжести.

Сделан вывод о том, что исправительные работы, являясь денежным взысканием, как неэффективный и неработающий на практике вид наказания могут быть полностью заменены штрафом, без ущерба и рисков для системы уголовных наказаний.

Наряду с этим обращается внимание, что законодательные основы применения альтернативных видов наказаний в достаточном объеме предусмотрены в действующем законодательстве, однако имеются проблемы их применения в судебной практике.

Автор полагает, что иницируемые изменения законодательства и практики применения норм позволят расширить применение альтернативных видов наказания.

Ключевые слова: уголовное наказание; лишение свободы; наказания, альтернативные лишению свободы; штраф; ограничение свободы; общественные работы; исправительные работы; электронные средства слежения.

**БАС БОСТАНДЫҒЫНАН АЙЫРУҒА БАЛАМА ЖАЗАЛАРДЫ ҚОЛДАНУ ПРАКТИКАСЫН
КЕҢЕЙТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ****Н.А. Биекенов**

заң ғылымдарының докторы, доцент

Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігі, Астана қ.

Андатпа. Ғылыми басылымда бас бостандығынан айыруға балама жазаларды қолдануға байланысты проблемаларға талдау жасалады. Айыппұл, бас бостандығын шектеу, оның ішінде бас бостандығынан айырудың баламасы ретінде электрондық білезіктерді (электрондық бақылау құралдары) пайдалану есебінен қылмыстық жазалау шараларын қолдану практикасын кеңейту мәселелері егжей-тегжейлі қаралған.

Зерттеуде автор шетелдік заңнаманы, құқық қолдану практикасын Қазақстан Республикасында қабылдау призмасы арқылы зерделеу бөлігінде салыстырмалы әдісті кеңінен қолданған.

Сот практикасын қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша, оның ішінде ауырлығы аз және орташа зорлық-зомбылықсыз қылмыстарды алғаш рет жасаған адамдарға қатысты айыппұлдарды қолдануды кеңейтуге бағдарлау ұсынылады. Экономикалық қызмет саласындағы, меншікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар бойынша оларды кеңінен қолдану үшін қолда бар қосымша резервтер туралы айтылады.

Қоғамдық жұмыстарды қолдану мүмкіндігін кеңейтудің негізгі проблемасы оның тек әлеуметтік пайдалы еңбекпен шектелуінде жатыр. Қылмыстық кодекстің баптарының санкцияларында ауырлығы төмен және орташа барлық қылмыстар үшін қоғамдық жұмыстарды қарастыру ұсынылады.

Түзету жұмыстары ақшалай өндіріп алу бола отырып, жазаның тиімсіз және іс жүзінде жұмыс істемейтін түрі ретінде қылмыстық жаза жүйесіне зиян келтірместен және қауіп-қатерсіз айыппұлмен толығымен ауыстырылуы мүмкін деген қорытындыға келді.

Сонымен қатар, баламалы жаза түрлерін қолданудың заңнамалық негіздері қолданыстағы заңнамада жеткілікті көлемде қарастырылғанына назар аударылады, бірақ оларды сот практикасында қолдану проблемалары бар.

Автор қолданыстағы заңнамаға және құқық нормаларды қолдану тәжірибесіне енгізілген өзгерістер жазаның балама түрлерін қолдануды кеңейтуге мүмкіндік береді деп санайды.

Түйін сөздер: қылмыстық жаза, бас бостандығынан айыру, бас бостандығынан айыруға балама жазалар, айыппұл, бас бостандығын шектеу, қоғамдық жұмыстар, түзеу жұмыстары, электрондық бақылау құралдары.

ISSUES OF EXPANDING THE PRACTICE OF APPLYING ALTERNATIVE PUNISHMENTS
TO DEPRIVATION OF LIBERTY

Biyekenov N.A.

Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor

Administration of the President of the Republic of Kazakhstan, Astana

Annotation. The publication analyzes the problems associated with the use of alternative punishments to imprisonment. The issues of expanding the practice of applying such criminal penalties as fines, restrictions on freedom, including through the use of electronic bracelets (electronic tracking devices), are considered in detail as an alternative to imprisonment.

The comparative method is widely used in the study both in terms of studying foreign legislation and its law enforcement practice through the prism of its reception in Kazakhstan.

It is proposed to orient judicial practice to expand the application of fines for criminal offenses, including against persons who have committed nonviolent crimes of small and medium gravity for the first time. It is noted about the available additional reserves for their wider application for criminal offenses in the field of economic activity, against property.

The main problem of expanding the possibility of using public works lies in its limitation only to socially useful work. It is proposed to provide for community service in the sanctions of articles of the Criminal Code for all crimes of small and medium gravity.

It is concluded that correctional labor, being a monetary penalty, as an ineffective and non-working type of punishment in practice, can be completely replaced by a fine, without prejudice and risks to the system of criminal penalties.

At the same time, attention is drawn to the fact that the legislative bases for the application of alternative types of punishments are sufficiently provided for in the current legislation, but there are problems with their application in judicial practice.

The author believes that the initiated changes in legislation and the practice of applying norms will allow expanding the use of alternative types of punishment.

Keywords: criminal punishment; imprisonment; alternative punishments to imprisonment; fine; restriction of freedom; community service; correctional labor; electronic means of tracking.

Введение

Планом действий по реализации предвыборной программы Президента Республики Казахстан «Справедливый Казахстан – для всех и для каждого. Сейчас и навсегда», утвержденным Указом Президента Республики Казахстан от 26 ноября 2022 года №2, предусматривается проработка вопроса расширения применения альтернативных лишению свободы видов наказаний, в том числе на законодательном уровне [1].

Актуальность отмеченной проблемы связана с ростом «тюремного населения» (+21% за три года, с 28 923 до 34 355 заключенных), в первую очередь вследствие ужесточения уголовной политики [2].

Концептуальным направлением в рассматриваемом аспекте выступает гуманизация уголовного законодательства в частности расширения возможностей для применения мер наказания и пресечения, альтернативных лишению свободы, а также условно-досрочного освобождения и замены неотбытой части наказания более мягким видом, анализ соответствия санкций общественной опасности совершенных деяний и т.д.

У данной позиции имеется немало противников, основным их аргументом является риск роста преступности.

Вместе с тем, анализ практики применения нового Уголовного кодекса (*далее - УК*) показал, что проведенная ранее гуманизация уголовной политики не оказала негативного влияния на состояние преступности, напротив, с 2015 года наблюдается устойчивая динамика снижения числа уголовных правонарушений (с 386 718 до 157473, или на 60%) [3].

Наряду с этим, в научных кругах есть утверждение, что чем больше людей, совершивших преступление, отправляется в места лишения свободы, тем выше уровень рецидива преступлений и риск роста преступности, умноженной за счет ожесточившихся, озлобленных заключенных, утративших все социально полезные связи, разучившихся жить в свободном обществе после их освобождения от отбывания наказания [4, с. 26].

Таким образом, полагаем, что резервы для дальнейшей гуманизации не исчерпаны. В рассматриваемом плане интерес представляет анализ проблем, связанных с применением наказаний, альтернативных лишению свободы.

Основная часть

Наказание применяется в целях восстановления социальной справедливости, исправления осужденного и предупреждения совершения новых уголовных правонарушений.

Важно отметить, что согласно части второй статьи 52 УК **более строгий вид наказания** из числа предусмотренных за совершенное уголовное правонарушение **назначается лишь в случае**, если менее строгий его вид не сможет обеспечить достижение целей наказания.

В целях правильного и единообразного применения норм действующего уголовного и уголовно-процессуального законодательства, регулирующих вопросы назначения наказания, Верховным Судом

принято Нормативное постановление от 25 июня 2015 года № 4 «О некоторых вопросах назначения уголовного наказания», в котором отмечено, что если санкция статьи УК, по которой лицо признано виновным, предусматривает альтернативные виды наказаний, судам следует обсуждать вопрос о возможности назначения менее строгого из них [5].

За взятым курсом гуманизации уголовной политики в то же время не прослеживается тенденция снижения практики применения наказания в виде лишения свободы (см. таблицу) [6].

№	год	осуждено всего	лишение свободы	ограничение свободы	обществ. работы	исправ. работы	штраф
1	2020	28 551	8 435 (29,5%)	11 095 (38,8%)	3 825 (13,3%)	12 (0,04%)	3 093 (10,8%)
2	2021	28 746	10 074 (35%)	11 367 (39,5%)	3 059 (10,6%)	6 (0,01%)	2 771 (7,7%)
3	2022	27 061	8 854 (32,7%)	11 057 (40,8%)	2 244 (8,2%)	3 (0,01%)	1 771 (6,5%)

Как видно из таблицы, в качестве основной альтернативы лишению свободы суды рассматривают в значительной степени наказание в виде ограничения свободы.

При этом отмечается предельно малая доля назначения исправительных работ.

В среднем на уровне 10% назначаются штрафы и общественные работы.

В основном лишение свободы назначается по делам о тяжких и особо тяжких преступлениях (за 2022 г. – 80%).

Между тем, суды назначают лишение свободы также по делам о преступлениях небольшой (в 2022 г. – 4%) и средней тяжести (в 2022 г. – 16%).

Судебная практика показывает, что за последние 2-3 года суды назначали наказание в виде лишения свободы в основной массе дел по части первой статьи 346 УК (управление автомобилем в нетрезвом виде лицом, лишенным права управления), несмотря на наличие смягчающих обстоятельств, отсутствие отягчающих ответственность обстоятельств, а также предусмотренные санкцией статьи - альтернативные виды наказаний.

Высокий удельный вес осужденных к лишению свободы по указанной статье связан с выбранным курсом по ужесточению наказания за управление в состоянии алкогольного опьянения. **К примеру:** в 2022 году лишение свободы по преступлениям средней тяжести назначено 1 435 осужденным, из них 866, или 60% - лица, осужденные по части первой статьи 346 УК.

Справочно: по ч. 1 ст. 346 УК осуждено в 2020 году 1 601 лицо, из них 683, или 42,7%, - к лишению свободы; в 2021 году осуждено 1 424 лица, из них 1 034, или 72,6%, - к лишению свободы; в 2022 году - 1 162 лица, из них 866, или 74,5%, - к лишению свободы [6].

Приведенные данные свидетельствуют об усилении репрессивности в назначении уголовного наказания по данной категории дел. При этом в большинстве своем это лица, которые ранее не имели судимости.

Необходимо констатировать следующее: несмотря на то, что указанные меры являются профилактикой подобных уголовных правонарушений, в места лишения свободы поступает большое количество граждан по преступлению, не имеющему последствий в виде причинения вреда жизни и здоровью.

Таким образом, следует обратить внимание на возможности более широкого применения таких наказаний, как общественные работы и штраф.

В этой связи видится целесообразным исключение из санкции части первой статьи 346 УК меру наказания в виде лишения свободы.

Касательно расширения практики назначения штрафа. Приведенный выше анализ назначения штрафа показывает, что его применяемость на уровне 6-10% от общего числа назначаемых уголовных наказаний.

В рассматриваемом аспекте для заимствования интересен зарубежный опыт ограничения применения лишения свободы в пользу штрафа при наличии такой альтернативы.

К примеру, в Японии к штрафу приговаривается до 95 % от общего числа осужденных, в Германии – до 80 %, во Франции – до 48 %. Уголовное законодательство Австрии и Германии предусматривают **обязанность суда** при назначении наказания отдавать предпочтение штрафу, вместо лишения свободы, по незначительным преступлениям [7].

Положительным является и национальный опыт назначения штрафа по коррупционным преступлениям. Штраф как мера наказания применяется по 14 статьям из 17 предусмотренных УК. За последние два года по делам, подследственным Антикоррупционной службе, к штрафу приговорено 696 лиц (в 2021 г. – 390 лиц на сумму 2,5 млрд тенге; в 2022 г. – 306 лиц на сумму 2,3 млрд тенге) на общую сумму 4,8 млрд тенге [6].

Следует отметить, что применение штрафа преследует те же цели, как и другие виды наказаний. При этом штраф достигает не только целей общего и частного характера, исправления осужденного, но и цели восстановления социальной справедливости.

В действующем УК штраф в качестве основного вида наказания предусмотрен в 347 санкциях, что составляет 39% от их общего количества.

Учитывая вышеизложенное, полагаем целесообразным ориентировать судебную практику расширения применения штрафов по уголовным правонарушениям, в том числе в отношении лиц, впервые совершивших ненасиленные преступления небольшой и средней тяжести.

Кроме того, имеются дополнительные резервы для их более широкого применения по уголовным правонарушениям в сфере экономической деятельности, против собственности.

К примеру, в качестве альтернативы полагаем возможным введение штрафов в санкции части первой статьи 231 УК (*изготовление, хранение, перемещение или сбыт поддельных денег или ценных бумаг*), части первой статьи 232 УК (*изготовление или сбыт поддельных платежных карточек и иных платежных и расчетных документов*), части второй статьи 217-1 УК (*реклама финансовой (инвестиционной) пирамиды*), части второй статьи 239 УК (*доведение до неплатежеспособности*), части второй статьи 188-1 УК (*скотокрадство*), части третьей статьи 189 УК (*присвоение или растрата вверенного чужого имущества*), части первой статьи 193 УК (*хищение предметов или документов, имеющих особую историческую, научную, художественную или культурную ценность, независимо от способа хищения*), части первой статьи 203 УК (*умышленное уничтожение, вывоз или повреждение предметов, имеющих особую ценность*).

По расширению возможности назначения ограничения свободы.

Суть ограничения свободы (ст. 44 УК) заключается в установлении судом осужденному ограничений в виде пробационного контроля, наложении на него определенных обязанностей, ограничивающих его свободу, **отбывании наказания по месту его жительства** под надзором уполномоченного государственного органа без изоляции от общества, а также привлечении осужденного к общественно-полезному труду.

Анализ вышеприведенных статистических данных за последние три года свидетельствует о довольно широком применении судами ограничения свободы (*38-40% от общего количества назначаемых наказаний*).

Однако, при его назначении усматривается, что ограничение свободы не применяется к лицам, не имеющим постоянного места жительства ввиду невозможности определения службы пробации, которая будет впоследствии осуществлять пробационный контроль.

Если подсудимым окажется гражданин, не имеющий постоянного места жительства, суд, не имея возможности применить к нему ограничение свободы, будет вынужден назначить более строгое наказание в виде лишения свободы (*как правило, назначается минимальный срок лишения свободы*).

В этой связи правильно было бы закрепить право суда при назначении наказания учитывать фактический адрес подсудимого, который он мог бы представлять в службу пробации.

Вместе с тем при назначении наказания в виде ограничения свободы по фактическому адресу усматриваются риски в части целенаправленного уклонения от исполнения наказания путем постоянной смены фактического адреса.

Область применения ограничения свободы распространена на все преступления небольшой и средней тяжести, а также на часть тяжких преступлений.

В связи с чем полагаем возможным дальнейшее расширение применения наказания путем включения его в санкции статей УК, предусматривающих уголовную ответственность за тяжкие преступления, кроме преступлений против половой неприкосновенности, террористические, коррупционные преступления (*к примеру, часть вторая статьи 346 УК*).

Таким образом, имеются неиспользованные резервы для дальнейшего совершенствования института наказания в виде ограничения свободы.

Как было уже отмечено выше, за лицами, осужденными к ограничению свободы, устанавливается пробационный контроль в виде возложения на осужденного специальных обязанностей.

В контексте пробационного контроля заслуживают внимания такие новшества, как средства дистанционного контроля (*планшеты, электронные браслеты*), которые позволят минимизировать риски совершения осужденными повторных преступлений и улучшат за ними контроль.

Во многих странах электронные средства слежения используются в качестве альтернативы лишению свободы (*США, Швеция, Германия, Израиль*) [8], в Казахстане они применяются в отношении подконтрольных службы пробации (*лиц, совершивших преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетних, не выполняющих условия пробационного контроля, совершающих в его период определенные нарушения*). Для остальных осужденных предполагается использование специального приложения на мобильных устройствах.

Электронный браслет является «помощником» в осуществлении контроля осужденных, поскольку инспектор службы пробации физически не может проверять каждого осужденного круглосуточно. Применение браслета облегчает мониторинг, так как осужденный круглосуточно находится в условиях контроля. Использование браслета обходится гораздо дешевле, чем содержание осужденного в учреждениях уголовно-исполнительной системы.

Вместе с тем, несмотря на достаточную законодательную базу по внедрению электронных браслетов слежения, следует отметить их недостаточное использование на практике в связи с ограниченностью

выделяемых финансовых средств, технических сложностей администрирования процесса контроля.

Справочно: в 2022 г. Комитетом УИС у компании ТОО «КаР-Тел2» арендовано всего 2,5 тысячи браслетов для всех регионов страны. В услугу входят комплекты браслетов, сим-карты, услуги связи, программное обеспечение, техническое сопровождение. В среднем один комплект браслета обходится в 10 тысяч тенге, к нему прилагается обслуживание и техническое сопровождение [9].

Электронный браслет является привычной мерой наказания в странах Северной Европы, США для мелких воров, хулиганов, угонщиков автомобилей, водителей, совершивших аварии [8].

Учитывая изложенное, предлагаем рассмотреть вопрос применения электронных браслетов (электронные средства слежения) как альтернативы лишению свободы.

В этом плане интересен опыт Польши, где Министерство юстиции передало полномочия по использованию, внедрению и мониторингу таких средств слежения на аутсорсинг корпорациям. Одна большая корпорация занимается изготовлением, заменой, слежением и прочими делами, связанными с электронными средствами слежения. Таким образом, государство не тратит свои ресурсы на содержание, использование, замену этих средств слежения [8]. Возможно, в наших условиях такая модель ускорит внедрение электронных браслетов.

В целом передача полномочий по использованию, внедрению и мониторингу электронных средств слежения на аутсорсинг, к примеру, Казахтелекому позволит сократить расходы бюджетных средств, при этом необходимо сохранить за службами пробации контрольные функции за осужденными.

Более того, учитывая, что данное положение имеет коррупционный характер, поскольку позволяет сторонней организации использовать электронные средства слежения по договоренности с осужденным, полагаем бы необходимым уточнить механизм выбора соответствующей организации, ее ответственности, подконтрольности службам пробации и иные вопросы минимизирующие коррупционные риски.

В этой связи считаем, что данный вопрос требует предметного изучения.

По расширению назначения общественных работ, которые как вид уголовного наказания весьма широко распространены в мировой практике и признаны международными и европейскими стандартами в сфере уголовной юстиции.

Содержание этого наказания заключается в бесплатном труде осужденного. Именно «безвозмездность» и составляет основной «воздействующий» элемент привлечения к общественным работам.

В уголовном законодательстве разных стран используются тождественные понятия: «**общественные работы**» (Голландия, Норвегия, Швеция), «**общественно-полезный труд**» (Грузия), «**принудительные работы**» (Латвия), «**публичные работы**» (Литва), «**работа в пользу общества**» (Мексика), «**работы на пользу общества**» (Испания), «**неоплачиваемый труд в пользу общества**» (Молдавия), «**обязательные работы**» (Россия, Таджикистан), «**работы в общественных интересах**» (Франция), «**общественно-полезные работы**» (Финляндия, Израиль), «**предоставление услуг обществу**» (Великобритания) [10; 11].

Опыт зарубежных стран позволяет говорить о возможности эффективной замены лишения свободы общественными работами.

Потенциальные возможности вовлечения правонарушителя в трудовую деятельность в большей степени способствуют его исправлению, чем пребывание в местах заключения, что в целом соответствует идеям гуманизации и либерализации уголовно-правовой сферы жизни общества.

В национальном законодательстве общественные работы в качестве основного вида наказания предусмотрены в 379 санкциях, что составляет 44% от их общего количества. При этом, согласно вышеприведенной статистике, немногим более 10% от общего числа осужденных привлечены к общественным работам.

Общественные работы назначаются по уголовным проступкам, а также преступлениям небольшой и средней тяжести.

Согласно информации КПСиСУ, ежегодно с 2020 года фиксируется порядка 15 тысяч уголовных правонарушений. При этом преступления небольшой и средней тяжести варьируются между 7 и 13 тысячами.

Уголовные проступки регистрируются стабильно на уровне 2 тысяч ежегодно [3].

Доля уголовных проступков, а также преступлений небольшой и средней тяжести находятся на уровне 85% от общего числа преступлений. При этом назначение наказания в виде общественных работ не превышает 10%.

На наш взгляд, основной причиной незначительного применения данного вида наказания является сведение порядка его исполнения лишь к выполнению общественно-полезных работ, то есть сама норма УК «заключила» общественные работы в рамки (*на практике - исключительно уборка улиц*).

Так, согласно части 1 статьи 43 УК общественные работы **состоят в выполнении осужденным, не требующих определенной квалификации бесплатных общественно-полезных работ, организуемых местными исполнительными органами в общественных местах.**

Таким образом, полагаем, что решение проблемы расширения возможности применения общественных работ кроется в **расширении спектра видов деятельности, не ограничиваясь общественно-полезным трудом.**

К примеру, данный вид наказания может быть назначен к виновным лицам, имеющим профессию по квалификации. Полагаем, что более эффективным и оправданным явилось бы возложение на них обязанности оказывать определенный объем услуг без оплаты, чем привлечение к неквалифицированному физическому труду.

Так, в Испании применяются общественные работы по восстановлению ущерба, оказанию помощи инвалидам, иным людям, страдающим различными заболеваниями, помощи терапевтическим сообществам – реабилитационным центрам алкоголиков, наркоманов, в домах-интернатах для престарелых, в столовых, по раздаче продуктов питания и одежды [12].

Кроме того, осужденный сам может предложить конкретную работу либо объем услуг, которые будут оценены пенитенциарной администрацией.

В Португалии общественные работы, помимо помощи престарелым, инвалидам, заключаются и в помощи осужденных организациям, организующим спортивные, культурные мероприятия, занимающимся улучшением экологических условий проживания, осуществляющим работы по предупреждению пожаров и т.д. [12].

Социальная ценность данной альтернативы лишению свободы заключается не в понуждении к малоквалифицированному труду по уборке улиц, а в деятельности, полезной для общества, которое позитивно оценивает её результаты, будет заинтересовано в «сохранении» осужденного в своей среде, а не в его изоляции в пенитенциарных учреждениях. При этом и осужденный, понимая социальную значимость своего труда, будет более восприимчив к исправительному воздействию.

Общественные работы также должны быть предусмотрены в санкциях статей УК за все преступления небольшой и средней тяжести.

По назначению исправительных работ, которые по сути являются денежным взысканием, в пределах, предусмотренных УК, в размере, соответствующем определенному количеству месячных расчетных показателей, установленных законодательством Республики Казахстан и действовавших на момент совершения уголовного правонарушения.

Согласно вышеприведенной статистике, назначение исправительных работ в настоящее время не достигает и 1%. При этом данный вид наказания предусмотрен в 458 санкциях статей Особенной части УК.

Особенностью данного вида уголовного наказания, согласно действующему законодательству, является возможность его назначения лишь осужденным лицам - официально трудоустроенным.

К примеру, в России исправительные работы адресованы только лицам, не имеющим места постоянной трудовой деятельности, что существенно осложнило практику применения данного вида наказания, так как на уголовно-исполнительные инспекции возложены функции по трудоустройству осужденных [13; 14].

В этом свете казахстанский подход назначения наказания в виде исправительных работ выглядит более рациональным. Несмотря на имеющиеся преимущества в национальном законодательстве, назначение данного вида наказания показало свою неэффективность.

Так, в связи с низкой назначаемостью этого вида уголовного наказания, исправительные работы не несут в себе ту нагрузку, которая возложена на нее. То есть цели и задачи в виде восстановления социальной справедливости, исправительного воздействия как на самого осужденного, так и на других лиц, они не выполняют.

При назначении исправительных работ фактически «страдает» не осужденный, который выплачивает, по сути, штраф в рассрочку, а работодатель (*поскольку выплаты производятся из заработной платы осужденного под ответственность работодателя*). При этом финансовая деятельность работодателя (бизнеса) по своевременному удержанию и перечислению денежных средств осужденного подвергается ежемесячной проверке.

Служба пробации:

– ежемесячно проверяет по учетным карточкам правильность и своевременность удержаний из заработной платы осужденных и перечисление удержанных сумм и при обнаружении нарушений принимает меры к их устранению;

– не реже одного раза в квартал проверяют правильность удержаний из заработной платы осужденных непосредственно по месту их работы.

Кроме того, служба пробации обращается в органы прокуратуры для принятия мер прокурорского реагирования в случаях:

– несвоевременного удержания из заработной платы осужденного и перечисления удержанных сумм в доход государства администрацией организации более трех месяцев;

– увольнения осужденного без предварительного уведомления службы пробации, искажение расчетных сведений о работе осужденного, его заработной плате и произведенных удержаниях [15].

Таким образом, исправительные работы, являясь денежным взысканием, как неэффективный и неработающий на практике вид наказания, могут быть полностью заменены штрафом без ущерба и рисков для системы уголовных наказаний.

Заключение

Анализ законодательных основ применения альтернативных лишению свободы видов наказания показал, что они в целом отвечают современным требованиям и адаптированы к потребностям практики.

Предложенные подходы по изменению законодательства и практики применения рассматриваемых норм позволяют расширить использование альтернативных видов наказания.

Полагаем целесообразным учесть изложенные инициативы в рамках обсуждения проекта Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оптимизации Уголовного, Уголовно-процессуального и Уголовно-исполнительного кодексов» [16].

В частности, указанным законопроектом предусмотрено усиление защиты прав граждан и предпринимателей в части введения кратных штрафов по экономическим преступлениям, что обеспечит соразмерность наказания, а также альтернативу лишения свободы.

Наряду с введением кратных штрафов, в законопроекте предусмотрен запрет на назначение лишения свободы лицу, впервые совершившему уголовное правонарушение (*если оно не связано с причинением вреда здоровью и причинением смерти, лицо добровольно возместило имущественный вред, загладило моральный и иной вред*).

Полагаем, что разрешение указанных проблем позволит в среднесрочной перспективе перейти к практике **изоляции** только наиболее опасных преступников.

Такие меры, возможно, подвергнутся критике, но они достаточно успешно применяются в развитых странах. Поэтому их целесообразно обсудить с общественностью.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 План действий по реализации предвыборной программы Президента Республики Казахстан «Справедливый Казахстан – для всех и для каждого. Сейчас и навсегда»: утвержден Указом Президента Республики Казахстан от 26 ноября 2022 года №2 // <https://www.akorda.kz/ru/o-merah-po-realizacii-predvybornoy-programmy-prezidenta-respubliki-kazahstan-spravedlivyy-kazahstan-dlya-vseh-i-dlya-kazhdogo-seychas-i-navsegda-26102515> (дата обращения: 15.03.2023).

2 Сколько в Казахстане заключенных // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/skolko-v-kazahstane-zaklyuchennyih (дата обращения: 10.02.2023).

3 Сведения об основных показателях по зарегистрированным уголовным правонарушениям // <https://qamqor.gov.kz>

gov.kz/crimestat/indicators (дата обращения: 15.03.2023).

4 Рахимбердин К.Х. Преодоление наследия ГУЛАГА: из прошлого в современность уголовно-исполнительной системы Казахстана: монография. - Нур-Султан, 2022. – 160 с.

5 О некоторых вопросах назначения уголовного наказания: Нормативное постановление Верховного Суда от 25 июня 2015 года № 4 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000004S> (дата обращения: 15.03.2023).

6 Итоги деятельности Верховного Суда за 2022 год // Материалы Верховного Суда Республики Казахстан.

7 Кононыхин С.Ю. Штраф альтернативный вид уголовного наказания: возможность применения опыта зарубежных стран в Российской Федерации // <https://cyberleninka.ru/article/n/shtraf-kak-alternativnyy-vid-ugolovno-nakazaniya-vozmozhnost-primeneniya-opyta-zarubezhnyh-stran-v-rossiyskoj-federatsii/viewer> (дата обращения: 15.03.2023).

8 Тимофеева Е.А., Мотин О.А. К вопросу о зарубежной практике применения системы электронного мониторинга подконтрольных лиц // https://jurnauka-vipe.ru/media/filer_public/ee/7b/ee7b1c9d-7f57-4146-9259-69cc7e53e6b4/zhurnal_28_88-94.pdf (дата обращения: 15.03.2023).

9 Более 2,5 тыс. осужденных в РК носят электронные браслеты // https://www.inform.kz/ru/bole-2-5-tys-osuzhdennyh-v-rk-nosyat-elektronnye-braslety_a3977718 (дата обращения: 15.03.2023).

10 Ковалев А.Ф. Сравнительно-правовой анализ системы уголовных наказаний романо-германской и англосаксонской правовых семей // Юридическая наука и практика: Вестник Нижегородской академии МВД России. - 2019. - №2 (46). - С. 251-259.

11 Мкртчян С.М. Зарубежный опыт законодательной регламентации порядка исполнения и отбывания наказаний, связанных с трудовым воздействием на осужденного без изоляции его от общества, как источник модернизации положений российского законодательства об исправительных работах // Право и политика. – 2019. – № 12. – С. 51 - 59 // https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=31802 (дата обращения: 15.03.2023).

12 Сираков А.Н. Общественные работы в странах Южной Европы // <https://cyberleninka.ru/article/n/obschestvennye-raboty-v-stranah-yuzhnoy-evropy/viewer> (дата обращения: 15.03.2023).

13 Зиновьев И.Л. Уголовное наказание в виде принудительных работ: дис. ... канд. юрид. наук. 12.00.08 – «Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право». - М., 2016 // https://www.agprf.org/userfiles/ufiles/dis_sovet/diss/2017/zinoviev/zinoviev.pdf.

14 Коряк А. Зарубежный опыт правового регулирования наказаний в виде обязательных, исправительных и принудительных работ // Международный журнал гуманитарных и естественных наук. – 2020. - № 2-2 (41) // <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyy-opyt-pravovogo-regulirovaniya-nakazaniy-v-vide-obyazatelnyh-ispravitelnyh-i-prinuditelnyh-rabot/viewer> (дата обращения: 15.03.2023).

15 Об утверждении Правил организации деятельности службы пробации: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 15 августа 2014 года № 511. Зарегистрирован в Министерстве юстиции Республики Казахстан 17 сентября 2014 года № 9738 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009738> (дата обращения: 15.03.2023).

16 Проект концепции проекта Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам оптимизации Уголовного, Уголовно-процессуального и Уголовно-исполнительного кодексов» // <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14345645> (дата обращения: 15.03.2023).

REFERENCES

1 Plan dejstvij po realizacii predvybornoj programmy Prezidenta Respubliki Kazahstan «Spravedlivyj Kazahstan – dlya vsekh i dlya kazhdogo. Sejchas i navsegda», utverzhen Ukazom Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 26 noyabrya 2022 goda №2 // <https://www.akorda.kz/ru/o-merah-po-realizacii-predvybornoy-programmy-prezidenta-respubliki-kazahstan-spravedlivyy-kazahstan-dlya-vseh-i-dlya-kazhdogo-sejchas-i-navsegda-26102515> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

2 Skol'ko v Kazahstane zaklyuchennyh // https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/skolko-v-kazahstane-zaklyuchennyih (data obrashcheniya: 10.02.2023).

3 Svedeniya ob osnovnyh pokazatelyah po zaregistririvannym ugolovnym pravonarusheniyam // <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

4 Rahimberdin K.H. Preodolenie naslediya GULAGA: iz proshlogo v sovremennost' ugolovno-ispolnitel'noj sistemy Kazahstana: monografiya. - Nur-Sultan, 2022. – 160 s.

5 O nekotoryh voprosah naznacheniya ugolovno-nakazaniya: Normativnoe postanovlenie Verhovnogo Suda ot 25 iyunya 2015 goda № 4 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P150000004S> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

6 Itogi deyatel'nosti Verhovnogo Suda za 2022 god // Materialy Verhovnogo Suda Respubliki Kazahstan.

7 Kononyhin S.Yu. Shtraf al'ternativnyj vid ugolovno-nakazaniya: vozmozhnost' primeneniya opyta zarubezhnyh stran v Rossijskoj Federacii // <https://cyberleninka.ru/article/n/shtraf-kak-alternativnyy-vid-ugolovno-nakazaniya-vozmozhnost-primeneniya-opyta-zarubezhnyh-stran-v-rossiyskoj-federatsii/viewer> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

8 Timofeeva E.A., Motin O.A. K voprosu o zarubezhnoj praktike primeneniya sistemy elektronno monitoringa podkontrol'nyh lic // https://jurnauka-vipe.ru/media/filer_public/ee/7b/ee7b1c9d-7f57-4146-9259-69cc7e53e6b4/zhurnal_28_88-94.pdf (data obrashcheniya: 15.03.2023).

9 Bolee 2,5 tys. osuzhdennyh v RK nosyat elektronnye braslety // https://www.inform.kz/ru/bole-2-5-tys-osuzhdennyh-v-rk-nosyat-elektronnye-braslety_a3977718 (data obrashcheniya: 15.03.2023).

10 Kovalev A.F. Sravnitel'no-pravovoj analiz sistemy ugolovnyh nakazaniy romano-germanskoj i anglosaksonskoj pravovyh semej // Yuridicheskaya nauka i praktika: Vestnik Nizhegorodskoj akademii MVD Rossii. - 2019. - №2 (46). - S. 251-259.

11 Mkrtchyan S.M. Zarubezhnyj opyt zakonodatel'noj reglamentacii poryadka ispolneniya i otbyvaniya nakazaniy, svyazannyh s trudovym vozdejstviem na osuzhdyonnogo bez izolyacii ego ot obshchestva, kak istochnik modernizacii polozhenij rossijskogo zakonodatel'stva ob ispravitel'nyh rabotah // Pravo i politika. – 2019. – № 12. – S. 51-59 // https://nbpublish.com/library_read_article.php?id=31802 (data obrashcheniya: 15.03.2023).

12 Siryakov A.N. Obshchestvennye raboty v stranah Yuzhnoj Evropy // <https://cyberleninka.ru/article/n/obschestvennye-raboty-v-stranah-yuzhnoj-evropy/viewer> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

13 Zinov'ev I.L. Ugolovnoe nakazanie v vide prinuditel'nyh rabot: dis. ... kand. jurid. nauk. 12.00.08: «Ugolovnoe pravo i kriminologiya; ugolovno-ispolnitel'noe pravo». – Moskva, 2016 // https://www.agprf.org/userfiles/ufiles/dis_sovet/diss/2017/zinoviev/zinoviev.pdf.

14 Koryak A. Zarubezhnyj opyt pravovogo regulirovaniya nakazaniy v vide obyazatel'nyh, ispravitel'nyh i prinuditel'nyh rabot // Mezhdunarodnyj zhurnal gumanitarnyh i estestvennyh nauk. - 2020. - № 2-2 (41) // <https://cyberleninka.ru/article/n/zarubezhnyj-opyt-pravovogo-regulirovaniya-nakazaniy-v-vide-obyazatelnyh-ispravitelnyh-i-prinuditelnyh-rabot/viewer> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

15 Ob utverzhdenii Pravil organizacii deyatel'nosti sluzhby probacii: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 15 avgusta 2014 goda № 511. Zaregistririvan v Ministerstve yusticii Respubliki Kazahstan 17 sentyabrya 2014 goda № 9738 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009738> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

16 Proekt koncepcii proekta Zakona «O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam optimizacii Ugolovnogo, Ugolovno-processual'nogo i Ugolovno-ispolnitel'nogo kodeksov» // <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=14345645> (data obrashcheniya: 15.03.2023).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Нұрлан Амангелдіұлы Биекенов - заң ғылымдарының докторы, доцент, Қазақстан Республикасы Президенті Әкімшілігінің Қауіпсіздік және құқықтық тәртіп бөлімінің сектор меңгерушісі. Астана қ., Мәңгілік Ел к., 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Биекенов Нурлан Амангелдинович - доктор юридических наук, доцент, заведующий сектором Отдела безопасности и правопорядка Администрации Президента Республики Казахстан. г. Астана, ул. Мәңгілік Ел, 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

Nurlan Biyekenov - Doctor of Juridical Sciences, Associate Professor, Head of the Sector of the Security and Law Enforcement Department of the Presidential Administration of the Republic of Kazakhstan. Astana, Mangilik El str., 6. E-mail: nbiekenov@mail.ru.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОРГАНОВ ДОСУДЕБНОГО РАССЛЕДОВАНИЯ В УСЛОВИЯХ ЧРЕЗВЫЧАЙНОГО ПОЛОЖЕНИЯ**Б.М. Нурғалиев**доктор юридических наук, профессор
Карагандинский университет Казпотребсоюза, Республика Казахстан**Б.М. Сматаев**доктор юридических наук, профессор
Евразийский национальный университет имени Л.Н. Гумилева, Республика Казахстан, г. Астана**И.В. Кондратьев**кандидат юридических наук, доцент
Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. В статье рассматриваются теоретические и прикладные аспекты обоснования необходимости проведения научного исследования, направленного на совершенствование организационной и процессуальной деятельности правоохранительных органов в условиях чрезвычайной ситуации или введения чрезвычайного положения.

Для обеспечения нормальной деятельности правоохранительных органов в условиях введения чрезвычайного положения обосновывается необходимость формирования и принятия четкой нормативно-правовой базы, регламентирующей организацию и процессуальный порядок расследования и раскрытия уголовных правонарушений, вызванных возникновением чрезвычайных ситуаций социального характера. Актуальной видится выработка научно обоснованных предложений, направленных на внесение изменений и дополнений в действующее уголовное и уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан, а также подготовка криминалистических рекомендаций по тактике и методике досудебного расследования по уголовным делам в условиях режима чрезвычайного положения.

В статье обосновывается необходимость комплексного исследования проблем, связанных с организацией и процессуальным порядком досудебного производства по уголовным делам, расследуемым в условиях введения режима чрезвычайного положения, вызванного ситуациями социального характера. На этой основе предлагается подготовка обоснованных предложений и криминалистических рекомендаций, направленных на повышение эффективности деятельности следственных органов, обеспечение прав и законных интересов граждан.

По мнению авторов, результаты исследования будут способствовать повышению национальной безопасности, обеспечению эффективности досудебного производства при возникновении чрезвычайных ситуаций. Сформулированные в ходе исследования выводы и предложения, а так же криминалистические рекомендации по тактике и методике производства отдельных следственных действий, будут направлены на укрепление законности и правопорядка, защите прав и законных интересов участников уголовно-процессуальных отношений.

Ключевые слова: чрезвычайная ситуация, производство по уголовному делу, органы досудебного расследования, режим чрезвычайного положения, следственные действия, права и свободы личности.

ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙ ЖАҒДАЙЫНДА СОТҚА ДЕЙІНГІ ТЕРГЕП-ТЕКСЕРУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУ

Б.М. Нұрғалиев, заң ғылымдарының докторы, профессор

Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті, Қазақстан Республикасы

Б.М. Сматаев, заң ғылымдарының докторы, профессор

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

И.В. Кондратьев, заң ғылымдарының кандидаты, доцент

Қазақстан Республикасы ПМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Андатпа. Мақалада төтенше жағдайдағы (төтенше жағдайды енгізу) құқық қорғау органдарының қызметін жетілдіруге бағытталған ғылыми зерттеулерді негіздеудің теориялық және қолданбалы аспектілері қарастырылған.

Төтенше жағдайды енгізу жағдайында құқық қорғау органдарының қалыпты қызметін қамтамасыз ету үшін әлеуметтік төтенше жағдайлардың салдарынан туындаған қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеп-тексеруді және ашуды ұйымдастыру мен іс жүргізу тәртібін реттейтін нақты құқықтық базаны құру қажеттілігі негізделді. Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізуге бағытталған дәлелді ұсыныстарды әзірлеу, сондай-ақ төтенше жағдай режимінде қылмыстық істерді тергеп-тексеру тактикасы мен әдістері бойынша сот-сараптамалық ұсынымдарды дайындау өзекті болып табылады.

Мақалада әлеуметтік сипаттағы жағдайлардан туындаған төтенше жағдайды енгізу жағдайында тергелетін қылмыстық істер бойынша сотқа дейінгі іс жүргізуді ұйымдастыру мен іс жүргізу тәртібіне қатысты мәселелерді жан-жақты зерделеу қажеттілігі негізделді. Осының негізінде тергеу органдары қызметінің тиімділігін арттыруға, азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етуге бағытталған дәлелді ұсыныстар мен криминалистикалық ұсынымдарды дайындау ұсынылады.

Авторлардың пікірінше, зерттеу нәтижелері ұлттық қауіпсіздікті арттыруға, төтенше жағдайлар кезінде сотқа дейінгі өндірістің тиімділігін қамтамасыз етуге ықпал етеді. Зерттеу барысында тұжырымдалған қорытындылар мен ұсыныстар, сондай-ақ жекелеген тергеу әрекеттерін жүргізу тактикасы мен әдістемесі бойынша криминалистикалық ұсынымдар заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтуға, қылмыстық іс жүргізу қатынастарына қатысушылардың құқықтары мен заңды мүдделерін қорғауға бағытталатын болады.

Түйін сөздер: төтенше жағдай, қылмыстық іс жүргізу, сотқа дейінгі тергеу органдары, төтенше жағдай, тергеу әрекеттері, жеке құқықтар мен бостандықтар.

IMPROVEMENT OF THE ACTIVITIES OF THE BODIES OF PRE-JUDICIAL INVESTIGATION UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF EMERGENCY

Nurgaliyev B.M., Doctor of Juridical Sciences, Professor
Karaganda University of Kazpotrebsoyuz, Republic of Kazakhstan
Smatlaev B.M., Doctor of Juridical Sciences, Professor
Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Republic of Kazakhstan, Astana
Kondratiev I.V., Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor
Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The article discusses the theoretical and applied aspects of substantiating scientific research aimed at improving the activities of law enforcement agencies in an emergency situation (introduction of a state of emergency).

To ensure the normal activities of law enforcement agencies in the context of the introduction of a state of emergency, the need to create a clear legal framework governing the organization and procedural procedure for investigating and disclosing criminal offenses caused by social emergencies is substantiated. The development of evidence-based proposals aimed at introducing changes and additions to the current legislation of the Republic of Kazakhstan, as well as the preparation of forensic recommendations on the tactics and methods of investigating criminal cases under the state of emergency is seen as relevant.

The article substantiates the need for a comprehensive study of problems related to the organization and procedural order of pre-trial proceedings in criminal cases investigated under the conditions of the introduction of a state of emergency caused by situations of a social nature. On this basis, it is proposed to prepare substantiated proposals and forensic recommendations aimed at improving the efficiency of the activities of investigative bodies, ensuring the rights and legitimate interests of citizens.

According to the authors, the results of the study will contribute to improving national security, ensuring the effectiveness of pre-trial proceedings in case of emergencies. The conclusions and proposals formulated in the course of the study, as well as forensic recommendations on the tactics and methods of producing individual investigative actions, will be aimed at strengthening the rule of law and law and order, protecting the rights and legitimate interests of participants in criminal procedural relations.

Keywords: emergency situation, criminal proceedings, pre-trial investigation bodies, state of emergency, investigative actions, individual rights and freedoms.

Введение

В условиях резко ухудшающейся криминогенной обстановки увеличивается количество совершаемых правонарушений, мародерства, экстремистских проявлений, обусловленных вооружением населения и многими другими негативными факторами, как это было в период пандемии 2020-2022 года и январских событий 2022 года. Именно в этот период проявилась явная неподготовленность правоохранительных структур к адекватным реагированиям на резкое ухудшение криминогенной обстановки. В подобных условиях особенно актуальным видится решение задач по раскрытию и расследованию уголовных правонарушений, сопутствующих ситуациям чрезвычайного характера. В системе мер, направленных на решение этих задач, важным видится избличение и привлечение к уголовной ответственности лиц, их совершивших, путем совершенствования организационных мер и досудебного производства по уголовным делам. От эффективности организационной и процессуальной деятельности субъектов расследования во многом зависит процесс восстановления и стабилизации правопорядка в регионе введения чрезвычайного положения.

Основная часть

Начало третьего тысячелетия характеризуется многочисленными конфликтами, происходящими практически во всех уголках света, чрезвычайными ситуациями социального и природного характера, такими как землетрясения, цунами, пандемия, сопровождающиеся многочисленными людскими жертвами и значительным ущербом. Они периодически возникают даже в странах с высоким уровнем развития (Великобритания, Германия, Турция, Франция и др.). В некоторых случаях для ликвидации последствий отдельных дестабилизирующих и деструктивных событий, обеспечения правопорядка требуется применение особых мер, адекватных сложившейся ситуации. В числе таких мер наиболее крайней является введение режима чрезвычайного положения, который не противоречит существующим принципам и нормам международного права.

Следует отметить, что институт чрезвычайного положения долгое время был чужд советскому праву, поскольку считался атрибутом исключительно буржуазных стран. Это отразилось и на его теоретическом развитии. Однако обострение социально-политической обстановки в СССР во второй половине 80-х годов XX в. и,

как следствие, волна массовых беспорядков, прокатившаяся по всей его территории, потребовали признания необходимости правовой регламентации режима чрезвычайного положения и его развития как самостоятельного института.

Распад Советского Союза способствовал формированию многих глубинных сдвигов и изменений во всех сферах жизнедеятельности. Его последствия проявляются и сегодня практически на всем постсоветском пространстве. Противостояние между различными этническими и социальными группами, начавшееся в конце 80-х годов прошлого столетия и приведшее к массовым социальным конфликтам с многочисленными жертвами, в некоторых регионах не утихает до сих пор.

Несмотря на давление западных элит и казахофобских провокаторов на просторах СНГ, Республика Казахстан остается единственным государством среди республик бывшего Союза, которому длительное время удастся сохранить стабильность в социально-политической, межнациональной, межконфессиональной и других сферах жизнедеятельности государства. Народы Республики Казахстан, насчитывающей более ста двадцати наций и народностей, до сих пор живут в мире и согласии. Такое положение обеспечивается, главным образом, взвешенной внутренней государственной политикой, которая способствует развитию любой личности, невзирая на национальность, пол и многие другие значимые факторы.

Однако, периодически происходящие социальные конфликты в соседних государствах, рост вблизи границ Казахстана религиозного экстремизма, терроризма указывают на то, что наша страна, как и любое другое государство современного мира, не застрахована от возникновения чрезвычайных ситуаций социального характера, что и показали события января 2022 года [1]. Современные события, разворачивающиеся даже между некогда вполне добрососедскими странами с богатой совместной историей, культурой, моральными ценностями, вольно или невольно навевает на мысли укрепления обороноспособности, безопасности государства, проживающих в нем граждан для того, чтобы не вовлечь страну в непредсказуемый водоворот различных региональных конфликтов военно-политического, экономического и конфессионального характеров.

Осознание этого способствовало развитию института чрезвычайного положения в национальной правовой системе. В 1993 г. был принят Закон РК «О правовом режиме чрезвычайного положения». Принятие Конституции РК 30 августа 1995 года способствовало дальнейшему развитию национальной правовой системы, в том числе и в рассматриваемой сфере, что выразилось в принятии 8 февраля 2003 года нового Закона РК «О чрезвычайном положении» [2], который существенно расширил правовую базу одноименного института. Однако его законодательное развитие, к сожалению, не отразилось на широком и всестороннем теоретическом исследовании института чрезвычайного положения. Имеющиеся на сегодняшний день работы представлены преимущественно советскими и российскими учеными, казахстанские ученые обращались к исследованию данного института лишь в акцессорном порядке и затронули они лишь отдельные аспекты проблемы. Более углубленно административно-правовой статус органов по чрезвычайным ситуациям, был исследован в диссертационной работе А.Ж. Нурали [3], конституционно-правовое регулирование института чрезвычайного положения – в кандидатской диссертации А.М. Акаева[4], установление личности погибших в условиях чрезвычайных ситуаций только в учебном пособии Б.А. Салаева и его же кандидатской диссертации [5]. Других серьезных исследований в этом направлении учеными Казахстана не проводилось. Имеются лишь отдельные публикации, не раскрывающие глубину проблематики [6; 7; 8].

Важно отметить, что и на постсоветском пространстве, несмотря на свою значимость проблемы, исследования на монографическом уровне в основном касались конституционно-правового регулирования режима чрезвычайного положения [9] либо статуса граждан в условиях чрезвычайного положения [10], а так же необходимости правовой регламентации режима чрезвычайного положения [11].

Лишь отдельные работы были посвящены проблемам обеспечения режима чрезвычайного положения правоохранительными органами, в том числе органами внутренних дел [12] и полицией [13]. В основном же публикации посвящены проблемам правового регулирования, предупреждения и управления в условиях режима чрезвычайного положения. В целом, представленный анализ юридических источников свидетельствует о пробельности в исследовании многих вопросов указанного института, в том числе и с позиции уголовно-процессуальной науки.

Между тем, произошедшие в январе 2022 года трагические события были вызваны серьезными социально-экономическими проблемами и неэффективной деятельностью некоторых государственных, в том числе, и правоохранительных органов. Как отметил в своем выступлении Президент РК К.-Ж.К. Токаев, прошедшие события обнажили острые проблемы, существующие в нашем обществе. Нападения на наши города, родных и близких показали, насколько хрупкими оказались главные ценности нашего государства – мир и стабильность. Мы должны четко понимать, что государство и граждане – это единое целое. Эти понятия неделимые, особенно когда речь идет о безопасности страны [14].

Следует иметь в виду, что в период введения чрезвычайного положения, вызванного чрезвычайными ситуациями социального характера, резко ухудшается криминогенная обстановка. Это происходит за счет увеличения количества совершаемых преступлений, вооружения населения и многих других негативных факторов. В подобных условиях решение задачи быстрого и полного раскрытия преступлений, изобличения и привлечения к уголовной ответственности лиц их совершивших, особенно затруднительно. В системе мер, направленных на решение этих задач, досудебное производство по уголовным делам занимает ведущее место. От эффективности процессуальной деятельности субъектов расследования во многом зависит процесс восстановления и стабилизации правопорядка в регионе введения режима чрезвычайного положения.

В связи с введением чрезвычайного положения, нередко игнорируются и грубо нарушаются права и законные интересы личности. В результате проведения специальных операций может быть причинён значительный имущественный ущерб, а вопрос о его возмещении не всегда решается положительно. Имеются так же факты незаконных действий в отношении задержанных и подозреваемых лиц. Причиненный при этом физический и моральный вред, как правило, не возмещается. Возникают сложности и при доказывании вреда, причиненного при производстве гласных и негласных следственных действий [15; 16].

К сожалению, приходится констатировать, что накопленный в советский период и имеющийся у соседних государств опыт организации расследования преступлений, несмотря на свою превентивную ценность, утрачивает свою преемственность. Действующее национальное уголовно-процессуальное законодательство Республики Казахстан в большей мере рассчитано на применение в условиях стабильного функционирования государства, в нем недостаточно учтено реальное положение, складывающееся при производстве по уголовным делам в чрезвычайных ситуациях. Между тем анализ зарубежной литературы и результаты проведенных ранее исследований показывают, что некоторые положения действующего законодательства не могут быть полностью реализованы в условиях возникновения чрезвычайных ситуаций социального характера. Кроме того, существующая организация расследования преступлений также непригодна для рассматриваемых условий.

Отсутствие необходимых законодательных механизмов, направленных на оптимизацию досудебного производства по уголовным делам в период введения чрезвычайного положения, на наш взгляд, вызвано недостатком в отечественной юридической литературе комплексных научных изысканий по данной проблематике. Целесообразно отметить, что российские ученые заметно преуспели в исследовании данной проблемы. Это, вероятно, вызвано сложностью социально-политической обстановки в Российской Федерации в последнем десятилетии XX и начале XXI века.

Некоторое время докторская диссертация В.Н. Григорьева «Расследование преступлений в чрезвычайных условиях (правовое обеспечение, организация, методика)» была единственным монографическим исследованием на постсоветском пространстве, посвященным данной проблеме. Он первым разработал концепцию расследования массовых беспорядков. В последующем обострение ситуации в Чеченской Республике РФ активизировало научные исследования в рассматриваемом русле. По его мнению, органы уголовного преследования должны быть готовы к действиям в любых условиях, в том числе и чрезвычайных. А это требует процессуального и организационного совершенствования такого важного направления их деятельности, как досудебное производство по уголовным делам в условиях введения чрезвычайного положения [17].

В последующем в юридической науке стали появляться публикации, поднимающие проблемы производства расследования в условиях режима чрезвычайного положения, в том числе исследующие вопросы организации и обеспечения процессуального порядка расследования и даже отдельных ситуаций, обуславливающих введение чрезвычайного положения [18]. Однако они, несмотря на их безусловную ценность, не рассматривают особенностей досудебного производства применительно к условиям, сложившимся в Республике Казахстан. Хотя единичные публикации все же имеются [19]. Все вышеизложенное с полным основанием позволяет сделать вывод об актуальности темы исследования и её востребованности на практике.

Исходя из изложенного, предполагается изучить и оценить эффективность отечественного законодательства и провести комплексное исследование междисциплинарных аспектов организации и процессуального порядка досудебного производства по уголовным делам, расследуемым в условиях введения режима чрезвычайного положения, вызванного различными ситуациями социального характера.

Все указанные выше обстоятельства указывают на актуальность и значимость исследования, а также необходимость разработки и внедрения реальных механизмов осуществления досудебного производства с учетом ситуаций, складывающихся при введении режима чрезвычайного положения. Такой подход продиктован современными условиями развития общественных отношений, базирующихся на теоретических основах международного права.

В числе задач исследования основной из них видится исследование правовой природы чрезвычайного положения и определение стадий развития чрезвычайных ситуаций социального характера. Другой задачей считается обоснование действия режима чрезвычайного положения как условия, формирующего особый порядок уголовного судопроизводства. Оптимизация процессуального порядка досудебного производства по уголовным делам применительно к условиям чрезвычайного положения, как и выявление элементов и степени криминалистической сложности расследования уголовных правонарушений в условиях чрезвычайного положения, также должны стать задачами исследования.

Есть настоятельная необходимость в разработке управленческих и тактических основ организационных мер по обеспечению расследования уголовных правонарушений в условиях введения режима чрезвычайного положения, а также рабочего инструментария социологического обследования основных субъектов анкетирования по проблемам досудебного расследования в условиях режима чрезвычайного положения;

Достижение указанных задач облегчит подготовку комплекса методических и практических рекомендаций по совершенствованию действующего отечественного законодательства, регламентирующего порядок организации деятельности и досудебного производства по уголовным делам в условиях введения режима чрезвычайного положения, вызванного чрезвычайными ситуациями социального характера.

На основе проведенного анализа предполагается подготовка предложений и выработка научно обоснованных рекомендаций по совершенствованию процессуальной деятельности и созданию специальных следственных подразделений, предназначенных для расследования уголовных правонарушений в условиях введения чрез-

вычайного положения.

Как и в любом исследовании теоретико-практической направленности, практическая ценность и значимость ее состоит в разработке научно обоснованных предложений и методических рекомендаций по совершенствованию законодательства, регламентирующего порядок досудебного производства и практики его применения по уголовным делам в условиях введения режима чрезвычайного положения, вызванного различными ситуациями социального характера. Ценность результатов исследования видится в разработке и подготовке научно-методической и юридической литературы, разъясняющей вопросы реализации конституционных гарантий защиты прав и свобод граждан, вовлеченных в сферу уголовного судопроизводства.

В ходе исследования предполагается разработать эффективный механизм, обеспечивающий гарантии соблюдения правопорядка и национальной безопасности при объявлении режима чрезвычайного положения.

Исходя из названия и направленности проводимого исследования, могут быть сформулированы в качестве рабочих гипотез следующие положения, требующие своей проверки, подтверждения либо опровержения материалами проводимого изыскания.

Представляется, что развитие чрезвычайных ситуаций социального характера обусловлено возникновением различных нарушений общественного порядка, в том числе совершением уголовных правонарушений, требующих особого порядка расследования.

Объективная и качественная оценка ситуаций, связанных с выявлением проблем судебно-следственной практики, возникающих в условиях режима чрезвычайного положения, может быть осуществлена только путем проведения комплексного исследования состояния досудебного расследования с привлечением экспертов из различных областей, в том числе сотрудников правоохранительных и судебных органов.

Поскольку расследование уголовных правонарушений, совершенных в период введения режима чрезвычайного положения, вызывает серьезные затруднения ввиду отсутствия практических разработок, а в Уголовно-процессуальном кодексе - норм, регламентирующих данные отношения, считаем целесообразным и необходимым подготовку пакета нововведений в уголовно-процессуальное законодательство, а также разработку научно обоснованных криминалистических рекомендаций по тактике и методике производства следственных действий, учитывающих особенности и условия чрезвычайных ситуаций. Отсутствие четких основ управления и организации досудебного производства в условиях режима чрезвычайного положения приводит к тактическим и процессуальным ошибкам при регистрации и расследовании преступлений, нарушению прав и законных интересов участников уголовного судопроизводства

При осуществлении досудебного производства по уголовным делам в условиях чрезвычайного положения происходит незаконное ограничение прав и свобод участников уголовного процесса, а также в результате противоправных действий сотрудниками правоохранительных органов причиняется имущественный, физический и моральный вред, который не возмещается.

Не менее важным видится экстраполяция положений зарубежного законодательства и позитивного опыта по расследованию уголовных правонарушений в условиях чрезвычайного положения в сферу отечественных правоотношений, которая, по нашему мнению, возможна лишь с учетом особенностей правовой регламентации в отечественном законодательстве и сложившихся в судебно-следственной практике ситуаций.

Заключение

Рассмотрением данных гипотез не исчерпывается содержание исследования, могут возникнуть другие положения и проблемы, требующие своего разрешения и обоснования, посредством применения различных методик и подходов.

Результаты исследования, по нашему мнению, окажут ощутимое положительное влияние на укрепление и совершенствование существующей научной базы, повышение национальной безопасности, обеспечение эффективности деятельности правоохранительных и специальных органов при возникновении чрезвычайных ситуаций и ведении досудебного производства в условиях режима чрезвычайного положения. Полученные результаты будут способствовать повышению имиджа правоохранительных органов, укреплению законности и защите прав и законных интересов участников уголовно-процессуальных отношений. К наиболее возможным и принципиальным результатам отнесли бы: развитие междисциплинарного направления исследований; выстраивание более эффективных механизмов досудебного расследования; разработку криминалистических рекомендаций по тактике и методике производства отдельных следственных действий.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Pudanova V., Khanov T.A. Features of the manifestation of international terrorism in Kazakhstan // Вестник КЭУ: экономика, философия, педагогика, юриспруденция. – 2021. – № 4(63). - С. 102-105.
- 2 О чрезвычайном положении: Закон Республики Казахстан от 8 февраля 2003 года № 387-III (с изм. и доп. по сост. на 01.01.2022 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1036912.
- 3 Нурали А.Ж. Административно-правовой статус органов по чрезвычайным ситуациям Республики Казахстан: дис. ... канд. юрид. наук. - Астана, 2007. - 127 с.
- 4 Акаев А.М. Конституционно-правовое регулирование института чрезвычайного положения в Республике Казахстан (вопросы теории и практики): дис. ... канд. юрид. наук. - Алматы, 2008. - 137 с.
- 5 Салаев Б.А. Установление личности трупа в чрезвычайных ситуациях, связанных с массовой гибелью людей: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 1993. – 251 с.
- 6 Akhmetov D.T., Lakbayev K.S., Rysmagambetova G.M. State of emergency as a kind of special conditions:

the international practice, the basics of preventing and combating // *Man in India*. - 2017. - V. 97. - № 7. - P. 13-21.

7 Сидорова Н.В., Сатбаева К.Х. Правовые основания правоограничений конституционных прав и свобод человека в условиях чрезвычайного положения // *Наука и жизнь Казахстана*. – 2020. – № 7. – С. 68-74.

8 Ханов Т.А., Садвакасова А.Т. Об ответственности за совершение уголовных правонарушений, дестабилизирующих политическую и социальную обстановку в условиях чрезвычайного положения в Республике Казахстан // *Актуальные проблемы современности*. - 2022. - № 1 (35). - С. 49-55.

9 Соловьев А.И. Конституционно-правовое регулирование режима чрезвычайного положения в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2001. – 244 с.

10 Корж Л.С. Конституционно-правовой статус граждан в условиях чрезвычайного положения и механизм его реализации: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2006. – 242 с.

11 Ралитная О.А. Чрезвычайные ситуации как обстоятельства введения чрезвычайного положения: дис. ... канд. юрид. наук. – СПб., 2008. - 157 с.

12 Федулов Б.А., Калинин С.В., Левченко А.А. Особенности правового регулирования деятельности органов внутренних дел при обеспечении режима чрезвычайного положения // *Алтайский юридический вестник*. - 2019. - № 2 (26). - С. 47-51.

13 Майдыков А.Ф., Мелехин А.В. Проблемы обеспечения эффективных действий полиции при участии в обеспечении режима чрезвычайного положения // *Труды Академии управления МВД России*. - 2012. - № 1 (21). - С. 68-73.

14 Уроки «трагического января»: единство общества – гарантия независимости: выступление главы государства Касым-Жомарта Токаева на заседании Мажилиса Парламента Республики Казахстан // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2200002022>.

15 Бачурин С.Н., Сейтжанұлы Ф. Процессуальный механизм возмещения вреда при доказанности фактов незаконности производства негласных следственных действий // *Ғылым – Наука*. – 2020. - № 2 (65). – С. 26-31.

16 Ханов Т.А., Садвакасова А.Т. Возмещение вреда, причинённого в результате производства незаконных негласных следственных действий // *Российско-азиатский правовой журнал*. - 2020. - № 3. - С. 37-42.

17 Григорьев В.Н. Расследование преступлений в чрезвычайных условиях (правовое обеспечение, организация, методика): дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 1993. – 564 с.

18 Багмет А.М. Расследование организации массовых беспорядков, участия в массовых беспорядках и призывов к массовым беспорядкам: монография. - М., 2015. – 321 с.

19 Григорьев В.В. Особенности производства отдельных следственных действий в условиях чрезвычайных ситуаций (по материалам Республики Казахстан) // *Актуальные проблемы уголовного процесса и криминалистики: сб. ст. V Междунар. науч.-практ. конф.* – М., 2019. - С. 50-57.

REFERENCES

1 Pudnova V., Khanov T.A. Features of the manifestation of international terrorism in Kazakhstan // *Vestnik KEU: economics, philosophy, pedagogy, jurisprudence*. - 2021. - No. 4 (63). - P. 102-105.

2 On the state of emergency: Law of the Republic of Kazakhstan dated February 8, 2003 No. 387-II (as amended and supplemented as of 01/01/2022) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1036912.

3 Nurali A.Zh. Administrative and legal status of the emergency situation authorities of the Republic of Kazakhstan [Administrativno-pravovoy status organov po chrezvychaynym situatsiyam Respubliki Kazakhstan]: dis. ... cand. legal Sciences. - Astana, 2007. - 127 p.

4 Akaev A.M. Constitutional and legal regulation of the state of emergency in the Republic of Kazakhstan (questions of theory and practice) [Konstitutsionno-pravovoye regulirovaniye instituta chrezvychaynogo polozheniya v Respublike Kazakhstan (voprosy teorii i praktiki)]: dis. ... cand. legal Sciences. - Almaty, 2008. - 137 p.

5 Salaev B.A. Establishing the identity of a corpse in emergency situations associated with the mass death of people [Ustanovleniye lichnosti trupa v chrezvychaynykh situatsiyakh, svyazannykh s massovoy gibel'yu lyudey]: dis. ... cand. legal Sciences. - M., 1993. – 251 p.

6 Akhmetov D.T., Lakbayev K.S., Rysmagambetova G.M. State of emergency as a kind of special conditions: the international practice, the basics of preventing and combating // *Man in India*. - 2017. - V. 97. - No. 7. - P. 13-21.

7 Sidorova N.V., Satbaeva K.Kh. Legal grounds for legal restrictions on constitutional rights and freedoms of a person in a state of emergency [Pravovyye osnovaniya pravooграничениy konstitutsionnykh prav i svobod cheloveka v usloviyakh chrezvychaynogo polozheniya] // *Science and Life of Kazakhstan*. - 2020. - No. 7. - P. 68-74.

8 Khanov T.A., Sadvakasova A.T. On responsibility for committing criminal offenses that destabilize the political and social situation in a state of emergency in the Republic of Kazakhstan [Ob otvetstvennosti za soversheniye ugovolnykh pravonarusheniy, destabiliziruyushchikh politicheskuyu i sotsial'nyuyu obstanovku v usloviyakh chrezvychaynogo polozheniya v Respublike Kazakhstan] // *Actual Problems of the Present*. - 2022. - No. 1 (35). - P. 49-55.

9 Solovyov A.I. Constitutional and legal regulation of the state of emergency in the Russian Federation [Konstitutsionno-pravovoye regulirovaniye rezhima chrezvychaynogo polozheniya v Rossiyskoy Federatsii]: dis. ... cand. legal Sciences. - M., 2001. – 244 p.

10 Korzh L.S. The constitutional and legal status of citizens in a state of emergency and the mechanism for its implementation [Konstitutsionno-pravovoy status grazhdan v usloviyakh chrezvychaynogo polozheniya i mekhanizm yego realizatsii]: dis. ... cand. legal Sciences. - M., 2006. – 242 p.

11 Ralitnaya O.A. Emergencies as circumstances for the introduction of a state of emergency [Chrezvychaynyye situatsii kak obstoyatel'stva vvedeniya chrezvychaynogo polozheniya]: dis. ... cand. legal Sciences. - St. Petersburg,

2008. - 157 p.

12 Fedulov B.A., Kalinin S.V., Levchenko A.A. Peculiarities of legal regulation of the activities of internal affairs bodies in the provision of a state of emergency [Osobennosti pravovogo regulirovaniya deyatelnosti organov vnutrennikh del pri obespechenii rezhima chrezvychaynogo polozheniya] // Altai Legal Bulletin. - 2019. - No. 2 (26). - P. 47-51.

13 Mailykov A.F., Melekhin A.V. Problems of ensuring effective police actions with participation in ensuring the state of emergency [Problemy obespecheniya effektivnykh deystviy politzii pri uchastii v obespechenii rezhima chrezvychaynogo polozheniya] // Proceedings of the Academy of Management of the MIA of Russia. - 2012. - No. 1 (21). - P. 68-73.

14 Lessons from the «tragic January»: the unity of society is a guarantee of independence: Speech by the head of state Kassym-Jomart Tokayev at a meeting of the Majilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan [Uroki «tragicheskogo yanvarya»: yedinstvo obshchestva – garantiya nezavisimosti: Vystupeniye glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokayeva na zasedanii Mazhilisa parlamenta Respubliki Kazakhstan] // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K2200002022>.

15 Bachurin S.N., Seitzhanuly G. Procedural mechanism of compensation for harm when proving the facts of the illegality of the production of covert investigative actions [Protsessual'nyy mekhanizm vozmeshcheniya vreda pri dokazannosti faktov nezakonnosti proizvodstva neglasnykh sledstvennykh deystviy] // Gylm - Nauka. - 2020. - No. 2 (65). - P. 26-31.

16 Khanov T.A., Sadvakasova A.T. Compensation for harm caused as a result of illegal undercover investigative actions [Vozmeshcheniye vreda, prichinnogo v rezul'tate proizvodstva nezakonnnykh neglasnykh sledstvennykh deystviy] // Russian-Asiatic Legal Journal. - 2020. - No. 3. - P. 37-42.

17 Grigoriev V.N. Investigation of crimes in emergency conditions (legal support, organization, methodology) [Rassledovaniye prestupleniy v chrezvychaynykh usloviyakh (pravovoye obespecheniye, organizatsiya, metodika)]: dis. ... Dr. jurid. Sciences. - M., 1993. – 564 p.

18 Bagmet A.M. Investigation of the organization of riots, participation in riots and calls for riots [Rassledovaniye organizatsii massovykh besporyadkov, uchastiya v massovykh besporyadkakh i prizyvov k massovym besporyadkam]: monograph. - M., 2015. - 321 p.

19 Grigoriev V.V. Features of the production of individual investigative actions in emergency situations (based on the materials of the Republic of Kazakhstan) [Osobennosti proizvodstva otdel'nykh sledstvennykh deystviy v usloviyakh chrezvychaynykh situatsiy (po materialam Respubliki Kazakhstan)] // Actual problems of the criminal process and criminalistics. Collection of articles of the V International Scientific and Practical Conference. - M., 2019. - P. 50-57.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Бақыт Молдатьяұлы Нұрғалиев - заң ғылымдарының докторы, профессор, Қазтұтынуодағы Қарағанды университеті Экономикалық және құқықтық зерттеулер ғылыми-зерттеу институтының жетекші ғылыми қызметкері. Қазақстан Республикасы, Қарағанды қ., Академиялық қ., 9. E-mail: nbake@mail.ru.

Бауыржан Мамытбекұлы Сматлаев – заң ғылымдарының докторы, профессор, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті заң факультетінің деканы, Қазақстан Республикасы прокуратурасының құрметті қызметкері. Астана қ., Сәтбаев қ., 2. E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Игорь Владимирович Кондратьев - заң ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының қылмыстық іс жүргізу кафедрасының профессоры. Қарағанды қ., Ермеков қ., 124. E-mail: caterinka_2002@mail.ru.

Нурғалиев Бахыт Молдатьяевич - доктор юридических наук, профессор, главный научный сотрудник Научно-исследовательского института экономических и правовых исследований Карагандинского университета Казпотребсоюза. Республика Казахстан, г. Караганда, ул. Академическая, 9. E-mail: nbake@mail.ru.

Сматлаев Бауржан Мамытбекович - доктор юридических наук, профессор, декан юридического факультета Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева, почетный работник органов прокуратуры Республики Казахстан. г. Астана, ул. Сатбаева, 2. E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Кондратьев Игорь Владимирович - кандидат юридических наук, доцент, профессор кафедры уголовного процесса Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: caterinka_2002@mail.ru.

Bakhyt Nurgaliyev - Doctor of Juridical Sciences, Professor, Leading Researcher of the Research Institute of Economic and Legal Research of the Karaganda University of Kazpotrebsoyuz. Republic of Kazakhstan, Karaganda, Academic st., 9. E-mail: nbake@mail.ru.

Baurzhan Smatlaev - Doctor of Juridical Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Law of the Eurasian National University named after L.N. Gumilyov, Honorary Worker of the Prosecutor's Office of the Republic of Kazakhstan. Astana, Satbayev st., 2. E-mail: smatlayev_bm@enu.kz.

Igor Kondratyev - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Criminal Procedure of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Ermekov st., 124. E-mail: caterinka_2002@mail.ru.

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ УСЛОВНОГО ОСУЖДЕНИЯ
ПО УГОЛОВНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ ПОСТСОВЕТСКИХ ГОСУДАРСТВ**

А.Б. Айтуарова

кандидат юридических наук

Ш.Ж. Тулкинбаева

магистр правоохранительной деятельности

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Авторы провели сравнительно-правовой анализ института условного осуждения по уголовному законодательству некоторых стран постсоветского пространства. С момента введения probation в национальную уголовно-правовую систему особое внимание со стороны научного сообщества было уделено изучению применения испытательного срока в отношении правонарушителя сквозь призму американского и европейского подходов. Тем не менее, условное осуждение как одна из мер уголовно-правового воздействия, не связанное с изоляцией от общества, формируется в период становления советской власти и проходит разные этапы своей эволюции.

Ценность настоящего исследования заключается в том, что посредством одного института, в данном случае условного осуждения, наглядно демонстрируется вектор развития национальной уголовной политики. *Цель исследования* состоит в проведении правовой компаративистики в области условного осуждения в ряде постсоветских государств. *Объектом* настоящего исследования является институт условного осуждения по уголовному закону некоторых стран постсоветского пространства. *Методы исследования* базируются на сравнительно-правовом анализе, который имеет высокий теоретический уровень исполнения, тем временем важный для законодательной деятельности и международного права. В работе использовался и исторический метод, который заключается в воссоздании исторического развития и формирования процесса условного осуждения в законодательстве ряда государств. Он предполагает изучение возникновения и развития института условного осуждения в хронологической последовательности. *К материалам исследования* следует отнести уголовные кодексы Республики Казахстан, Кыргызской Республики, Украины, Республики Таджикистан, Республики Узбекистан, Российской Федерации и Республики Беларусь. **Результаты:** В рамках проведенного анализа авторы дают краткое содержание общих и отличительных черт условного осуждения в указанных государствах.

Ключевые слова: условное осуждение, испытательный срок, пробационный надзор, уполномоченные государственные органы, приговор суда, исправление осужденного, уголовный закон.

**ПОСТКЕҢЕСТІК МЕМЛЕКЕТТЕРДІҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАСЫ БОЙЫНША
ШАРТТЫ ТҮРДЕ СОТТАУДЫҢ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕЛУІ**

А.Б. Айтуарова

заң ғылымдарының кандидаты

Ш.Ж. Тулкинбаева

құқық қорғау қызметінің магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Авторлар посткеңестік кеңестіктегі кейбір елдердің қылмыстық заңнамасы бойынша шартты түрде соттау институтына салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізді. Ұлттық қылмыстық-құқықтық жүйеге probation енгізілген сәттен бастап, ғылыми қоғамдастық тарапынан американдық және еуропалық көзқарас призмасы арқылы қылмыскерге қатысты сынақ мерзімін қолдануды зерттеуге ерекше назар аударылды. Соған қарамастан, қоғамнан оқшауланумен байланысты емес қылмыстық-құқықтық ықпал ету шараларының бірі ретінде шартты айыптау кеңес өкіметінің қалыптасу кезеңінде қалыптасады және оның эволюциясының әртүрлі кезеңдерінен өтеді. Бұл зерттеудің құндылығы - бір институт арқылы, бұл жағдайда шартты түрде соттау арқылы ұлттық қылмыстық саясаттың даму векторы айқын көрінуінде. *Зерттеудің мақсаты:* бірқатар посткеңестік мемлекеттерде шартты түрде соттау саласында құқықтық салыстыруды жүргізу. *Зерттеудің объектісі* посткеңестік кеңестіктегі кейбір елдердің қылмыстық заңы бойынша шартты түрде соттау институты болып табылады. *Зерттеу әдістері* салыстырмалы-құқықтық талдауға негізделген, ол жоғары теориялық орындау деңгейіне ие және заң шығару қызметі мен халықаралық құқық үшін маңызды. Жұмыста бірқатар мемлекеттердің заңнамасында шартты түрде соттау процесін қалыптастырудан және тарихи дамуды қалпына келтіруден тұратын тарихи әдіс қолданылды. Ол шартты айыптау институтының пайда болуы мен дамуын хронологиялық дәйектілікпен зерттеуді қамтиды. *Зерттеу материалдарына* Қазақстан Республикасының, Қырғыз Республикасының, Украинаның, Тәжікстан Республикасының, Өзбекстан Республикасының, Ресей Федерациясының және Беларусь Республикасының қылмыстық кодекстері жатады. **Нәтижелері:** Жүргізілген талдау шеңберінде авторлар аталған мемлекеттерде шартты айыптаудың жалпы және айрықша белгілерінің қысқаша мазмұнын береді.

Түйін сөздер: шартты түрде соттау, сынақ мерзімі, пробациялық қадағалау, уәкілетті мемлекеттік органдар, сот үкімі, сотталған адамды түзету, қылмыстық заң.

LEGAL REGULATION OF CONDITIONAL SENTENCES UNDER
THE CRIMINAL LEGISLATION OF POST-SOVIET STATES

Aituarova A.B.

Candidate of Juridical Sciences

Tulkinbaeva Sh.Zh.

Master of the Law Enforcement Activity

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev

Annotation. The authors conducted a comparative legal analysis of the institution of probation under the criminal legislation of some post-Soviet countries. Since the introduction of probation into the national criminal legal system, special attention has been paid by the scientific community to the study of the application of probation in relation to the offender through the prism of the American and European approach. Nevertheless, probation as one of the measures of criminal legal impact not related to isolation from society is formed during the formation of the Soviet government and goes through different stages of its evolution. The value of this study lies in the fact that through one institution, in this case, conditional conviction, the vector of development of national criminal policy is clearly demonstrated. *The purpose of the study* is to conduct legal comparative studies in the field of probation in a number of post-Soviet states. *The object of this study* is the institution of conditional conviction under the criminal law of some post-Soviet countries. *The research methods* are based on comparative legal analysis, which has a high theoretical level of execution, meanwhile important for legislative activity and international law. The historical method was also used in the work, which consists in recreating the historical development and formation of the probation process in the legislation of a number of states. It involves the study of the emergence and development of the institution of probation in chronological order. *The materials of the study* should include the criminal codes of the Republic of Kazakhstan, the Kyrgyz Republic, Ukraine, the Republic of Tajikistan, the Republic of Uzbekistan, the Russian Federation and the Republic of Belarus. Results: Within the framework of the analysis, the author gives a summary of the general and distinctive features of probation in these states.

Keywords: suspended sentence, probation period, probation supervision, authorized state bodies, court verdict, correction of the convicted person, criminal law.

Введение

Условное осуждение как традиционная форма уголовно-правового воздействия имеет продолжительную историю становления и развития со времен советского образования. Современная интерпретация института условного осуждения принято отождествлять с пробацией, формирование которой началось в странах англо-саксонской правовой семьи. Указанному обстоятельству способствовали различные факторы, такие как:

- стремление имплементировать общепринятые (как правило, инородные) инструменты и средства работы с правонарушителями в национальный правовой механизм;
- активизация направления в области ресоциализации осужденных, оказания им социально-правовой помощи, в том числе реабилитирующие мероприятия, которые широко применяются в европейских государствах;
- отход от карательных методов воздействия в сторону гуманизации и др.

Сегодня условное осуждение в Казахстане имеет такие элементы правового восприятия, которые близки институту пробации развитых государств. Тем не менее, интересным видятся законодательное регулирование и правоприменительная деятельность ближних стран, чьи уголовные системы до относительно недавнего времени были едины на протяжении достаточно длительного времени.

Основная часть

Правовое регулирование условного осуждения по уголовному законодательству ряда государств постсоветского пространства основано на нижеприведенных критериях, которые формируют отличительные признаки друг от друга. Так, в настоящей статье нами проанализированы нормы уголовного закона таких стран, как Казахстан, Кыргызстан, Россия, Таджикистан, Украина, Беларусь, Узбекистан, регламентирующие основания для применения условного осуждения.

1. Наименование рассматриваемого института

Анализ уголовного закона обозначенных государств показал, что институт условного осуждения (именуемое так в Республике Казахстан (ст. 63 УК) [1], Республике Узбекистан (ст. 72 УК) [2] и Российской Федерации (ст. 73 УК)) [3] имеет ряд других наименований. К примеру, «условное неприменение наказания» используется в Республике Таджикистан (ст. 71 УК) [4]. В Республике Беларусь схожее название – «осуждение с условным неприменением наказания» (ст. 78 УК) [5]. В Украине данная мера уголовно-правового воздействия имеет название «освобождение от отбывания наказания с испытанием» (ст. 75 УК) [6].

Интересным видится опыт Кыргызской Республики, поскольку ее национальный законодатель

выделил указанную меру освобождения от наказания отдельной главой «Пробационный надзор», под которым понимается «принудительно-поощрительная мера уголовно-правового воздействия» (гл. 14 УК) [7].

2. Основания для применения условного осуждения

Основание для применения условного осуждения в вышеуказанных странах в большей части тождественно. В классическом понимании условное осуждение реализуется в виде освобождения от назначенного судом наказания в отношении лица, признанного виновным в совершении преступления, в случае, если суд решит, что личность осужденного может достичь целей наказания без его реального отбытия. Таким образом, условное осуждение коррелируется с принципом гуманизма, которое в свою очередь актуально в международном пенитенциарном праве, поскольку численность лиц, содержащихся в местах лишения свободы, превышает предусмотренный лимит. Это не исчерпывающий перечень причин минимализации исполнения наказаний, связанных с изоляцией от общества. К другим основаниям следует отнести:

экономия государственного бюджета, потому как содержание одного заключенного в пенитенциарном учреждении требует высоких финансовых затрат;

предупреждение постпенитенциарного криминального поведения со стороны осужденных;

достижение мер по социальной адаптации осужденных, сохранение социально-полезных связей, привычного образа жизни и др.

В Казахстане и Кыргызстане условное осуждение применяется при назначении наказания в виде лишения свободы. Так, в Украине, Узбекистане, Таджикистане и России, помимо лишения свободы, испытательный срок назначается при исправительных работах, содержании в дисциплинарной части, ограничении по воинской службе и ограничении свободы. В Беларуси законодатель не обозначил конкретные виды наказаний, тем самым допускает применение условного осуждения в случае любой меры государственного принуждения.

Единым признаком условного осуждения в рассматриваемых уголовно-правовых механизмах являются характер и степень общественной опасности совершенного противоправного деяния, личность правонарушителя, смягчающие и отягчающие обстоятельства уголовного дела. Как правило, условное осуждение назначается за преступления небольшой и средней степени тяжести. Однако, российское законодательство предусматривает применение исследуемого института в случае назначения одного из наказаний до 8 лет, что относится к тяжкому преступлению. Кроме того, согласно кыргызскому уголовному закону условное осуждение может быть назначено за совершение тяжкого преступления.

Особенностью применения условного осуждения по белорусскому законодательству является то, что судья в обязательном порядке должен отразить в решении суда мотив установления такого испытания. Кыргызский законодатель установил, что одним из оснований применения пробационного надзора считается согласие самого преступника к такой мере.

3. Срок условного осуждения

Размер испытательного срока в рамках условного осуждения устанавливается исходя из целей наказания, их обеспечения и достижения. В рассматриваемых нами странах срок условного осуждения имеет определенную градацию. К примеру, в Украине, Беларуси, Узбекистане и Кыргызстане испытательный срок назначается от 1-го до 3-х лет. Вместе с тем в случае тяжкого преступления срок условного осуждения по кыргызскому закону устанавливается от 3-х до 5-ти лет.

В Таджикистане условное осуждение назначается от 1-го года до 5-ти лет. В свою очередь, в России срок условного осуждения зависит от назначенного вида наказания, а именно в случае, если судом применено лишение свободы сроком до 1-го года или мягкий вид наказания вне зависимости от его размера, условное осуждение применяется на срок не менее 6-ти месяцев до 3-х лет. Если осужденного приговорили к лишению свободы свыше 1-го года, соответственно размер условного осуждения не может быть ниже 6-ти месяцев и не превышать 5-ти лет.

Касательно национального уголовного опыта необходимо отметить, что законодатель определил установление пробационного контроля на весь период лишения свободы. Следовательно, срок условного осуждения напрямую зависит от назначенного размера наказания. Исключение составляют несовершеннолетние лица, которым условное осуждение устанавливается от 6-ти месяцев до 1-го года.

4. Исчисление срока условного осуждения

Под исчислением срока условного осуждения понимается начало периода его исполнения, от которого зависит его окончание. Так, в России и Таджикистане условное осуждение исчисляется с момента вступления приговора в законную силу. В Узбекистане срок испытания начинается с момента вынесения решения суда. В Кыргызстане условное осуждение начинает исчисляться в день прибытия осужденного в уполномоченный орган. Тем временем в Казахстане указанная мера уго-

ловно-правового характера реализуется с момента постановки на учет осужденного. Разница между постановкой и явкой правонарушителя заключается в том, что в первом случае осужденного ставят на учет на основании полученных материалов суда, во втором случае необходимо физическое присутствие осужденного.

5. Орган, осуществляющий контроль

Контроль за поведением испытуемого осуществляется уполномоченными государственными органами, которые наделены соответствующими полномочиями для выполнения надлежащего надзора. В разных странах указанные государственные органы именуется по разному, например, в Казахстане, Кыргызстане и Украине условное осуждение исполняется службой пробации (органом пробации). В Узбекистане органы внутренних дел занимаются контролем за поведением испытуемых лиц. В России рассматриваемая мера осуществляется Федеральной службой исполнения наказания.

6. Обязанности, возлагаемые на осужденного в рамках условного осуждения

Несмотря на освобождение от наказания суть условного осуждения заключается в установлении своего рода проверки (наблюдения) за поведением осужденного посредством возложенных на него обязанностей. Суд при вынесении решения в резолютивной части обвинительного приговора устанавливает перечень ограничений, которые лицо обязано соблюдать. В случае неукоснительного их выполнения осужденный показывает свое желание исправиться.

Обязанности, возложенные на осужденного, связаны с его передвижением, трудоустройством, зависимостями и другими аспектами. Поскольку за правонарушителем устанавливается контроль, он не вправе менять место жительства и (или) место работы без уведомления уполномоченного государственного органа (Казахстан, Украина, Кыргызстан, Узбекистан, Россия, Таджикистан). В случае, если осужденный страдает от различного рода зависимостей, таких как алкогольная, наркотическая, токсикоманическая, психотропная, либо имеет венерические заболевания, суд вправе установить в отношении него принудительное лечение.

Кроме того, основными, схожими между постсоветскими странами ограничениями, предусмотренными в отношении условно осужденного, являются запрет посещать определенные места, запрет выезда за границу, запрет покидать место жительства в установленное время.

В Украине и Беларуси существует практика обязывания осужденного условно принести извинения потерпевшему за совершенное деяние. При этом, согласно белорусскому законодательству, осужденному в свободное от работы или учебы время назначаются общественные работы.

В соответствии с уголовным законом Казахстана и Таджикистана осужденный условно обязан оказывать материальную поддержку семье. В Кыргызстане аналогичный аспект выражен в виде «осуществлять обязанности по содержанию лиц, находящихся на иждивении» [7].

Если казахстанский законодатель дал право выбора осужденному условно относительно ресоциализирующих мер в виде добровольности получения социально-правовой помощи, то в Кыргызстане на правонарушителя налагается обязанность в виде «участия в программах по ресоциализации» [7].

7. Категория лиц, в отношении которых не применяется условное осуждение

Исследуемый вид испытания устанавливается не во всех случаях, потому как совершенное деяние не может остаться безнаказанным исходя из его причиненного вреда, высокой опасности для общества. В исследуемых государствах категория осужденных лиц, в отношении которых применение условного осуждения невозможна, разная. Основным объединяющим признаком является тяжесть совершенного преступления. Информация о более детальном представлении перечня лиц, к которым условное осуждение не применяется, приведена в таблице.

Таблица 1 - Основания для неприменения условного осуждения в ряде постсоветских стран

	Казахстан	Кыргыз- стан	Украина	Таджики- стан	Узбеки- стан	Россия	Бела- русь
рецидив и опас- ный рецидив	+					+	
тяжкое преступление				+			+
особо тяжкое преступление	+	+		+	+		+
коррупционное преступление	+	+	+				

террористическое или экстремистское преступление	+						
совершенное в составе преступной группы	+	+					
преступление против половой неприкосновенности несовершеннолетних	+	+				+	
ранее осужденному за умышленное преступление к лишению свободы				+	+		
преступления против общественной безопасности		+					
преступления против основ конституционного строя и безопасности государства		+					
не имеющим постоянного места жительства		+					
иностранцам и лицам без гражданства	+	+					+
которым суд назначил выдворение за пределы республики в качестве дополнительного наказания							
пытки			+				
нарушение правил безопасности дорожного движения			+				

Заключение

На основании проведенного исследования в области условного осуждения путем сравнения правовых оснований его применения в ряде государств постсоветского пространства следует вывод, что институт условного осуждения является одной из ключевых мер уголовно-правового характера, направленной на достижение целей уголовно-исполнительного законодательства без фактического исполнения назначенного наказания.

Проанализированные признаки условного осуждения в исследуемых странах показали достаточно общие правовые черты, такие как основания его назначения, срок условного осуждения, обязанности, возлагаемые на правонарушителя. Существенная разница заключается в том, что в ряде государств (Казахстан, Кыргызстан, Украина) условное осуждение включено в пробационный механизм, кото-

рый выражается в установлении пробационного контроля (пробационного надзора) за осужденными условно и оказании им социально-правовой поддержки в рамках их ресоциализации. В других странах условное осуждение имеет традиционную форму реализации, которая известна со времен советского уголовного права.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z263>.
- 2 Уголовный кодекс Республики Узбекистан: Закон Республики Узбекистан от 22 сентября 1994 года № 2012-XII // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110&doc_id2=30421110#activate_doc=2&pos=94;-80&pos2=4;-98.
- 3 Уголовный кодекс Российской Федерации от 13.06.1996 N 63-ФЗ (ред. от 18.03.2023) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/a0182fc43a8bbf8974658cda72c860ddfb210c52/.
- 4 Уголовный кодекс Республики Таджикистан от 21 мая 1998 года № 574 (с изм. и доп. по сост. на 24.12.2022 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325&doc_id2=30397325#activate_doc=2&pos=28;-104&pos2=623;-47.
- 5 Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-3 (с изм. и доп. по сост. на 09.03.2023 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414984&doc_id2=30414984#activate_doc=2&pos=21;-86&pos2=794;-57.
- 6 Уголовный кодекс Украины от 5 апреля 2001 года № 2341-III (с изм. и доп. по сост. на 13.12.2022 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&doc_id2=30418109#activate_doc=2&pos=14;-96&pos2=563;0.
- 7 Уголовный Кодекс Кыргызской Республики: Закон КР 28 октября 2021 года № 126 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309?cl=ru-ru>.

REFERENCES

- 1 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226#z263>.
- 2 Uголовnyj kodeks Respubliki Uzbekistan: Zakon Respubliki Uzbekistan ot 22 sentyabrya 1994 goda № 2012-XII // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30421110&doc_id2=30421110#activate_doc=2&pos=94;-80&pos2=4;-98.
- 3 Uголовnyj kodeks Rossijskoj Federacii ot 13.06.1996 N 63-FZ (red. ot 18.03.2023) // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_10699/a0182fc43a8bbf8974658cda72c860ddfb210c52/.
- 4 Uголовnyj kodeks Respubliki Tadjikistan ot 21 maya 1998 goda № 574 (s izm. i dop. po sost. na 24.12.2022 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397325&doc_id2=30397325#activate_doc=2&pos=28;-104&pos2=623;-47.
- 5 Uголовnyj kodeks Respubliki Belarus' ot 9 iyulya 1999 goda № 275-Z (s izm. i dop. po sost. na 09.03.2023 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30414984&doc_id2=30414984#activate_doc=2&pos=21;-86&pos2=794;-57.
- 6 Uголовnyj kodeks Ukrainy ot 5 aprelya 2001 goda № 2341-III (s izm. i dop. po sost. na 13.12.2022 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30418109&doc_id2=30418109#activate_doc=2&pos=14;-96&pos2=563;0.
- 7 Uголовnyj Kodeks Kyrgyzskoj Respubliki: Zakon KR 28 oktyabrya 2021 goda № 126 // <http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/112309?cl=ru-ru>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Альфия Булатовна Айтуарова - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ғалым хатшысы, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: a_brilliance@mail.ru.

Шолпан Жолтаевна Тулкинбаева – құқық қорғау қызметінің магистрі, Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, полиция подполковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

Айтуарова Альфия Булатовна - кандидат юридических наук, ученый секретарь Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: a_brilliance@mail.ru.

Тулкинбаева Шолпан Жолтаевна – магистр правоохранительной деятельности, старший научный сотрудник научно-исследовательского центра Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

Alfiya Aituarova - Candidate of Juridical Sciences, Scientific Secretary of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, police Colonel. Kostanay, Abai ave. 11. E-mail: a_brilliance@mail.ru.

Sholpan Tulkinbayeva – master of Law Enforcement Activity, Senior Researcher at the Research Center of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, police Lieutenant Colonel. Kostanay, Abai ave. 11. E-mail: nurlan_tulkinbai@mail.ru.

**О ПЕРСПЕКТИВНЫХ НОВЕЛЛАХ ДОСУДЕБНОЙ ПРОБАЦИИ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН****М.Р. Муканов**

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье автор представляет анализ функционирования служб пробации в Республике Казахстан, а также за рубежом на примере Дании. В частности, раскрыты основные формы работы служб пробации, которые осуществляют пробационный контроль и оказывают социально-правовую помощь лицам, состоящим на учете в службах пробации. Также автор знакомит со схемой осуществления досудебной пробации. Автор отмечает проблемные вопросы в функционировании служб пробации в Казахстане. К примеру, недостаточная численность штата служб пробации, что негативно влияет на обеспечение индивидуального подхода к осужденным. Так как осужденные зачастую нуждаются не только в социально-правовой помощи, но и в психологической коррекции.

В Казахстане закон о досудебной пробации уже применяется в отношении несовершеннолетних. Однако реализация данного закона требует более тщательного изучения мирового опыта и стандартов для его применения во время работы с несовершеннолетними. В целях расширения пределов автор предлагает пересмотреть нормы УПК на предмет включения в обязанность органа уголовного преследования направления подозреваемого в службу пробации. По прибытию в службу пробации подозреваемому должна быть предоставлена возможность получения полной информации о преимуществах данной формы помощи и принятия соответствующего решения. В рамках проведенного исследования про проблемы досудебной пробации автором были обнаружены несовершенства и пробелы в практической деятельности, которые влияют на результативность. Необходимо отметить, что доклад службы пробации и указанные в нем сведения принципиальны и есть необходимость суду изучать при вынесении приговора. В этой связи автор предлагает уполномоченным органам рассмотреть вопрос о целесообразности законодательного закрепления обязательного рассмотрения судом рекомендаций органа пробации при вынесении приговора. Также автор обосновывает необходимость внесения изменений и дополнений в уголовно-исполнительное законодательство Республики Казахстан, в связи с чем выводы и предложения, представленные в данной статье, могут быть применены для разработки необходимых мер по совершенствованию уголовно-исполнительного законодательства, а также полезны экспертам в данной сфере.

Ключевые слова: досудебная пробация, спецконтингент, служба пробации, коррекция, социальные проблемы, подозреваемый, обвиняемый.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ СОТҚА ДЕЙІНГІ ПРОБАЦИЯНЫҢ ПЕРСПЕКТИВТІ
НОВЕЛЛАЛАРЫ ТУРАЛЫ****М.Р. Муканов**

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада автор Дания мысалында Қазақстан Республикасында, сондай-ақ шетелде пробация қызметтерінің жұмыс істеуіне талдау жасайды. Атап айтқанда, пробация қызметтері жұмысының негізгі нысандары ашылды, олар пробациялық бақылауды жүзеге асырады және пробация қызметтерінде есепте тұрған адамдарға әлеуметтік-құқықтық көмек көрсетеді. Сондай-ақ, автор сотқа дейінгі пробацияны жүзеге асыру схемасымен таныстырады. Автор Қазақстандағы пробация қызметінің жұмысындағы проблемалық мәселелерді атап өтеді. Мысалы, пробация қызметтері штатының жеткіліксіз саны сотталғандарға жеке көзқарасты қамтамасыз етуге теріс әсер етеді. Сотталғандар көбінесе әлеуметтік-құқықтық көмекке ғана емес, сонымен бірге психологиялық түзетуге де мұқтаж. Қазақстанда сотқа дейінгі пробация туралы заң көмекке толмағандарға қатысты қолданылуда. Алайда, осы заңды іске асыру кәмілетке толмағандармен жұмыс кезінде оны қолдану үшін әлемдік тәжірибе мен стандарттарды мұқият зерделеуді талап етеді. Сотқа дейінгі пробацияны қолдану шегін кеңейту мақсатында автор қылмыстық қудалау органының міндеттеріне күдіктіні пробация қызметіне жіберуді енгізу мәніне ҚІЖК нормаларын қайта қарауды ұсынады. Пробация қызметінде күдіктінің көмектің осы түрінің артықшылықтары туралы толық ақпарат алу және тиісті шешім қабылдау мүмкіндігі болады. Автор практикалық қызметтегі кемшіліктерді, сотқа дейінгі пробацияның жұмыс істемеу себептерін анықтады. Автордың пікірінше, пробация қызметінің баяндамасы және онда көрсетілген мәліметтер үкім шығару кезінде соттың қарауы үшін міндетті емес. Осыған байланысты автор уәкілетті органдарға үкім шығару кезінде пробация органының ұсынымдарын соттың міндетті түрде қарауын заңнамалық түрғыдан бекітудің орындылығы туралы мәселені қарауды ұсынады.

Сондай-ақ, автор Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару заңнамасына өзгерістер мен толықтырулар енгізу қажеттілігін негіздейді, осыған байланысты осы бапта ұсынылған тұжырымдар мен ұсыныстар қылмыстық-атқару заңнамасын жетілдіру жөніндегі қажетті шараларды әзірлеу үшін қолданылуы мүмкін, сондай-ақ осы саладағы сарапшыларға пайдалы.

Түйін сөздер: сотқа дейінгі пробация, арнайы контингент, пробация қызметі, түзету, әлеуметтік мәселелер, күдікті, айыпталушы.

**ABOUT PROMISING NOVELTIES OF PRE-TRIAL PROBATION
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Mukanov M.R.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. In the article, the author presents an analysis of the functioning of probation services in the Republic of Kazakhstan, as well as abroad, using the example of Denmark. In particular, the main forms of work of probation services that carry out probation control and provide social and legal assistance to persons registered in probation services are disclosed. The author also introduces the scheme of pre-trial probation. The author notes problematic issues in the functioning of probation services in Kazakhstan. For example, the insufficient number of probation services, which negatively affects the provision of an individual approach to convicts. Since convicts often need not only social and legal assistance, but also psychological correction. In Kazakhstan, the law on pre-trial probation is already applied to minors. However, the implementation of this law requires a more thorough study of international experience and standards for its application while working with minors. In order to expand the limits of the use of pre-trial probation, the author proposes to revise the norms of the CPC for the introduction of the duties of the criminal prosecution authority to refer a suspect to the probation service. In the probation service, the suspect would have the opportunity to receive full information about the benefits of this form of assistance and make an appropriate decision. The author has identified shortcomings in practice, the reasons for non-functioning pre-trial probation. According to the author, the report of the probation service and the information indicated in it are not mandatory for consideration by the court when passing sentence. In this regard, the author suggests that the authorized bodies consider the expediency of legislating the mandatory consideration by the court of the recommendations of the probation body when passing sentence.

The author also substantiates the need for amendments and additions to the penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan, in connection with which the conclusions and proposals presented in this article can be applied to develop the necessary measures to improve the penal enforcement legislation, and are also useful to experts in this field.

Keywords: pre-trial probation, special agent, service approbation, correction, social problems, suspect, accused.

Введение

Сегодня Республика Казахстан сделал значительные шаги в сфере снижения индекса тюремного населения и занимает 98 место из 223 в мировом рейтинге. На сентябрь месяц 2022 года в учреждениях Казахстана насчитывалось 34095 лиц из числа спецконтингента, из них 28082 в исправительных учреждениях и 6013 в следственных изоляторах. На учете службы probationи состоит 27848 осужденных. Этому способствовала гуманизация уголовной политики, о которой было заявлено в Концепции правовой политики Республики Казахстан на 2010-2020 годы. Концепцией признано лишение свободы основным видом уголовного наказания, а также отмечено о необходимости системных мер для обеспечения целенаправленной государственной политики в сфере ресоциализации граждан, освободившихся из мест лишения свободы, как полноправных членов общества.

Основные формы работы служб probationи – это осуществление probationионного контроля и оказание социально-правовой помощи лицам, состоящим на учете в службах probationи.

В Законе РК «О probationи» выделены четыре вида probationи:

1) досудебная probationи. Осуществляется на досудебной стадии в отношении подозреваемых и обвиняемых и заключается в социально правовой помощи и иной деятельности субъектов probationи, которые направлены на изменение поведения лиц, подозреваемых, обвиняемых в совершении уголовного правонарушения;

2) приговорная probationи. Осуществляется в отношении лиц, приговоренных к ограничению свободы и к иным видам уголовного наказания, назначенных условно, заключается в осуществлении probationионного контроля и оказания социально-правовой помощи указанным лицам;

3) пенитенциарная probationи. Осуществляется на стадии исполнения приговора о назначении уголовного наказания в виде лишения свободы, направлена, прежде всего, на ресоциализацию лиц, осужденных к лишению свободы;

4) постпенитенциарная probationи. Осуществляется в отношении лиц, освобожденных из мест лишения свободы. Заключается в осуществлении probationионного контроля и оказания социально-правовой помощи указанным лицам [1].

Основная часть

Представители судебной системы констатируют, что им практически не представляются досудебные доклады, подготовленные в рамках досудебной probationи. В то же время выражая мнение о том, что доклады значительно могли бы повысить эффективность назначения уголовного наказания по при-

говору суда, а в будущем могли бы помочь с большей глубиной анализировать поведение и личность осужденного при его слушании его ходатайства об условно-досрочном освобождении.

Крайне редкое применение досудебной пробации объясняется добровольностью ее применения в отношении подозреваемых, обвиняемых, а также тем, что несмотря на то, что пунктом 13-1 части 9 статьи 64 Уголовно-процессуального кодекса РК устанавливается право подозреваемого обратиться в службу пробации для составления в отношении него досудебного доклада, а, следовательно, органам, осуществляющим уголовное преследование, корреспондируется обязанность разъяснения этого права, все же простое объявление данного права не дает полного понимания подозреваемым, обвиняемым значения наличия такого досудебного доклада в отношении него в суде [2].

Следует отметить, что штат службы пробации крайне невелик, а система назначения уголовного наказания в настоящее время такова, что большая часть применяемых уголовных наказаний - это ограничение свободы. В условиях недостаточности штатной численности специалистов служб пробации обеспечение индивидуального подхода к осужденным практически невозможно. Осужденные зачастую нуждаются не только в социально-правовой помощи, но и в психологической коррекции, оказание психологической помощи осужденным, к сожалению, в условиях казахстанских служб пробации, пока не развито, опять же ввиду низкого количества специалистов психологов.

В Казахстане принят и применяется закон о досудебной пробации в отношении несовершеннолетних. Однако реализация данного закона требует более тщательного изучения мирового опыта и стандартов и его применения во время работы с несовершеннолетними.

Как и в странах, в которых функционирует служба пробации, к примеру, как в Дании, где функции инспекторов условно разделены на: до вынесения решения суда и по исполнению наказания, назначенного судом. В функции до вынесения решения суда включено составление заключений о возможности и целесообразности применения к подсудимому тех или иных альтернативных уголовных санкций. При этом в функции инспекторов службы пробации входит также обязанность еще на досудебной стадии оказывать помощь лицам, находящимся в предварительном заключении. В целях снижения негативных последствий предварительного заключения, связанных с возникновением личностных и социальных проблем, а также проблем на работе, лицам (подозреваемым, обвиняемым), содержащимся под стражей до суда, предоставляется соответствующая помощь. В первую неделю предварительного заключения контакты инспектора службы пробации с заключенным достаточно часты, затем они поддерживаются, если в этом есть необходимость.

Деятельность инспекторов службы пробации способствует разрешению социальных проблем и обеспечивает подготовительный этап перед составлением заключения о возможности назначения лицу альтернативных санкций и применения в дальнейшем надзора или общественно полезных работ. Участие инспектора на раннем этапе уголовного процесса позволяет не только снизить риск негативных последствий предварительного заключения, но и предотвратить появление значительного количества личностных и социальных проблем.

В Законе «Об осуществлении правосудия» предусмотрены положения, где службой пробации суду предоставляется информация о личности и социальном положении подсудимого. Данная информация имеет важное значение для суда в целях назначения наказания или избрания альтернативы судебному разбирательству. Подобные заключения подготавливаются тогда, когда характер преступления и обстоятельства дела позволяют суду принять решение о направлении правонарушителя на пробацию, вынесении в его отношении приговора с отсрочкой исполнения, направлении на общественные работы или условно-досрочном освобождении из мест заключения, либо возможности замены наказания иными юридическими последствиями. В таких случаях при рассмотрении уголовных дел прокурор направляет в пробационный центр запрос о предоставлении в суд соответствующего доклада.

Доклад составляется на основе результатов собеседований с подсудимым. Задачей инспектора службы пробации является подтверждение полученных сведений. Данные сведения могут быть подтверждены врачом, органом социального обеспечения или родственниками обвиняемого и другими лицами, располагающими информацией о его личном, семейном и социальном положении. В финальной версии доклада содержится информация о семейных обстоятельствах, образовательном и профессиональном уровнях правонарушителя, а также о его материальном положении, состоянии физического и психического здоровья, проблемах, связанных со злоупотреблением алкоголем или наркотиками, увлечениях и круге общения. В заключении к докладу инспектор должен оценить возможность направления правонарушителя на пробацию или вынесения в его отношении приговора с отсрочкой исполнения, а также оценку целесообразности установления надзора со стороны службы пробации. Кроме того, при необходимости особых условий надзора доклад формирует основу для вынесения судом соответствующего решения [3].

По мнению Е.А. Саламатова, важный момент заключается в объективности и беспристрастности социального (досудебного) доклада, что также отмечено в Токийских правилах. Как правило, службы досудебной пробации не входят в систему исполнения наказаний. К примеру, в г. Лондон (Великобритания) службы пробации, являясь помощниками судей, подчинены суду и дислоцированы в здании суда.

В странах, где досудебная пробация входит в пенитенциарную систему, ее сотрудники не выполняют функции исполнения наказаний. То есть они равноудалены и не зависимы как от тюремных учреждений, так и от служб, исполняющих альтернативные наказания. Это позволяет службе досудебной пробации быть объективной и беспристрастной при подготовке досудебного доклада и выработке рекомендаций для суда касательно мер наказания [4].

В соответствии ст. 13 Закона «О пробации» досудебная пробация применяется на добровольной основе в отношении определенной категории лиц из числа подозреваемых, обвиняемых, что является на практике, по сути, редкостью обращения таких лиц и характеризуется неэффективностью ее применения, так как не охватывает всех лиц, совершивших правонарушения [1].

По мнению казахстанского ученого М.Ч. Когамова, досудебный доклад занимает важное место в системе уголовного процесса, не имеет для суда обязательной силы, но содержит полезную информацию и может способствовать постановлению правосудного (справедливого, законного, обоснованного) приговора в отношении подсудимого по уголовному делу [5].

Заключение

По мнению автора, суть досудебной пробации - это не только оказать социально-правовую помощь, а выяснить истинные причины совершения правонарушения, что подтолкнуло на совершение правонарушения, с какой целью было совершено правонарушение и что побудило пойти на совершение правонарушения. В большей части на это нужно смотреть с психологической точки зрения, исследовав все обстоятельства, проводя независимое «мини» расследование. И на основе всесторонней, объективно собранной информации сотрудник службы пробации должен дать полную характеристику человека, в отношении которого ведется досудебная пробация с целью вынесения судьей правильного и объективного приговора.

На основании вышеизложенного, исходя из сложившейся практики и отсутствия должных результатов в институте досудебной пробации, по мнению автора, необходимо исключить пункт 13-1 части 9 статьи 64 Уголовно-процессуального кодекса РК, где устанавливается право подозреваемого обратиться в службу пробации для проведения в отношении него досудебной пробации. Так как данная норма носит формальный характер, не каждый подозреваемый осведомлен о том, что проведение досудебной пробации в отношении него может повлиять на объективность вынесенного в отношении него приговора или расследования.

Также необходимо исключить норму в ст. 13 Закона «О пробации», где определена категория лиц, в отношении кого проводится досудебная пробация, предоставив всем обвиняемым возможность применения в отношении них альтернативных мер уголовного наказания.

Таким образом, необходимо, чтобы после того как обвиняемому в совершении правонарушения инкриминировали статью, прокурор или судья дали поручение органам пробации о проведении всестороннего социально-психологического исследования личности обвиняемого, о сборе информации о его характере, отношениях с людьми, может, вплоть до его оценок в школе. Составляется психологический портрет, собираются характеристики с места работы, с места жительства или с места учебы.

На основе собранных сведений и их оценки выносятся рекомендации о возможности применения уголовных наказаний, не связанных с изоляцией от общества, и принудительных мер уголовно-правового воздействия, о чем составляется пробационный доклад.

Исследование определяет риски рецидива с его стороны и криминогенные потребности, а также возможности исправления без изоляции от общества. По результатам этого исследования суд может назначить наказание, не связанное с лишением свободы, и тем самым дает шанс встать на путь исправления.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О пробации: Закон Республики Казахстан от 30 декабря 2016 года № 38-VI ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038> (дата обращения: 28.09.2022).

2 Исергепова А.К. Пробационная деятельность по законодательству Республики Казахстан и значение ее результатов в сфере уголовного процесса // Труды Академии управления МВД России. - 2019. - №2 (50) // <https://cyberleninka.ru/article/n/probatsionnaya-deyatelnost-po-zakonodatelstvu-respubliki-kazahstan-i-znachenie-ee-rezultatov-v-sfere-ugolovnogo-protsessa> (дата обращения: 22.01.2023).

3 Шатанкова Е.А. Условное осуждение и пробация за рубежом: сравнительно-правовой анализ: дис. ... канд.

юрид. наук: 12.00.08. – М., 2008. - 247 с.

4 Саламатов Е.А. Досудебная пробация: проблемы и пути решения // Уголовно исполнительные системы Республики Казахстан и Российской Федерации: существующие проблемы и перспективы дальнейшего развития: коллективная монография. – Костанай; Екатеринбург: ФГБОУВО «Уральский государственный юридический университет», 2018. - С. 228-243.

5 О внесении изменений в приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 15 августа 2014 года № 511 «Об утверждении Правил организации деятельности службы пробации»: приказ и.о. Министра внутренних дел Республики Казахстан от 20 июля 2022 года № 602 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028903> 28.09.2022.

REFERENCES

1 O probacii: Zakon Respubliki Kazahstan ot 30 dekabrya 2016 goda № 38-VI ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1600000038> (data obrashcheniya: 28.09.2022).

2 Isergerova A.K. Probacionnaya deyatel'nost' po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan i znachenie ee rezul'tatov v sfere ugovnogo processa // Trudy Akademii upravleniya MVD Rossii. - 2019. - №2 (50) // <https://cyberleninka.ru/article/n/probatsionnaya-deyatelnost-po-zakonodatelstvu-respubliki-kazahstan-i-znachenie-ee-rezultatov-v-sfere-ugolovno-protsessa> (data obrashcheniya: 22.01.2023).

3 Shatankova E.A. Uslovnnoe osuzhdenie i probaciya za rubezhom: sravnitel'no-pravovoj analiz: dis. ... kand. yurid. nauk: 12.00.08. - Moskva, 2008. - 247 s.

4 Salamatov E.A. Dosudebnaya probaciya: problemy i puti resheniya // Ugolovno ispolnitel'nye sistemy Respubliki Kazahstan i RF: sushchestvuyushchie problemy i perspektivy dal'nejshego razvitiya: kollektivnaya monografiya. – Kostanaj; Ekaterinburg: FGBOUVO «Ural'skij gosudarstvennyj yuridicheskij universitet», 2018. - S. 228-243.

5 O vnesenii izmenenij v prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 15 avgusta 2014 goda № 511 «Ob utverzhdenii Pravil organizacii deyatel'nosti sluzhby probacii»: prikaz i.o. Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 20 iyulya 2022 goda № 602 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2200028903> 28.09.2022.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Малик Рсбаевич Муканов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІО-да элеуметтік жұмыстарды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Муканов Малик Рсбаевич - доктор философии (PhD), начальник кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Malik Mukanov – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of organization of social work in the department of internal affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybaev. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ ОБЩЕСТВЕННОСТИ И ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ
В ПРОФИЛАКТИЧЕСКИХ МЕРОПРИЯТИЯХ ПО МУҒАЛЖАРСКОМУ РАЙОНУ
АКТЮБИНСКОЙ ОБЛАСТИ**

М.Ж. Кайбжанов

кандидат юридических наук

УКПСиСУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан по Костанайской области

А.А. Бекбауова

магистр юридических наук

Актюбинский региональный университет им. К. Жубанова, Республика Казахстан, г. Актөбе

Аннотация. Ключевым аспектом современного общества является наличие различного рода правонарушений. В связи с этим правоохранительные органы в лице государства, а также добровольные помощники полиции, которыми являются простые граждане, неустанно предлагают новые подходы к решению этой проблемы. Средний возраст помощников полиции варьируется в пределах от тридцати до пятидесяти лет. Общими усилиями для повышения борьбы с правонарушениями, которые, в том числе, совершаются несовершеннолетними, является проведение профилактических мероприятий и разъяснительных работ, несмотря на это количество правонарушений не уменьшается. Это связано с нехваткой на улицах города достаточного количества камер видеонаблюдения, а также кадров в правоохранительной системе района. Немаловажным аспектом в противодействии и профилактике правонарушений в районе является анкетирование граждан и сотрудников полиции для лучшего понимания ситуации в районе. Что касается работы акима района, его деятельность направлена на улучшение жизни и безопасности граждан. В этой сфере ему также помогает молодежное волонтерское движение «Мұғалжар жастары», а также по вопросам профилактики и предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних осуществляется сотрудничество с управлением по вопросам молодежной политики и молодежными объединениями (ОФ МК «Жас Отан», «Ақтөбе Даму», ОО «Мейір Ордасы», «Байғанин Жастары», «Болашақ Жолы», МОО СО «Атамекен», МОО АО «Кенес», МОО «Центр дискуссий», ОО «Достар Алаңы», АОФ). Общими усилиями правоохранительных органов, добровольных помощников полиции, акима района, молодежного волонтерского движения «Мұғалжар жастары», а также общественных объединений возможно улучшение борьбы с проявлениями антиобщественного поведения в районе.

Ключевые слова: профилактика, правонарушение, общество, разъяснительная работа, порядок, общественные помощники, мероприятие.

**АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ МҰҒАЛЖАР АУДАНЫ БОЙЫНША АЛДЫН АЛУ ІС-ШАРАЛАРЫНДА
ЖҰРТШЫЛЫҚ ПЕН ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫНЫҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ**

М.Ж. Қайбжанов

заң ғылымдарының кандидаты

Қостанай облысы бойынша Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының ҚСЖАЕК

А.А. Бекбауова

заң ғылымдарының магистрі

Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

Андатпа. Өртүрлі құқық бұзушылықтардың болуы қазіргі қоғамның негізгі аспектісі болып табылады. Осыған байланысты мемлекет атынан құқық қорғау органдары, сондай-ақ қарапайым азаматтар болып табылатын ерікті полиция көмекшілері бұл мәселемен тынымсыз күресуде. Полиция көмекшілерінің орташа жасы отыздан елу жаста. Құқық бұзушылықтарға, оның ішінде кәмелетке толмағандар жасайтын құқық бұзушылықтарға қарсы күресті арттыру үшін жалпы күш-жігер профилактикалық іс-шаралар мен түсіндіру жұмыстарын жүргізуге бағытталады, осыған қарамастан құқық бұзушылықтардың саны азаймайды. Бұған себеп - қала көшелерінде бейнебақылау камераларының жеткіліксіздігі, ауданның құқық қорғау жүйесінде кадрлардың жетіспеушілігі. Аудандағы құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл мен олардың алдын алудың маңызды аспектісі азаматтар мен полиция қызметкерлеріне аудандағы жағдайды жақсы түсіну үшін сауалнама жүргізу болып табылады. Аудан әкімінің жұмысына қатысты оның қызметі азаматтардың өмірі мен қауіпсіздігін жақсартуға бағытталған. Бұл салада оған «Мұғалжар жастары» жастар еріктілер қозғалысы, сондай-ақ кәмелетке толмағандар арасындағы құқық бұзушылықтардың алдын алу және профилактикасы бойынша жастар саясаты мәселелері жөніндегі басқармамен және жастар бірлестіктерімен («Жас Отан» ЖҚ ҚҚ, «Ақтөбе Даму», «Мейір Ордасы» ҚБ, «Байғанин Жастары», «Болашақ Жолы», «Атамекен» ЖҚБ, «Кенес» АҚ ЖҚБ, «Пікірсайыс орталығы» ЖҚБ, «Достар Алаңы» ҚБ, АОФ) өзара ынтымақтастық орнатылған. Құқық қорғау органдарының, полицияның ерікті көмекшілерінің, аудан әкімінің, «Мұғалжар жастары» Жастар еріктілер қозғалысының, сондай-ақ қоғамдық бірлестіктердің жалпы күш-жігерімен аудандағы қоғамға жат мінез-құлық көріністеріне қарсы күресті жақсартуға болады.

Түйін сөздер: алдын алу, құқық бұзушылық, қоғам, түсіндіру жұмыстары, тәртіп, қоғамдық көмекшілер, іс-шара.

INTERACTION OF THE PUBLIC AND LAW ENFORCEMENT AGENCIES IN PREVENTIVE MEASURES IN THE MUGALZHAR DISTRICT OF AKTOBE REGION

Kaibzhanov M.J.

Candidate of Juridical Sciences

UKPSIS of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan in Kostanay region

Bekbauova A.A.

master in Law

Aktobe Regional University named after K. Zhubanov, Republic of Kazakhstan, Aktobe

Annotation. A key aspect of modern society is the presence of a different kind of offense. In this regard, law enforcement agencies represented by the state, as well as voluntary police assistants, which are ordinary citizens, tirelessly struggle with this problem. The average age of police assistants varies from thirty to fifty years. Joint efforts to increase the fight against offenses, including those committed by minors, is to carry out preventive measures and explanatory work, despite this, the number of offenses does not decrease. This is due to the fact that there is an insufficient number of CCTV cameras on the streets of the city, and the lack of personnel in the law enforcement system of the district also affects. A not unimportant aspect in countering and preventing offenses in the area is the questioning of citizens and police officers, for a better understanding of the situation in the area. As for the work of the akim of the district, his activities are aimed at improving the lives and safety of citizens. In this area, the youth volunteer movement «Mugalzhar Zhastary» also helps him, as well as cooperation with the Department for Youth Policy and youth associations (OF MK «Zhas Otan», «Aktobe Damu», NGO «Meyir Ordasy», «Bayganin Zhastary», «Bolashak Zholy», NGO SO «Atameken», NGO JSC «Kenes», NGO «Discussion Center», NGO «Dostar Alany», AOF). By joint efforts of law enforcement agencies, volunteer police assistants, the akim of the district, the youth volunteer movement «Mugalzhar Zhastary», as well as public associations, it is possible to improve the fight against manifestations of antisocial behavior in the district.

Keywords: prevention, offense, society, explanatory work, order, public assistants, event.

Введение

Предупреждение правонарушений является одной из ключевых задач не только местных исполнительных и правоохранительных органов, но и общества в целом.

Правовую основу в регулировании профилактики правонарушений, в том числе среди несовершеннолетних, и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности составляют нормы одноименного закона от 9 июля 2004 года [1]. Так, диспозиция нормы указанного Закона, закреплённая в п. 1 ст. 36, обязывает государственные органы и их должностные лица оказывать содействие участникам национального превентивного механизма в осуществлении ими законной деятельности.

Согласно Закону Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV «О профилактике правонарушений» участие граждан и организаций в профилактике правонарушений основано на добровольном оказании содействия другим субъектам профилактики правонарушений (п. 1 ст. 17) путем участия в организации правовой пропаганды и в работе консультативно-совещательных органов (пп. 1, 2, 3 п. 3 ст. 17) [2].

Основная часть

В этом аспекте прокуратурой области в 2019 году была обозначена проблема возрождения и дальнейшего укрепления роли общества в обеспечении законности и правопорядка на основе взаимодействия с правоохранительными органами, с ее последующим обсуждением на международной научно-практической конференции под председательством акима области.

Рекомендации участников данного научного форума было решено реализовать в форме пилотного проекта на территории Актюбинской области, а предложения, озвученные на конференции, включены в план мероприятий по максимальному вовлечению общественности в обеспечение правопорядка, предусматривающий сроки их исполнения и ответственные государственные органы.

В пилотном проекте предусмотрены формы взаимодействия государственных органов с общественностью, создание народных дружин, развитие молодежной сети волонтерского движения, привлечение общественных объединений, неправительственных организаций, вузов, трудовых коллективов к совместной работе по обеспечению правопорядка [3].

Если такая работа раньше проводилась только правоохранительными органами, то теперь для большей эффективности привлечена общественность.

Во исполнение плановых мероприятий на начальной стадии были приняты организационные меры, создана рабочая группа из числа заинтересованных государственных органов под председательством заместителя акима области. Проведена массовая разъяснительная работа с трудовыми коллективами, учебными заведениями.

Кроме того, институт привлечения населения к профилактике преступности широко применялся

в советский период. Так, по области Планом было предусмотрено создание народных дружин, развитие и расширение участия молодежи в сети волонтерского движения. Не остались в стороне и общественные помощники полицейских.

Так, в Мугалжарском районе, начиная с 2010 г., всего насчитывалось 38 добровольных помощников полиции, в 2015 г. - 129, в 2018 г. - 151, в 2019-2020 гг. – 157, в 2022 г. - 152 помощника. При этом их возрастной состав распределился следующим образом (см. табл. 1).

Таблица 1 – Возрастной состав добровольных помощников полиции в Мугалжарском районе Актыбинской области

Возраст	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022 6 мес.
всего	38	45	56	78	92	129	150	152	151	155	157	160	152
С 18 до 30 лет	13	15	19	22	30	56	58	58	57	52	54	58	61
С 30 до 50 лет	25	29	36	55	61	72	91	93	93	102	102	101	90
старше 50 лет		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1	1

Динамика количества общественных помощников полиции (далее – ОПП) по Мугалжарскому району, принимавших участие в обеспечении общественного порядка, имеет тенденцию к увеличению.

В Мугалжарском районе за 2011-2021 гг. с участием общественных помощников полиции было проведено 1037 профилактических мероприятий. В Мартукском районе - 227 профилактических мероприятий. В Каргалинском – ни одного. В течение 2010-2020 гг. предотвращенных или пресеченных с участием ОПП преступлений в Мугалжарском районе не было.

Учитывая положительную динамику и слаженную работу ОПП с РОП Мугалжарского района, на наш взгляд, районному отделу полиции Мугалжарского района совместно с акиматом района необходимо принять меры по привлечению граждан к обеспечению правопорядка и активизировать работу общественных помощников полиции, особенно в г. Эмба. Акимату района необходимо активизировать применение поощрений, которые выступают мерами стимулирования. Также необходимо принять меры, которые урегулируют вопросы гарантий правовой и социальной защиты лиц, участвующих в охране общественного порядка и вовлеченных в профилактику. Без решения этого вопроса привлечение граждан к обеспечению правопорядка невозможно. Первоочередная задача заключается в обеспечении гарантии их безопасности и правовой защищенности.

По поводу материально-технической стороны обеспечения безопасности необходимо отметить, что в 2011-2018 гг. полностью отсутствовали камеры видеонаблюдения на улицах и в общественных местах, в 2019 г. – 94, 2020 г. -11, а с 2021 года по сей день не были установлены. Таким образом, в районе не могут должным образом обеспечить безопасность не только лиц, участвующих в охране общественного порядка, но и самого населения, проживающего в районе. На наш взгляд, количество установленных камер видеонаблюдения в г. Кандыгааш является недостаточным по отношению к количеству проживающего населения. С учетом территориальности города требуется улучшение материально-технического оснащения в 12 сельских округах, в г. Эмба и Жем. По данным районного отдела полиции и ДП области, только в 2021 году установлено 30 камер видеонаблюдения, находящихся в рабочем состоянии и подключенных в ЦОУ ОП. Поэтому с помощью видеонаблюдения раскрыты или пресечены на месте за первый квартал 2022 г. 2 уголовных правонарушения. Пресеченных и раскрытых с помощью камер видеонаблюдения административных правонарушений в 2021 г. насчитывается 21, за 3 месяца 2022 г. - 45.

В заключении опроса были высказаны пожелания удачи, спокойной стабильной общественно-политической обстановки, хорошей жизни народу республики, нашему государству процветания и спокойствия (жить спокойно).

Активная работа по вовлечению неправительственного сектора в процессы профилактики правонарушений проводится в Актыбинской области, но по Мугалжарскому району за весь период с 2010 по 2020 гг. не зафиксировано ни одного такого рода мероприятия.

На территории Мугалжарского района организовано волонтерское движение «Мугалжар жастары» при Молодежном ресурсном центре, привлекаемое к патрулированию по сельским округам, также

действуют 15 общественных советов при акиматах Мугалжарского района. Основной целью их работы является выражение мнения гражданского общества по общественно значимым вопросам, а также общественный контроль и обеспечение прозрачности деятельности государственных органов и субъектов квазигосударственного сектора.

В области защиты прав и интересов семьи осуществляется тесное сотрудничество с общественными объединениями «Западно-Казахстанский центр медиации и переговоров», «Центр поддержки женщин г. Актобе», общественным фондом «Дом мамы», кризисным центром ОО «Малика», КГУ «Центр ресоциализации лиц, оказавшихся в трудной жизненной ситуации», Комиссией по делам женщин и семейно-демографической политике, областным Центром формирования здорового образа жизни, Комиссией по вопросам трудящихся женщин областного совета профсоюзов.

По вопросам профилактики и предупреждения правонарушений среди несовершеннолетних осуществляется сотрудничество с управлением по вопросам молодежной политики и молодежными объединениями (ОФ МК «Жас Отан», «Ақтөбе Даму», ОО «Мейір Ордасы», «Байғанин Жастары», «Болашақ Жолы», МОО СО «Атамекен», МОО АО «Кеңес», МОО «Центр дискуссий», ОО «Достар Алаңы», АОФ). По профилактике экстремистских проявлений - с центром «Ансар». В сфере пробации и профилактики преступности среди ранее осужденных проводится работа с НПО как в области, так в Мугалжарском районе.

Неправительственный сектор выступает в роли посредника между государством, различными социальными группами и отдельными гражданами, защищая их права и интересы. НПО активно участвуют в решении социальных проблем населения, цивилизованно лоббируя интересы своей социальной группы. Представители неправительственных организаций выступают в роли экспертов в сфере своей деятельности, которая привлекательна для государственных органов, так как в большинстве случаев только НПО могут реально показать проблему и механизмы ее решения и повлиять на разработку эффективной государственной политики. Роль неправительственных секторов в процессе профилактики правонарушений является важным аспектом для развития гражданского общества Казахстана, поскольку проблемы обеспечения безопасности в большей степени имеют местное значение и эффективно решать их возможно только при активном содействии местного сообщества.

Граждане могут по договоренности между собой, на основании уведомления территориального органа внутренних дел коллективно участвовать в обеспечении общественного порядка по месту жительства, работы, учебы или нахождения своей собственности. Наименование таких общественных формирований определяется гражданами самостоятельно.

Во исполнение предвыборной программы партии «Аманат», п. 101 дорожной карты, Департаментом полиции области в ближайшие года планируется увеличение количества общественных помощников.

При проведении анкетирования среди сотрудников правоохранительных органов установлено, что у 6% общий стаж работы составляет менее одного года, у 9,5% – от 1 года до 2-х лет, у 26,2% – от 2 до 5 лет, у 26,22% – от 6 до 10 лет, у 26,2% – от 11 до 15 лет, у 6% – от 16 до 20 лет, остальные – свыше 20 лет работы; 66,3% сотрудников имеют высшее образование, среднее специальное – 16,3%, юридическое образование – 15,1%. Проживают в г. Мугалжар 44,2% сотрудников, в Мугалжарском районе – 33,7%, в Актюбинской области – 11,6%. При следовании на работу 67,4% сотрудников затрачивают в основном 10-15 минут, 18,6% – 40 минут; 9,3% не затрачивают время на дорогу, так как проживают на территории.

В целом условия и организация работы нравятся 79,1% сотрудников прокуратуры, не нравятся – 20,9%. Рабочего времени для выполнения всех поручений и обязанностей хватает 72,9%, и только 27,1% не хватает данного времени; 51,8% сотрудников удовлетворены материально-техническими условиями работы, 14,1% – скорее удовлетворены, 27,1 – не удовлетворены, 7,1% респондентов затруднились ответить. При этом 29,1% сотрудников передвигается на служебном транспорте, 8,1% – на общественном транспорте, 19,8% – на личной автомашине, 43% - пешком; 77,9% привлекались на суточные дежурства, а 22,1% не привлекались, 83,5% работают в ночную смену, а 16,5% не работают в ночную смену; в основном, сотрудники прокуратуры тратят на работу с документами 70-80% рабочего времени, а на работу с людьми - 20-30%, на работу с документами - 50 % и на работу с людьми - 50 %; 53,3% сотрудников удовлетворены соотношением уровня служебной нагрузки и уровня оплаты труда, 47,7 - не удовлетворены.

Все опрошенные сотрудники прокуратуры считают, что общая ситуация по месту работы за последний год улучшилась и их не привлекают к несвойственным видам работ; 100% сотрудников прокуратуры считают (как и 48,2% сотрудников РОПа), что информация, распространяемая в СМИ о службе в полиции, в прокуратуре, а также о работе судей, является объективной; 82,4% % считают, что координация действий правоохранительных органов, отвечающих за безопасность, после

внедрения единого телефона «102», телефона Call-центра улучшилась, остальные 17,6 % - что нет; 83,7% % считают полезным или скорее полезным, с точки зрения повышения эффективности работы, внедрение интерактивных форм «обратной связи» с населением, и 16,3% - нет; 24,4% % опрошенных оценили деятельность акимата Мугалжарского района, направленную на обеспечение общественной безопасности, положительно, 15,1 % - скорее положительно, 27,9 % - удовлетворительно, 8,1% опрошенных - скорее удовлетворительно, и 7% затруднились с ответом, не назвав причину.

Кроме того, сотрудники прокуратуры перечислили меры, которые, по их мнению, могли бы улучшить работу служб, обеспечивающих безопасность в районе, как и сотрудники отдела полиции, добавив такой вид деятельности, как профилактика правонарушений, увеличение патрулирования и улучшение оперативности действий; 43,9 % из числа всех опрошенных (РОП, прокуратура) отметили, что чаще всего в районе совершаются кражи, 12,2 % указали на хулиганство, 12,2 % - транспортные преступления, 39,4 % - на мошенничество и 28 % - изнасилования, 1,2 % - на иные правонарушения.

Главными причинами, способствующими совершению перечисленных правонарушений, 18,1 % респондентов считают зависть, обогащение за счет средств других лиц; 21,2 % - страх, злобу, ненависть и отрицательные эмоции; 10,8% - психические отклонения; 6 % - плохое воспитание; 56,6 % - «дурной» пример в жизни; 3,6% - девиантное поведение (поведение, которое не соответствует требованиям социальных норм, т.е. негативное); 89,3 % респондентов считают, что с введением ЕРДР все правонарушения фиксируются, а 10,7 % - все-таки часть остается латентной (скрытой).

Сотрудники районного отдела полиции отметили проблемы по профилактике правонарушений, с которыми сталкиваются. В первую очередь, неукомплектованность штата сотрудников полиции, недостаток техники, недостаточный доступ к некоторым информационным базам; огромное количество семейных вызовов, мошенничества, краж (в основном краж скота, где жители не смотрят за своим скотом, их доверчивость, жажда легкой наживы), появление в общественных местах в состоянии алкогольного опьянения, проблемы с крестьянскими хозяйствами. Из-за отсутствия необходимого количества сотрудников не хватает времени на раскрытие, пресечение всех этих правонарушений.

По нашему мнению, проблема бесхозно пасущегося скота, которая по сей день остается актуальной и нерешенной практически во всех регионах, должна решаться совместно с общественностью. Беспечное отношение владельцев скота зачастую приводит к печальным последствиям. Скот нередко становится причиной дорожно-транспортных происшествий, а также объектом преступного деяния злоумышленников.

Отмечена была также неадекватность некоторых сотрудников, а один отметил: «очень много проблем от административных правонарушений до уголовных». При этом сотрудники прокуратуры указали на проблемы, связанные с продажей алкоголя в неустановленное время, на халатное отношение сотрудников и граждан, а также на совершение большого количества краж.

Полагается, что необходимо в районе предусмотреть мероприятия по вовлечению общества в сферу пробации и профилактики преступности в целом. Причинами этого являются безработица, судимость как выбор жизненной позиции, социальные условия (помощь не оказывается), слабая система исправления, алкоголизм, бесконтрольность, отказы в трудоустройстве (их социальный статус), влияние окружающих, низкий уровень жизни, плохое воспитание. Профилактическую работу среди лиц, осужденных к мерам наказания, не связанным с лишением свободы, и состоящих на пробационном учете в районе, проводят только сотрудник службы пробации, участковый инспектор полиции.

В 2018 году за административные правонарушения, предусмотренные ст. 408 КоАП РК (нарушение правил выпаса сельскохозяйственных животных, правил содержания и выгула собак и кошек, правил отлова и уничтожения бродячих собак и кошек), привлечены 240 правонарушителей, в 2019 году - 276, в 2020 году - 292, в 2021 году - 350, за 3 месяцев 2022 г. - 80.

Сотрудниками ДП области в 2018 г. было выявлено 7 фактов по перевозке скота и мясопродуктов без соответствующих документов, в 2019 г. - 10, в 2020 г. - 16, в 2021 г. - 18, за 3 месяца 2022 г. - 8. По всем указанным фактам материалы направлены в ветеринарную инспекцию Мугалжарского района либо списаны в номенклатурные дела.

Таким образом, количество штрафных стоянок для безнадзорного скота (соотношение с количеством сельских округов, поселков) составляет, начиная с 2019 г. по настоящее время -14, из них в сельских округах -12, в городе - 2.

В Мугалжарском районе также имеются факты вынужденного забоя скота, когда его участники не предупреждают ветеринара и употребляют это мясо в пищу, а иногда и перевозят без соответствующих документов, что может привести к смертельным последствиям по причине болезни скота.

В этой связи предлагаем выставить круглосуточный пост в Мугалжарском районе, обеспечив дежурство местной полиции и ветеринарной службы, с целью решения проблемы безнадзорного ввоза

и вывоза скота.

Известны случаи, когда животное может просто сломать ногу на выпасе, и хозяин вынужден произвести забой, потому что скотина уже не может ходить. Ветеринарный врач может выписать соответствующий документ только через компьютер при наличии интернет-соединения, что в подобных экстренных случаях не представляется возможным. Иногда забой скота производят ночью, однако, в соответствии с правилами выдачи ветеринарных документов эта государственная услуга оказывается с 9 до 18.30 часов, а, например, в 40-градусную жару весьма проблематично сохранить мясо в надлежащем состоянии.

Кроме того, необходимо законодательно разграничить категории «личное подсобное хозяйство» (ЛПХ) и «крестьянское хозяйство». Граждане, владеющие, например, 5 коровами, 5 телятами, 1 кобылой, должны иметь статус «ЛПХ», как было до 90-х годов прошлого века, а граждане, владеющие скотом свыше данного количества, - статус «крестьянского хозяйства».

Таким образом, необходимо усилить ответственность владельцев скота за его выпас и ответственность акимов сельских округов за организацию коллективного пастбища. Для профилактики скотокрадства необходимо размещать в общественном транспорте и торговых центрах фото скотокрадов, чьи данные имеются в базе МВД, они должны выставляться на всеобщее обозрение, особенно когда переезжают в другие населенные пункты.

Заключение

Успешная борьба органов внутренних дел с криминальными проявлениями в обществе не может осуществляться без всесторонней помощи со стороны граждан. Поддержка со стороны населения – одно из главных условий эффективной деятельности правоохранительных органов по предупреждению и пресечению правонарушений.

Индивидуальное участие граждан в обеспечении общественного порядка осуществляется путем содействия органам внутренних дел и выражается в:

- 1) сообщении о ставших известными им фактах готовящихся, совершаемых или совершенных правонарушений, причинах и условиях, им способствующих;
- 2) выявлении лиц, подлежащих постановке на профилактические учеты участковых инспекторов полиции и подразделений по делам несовершеннолетних, проведении с ними индивидуальной профилактической работы – при непосредственном участии сотрудников указанных служб органов внутренних дел;
- 3) профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждению детской безнадзорности и беспризорности;
- 4) пропаганде Правил дорожного движения, утвержденных постановлением Правительства Республики Казахстан № 1196 от 13 ноября 2014 года;
- 5) пропаганде правовых знаний;
- 6) выявлении фактов незаконного культивирования и сбора растений, содержащих наркотические вещества, а также дикорастущих посевов наркотикосодержащих растений;
- 7) выявлении притонов для употребления спиртных напитков, наркотических средств и психотропных веществ, занятия проституцией, а также помещений, потенциально пригодных для данных целей.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 О профилактике правонарушений среди несовершеннолетних и предупреждении детской безнадзорности и беспризорности: Закон Республики Казахстан от 9 июля 2004 года № 591-II (с изм. и доп. по сост. на 03.05.2022) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1049318.

2 О профилактике правонарушений: Закон Республики Казахстан от 29 апреля 2010 года № 271-IV // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30657323&pos=242;-58#pos=242;-58.

3 Проект по вовлечению граждан в охрану правопорядка успешно реализуется в Актобе // https://www.inform.kz/ru/proekt-po-vovlecheniyu-grazhdan-v-ohranu-pravoporyadka-uspeshno-realizuetsya-v-aktobe_a3854590.

REFERENCES

1 The Law of the Republic of Kazakhstan dated July 9, 2004 No. 591-II «On the prevention of offenses among minors and the prevention of child neglect and homelessness» (with amendments and additions as of 03.05.2022) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1049318.

2 Law of the Republic of Kazakhstan dated April 29, 2010 No. 271-IV «On the prevention of offenses» // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30657323&pos=242;-58#pos=242;-58.

3 A project to involve citizens in law enforcement is successfully implemented in Aktobe // https://www.inform.kz/ru/proekt-po-vovlecheniyu-grazhdan-v-ohranu-pravoporyadka-uspeshno-realizuetsya-v-aktobe_a3854590.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Марат Жолмағамбетұлы Қайбжанов - заң ғылымдарының кандидаты, 3-сыныпты мемлекеттік әділет кеңесшісі, Қазақстан Республикасының құрметті заңгері, «Қостанай облысы бойынша Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының ҚСЖАЕК» ММ бастығы. E-mail: kaibzhanovmarat@gmail.com.

Бекбауова Асель Айдархановна - заң ғылымдарының магистрі, Қ. Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университетінің «Құқықтану» кафедрасының оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Ө. Молдағұлова к., 34. E-mail: abikosha_07@mail.ru.

Кайбжанов Марат Жолмағамбетович - кандидат юридических наук, государственный советник юстиции 3 класса, Почетный юрист Республики Казахстан, начальник ГУ «УКПСИСУ Генеральной прокуратуры Республики Казахстан по Костанайской области». E-mail: kaibzhanovmarat@gmail.com.

Бекбауова Асель Айдархановна - магистр юридических наук, преподаватель кафедры «Юриспруденция» Актюбинского регионального университета им. К. Жубанова. Республика Казахстан, г. Актобе, пр. А. Молдагуловой, 34. E-mail: abikosha_07@mail.ru.

Marat Kaibzhanov - Candidate of Juridical Sciences, State Adviser of Justice of the 3rd class, Honorary Lawyer of the Republic of Kazakhstan, Head of the State Institution «UKPSIS of the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan in Kostanay region». E-mail: kaibzhanovmarat@gmail.com.

Asel Bekbauova - master in Law, lecturer of the Department of «Jurisprudence» of Aktobe Regional University named after K. Zhubanov. Republic of Kazakhstan, Aktobe, A. Moldagulova Ave., 34. E-mail: abikosha_07@mail.ru.

**НЕКОТОРЫЕ ВОПРОСЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СУДОВ
С УЧАСТИЕМ ПРИСЯЖНЫХ ЗАСЕДАТЕЛЕЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН****С.Н. Кадацкий**

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

А.Т. Садвакасова

доктор философии (PhD)

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Одним из институтов, способствующих повышению доверия к судам при рассмотрении уголовных дел, является институт участия граждан в решении вопроса о виновности или невиновности обвиняемого - суд присяжных. Расширение возможности использования суда присяжных находится на постоянном обсуждении как у правоприменителей, так и у ученых процессуалистов. Вопрос о развитии института присяжных в Казахстане является достаточно обсуждаемым в научных кругах, несмотря на более чем десятилетнюю практику функционирования. Вопросы совершенствования деятельности судов с участием присяжных заседателей являются предметом научных обсуждений как адвокатов, так и ученых-правоведов, депутатов Мажилиса, судей и прокуроров. Постоянное совершенствование данного института, несомненно, способствует не только укреплению принципа состязательности, но и исключению обвинительного уклона уголовного судопроизводства (например, устранению тенденции неполноты доказывания обвинительной стороны). Однако авторами отмечается, что постоянное внесение изменений в уголовно-процессуальное законодательство, без надлежащего контроля и производства качественного анализа положений, может привести не только к коллизиям, но и к искажению правовых норм, а равно - к своеобразной интерпретации положений, установленных в законе.

В данной научной статье были подвержены анализу положения Закона и нормы Уголовно-процессуального кодекса РК, регламентирующие деятельность суда с участием присяжных заседателей. Выявлены коллизии между нормами УПК РК и Нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 4 «О практике применения судами законодательства, регламентирующего производство по уголовным делам с участием присяжных заседателей». В целях исключения выявленных противоречий, а также для совершенствования юридической техники, обозначены пути решения в виде конкретных предложений в уголовно-процессуальное законодательство.

Ключевые слова: суд присяжных, судопроизводство, уголовное правонарушение, особо тяжкие преступления, приговор, преступная группа, совершенствование законодательства.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АЛҚАБИЛЕРДІҢ ҚАТЫСУЫМЕН СОТТАРДЫҢ
ҚЫЗМЕТІН ЖЕТІЛДІРУДІҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ****С.Н. Кадацкий**

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

А.Т. Садвакасова

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ИМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аннотация. Қылмыстық істерді қарау кезінде соттарға деген сенімділікті арттыруға ықпал ететін институттардың бірі - айыпталушының кінәсі немесе кінәсіздігі туралы мәселені шешуге азаматтардың қатысу институты - алқабилер соты. Алқабилер сотын пайдалану мүмкіндігін кеңейту құқық қолданушыларда да, процессуалист ғалымдарда да үнемі талқылануда. Қазақстанда алқабилер институтын дамыту мәселесі он жылдан астам жұмыс істеу тәжірибесіне қарамастан, ғылыми ортада жеткілікті талқылануда. Алқабилердің қатысуымен соттардың қызметін жетілдіру мәселелері адвокаттардың да, құқықтанушы ғалымдардың да, Мәжіліс депутаттарының, судьялар мен прокурорлардың да ғылыми талқылауының мәні болып табылады. Бұл институттың үнемі жетілдірілуі бәсекелестік принципін нығайтуға ғана емес, сонымен бірге қылмыстық сот ісін жүргізудің айыптау бейімділігін жоюға (мысалы, айыптаушы тараптың толық емес дәлелдеу тенденциясын жоюға) ықпал ететіні сөзсіз. Алайда, авторлар қылмыстық іс жүргізу заңнамасына ережелерді тиісті бақылаусыз және сапалы талдаусыз үнемі өзгерістер енгізу тек қақтығыстарға ғана емес, сонымен бірге құқықтық нормалардың бұрмалануына, сондай-ақ заңда белгіленген ережелерді ерікті түрде түсіндіруге әкелуі мүмкін екенін атап өтті.

Осы ғылыми мақалада алқабилердің қатысуымен соттың қызметін реттейтін заңның ережелері мен ҚР Қылмыстық-процестік кодексінің нормалары талдауға ұшырады. ҚР ҚПК нормалары мен «Соттардың алқабилердің қатысуымен қылмыстық істер бойынша іс жүргізуді реттейтін заңнаманы қолдану практикасы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2012 жылғы 23 тамыздағы № 4 Нормативтік қаулысы арасында қайшылықтар анықталды. Анықталған қайшылықтарды болдырмау мақсатында, сондай-ақ заң техникасын жетілдіру үшін қылмыстық іс жүргізу заңнамасына нақты ұсыныстар түрінде шешу жолдары белгіленді.

Түйін сөздер: алқабилер соты, сот ісін жүргізу, қылмыстық құқық бұзушылық, аса ауыр қылмыстар, үкім, қылмыстық топ, заңнаманы жетілдіру.

SOME ISSUES OF IMPROVING THE ACTIVITIES OF COURTS WITH THE PARTICIPATION OF JURORS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Kadatsky S.N.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev

Sadvakasova A.T.

Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. One of the institutions that contribute to increasing confidence in the courts when considering criminal cases is the institution of citizens' participation in deciding the guilt or innocence of the accused - the jury trial. The expansion of the possibility of using a jury trial is under constant discussion both among law enforcement officers and among process scientists. The issue of the development of the institute of juries in Kazakhstan is quite discussed in scientific circles, despite more than a decade of practice of functioning. The issues of improving the activities of courts with the participation of jurors are the subject of scientific discussions by both lawyers and legal scholars, deputies of the Majilis, judges and prosecutors. Continuous improvement of this institution undoubtedly contributes not only to strengthening the principle of competition, but also to eliminating the accusatory bias of criminal proceedings (for example, eliminating the tendency of incompleteness of proving the accusatory side). However, the authors note that the constant introduction of amendments to the criminal procedure legislation, without proper control and qualitative analysis of the provisions, can lead not only to collisions, but also to distortion of legal norms, as well as to arbitrary interpretation of the provisions established in the law.

In this scientific article, the provisions of the Law and the norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan regulating the activities of the court with the participation of jurors were analyzed. Conflicts between the norms of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan and the Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated August 23, 2012 No. 4 "On the practice of application by courts of legislation regulating criminal proceedings involving jurors" were revealed. In order to eliminate the identified contradictions, as well as to improve legal techniques, solutions are outlined in the form of specific proposals to the criminal procedure legislation.

Keywords: jury trial, legal proceedings, criminal offense, especially serious crimes, sentence, criminal group, improvement of legislation.

Введение

Необходимость совершенствования уголовно-процессуального законодательства всегда является часто обсуждаемой темой среди ученых-процессуалистов Казахстана. Во исполнение указаний Президента Республики Казахстан, озвученных в ежегодном послании 1 сентября 2022 года [1], в настоящее время осуществляется работа по ревизии Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов в целях избавления от положений, которые фактически не работают или препятствуют правосудию. Однако нельзя не отметить негативную сторону постоянного совершенствования, которое может привести не только к коллизиям, но и к искажению, а равно - своевольной интерпретации положений, установленных в законе.

Актуализирует избранную тематику тот факт, что совершенствование законодательства, регламентирующего деятельность судов с участием присяжных заседателей, в первую очередь необходимо для реализации поручений Главы государства, содержащихся в следующих нормативных правовых документах:

1) в Послании народу Казахстана от 16 марта 2022 года «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации»;

2) в п. 21 Общенационального плана мероприятий по реализации Послания, утвержденного Указом Президента Республики Казахстан от 29 марта 2022 года № 847;

3) в п. 4.11 Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года, утвержденной Указом Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674;

4) в п. 21 программы Президента Республики Казахстан от 20 мая 2015 года «План нации - 100 конкретных шагов».

Так, на сегодняшний день стоят следующие проблемные вопросы, требующие своего разрешения:

- недоверие граждан к системе правосудия;

- слабая реализация принципа участия граждан в отправлении правосудия.

- повышение гарантий соблюдения прав и законных интересов лиц, вовлеченных в сферу уголовного процесса.

Основная часть

Методологию данного научного исследования составляют общенаучные (сравнительный, системный, методы наблюдения, анализа и синтеза и др.), частно-научные (исторический, статистический, социологический) и специальные (сравнительно-правовой, формально-юридический) правовые методы, с помощью которых сформулированы результаты исследования и предложены пути решения выявленных проблем.

Исторический метод позволил выявить становление, развитие и проблемы совершенствования уголовно-процессуальных норм, предусматривающих перечень уголовных правонарушений, рассматриваемых судом с участием присяжных заседателей.

Теоретическую основу научной статьи составили труды казахстанских и зарубежных ученых-правоведов, посвященные вопросам совершенствования деятельности суда с участием присяжных заседателей.

Вопрос о развитии института присяжных в Казахстане является достаточно обсуждаемым в научных кругах, несмотря на более чем десятилетнюю практику функционирования. Вопросы совершенствования деятельности судов с участием присяжных заседателей являются предметом научных обсуждений как адвокатов [2], так и ученых-правоведов [3; 4; 5; 6], депутатов Мажилиса [7], судей [8] и прокуроров [9].

В частности, именно о необходимости расширения перечня уголовных дел, подсудных судам с участием присяжных заседателей, в своих трудах указывали такие казахстанские ученые-процессуалисты, как Когамов М.Ч. [10], Ахпанов А.Н. [11], Шнарбаев Б.К. [12], Бачурин С.Н. [13] и др.

Следует обратить внимание, что за более чем десятилетнее существование, подсудность института присяжных испытывала изменения несколько раз.

- 2007-2009 гг. - на начальном этапе функционирования в компетенцию суда присяжных входили дела, за которые Уголовным кодексом предусматривались наказания в виде пожизненного лишения свободы или смертной казни;

- 2010-2013 гг. - следующий период ознаменовался значительным расширением подсудности уголовных дел для суда присяжных. Так, в этом промежутке все особо тяжкие преступления были доступны для рассмотрения присяжными заседателями;

- 2013-2015 гг. - произошло сокращение подсудности уголовных дел суда присяжных до первоначального уровня (т.е. рассмотрение уголовных дел, за которые предусмотрена ответственность в виде пожизненного лишения свободы или смертной казни);

- 2015-2019 гг. - наряду с рассмотрением уголовных дел, за которые предусмотрена ответственность в виде пожизненного лишения свободы, к подсудности были отнесены также статьи 125 (часть третья), 128 (часть четвертая), 132 (часть пятая), 135 (часть четвертая) УК РК.

В соответствии с положениями Закона от 27.12.2019г. № 292-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности», только с 2023 года суды с участием присяжных должны были рассматривать преступления, предусмотренные статьями 125 (пунктом 1) части третьей), 128 (пунктом 1) части четвертой), 132 (частью пятой), 135 (пунктом 1) части четвертой), 160, 163, 164 (частью второй), 168, 380-1 (пунктом 6) части второй) УК РК и особо тяжкие преступления, с учетом исключений, указанных в ч. 1 ст. 52 УПК РК.

Однако анализ развития института присяжных заседателей в Республике Казахстан, правоприменительной практики и ряда работ ученых-процессуалистов привёл к справедливому выводу о том, что между фазой формирования потребности общества в правовом регулировании рассматриваемого вопроса (началась ещё в 2015 году) и фазой разработки Закона и вступления его в силу (лишь в 2023 году) наблюдается весьма значительный промежуток времени.

Данное обстоятельство привело к возникновению новых запросов общества к ещё большему расширению перечня преступлений, уголовные дела по которым могут быть рассмотрены судом с участием присяжных заседателей. В частности, такими преступлениями являются следующие тяжкие преступления:

- ч. 2, 3 ст. 116 (принуждение к изъятию или незаконное изъятие органов и тканей человека) УК РК;
- ч. 2, 3 ст. 146 (пытки) УК РК;
- ч. 2 ст. 249 (рейдерство) УК РК;
- ч. 4 ст. 335 (незаконная добыча рыбных ресурсов, других водных животных и растений) УК РК;
- ч. 4, 6 ст. 337 (незаконная охота) УК РК;
- ч. 5,6 ст. 346 (управление транспортным средством лицом, лишенным права управления транспортными средствами и находящимся в состоянии алкогольного, наркотического и (или) токсиком-

нического опьянения, а равно передача управления транспортным средством такому лицу) УК РК.

Вышеназванный перечень был реализован в Законе Республики Казахстан от 29 декабря 2022 года № 175-VII ЗРК «О внесении изменений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по расширению категорий дел, рассматриваемых судом с участием присяжных заседателей».

На наш взгляд, изменения, касающиеся включения вышеуказанных составов в ст. 52 УПК РК, вступившие в силу в январе 2023 года, являются целесообразными и своевременными в виду следующих обстоятельств:

- с 2015 года ведутся научные рассуждения о необходимости расширения перечня статей, поданных судам с участием присяжных заседателей и включении в него не только особо тяжких, но и тяжких преступлений;

- в последнее время возникает множество недовольств со стороны гражданского населения относительно фактов совершения деяний, предусмотренных статьями 110, 116, 146, 249, 335, 337, 346 УК РК. Также факты совершения преступлений, предусмотренных названными статьями, подлежат постоянной огласке в СМИ, что требует от законодателя применения действующих мер по предоставлению возможности участия граждан в отправлении правосудия по названным деяниям.

Вместе с тем в ходе проведения анализа Закона Республики Казахстан от 29 декабря 2022 года № 175-VII ЗРК было выявлено несовершенство юридической техники при разработке редакции его положений.

Несовершенство заключается в следующем:

В пункте 1 статьи 1 в абзаце первом содержится положение о том, что «в судах первой инстанции суд с участием присяжных заседателей рассматривает особо тяжкие преступления за исключением дел о (об):

- 1) убийствах, совершенных в условиях чрезвычайной ситуации и в ходе массовых беспорядков;
- 2) преступлениях против мира и безопасности человечества, против основ конституционного строя и безопасности государства;
- 3) террористических и экстремистских преступлениях;
- 4) воинских преступлениях, совершенных в военное время или боевой обстановке;
- 5) преступлениях, совершенных в составе преступной группы;
- 6) особо тяжких преступлениях против половой неприкосновенности несовершеннолетних».

Абзац второй содержит следующее положение: «Уголовные дела о преступлениях, предусмотренных статьями 116 (частями второй и третьей), 125 (пунктом 1) части третьей), 128 (пунктом 1) части четвертой), 132 (частью пятой), 135 (пунктом 1) части четвертой), 146 (частями второй и третьей), 160, 163, 164 (частью второй), 168, 249 (частью второй), 317 (частью четвертой), 335 (частью четвертой), 337 (частями четвертой и шестой), 345 (частью четвертой), 345-1 (частью четвертой), 346 (частями пятой и шестой), 380-1 (пунктом 6) части второй) Уголовного кодекса Республики Казахстан, также рассматриваются по ходатайству обвиняемого судом с участием присяжных заседателей в составе одного судьи и десяти присяжных заседателей».

Исходя из содержания предлагаемой в Законе части 1 ст. 52 УПК РК, суд с участием присяжных заседателей, несмотря на существующее в первом абзаце ч. 1 ст. 52 УПК РК исключение (п. 5), сможет рассматривать уголовные дела по преступлениям, предусмотренным п. 2 ч. 4 ст. 335 УК РК (поскольку вся часть 4 включена во второй абзац рассматриваемой статьи), п. 1 ч. 6 ст. 337 УК РК (поскольку вся часть шестая включена во второй абзац рассматриваемой статьи) и п. 6 ч. 2 ст. 380-1 УК РК, несмотря на то, что указанные нормы содержат в качестве особо квалифицирующего признака – **совершение деяния в составе преступной группы**.

Данное положение связано с тем, что исключения, содержащиеся в пунктах 1-6 ч. 1 ст. 52 УПК РК, относятся лишь к первому абзацу ч. 1 ст. 52 УПК РК (т.е. к особо тяжким преступлениям), поскольку абзац 2, содержащий перечень других преступлений, также рассматриваемых судом с участием присяжных заседателей, расположен после списка исключений.

При этом следует отметить, что в Нормативном постановлении Верховного Суда Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 4 «О практике применения судами законодательства, регламентирующего производство по уголовным делам с участием присяжных заседателей», аналогичное положение о рассмотрении преступлений судом с участием присяжных заседателей сформулировано в несколько ином виде: абзац 2 ч. 1 НПВС изложен в следующей редакции: «С 1 января 2023 года судам с участием присяжных заседателей подсудны дела об особо тяжких преступлениях, а также дела о преступлениях, предусмотренных статьями 125 (пунктом 1) части третьей), 128 (пунктом 1) части четвертой), 132 (частью пятой), 135 (пунктом 1) части четвертой), 160, 163, 164 (частью второй), 168, 380-1 (пунктом 6) части второй) УК, за исключением дел: об убийствах, совершенных в

условиях чрезвычайной ситуации и в ходе массовых беспорядков; о преступлениях против мира и безопасности человечества, основ конституционного строя и безопасности государства; о террористических и экстремистских преступлениях; воинских преступлениях, совершенных в военное время в боевой обстановке или преступлениях, совершенных **в составе преступной группы**; об особо тяжких преступлениях против половой неприкосновенности несовершеннолетних».

Исходя из положений вышеуказанного абзаца, судам с участием присяжных заседателей запрещено рассматривать уголовные дела по любым преступлениям, совершенным в составе преступной группы.

Таким образом, суды присяжных, к примеру, могут рассматривать некоторые преступления, предусмотренные п. 6 ч. 2 ст. 380-1 УК РК, поскольку в данном пункте содержатся три разновидности особо квалифицирующего состава:

- совершение в группе лиц;
- совершение в группе лиц по предварительному сговору;
- **совершение в составе преступной группы.**

Ориентируясь на редакцию абзаца 2 ч. 1 НПВС, суд с участием присяжных заседателей может рассмотреть первые два случая и не может рассматривать третий случай - факты совершения деяния в составе преступной группы.

В свою очередь, в Законе редакция ч. 1 ст. 52 УПК РК, содержащая аналогичное положение, видоизменена и разделена условно на две части (два абзаца), как было рассмотрено выше.

Исходя из положений существующей редакции ч. 1 ст. 52 УПК РК, суд с участием присяжных заседателей, несмотря на существующий запрет, указанный в НПВС, на сегодняшний день в соответствии с УПК РК **наделён правом рассмотрения преступлений, совершенных в составе преступной группы.**

В этой связи обнаруженная нами коллизия отрицательно сказывается на законности деятельности суда с участием присяжных заседателей, внося двойственность понимания перечня уголовных правонарушений, которые могут быть им рассмотрены.

Заключение

На основании изложенного, в целях исключения противоречий, выявленных при анализе положений Закона от 29 декабря 2022 года № 175-VII ЗРК и норм Уголовно-процессуального кодекса РК и в целях совершенствования юридической техники, предлагаем ч. 1 ст. 52 УПК РК изложить в следующей редакции

«1. Рассмотрение уголовных дел в судах первой инстанции осуществляется единолично судьей, а по особо тяжким преступлениям и преступлениям, предусмотренным статьями: 116 (частями второй и третьей), 125 (пунктом 1) части третьей), 128 (пунктом 1) части четвертой), 132 (частью пятой), 135 (пунктом 1) части четвертой), 146 (частями второй и третьей), 160, 163, 164 (частью второй), 168, 249 (частью второй), 317 (частью четвертой), 335 (частью четвертой), 337 (частями четвертой и шестой), 345 (частью четвертой), 345-1 (частью четвертой), 346 (частями пятой и шестой), 380-1 (пунктом 6) части второй) Уголовного кодекса Республики Казахстан, по ходатайству обвиняемого - судом с участием присяжных заседателей в составе одного судьи и десяти присяжных заседателей, за исключением дел о (об):

- 1) убийствах, совершенных в условиях чрезвычайной ситуации и в ходе массовых беспорядков;
- 2) преступлениях против мира и безопасности человечества, против основ конституционного строя и безопасности государства;
- 3) террористических и экстремистских преступлениях;
- 4) воинских преступлениях, совершенных в военное время или боевой обстановке;
- 5) преступлениях, совершенных в составе преступной группы;
- 6) особо тяжких преступлениях против половой неприкосновенности несовершеннолетних».

Таким образом, перечисление исключений, предусматриваемых для рассмотрения уголовных дел, должно следовать после указания всех преступлений, подсудных судам с участием присяжных заседателей. В ином случае - выявленное несовершенство юридической техники, в случае принятия проекта закона в его предлагаемой редакции, повлечет неправильное применение положений Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан и приведёт к противоречию следующих уголовно-процессуальных норм:

- ч. 1 ст. 52 УПК РК, ч. 1 ст. 631 УПК РК будут противоречить ч. 4 ст. 321 УПК РК, ч. 2 ст. 631 УПК РК и положениям Нормативного постановления Верховного Суда Республики Казахстан от 23 августа 2012 года № 4 «О практике применения судами законодательства, регламентирующего производство по уголовным делам с участием присяжных заседателей».

По аналогии с ч. 1 ст. 52 УПК РК положения ч. 1 ст. 631 УПК РК нуждаются в соответствующей

корректировке.

Вместе с тем положения ч. 4 ст. 321 УПК и ч. 2 ст. 631 УПК РК на сегодняшний день изложены в правильном порядке: перечисление исключений в данных нормах содержится после указания всех преступлений, посудных судам с участием присяжных заседателей, что не позволяет запрашивать у обвиняемого ходатайство о рассмотрении в суде с участием присяжных заседателей преступлений, предусмотренных ст. 335 (частью четвертой), ст. 337 (частями четвертой и шестой), ст. 380-1 (пунктом 6) части второй) УК РК, совершенных в составе преступной группы.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Справедливое Государство. Единая Нация. Благополучное Общество: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 1.09.2022 г. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

2 Интернет портал Республиканской коллегии адвокатов // <http://advokatura.kz/zayavlenie-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-voprosam-suda-prisyazhnyh/>.

3 Когамов М.Ч. Актуальные вопросы уголовного процесса Казахстана: о суде присяжных и санкционировании ареста судом, проблемы возбуждения, дополнительного расследования, прекращения уголовного дела по реабилитирующим мотивам // Доклады и сообщения на учредительной конференции Международной ассоциации содействия правосудию. Санкт-Петербург, 5-6 октября 2005 г. / под ред. А.В. Смирнова. - СПб., 2005. - 192 с. // <https://www.iaaj.net/lib/konf-MASP/kogamov.htm>.

4 Ахпанов А.Н. Не «присяжные», но – «присягнувшие». Казахстанская правда. - 2005 г. - 15 февраля.

5 Введение суда присяжных в Республике Казахстан: вопросы теории и практики. Материалы круглого стола / под общ. ред. канд. юрид. наук Д.И. Нурумова. - Алматы, 2005.

6 Ковалев Н.П. Реформы судопроизводства с участием присяжных заседателей в Казахстане в последние десять лет // Сборник докладов ежегодных консультаций Центра исследования правовой политики по вопросам уголовного правосудия. – Астана, 2016.

7 Назарбаева Д. Континентальная модель суда присяжных усложнит судебное разбирательство // Газета «Караван». - 2005. - 11 октября.

8 Тухфатова Д. Суд присяжных заседателей: проблемы при рассмотрении уголовных дел // Журнал «Заңгер». – 2020. - № 6(227).

9 Дембаев Б. Это суд с участием народа // Новая Газета. – 2006. - 9 июня // <http://www.ng.kz/gazeta/219/sresnaz/001.shtml>.

10 Когамов М.Ч. Реформирование правоохранительных органов и правосудия по уголовным делам (фрагментарный анализ ретроспективы и перспективы развития в период 1991-2008 ГГ.) // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. - 2009. - № 1 (13). - С. 64-73.

11 Ахпанов А.Н. Судопроизводство с участием присяжных заседателей и перспективы его введения в Республике Казахстан. — Алматы, 2005.

12 Шнарбаев Б.К. Производство в суде с участием присяжных заседателей по законодательству Республики Казахстан: теоретические и организационно-правовые аспекты: автореф. дис. ... д-ра. юрид. наук. - Астана, 2010. - 53 с.

13 Бачурин С.Н. Законодательное совершенствование уголовно-процессуальных норм о производстве по делам с участием присяжных заседателей // Ылым - Наука. - 2020. - № 4 (67). - С. 25-30. DOI: 10.47450/2306-451X-2020-67-4-25-30.

REFERENCES

1 Spravedlivoe Gosudarstvo. Edinaja Nacija. Blagopoluchnoe Obshestvo: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-Zhomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 1.09.2022 g. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130>.

2 Internet portal Respublikanskoj kollegii advokatov // <http://advokatura.kz/zayavlenie-respublikanskoj-kollegii-advokatov-po-voprosam-suda-prisyazhnyh/>.

3 Kogamov M.Ch. Aktual'nye voprosy ugovolnogo processa Kazahstana: o sude prisjazhnyh i sankcionirovanii aresta sudom, problemy vzbuzhdenija, dopolnitel'nogo rassledovanija, prekrashhenija ugovolnogo dela po nereabilitirujushhim motivam // Doklady i soobshhenija na uchreditel'noj konferencii Mezhdunarodnoj associacii sodejstvija pravosudiju. Sankt-Peterburg, 5-6 oktjabrja 2005 g. / pod red. A.V. Smirnova. - SPb., 2005. - 192 s. // <https://www.iaaj.net/lib/konf-MASP/kogamov.htm>.

4 Ahpanov A.N. Ne «pristjazhnye», no – «prisjagnuvshie». Kazahstanskaja pravda. - 2005 g. - 15 fevralja.

5 Vvedenie suda prisjazhnyh v Respublike Kazahstan: voprosy teorii i praktiki. Materialy kruglogo stola / pod obshh. red. kand. jurid. nauk D.I. Nurumova. - Almaty, 2005.

6 Kovalev N.P. Reformy sudoproizvodstva s uchastiem prisjazhnyh zasedatelej v Kazahstane v poslednie desjat' let // Sbornik dokladov ezhegodnyh konsul'tacij Centra issledovanija pravovoj politiki po voprosam ugovolnogo pravosudija. – Astana, 2016.

7 Nazarbaeva D. Kontinental'naja model' suda prisjazhnyh uslozhnit sudebnoe razbiratel'stvo // Gazeta «Karavan». - 2005. - 11 oktjabrja.

8 Tuhfatova D. Sud prisjazhnyh zasedatelej: problemy pri rassmotrenii ugovolnyh del // Zhurnal «Zaңger». – 2020.

- № 6(227).

9 Dembaev B. Jeto sud s uchastiem naroda // Novaja Gazeta. – 2006. - 9 ijunja // <http://www.ng.kz/gazeta/219/specnaz/001.shtml>.

10 Kogamov M.Ch. Reformirovanie pravoohranitel'nyh organov i pravosudija po ugovolnym delam (fragmentarnyj analiz retrospektivy i perspektivy razvitija v period 1991-2008 GG.) // Vestnik Instituta zakonodatel'stva Respubliki Kazahstan. - 2009. - № 1 (13). - S. 64-73.

11 Ahpanov A.N. Sudoproizvodstvo s uchastiem prisjazhnyh zasedatelej i perspektivy ego vvedeniya v Respublike Kazahstan. — Almaty, 2005.

12 Shnarbaev B.K. Proizvodstvo v sude s uchastiem prisjazhnyh zasedatelej po zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan: teoreticheskie i organizacionno-pravovye aspekty: avtoref. dis. ... d-ra. jurid. nauk. - Astana, 2010. - 53 s.

13 Bachurin S.N. Zakonodatel'noe sovershenstvovanie ugovolno-processual'nyh norm o proizvodstve po delam s uchastiem prisjazhnyh zasedatelej // Gylym - Nauka. - 2020. - № 4 (67). S. 25-30. DOI: 10.47450/2306-451X-2020-67-4-25-30.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сергей Николаевич Кадацкий – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасы бастығының орынбасары, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Адель Талгатовна Садвакасова - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ғылыми-зерттеу институтының ғылыми қызметкері, полиция майоры. Қарағанды қ., Ермеков қ., 124. E-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

Кадацкий Сергей Николаевич – кандидат юридических наук, заместитель начальника кафедры уголовного процесса и криминалистики Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Садвакасова Адель Талгатовна – доктор философии (PhD), научный сотрудник Научно-исследовательского института Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, майор полиции. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

Sergey Kadatskiy - Candidate of Juridical Sciences, Deputy Head of the Department of Criminal Procedure and Criminalistics of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev, police colonel. Kostanay, 11 Abai ave. E-mail: kadatskiy.s@mail.ru.

Adel Sadvakassova - Doctor of Philosophy (PhD), researcher at the Research Institute of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, major of Police. Karaganda, 124 Ermekov str. E-mail: adel_sadvakasova@mail.ru.

О ПРОБЛЕМЕ МЕЖВЕДОМСТВЕННОЙ КООРДИНАЦИИ В ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В.Н. Жамудинов

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор юриспруденции
НАО «Торайгыров Университет», Республика Казахстан, г. Павлодар

Аннотация. Цель данной статьи осветить деятельность такого правоохранительного органа Республики Казахстан, как прокуратура, и выделить его координирующую роль в правоохранительной системе страны, для чего дать характеристику правовой основы прокуратуры, при этом выявить особенности правоохранительного органа, а также вычленил его компетенцию и стоящие перед ним задачи.

В ходе координации правоохранительной деятельности принимаются совместные решения, и уполномоченными органами предпринимаются действия, направленные на решение задач по обеспечению безопасности, законности, противодействию преступности. Главная задача рассматриваемой координации - это достижение слаженности и согласованности действий всех элементов системы с помощью установления надлежащих совместных коммуникаций между ними.

Рассматриваемый термин «координация» предполагает иерархию, постановку цели и определение задач для различных подразделений правоохранительной системы, согласование полномочий и соответствующую ответственность в ее подсистемах, общих организационных процессов, задач, соотносимость между собой отдельных решений для конкретных проблем. В нашей статье проблема координации рассматривается только в рамках социального управления, при этом осмысливается и обосновывается выделение одного из ее видов - координация правоохранительной деятельности. Таким образом, многоплановая социальная проблема охраны законности и искоренения правонарушений может быть успешно решена лишь объединенными усилиями всех субъектов координации.

На основании проведенного анализа рельефно обозначены в нынешней ситуации роль и значение казахстанской прокуратуры, отмечая координаторские функции, и на этой основе сформулированы предложения, направленные на повышение эффективности межведомственной координации правоохранительных органов в противодействии преступности, охране правопорядка и безопасности государства.

Ключевые слова: правоохранительная система, межведомственная координация, компетенция прокуратуры, правоохранительная деятельность.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ВЕДОМСТВОАРАЛЫҚ ҮЙЛЕСТІРУ ПРОБЛЕМАСЫ ТУРАЛЫ

В.Н. Жамудинов

заң ғылымдарының кандидаты, құқықтану қауымдастырылған профессоры
«Торайгыров университеті» КЕАҚ, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ.

Аңдатпа. Осы мақаланың мақсаты: прокуратураның Қазақстан Республикасының құқық қорғау органының қызметін жария ету және оның елдің құқық қорғау жүйесіндегі үйлестіруші рөлін айқындау. Ең бірінші прокуратураның құқықтық негізіне сипаттама беру керек, сонымен бірге құқық қорғау органының ерекшеліктерін анықтау, сондай-ақ оның құзыреті мен алдында тұрған міндеттерді оқшаулау керек.

Құқық қорғау қызметін үйлестіру барысында бірлескен шешімдер қабылданады және уәкілетті органдар қауіпсіздікті, заңдылықты қамтамасыз ету, қылмысқа қарсы іс-қимыл жөніндегі міндеттерді шешуге бағытталған іс-шаралар қабылдайды. Талдап отырған үйлестірудің негізгі міндеті-олардың арасындағы тиісті бірлескен коммуникацияларды орнату арқылы жүйенің барлық элементтерінің іс-әрекеттерінің үйлесімділігі мен үйлесімділігіне қол жеткізу.

Қарастырылып отырған «үйлестіру» термині құқық қорғау жүйесінің әртүрлі бөлімшелері үшін иерархияны, мақсат қоюды және міндеттерді анықтауды, оның ішкі жүйелеріндегі өкілеттіктер мен тиісті жауапкершілікті, Жалпы ұйымдастырушылық процестерді, міндеттерді, белгілі бір мәселелер үшін жеке шешімдердің өзара байланысын қамтиды. Біздің мақалада үйлестіру мәселесі тек әлеуметтік басқару шеңберінде қарастырылады, ал оның бір түрін-құқық қорғау қызметін үйлестіру түсініледі және негізделеді. Осылайша, заңдылықты қорғау мен құқық бұзушылықтарды жоюдың жан-жақты әлеуметтік проблемасы барлық үйлестіру субъектілерінің бірлескен күш-жігерімен ғана сәтті шешілуі мүмкін.

Жүргізілген талдау негізінде қазіргі жағдайда қазақстандық прокуратураның рөлі мен маңызын беделді түрде белгілеп, үйлестіруші функцияларды атап өтіп, осының негізінде құқық қорғау органдарын ведомствоаралық үйлестірудің, қылмысқа қарсы іс-қимылда, құқықтық тәртіпті қорғауда және мемлекет қауіпсіздігінде тиімділігін арттыруға бағытталған ұсыныстар тұжырымдалды.

Түйін сөздер: құқық қорғау жүйесі, ведомствоаралық үйлестіру, прокуратураның құзыреті, құқық қорғау қызметі.

**ON THE PROBLEM OF INTERDEPARTMENTAL COORDINATION
IN THE LAW ENFORCEMENT SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN**

Zhamuldinov V.N.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor of Jurisprudence
«NAO Toraighyrov University», Republic of Kazakhstan, Pavlodar

Annotation. The purpose of this article: to highlight the activities of such a law enforcement agency of the Republic of Kazakhstan as the Prosecutor's office and highlight its coordinating role in the country's law enforcement system. why to characterize the legal basis of the prosecutor's office, while identifying the features of the law enforcement agency, as well as to isolate its competence and the tasks facing it.

During the coordination of law enforcement activities, joint decisions are made and actions are taken by the authorized bodies aimed at solving the tasks of ensuring security, legality, and combating crime. The main task of the coordination under consideration is to achieve coherence and consistency of actions of all elements of the system by establishing appropriate joint communications between them.

The term "coordination" under consideration implies a hierarchy, setting goals and defining tasks for various departments of the law enforcement system, coordinating powers and corresponding responsibilities in its subsystems, common organizational processes, tasks, and the correlation of individual solutions to specific problems. In our article, the problem of coordination is considered only within the framework of social management, while understanding and justifying the allocation of one of its types-the coordination of law enforcement activities. Thus, the multifaceted social problem of the protection of the rule of law and the eradication of offenses can be successfully solved only by the combined efforts of all subjects of coordination.

Based on the analysis carried out, the role and importance of the Kazakh Prosecutor's office in the current situation should be clearly outlined, noting the coordinating functions and on this basis, proposals aimed at improving the effectiveness of interdepartmental coordination of law enforcement agencies in countering crime, law enforcement and state security are formulated.

Keywords: law enforcement system, interdepartmental coordination, competence of the prosecutor's office, law enforcement.

Введение

Как известно, Республика Казахстан «утверждает себя демократическим, светским, правовым и социальным государством, высшими ценностями которого являются человек, его жизнь права и свободы» [1].

Краткий экскурс в историю свидетельствует, что на территории современного Казахстана органы прокуратуры были образованы 13 июля 1922 г. [2].

В настоящее время в Казахстане прокуратура действует как правоохранительный орган, и её роль весьма высока: достаточно отметить, что Генеральный Прокурор назначается Президентом страны (п. 4 ст. 44 Конституции РК) [3]. Вместе с тем мы решили остановиться на такой проблеме, как межведомственная координация правоохранительных органов в государстве (любом), которая чрезвычайно актуализировалась в силу известных причин, поэтому затронутая проблема и предопределила выбор темы нашей статьи.

Основная часть

Правовая основа деятельности органов прокуратуры Республики Казахстан и ее краткая характеристика

Отметим сразу, что Закон «О прокуратуре» от 2017 года усовершенствовал систему правоохранительной деятельности в Казахстане путем координации и унификации прокурорского надзора и компетенции прокуратуры. После долгих лет независимости государство методом апробации в течение определенного периода времени смогло найти правильные решения, которые в конечном итоге и привели к коренному пересмотру структуры, функций и полномочий прокуратуры Казахстана [4]. Заметим, что принятие отдельного Конституционного закона стало реализацией инициативы Главы государства, озвученной им в своем Послании народу Казахстана: «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» от 16 марта 2022 года [5].

В новом Законе прописано, к стати впервые, право Генерального Прокурора на обращение в Конституционный Суд для толкования норм Конституции.

Также впервые законодательно закреплено, что решения координационных советов по обеспечению законности, правопорядка и борьбы с преступностью, образуемых при органах прокуратуры, будут реализовываться государственными органами – участниками путем издания совместных, ведомственных правовых актов и (или) осуществления соответствующих мероприятий.

Эта новизна, по замыслу, безусловно, повысит эффективность деятельности и результативность реализации решений координационных советов, поскольку нормы таких правовых актов станут обя-

зательны для исполнения.

Расширены основания для рассмотрений обращений граждан органами прокуратуры:

1) в целях предотвращения угрозы конституционному строю и национальной безопасности Республики Казахстан;

2) по фактам нарушений законности, неустранение которых влечет причинение вреда жизни и здоровью человека, что, на наш взгляд, является весьма своевременным шагом.

Отметим, что Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года за № 155-VII ЗРК объявил новый Закон «О прокуратуре».

Так, статья 6 вышеуказанного Закона, касающаяся компетенции органов прокуратуры, гласит следующее:

Органы прокуратуры в пределах возложенных задач:

1) в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, настоящим Конституционным законом и иными законами Республики Казахстан осуществляют **высший надзор** за законностью повсеместно и во всех сферах государства и общества.

Таким образом, прокуратура в рамках прокурорского надзора осуществляет высший надзор во всех сферах деятельности государственных и квазигосударственных органов страны. На наш взгляд, такая уже «расширенная» компетенция прокурора, в каком-то смысле, даёт основание быть несколько выше других правоохранительных органов и претендовать на некоторую возможность в координировании деятельности других правоохранительных органов.

Что же означает слово «координация»? Для чего обратимся к словарям.

Слово координация (от лат. *coordinatio*) – это расположение по порядку или составная часть процессов управления, состоящая в согласовании, упорядочении действий разных частей управляемой системы [6].

Тогда как «Словарь терминов антикризисного управления» толкует координацию как обеспечение согласованности работы всех звеньев системы управления [7].

А Толковый словарь Ушакова под координацией понимает (от лат. *coordinatio*) (книжн.) это соотношение, согласованность [8].

В юридической науке под координацией понимается согласование и установление целесообразного соотношения действий различных органов, занимающихся каким-либо видом деятельности, их структурных подразделений и должностных лиц для достижения определенных целей.

Таким образом, мы под словом координация понимаем обеспечение согласованности работы всех звеньев системы управления. Действительно, органы прокуратуры как таковой возможностью обеспечивать согласованность всех правоохранительных органов реально на практике не обладают. Однако на практике получила своё распространение деятельность так называемых советов по координации правоохранительной деятельности в регионах, областях, городах, районах [9]. Сравнивая правовую основу деятельности прокуратуры, например Российской Федерации, ситуация там аналогична [10]. В этой связи хотим отметить, что в повседневной практике отмеченные координационные советы де-факто осуществляют межведомственную координацию, хотя и де-юре такой функцией, к сожалению, они (прокуроры) не обладают.

Попутно отметим, что борьба с преступностью и иными правонарушениями может быть результативной лишь при полном и правильном использовании широкого круга мер государственного и общественного воздействия.

Затрагивая проблему совершенствования координации, считаем, что это сложная многоплановая социальная проблема [11, с. 80-81].

Отметим, что «**ведомственно-отраслевая координация**» призвана, в первую очередь, обеспечивать взаимосвязь и целеустремленность в работе правоохранительных органов и, на наш взгляд, организующая, а равно, координирующая роль в правоохранительной деятельности отводится прокуратуре [11, с. 82].

Анализ научной специальной литературы [12, с. 112], научные исследования также показали, что проблема межведомственной координации со стороны прокуратуры была и находится постоянно в поле зрения юристов-практиков, теоретиков права. Вместе с тем события января прошлого года в Казахстане, к сожалению, показали, что координатора как такового не оказалось, и не случайно глава прокуратуры был снят с должности и переназначен на другую должность [13].

Заключение

В завершение нашей работы, в целях решения затронутой проблемы – повышение эффективности роли межведомственного координатора в правоохранительной системе, коим является нынче прокуратура, предлагаем п. 9) статьи 9 (Полномочия Генерального Прокурора) Конституционного закона

Республики Казахстан «О прокуратуре» дать в следующей редакции:

«9) является ответственным за межведомственную координацию, председателем Координационного совета Республики Казахстан по обеспечению законности, правопорядка, борьбы с преступностью, «целостности, стабильности государства и безопасности граждан» [14; 15].

И тем более следует иметь виду, что на Казахстан «оказывает влияние ситуация в таких странах, как Афганистан и Украина» [16, с. 87]. Наши предложения не претендуют на истину в последней точке, но создают «качественно новые условия» [17, с. 4] для дальнейшего совершенствования нормотворческой [17, с. 1], «исполнительной» деятельности и «правоприменительной практики» в Казахстане [18].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Конституция Республики Казахстан: практическое пособие. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2017. – 44 с.
- 2 История развития прокуратуры Республики Казахстан // https://vuzlit.com/1381835/istoriya_razvitiya_prokuratury_respubliki_kazahstan (дата обращения: 06.01.2023).
- 3 Конституция Республики Казахстан: принята 30 августа 1995 года // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&mode=p&page=2 (дата обращения: 06.01.2023).
- 4 Сто лет прокуратуре: как развивался главный надзорный орган Казахстана // <https://liter.kz/sto-let-prokulture-kak-razvivalsia-glavnyi-nadzorni-organ-kazahstana-1657610183/> (дата обращения: 06.01.2023).
- 5 Новый Казахстан: путь обновления и модернизации: Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана от 16 марта 2022 года // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1 (дата обращения: 12.01.2023).
- 6 Юридический словарь // <http://www.terminy.info/jurisprudence/legal-dictionary/koordinaciya> (дата обращения: 06.01.2023).
- 7 Философский словарь // <http://rudictionary.com/legal/Koordinacija-8586.html#gsc.tab=0> (дата обращения: 06.01.2023).
- 8 Толковый словарь Ушакова // <http://rudictionary.com/legal/Koordinacija-8586.html#gsc.tab=0> (дата обращения: 06.01.2023).
- 9 Положение о Координационном совете Республики Казахстан по обеспечению законности, правопорядка и борьбы с преступностью: Указ Президента Республики Казахстан от 2 мая 2011 года № 68 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1100000068/compare> (дата обращения: 06.01.2023).
- 10 О прокуратуре Российской Федерации: Федеральный закон от 17.01.1992 N 2202-1 (ред. от 29.12.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 09.01.2023) Статья 8. Координация деятельности по борьбе с преступностью // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_262/8d41d1db0ffbf4457899ca74b94cda3f585ad0/ (дата обращения: 10.01.2023).
- 11 Прокурорский надзор в СССР: учебник / под ред. Б.А. Галкина. - М.: Юрид. лит., 1982. – 304 с.
- 12 Абдрахманов Б.С. Роль прокуратуры в координационной деятельности по борьбе с преступностью в Казахстане // Бизнес в законе. - 2013. - №5. - С. 112-116.
- 13 Нурдаулетов снят с поста генпрокурора и стал помощником президента – секретарем совбеза // <https://kaztag.kz/ru/news/nurdauletov-snyat-s-posta-genprokurora-i-stal-pomoshchnikom-prezidenta-sekretarem-sovbeza#:~:text=КазТАГ%20-%20Гизат%20Нурдаулетов%20снят,говорится%20в%20сообщении%20в%20пятницу> (дата обращения: 09.01.2023).
- 14 О прокуратуре: Конституционный закон Республики Казахстан от 5 ноября 2022 года № 155-VII ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155> (дата обращения: 09.01.2023).
- 15 Обращение Главы государства К. Токаева на церемонии, посвященной памяти жертв январских событий, в мечети Хазрет Султан // <https://www.akorda.kz/ru/obrashchenie-glavy-gosudarstva-k-tokaeva-na-ceremonii-posvyashchennoy-pamyati-zhertv-yanvarskih-sobytyi-v-mecheti-hazret-sultan-13139> (дата обращения: 09.01.2023).
- 16 Сейтжанов О.Т. Дифференциация и унификация экстремистских и террористических преступлений по уголовному законодательству Республики Казахстан // «Хабаршы – Вестник» Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова. - 2022. - №4. - С. 87-90.
- 17 Абельдинов А.К. Развитие нормотворчества в Республике Казахстан. - Алматы: Жеті Жарғы. - 1998. – 28 с.
- 18 Алёхин А.П., Козлов Ю.М. Административное право Российской Федерации. Часть 1. Сущность и основные институты административного права. - М., 1995. – 345 с.

REFERENCES

- 1 Konstituciya Respubliki Kazahstan: prakticheskoe posobie. - Алматы: ТОО «Издательство «Норма-К», 2017. – 44 с.
- 2 Istoriya razvitiya prokuratury Respubliki Kazahstan // https://vuzlit.com/1381835/istoriya_razvitiya_prokuratury_respubliki_kazahstan (data obrashcheniya: 06.01.2023).
- 3 Konstituciya Respubliki Kazahstan: prinyata 30 avgusta 1995 goda // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&mode=p&page=2 (data obrashcheniya: 06.01.2023).
- 4 Sto let prokulture: kak razvivalsya glavnyj nadzorni-organ Kazahstana // <https://liter.kz/sto-let-prokulture-kak-razvivalsia-glavnyi-nadzorni-organ-kazahstana-1657610183/> (data obrashcheniya: 06.01.2023).
- 5 Novyj Kazahstan: put' obnoveniya i modernizacii: Poslanie Glavy gosudarstva Kasym-ZHomarta Tokaeva narodu Kazahstana ot 16 marta 2022 goda // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1 (data obrashcheniya: 12.01.2023).
- 6 Yuridicheskij slovar' // <http://www.terminy.info/jurisprudence/legal-dictionary/koordinaciya> (data obrashcheniya:

06.01.2023).

7 Filosofskij slovar' // <http://rudictionary.com/legal/Koordinacija-8586.html#gsc.tab=0> (data obrashcheniya: 06.01.2023).

8 Tolkovij slovar' Ushakova // <http://rudictionary.com/legal/Koordinacija-8586.html#gsc.tab=0> (data obrashcheniya: 06.01.2023).

9 Polozhenie o Koordinacionnom sovete Respubliki Kazahstan po obespecheniyu zakonnosti, pravoporyadka i bor'by s prestupnost'yu: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 2 maya 2011 goda № 68 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U1100000068/compare> (data obrashcheniya: 06.01.2023).

10 O prokurate Rossijskoj Federacii: Federal'nyj zakon ot 17.01.1992 N 2202-1 (red. ot 29.12.2022) (s izm. i dop., vstup. v silu s 09.01.2023) Stat'ya 8. Koordinacija deyatel'nosti po bor'be s prestupnost'yu // https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_262/8d41d1db0fffbff4457899ca74b94cda3f585ad0/ (data obrashcheniya: 10.01.2023).

11 Prokurorskiy nadzor v SSSR: uchebnyk / pod red. B.A. Galkina. - M.: YUrid. lit., 1982. - 304 s.

12 Abdrahmanova B.S. Rol' prokuratury v koordinacionnoj deyatel'nosti po bor'be s prestupnost'yu v Kazahstane // *Biznes v zakone*. - 2013. - №5. - S. 112-116.

13 Nurdauletov snyat s posta genprokurora i stal pomoshchnikom prezidenta – sekretarem sovbeza // <https://kaztag.kz/ru/news/nurdauletov-snyat-s-posta-genprokurora-i-stal-pomoshchnikom-prezidenta-sekretarem-sovbeza#:~:text=KazTAG%20-%20Gizat%20Nurdauletov%20snyat,%20govoritsya%20v%20soobshchenii%20v%20pyatnicu> (data obrashcheniya: 09.01.2023).

14 O prokurate: Konstitucionnyj zakon Respubliki Kazahstan ot 5 noyabrya 2022 goda № 155-VII ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2200000155> (data obrashcheniya: 09.01.2023).

15 Obrashchenie Glavy gosudarstva K. Tokaeva na ceremonii, posvyashchennoj pamyati zhertv yanvarskih sobytij, v mecheti Hazret Sultan // <https://www.akorda.kz/ru/obrashchenie-glavy-gosudarstva-k-tokaeva-na-ceremonii-posvyashchennoj-pamyati-zhertv-yanvarskih-sobytij-v-mecheti-hazret-sultan-13139> (data obrashcheniya: 09.01.2023).

16 Sejtzhanov O.T. Differenciaciya i unifikaciya ekstremistskih i terroristicheskikh prestuplenij po ugovolnomu zakonodatel'stvu Respubliki Kazahstan // «Habarshy – Vestnik» Karagandinskoj akademii MVD RK im. B. Bejsenova. - 2022. - №4. - S. 87-90.

17 Abel'dinov A.K. Razvitie normotvorchestva v Respublike Kazahstan. - Almaty: ZHeti ZHaryy. - 1998. - 28 s.

18 Alyohin A.P., Kozlov YU.M. Administrativnoe pravo Rossijskoj Federacii. Chast' 1. Sushchnost' i osnovnye instituty administrativnogo prava. - M., 1995. - 345 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Виктор Николаевич Жамулдинов - заң ғылымдарының кандидаты, құқықтану қауымдастырылған профессоры, «Торайғыров университеті» КЕАҚ құқықтану кафедрасының профессоры. Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., Ломов к., 64. E-mail: vicniczham@mail.ru.

Виктор Николаевич Жамулдинов - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор юриспруденции, профессор кафедры правоведения «НАО Торайгыров Университет». Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Ломова, 64. E-mail: vicniczham@mail.ru.

Viktor Zhamuldinov - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor of Jurisprudence, Professor of the Department of Law of the «NAO Toraighyrov University». Republic of Kazakhstan, Pavlodar, 64 Lomov Street. E-mail: vicniczham@mail.ru.

**УПРАЗДНЕНИЕ УЧРЕЖДЕНИЙ МИНИМАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН: НЕОБХОДИМОСТЬ ИЛИ УБЕЖДЕНИЕ?****Р.К. Байдильдина**

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Происходящие в обществе социально-политические, экономические преобразования и меняющийся характер преступности объективно влияют на развитие уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан. Рост преступности представляет собой одну из самых острых и сложных общественных проблем современного социума. Важнейшее место в борьбе с преступностью отводится исправительным учреждениям, поскольку от эффективности их работы во многом зависит состояние рецидивной преступности, уровень которой в настоящее время необходимо снижать. В этой связи необходимо отметить, что в сфере исполнения наказаний, связанных с изоляцией от общества, имеется немало вопросов. На первый план выступают проблемы института наказания в виде лишения свободы. Поэтому становится актуальной задача нейтрализации негативных последствий лишения свободы или его замены иными, альтернативными мерами исправительного воздействия. К числу таких мер относится наказание в виде лишения свободы, исполняемое в учреждениях минимальной безопасности.

В материалах научной статьи рассматривается вопрос упразднения обозначенного института. Вопросам сохранения учреждений минимальной безопасности уделено особое внимание, приведен ряд позиций, аргументирующих необходимость его сохранения. Проведен анализ современного состояния деятельности уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, законодательства и научной литературы, представлены выводы.

Изучаемая тема освещает зарубежный опыт осуществления деятельности учреждений минимальной безопасности, а также вопросы их упразднения в этих странах. В ходе исследования приведены риски, которые государство может претерпеть в случае ликвидации учреждений минимальной безопасности. Представлена альтернатива ликвидации учреждений минимальной безопасности в Республике Казахстан.

Ключевые слова: упразднение, учреждения минимальной безопасности, колония-поселение, осужденный, лишение свободы, наказание, риск.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚАУІПСІЗДІГІ БАРЫНША ТӨМЕН МЕКЕМЕЛЕРДІ
ТАРАТУ: ҚАЖЕТТІЛІК ПЕ НЕМЕСЕ СЕНДІРУ МЕ?****Р.К. Байдильдина**

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қоғамда болып жатқан әлеуметтік-саяси, экономикалық өзгерістер мен қылмыстың өзгермелі сипаты Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесінің дамуына объективті түрде әсер етеді. Қылмыстың өсуі қазіргі қоғамның ең өткір және күрделі мәселелерінің бірі болып табылады. Қылмыспен күресте ең маңызды орын түзеу мекемелеріне беріледі, өйткені қазіргі уақытта деңгейін төмендету қажет болатын қайталанатын қылмыстың жағдайы көбінесе олардың жұмысының тиімділігіне байланысты. Осыған орай қоғамнан оқшаулауға байланысты жазаларды орындау саласында көптеген мәселелер бар екенін атап өткен жөн. Бас бостандығынан айыру түріндегі жаза институтының проблемалары алдыңғы қатарда.

Сондықтан бас бостандығынан айырудың теріс салдарын бейтараптандыру немесе оны басқа, балама түзету шараларымен ауыстыру міндеті өзекті болып отыр. Мұндай шаралардың қатарына қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерде орындалатын бас бостандығынан айыру түріндегі жаза жатады.

Ғылыми мақаланың материалдарында белгіленген институтты жою мәселесі қарастырылады. Қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерді сақтау мәселелеріне ерекше назар аударылды, оны сақтау қажеттілігін дәлелдейтін бірқатар ұстанымдар келтірілді.

Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі қызметінің қазіргі жай-күйіне, заңнама мен ғылыми әдебиеттерге талдау жүргізілді, қорытындылар ұсынылды.

Зерттелетін тақырып қауіпсіздігі барынша төмен мекемелердің қызметін жүзеге асырудың шетелдік тәжірибесін, сондай-ақ оларды осы елдерде жою мәселелерін қамтиды.

Зерттеу барысында қауіпсіздігі барынша төмен мекемелер жойылған жағдайда мемлекет шыдай алатын тәуекелдер келтірілген. Қазақстан Республикасында қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерді жоюдың баламасы ұсынылды.

Түйін сөздер: тарату, қауіпсіздігі барынша төмен мекемелер, колония-қоныстар, сотталған, бас бостандығынан айыру, жаза, тәуекел.

**ABOLITION OF MINIMUM-SECURITY INSTITUTIONS IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN:
NECESSITY OR CONVICTION?**

Baidildina R.K.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. The socio-political, economic transformations taking place in society and the changing nature of crime objectively affect the development of the penal system of the Republic of Kazakhstan. The growth of crime is one of the most acute and complex social problems of modern society. The most important place in the fight against crime is given to correctional institutions, since the state of recidivism largely depends on the effectiveness of their work, the level of which currently needs to be reduced. In this regard, it should be noted that there are many issues in the field of execution of punishments related to isolation from society. The problems of the institution of punishment in the form of imprisonment come to the fore.

Therefore, the task of neutralizing the negative consequences of deprivation of liberty or replacing it with other, alternative corrective measures becomes urgent. Such measures include the punishment in the form of deprivation of liberty, executed in minimum security institutions.

In the materials of the scientific article, the issue of the abolition of the designated institute is considered. Special attention is paid to the issues of preservation of minimum security institutions, a number of positions are given arguing the need for its preservation.

The analysis of the current state of activity of the penal system of the Republic of Kazakhstan, legislation and scientific literature is carried out, conclusions are presented.

The topic under study highlights the foreign experience of implementing the activities of minimum security institutions, as well as the issues of their abolition in these countries.

In the course of the study, the risks that the state may undergo in the event of the liquidation of minimum security institutions are presented. An alternative to the liquidation of minimum security institutions in the Republic of Kazakhstan is presented.

Keywords: abolition, minimum security institutions, colony-settlements, convict, imprisonment, punishment, risk.

Введение

Общеизвестно, что учреждения минимальной безопасности представляют собой один из важных институтов уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, которые имеют определенную специфику. Так, в условиях такого типа учреждений наказание отбывают осужденные, которые твердо встали на путь исправления. Как правило, согласно отечественному законодательству осужденных переводят из учреждений уголовно-исполнительной системы закрытого типа. В частности, организация перевода осужденных осуществляется за преступления, совершенные по неосторожности, впервые осужденных лиц за совершение умышленного преступления к лишению свободы на срок до одного года с отбыванием наказания в колониях-поселениях. Кроме того, переводу подвергаются осужденные из учреждений средней и максимальной безопасности в соответствии с ч. 1 ст. 96 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан [1].

В свете последних событий Комитетом уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан рассматривается вопрос упразднения учреждений минимальной безопасности. Сторонников, как и оппонентов касательно представленного вопроса выступает множество.

В этой связи следует выделить Послание Президента Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаева, который в ходе своего выступления отметил, что «следует провести ревизию Уголовного и Уголовно-процессуального кодексов, избавиться от всего, что фактически не работает или препятствует правосудию. Не менее важно, чтобы после внесения соответствующих поправок они не подвергались бесконечным корректировкам». К слову, например, с 2015 года в Уголовный и Уголовно-процессуальный кодексы внесено уже более 1200 изменений. «Недопустимо, чтобы законы менялись в угоду сиюминутной конъюнктуре или узким корпоративным интересам» [2].

Думается, что внимание, отведенное именно данной позиции, является актуальной и применимой к нашей проблематике.

К этому необходимо добавить, что рост преступности как в Республике Казахстан, так и в других странах является значимой социальной проблемой. В борьбе с этим негативным явлением помогают справиться исправительные учреждения, на которые возложена одна из важных задач, аккумулируемая на уменьшении рецидивной преступности. Важно заметить, что от их качественной работы зависит состояние рецидивной преступности в целом. Также следует отметить, что наказание в виде лишения свободы влияет на социально-полезные связи с обществом, с семьей, которые оказывают прямое влияние на личность осужденного. Безусловно, что социум без обозначенного вида наказания в виде лишения свободы обойтись не может. Однако нейтрализовать негативные последствия лише-

ния свободы мы можем, заменив его иными мерами исправительного воздействия, к числу таких мер относится наказание, исполняемое в учреждениях минимальной безопасности.

Следует согласиться с тем, что учреждения минимальной безопасности являются одной из разновидностей наказаний в виде лишения свободы. Такой позиции придерживается исследователь В.Е. Южанин, который отмечает, что «исправительная колония-поселения - это особая специальная мера наказания в виде лишения свободы, для которой характерен полусвободный режим и нетипичная (облегченная) изоляция осужденных от общества» [3, с. 24].

Напротив, некоторые ученые в сфере пенитенциарной системы, такие как А.И. Зубков, А.С. Михлин, А.Е. Наташев, Н.А. Стручков, В.А. Уткин, Б.З. Маликов и многие другие рассматривают колонию-поселение как место лишения свободы.

Необходимо отметить, что многие из них предлагают переименовать ее в исправительный центр и определить в качестве самостоятельного вида наказания. Так, например, Б.З. Маликов считает: «сейчас есть необходимые предпосылки ликвидации колоний-поселений как дублирующего и конкурирующего звена. На их базе должны создаваться исправительные центры как самостоятельные учреждения, обеспечивающие цели наказания на иной социальной, правовой и психологической основе без всяких проявлений атавизма лишения свободы. Исправительные центры, как задумано, должны стать самостоятельным промежуточным звеном между изоляцией осужденного от общества и свободой» [4, с. 119].

Основная часть

Проведя анализ современного состояния деятельности уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, законодательства и научной литературы, мы пришли к выводам о целесообразности сохранения учреждений минимальной безопасности в связи с тем, что:

- учреждения минимальной безопасности обеспечивают социальную реабилитацию лиц, переведенных из учреждений средней и максимальной безопасности;
- способствуют развитию института прогрессивной системы, что приводит к сокращению численности осужденных, лишенных свободы;
- при создании необходимых условий организации труда осужденных будет развиваться сельское хозяйство, транспортная инфраструктура, например, строительство дорог, обеспечение жильем, а также производство социально значимой продукции, поскольку осужденные, отбывающие наказания в учреждениях минимальной безопасности, имеют практически стопроцентную % трудозанятость, которая осуществляется в условиях, приближенных к свободе.

Важно понимать, что колонии-поселения дают возможность проверить, насколько прочно каждый осужденный встал на путь исправления и осознанно отступил от преступного прошлого. Более того, с помощью изучаемого института мы можем наблюдать, сможет ли осужденный в будущем легко адаптироваться в условиях ресоциализации. Особенно это важно для лиц, совершивших наиболее тяжкие преступления, которые длительное время содержались в местах заключения и в значительной степени утратили все социальные связи с близкими и обществом.

Следует согласиться с мнением Ф.Т. Кузнецова, П.Е. Подымова и И.В. Шмарова, которые полагают, что «колонии-поселения дают возможность проверить, насколько прочно каждый осужденный встал на путь исправления и сможет ли он жить в новых условиях после освобождения. Поскольку это в особенности важно для лиц, которые совершили наиболее тяжкие преступления, длительное время содержащихся в местах заключения и в значительной степени утративших социальные связи с обществом» [5, с. 78].

Вместе с тем необходимо добавить, что упразднение учреждений минимальной безопасности влечет за собой ряд правовых и организационных вопросов. Одним из них является мера уголовной ответственности и какой режим отбывания наказания в виде лишения свободы целесообразно применить к категории осужденных, указанных в Уголовном кодексе Республики Казахстан.

Учитывая вышеизложенное, при упразднении данных учреждений, как один из вариантов, следует предоставить возможность отбывать наказания в учреждениях смешанной безопасности, для этого необходимо в п. 1 ч. 5 ст. 46 Уголовного кодекса Республики Казахстан прописать норму, согласно которой они станут отбывать наказание в учреждениях не минимальной, а смешанной безопасности. Также можно предположить создание на базе учреждений средней безопасности соответствующих участков с режимом отбывания наказания, которые аналогичны по условиям содержания с режимом в учреждениях минимальной безопасности.

В ходе исследования зарубежного опыта Содружества Независимых Государств (Российская Федерация, Республика Молдова, Республика Таджикистан) по вопросам функционирования пенитенциарных учреждений, сходных по режиму с колониями-поселениями, можно отметить их успешное

функционирование и развитие. Однако в некоторых странах, например в Киргизии, колонии-поселения частично упразднили в связи с сокращением количества осужденных и общей экономической ситуацией.

В данном контексте следует отметить опыт Республики Узбекистан. Так, 12 января 2021 года была закрыта первая колония-поселение в Кашкадарьинской области. На сегодняшний день всего функционируют 24 колоний-поселений, которые также в будущем планируется сократить исходя из экономической ситуации. В то же время прослеживается вероятность того, что осужденные, отбывшие определенную часть наказания за совершение тяжких и особо тяжких преступлений в колониях, но в настоящее время продолжающие отбывать наказание в колониях-поселениях, могут быть отправлены обратно в тюрьму. Мы полагаем, что данное положение повлечет негативный общественный резонанс [6].

Рассмотрев опыт деятельности учреждений минимальной безопасности США, Великобритании, Франции, Германии, Швейцарии, Норвегии, мы проанализировали ряд организационных моментов, сходных между собой по некоторым направлениям. В этих странах так же, как и странах Содружества Независимых Государств, успешно функционируют учреждения открытого типа. Вопрос о их ликвидации или реорганизации не стоит, напротив, власти считают, что данные учреждения благоприятно воздействуют на осужденных.

Следует отметить, что именно на территории Казахстана в 1962 году проведена экспериментальная апробация одной из первых колоний-поселений, работа которой получила положительную оценку и способствовала созданию колоний подобного типа в системе исправительно-трудовых учреждений [7].

Как отмечает известный пенитенциарист И.В. Шмаров, институт колонии-поселения осуществляет свою деятельность по сей день, при этом «целиком и полностью оправдан» [8, с. 202].

Заключение

Таким образом, учреждения минимальной безопасности в иерархии учреждений уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан играют ключевое значение. Прежде всего учреждения минимальной безопасности представлены институтами уголовно-исполнительной системы страны, в которых отбывают наказание в виде лишения свободы. Более того, учреждение такого типа исключает негативные проявления лишения свободы закрытых типов учреждений пенитенциарной системы Республики Казахстан. Так, на законодательном уровне закреплено, что лишение свободы состоит в изоляции осужденного от общества путем направления его в колонию-поселение или помещения в исправительную колонию общего, строгого, особого режима или в тюрьму [9]. Примечательно, что в учреждения минимальной безопасности осужденные направляются, а в другие виды учреждений помещаются, тем самым это означает, что осужденные в колонии-поселения отбывают наказание добровольно.

Учитывая вышеизложенное, думается, что упразднение учреждений минимальной безопасности является нецелесообразным. Ввиду того, что альтернативы мест отбывания наказаний лицами, совершившими преступления небольшой и средней тяжести, нет. Однако как альтернативное решение возможно сократить количество учреждений минимальной безопасности, при этом сохранив учреждения по регионам страны в Северо-Казахстанской, Западно-Казахстанской, Южно-Казахстанской, Восточно-Казахстанской и центральной областях.

В то же время существуют риски, которые могут возникнуть в связи с ликвидацией данных учреждений. Такими рисками могут стать:

- 1) рост совершения повторных правонарушений осужденными;
- 2) увеличение количества осужденных в местах лишения свободы;
- 3) увеличение трудовой нагрузки сотрудников службы пробации.

В заключение хотелось бы отметить, что есть вероятность в ближайшем будущем вернуться к данному вопросу, но лишь после того, как будет отработан и налажен механизм исполнения наказания для отдельных категорий лиц или после создания учреждений со всеми видами (локации) безопасности внутри одного учреждения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 11.01.2023).

2 Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Президента Республики Казахстан от 1 сентября 2022 г. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaevanarodu-kazahstana-183048> (дата обращения: 11.01.2023).

3 Южанин В.Е. Исправительная колония-поселение – разновидность лишения свободы / В.Е. Южанин // Вестник института. – 2018. – № 1 (41). – С. 18-25.

- 4 Маликов Б.З. Лишение свободы в России (теоретико-правовые проблемы сущности и целей наказания). - Саратов, 2001. - 192 с.
- 5 Кузнецов Ф.Т., Подымов П.Е., Шмаров И.В. Эффективность деятельности исправительно-трудовых учреждений. - М., 1988. - С. 153.
- 6 В Узбекистане закрываются колонии-поселения. Некоторые заключенные и их родственники обеспокоены возвращением в тюрьму // <https://rus.ozodlik.org/a/31050106.html> (дата обращения: 13.01.2023).
- 7 Кузьмин С.И., Селезнева И.В. Опыт реформирования системы исправительно-трудовых учреждений в советском государстве (середина 50-х - конец 60-х гг.) / С.И. Кузьмин, И.В. Селезнева // Вестник Московского гос. областного ун-та. - 2014. - № 3. - С. 13-19.
- 8 Советское исправительно-трудовое право / под ред. Н.А. Стручкова. - М., 1977. - С. 202.
- 9 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 г. № 234-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (дата обращения: 15.01.2023).

REFERENCES

- 1 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 g. № 234-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (data obrashcheniya: 11.01.2023).
- 2 Spravedlivoe gosudarstvo. Edinaya naciya. Blagopoluchnoe obshchestvo: Poslanie Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 1 sentyabrya 2022 g. // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (data obrashcheniya: 11.01.2023).
- 3 Yuzhanin V.E. Ispravitel'naya koloniya-poseleniye – raznovidnost' lisheniya svobody / V.E. Yuzhanin // Vestnik instituta. - 2018. - № 1 (41). - S. 18-25.
- 4 Malikov B.Z. Lishenie svobody v Rossii (teoretiko-pravovye problemy sushchnosti i celej nakazaniya). - Saratov, 2001. - 192 s.
- 5 Kuznecov F.T., Podymov P.E., Shmarov I.V. Effektivnost' deyatel'nosti ispravitel'no-trudovyh uchrezhdenij. - M., 1988. - S. 153.
- 6 V Uzbekistane zakryvayutsya kolonii-poseleniya. Nekotorye zaklyuchennyye i ih rodstvenniki obespokoeny vozvrashcheniem v tyur'mu // <https://rus.ozodlik.org/a/31050106.html> (data obrashcheniya: 13.01.2023).
- 7 Kuz'min S.I., Selezneva I.V. Opyt reformirovaniya sistemy ispravitel'no-trudovyh uchrezhdenij v sovetskom gosudarstve (seredina 50-h - konec 60-h gg.) / S.I. Kuz'min, I.V. Selezneva // Vestnik Moskovskogo gos. oblastnogo un-ta. - 2014. - № 3. - S. 13-19.
- 8 Sovetskoe ispravitel'no-trudovoe pravo / pod red. N.A. Struchkova. - M., 1977. - S. 202.
- 9 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 g. № 234-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000234> (data obrashcheniya: 15.01.2023).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Рязия Қазбекқызы Байдильдина - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жалпы заң пәндері кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны. Қостанай, Абай даңғ., 11. E-mail: raziya.11@mail.ru.

Байдильдина Рязия Казбековна - кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, капитан полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: raziya.11@mail.ru.

Riaziya Baidildina - Candidate of Juridical Sciences, senior lecturer of the Department of General Legal Disciplines of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev, Police captain. Kostanay, 11 Abai Avenu. E-mail: raziya.11@mail.ru.

**ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ СОТРУДНИКОВ ОПЕРАТИВНЫХ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ
И СЛЕДОВАТЕЛЯ ПРИ РАССЛЕДОВАНИИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ЭКСТРЕМИСТСКОГО ХАРАКТЕРА****А.Р. Баргаринов**

кандидат юридических наук

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В научной статье рассматриваются вопросы взаимодействия оперативных сотрудников и следователя на этапе досудебного производства при расследовании транснациональных преступлений экстремистского характера. Приводится, на наш взгляд, одно из наиболее обоснованных понятий взаимодействия, содержащихся в специальной литературе. Анализируются правовые основы производства досудебного расследования. Выделяются основные правовые и организационные формы взаимодействия. С учетом результатов деятельности в правоохранительных органах констатируется активное использование информационно-коммуникационных технологий экстремистскими организациями, противодействием которому выступает оперативная деятельность по поиску и получению первичной информации о фактах подготовки преступлений указанной категории. Резюмируются направления повышения эффективности организации межведомственного оперативно-следственного взаимодействия путем внедрения современных средств цифровизации, позволяющих интерпретировать фото-, видеокоммуникационные данные, анализировать большие массивы данных и прогнозировать стратегические решения, организации инициативного заинтересованного сотрудничества, основанного на понимании задач, определенных общей целью.

Одной из актуальных проблем организации деятельности должностных лиц и государственных органов, осуществляющих функции уголовного преследования, в частности оперативных сотрудников, исследователей, как правило, является сложность взаимодействия, важность которого обусловлена значимостью поставленных стратегических и тактических задач.

Уголовно-правовой опыт борьбы с транснациональными преступлениями экстремистского характера позволяет сделать вывод о том, что успешное выявление, раскрытие и расследование возможно только при паритетном взаимодействии межведомственных и внутриведомственных правоприменительных и правоохранительных органов на национальном и межгосударственном уровнях. Его задачи могут быть стратегическими, касающимися транснациональной преступной деятельности, в том числе экстремистского характера в целом, или тактическими, связанными с раскрытием и расследованием отдельных преступлений.

Ключевые слова: транснациональные преступления экстремистского характера, оперативные сотрудники, формы взаимодействия, следователь, досудебное расследование.

**ЭКСТРЕМИСТІК СИПАТТАҒЫ ТРАНСҰЛТТЫҚ ҚЫЛМЫСТАРДЫ ТЕРГЕУ КЕЗІНДЕ
ЖЕДЕЛ БӨЛІМШЕЛЕР ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ МЕН ТЕРГЕУШІНІҢ ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ****А.Р. Баргаринов**

заң ғылымдарының кандидаты

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Ғылыми мақалада экстремистік сипаттағы трансұлттық қылмыстарды тергеу кезінде жедел қызметкерлер мен тергеушінің сотқа дейінгі іс жүргізу кезеңіндегі өзара іс-қимыл мәселелері қарастырылады. Біздің ойымызша, арнайы әдебиеттерде кездесетін өзара әрекеттесудің ең негізделген ұғымдарының бірі келтірілген. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру жүргізудің құқықтық негіздері талданады. Өзара іс-қимылдың негізгі құқықтық және ұйымдастырушылық нысандары ерекшеленеді. Құқық қорғау органдарындағы қызметтің нәтижелерін ескере отырып, экстремистік ұйымдардың ақпараттық-коммуникациялық технологияларды белсенді пайдалануы айқындалады, оған қарсы іс-қимыл аталған санаттағы қылмыстарды дайындау фактілері туралы бастапқы ақпаратты іздеу және алу жөніндегі жедел қызмет болып табылады. Фото-, бейнекоммуникациялық деректерді түсіндіруге, ауқымды деректерді талдауға және стратегиялық шешімдерді болжауға, ортақ мақсатта айқындалған міндеттерді түсінуге негізделген бастамашыл мүдделі ынтымақтастықты ұйымдастыруға мүмкіндік беретін қазіргі заманауи цифрландыру құралдарын енгізу арқылы ведомствоаралық жедел-тергеу өзара іс-қимылын ұйымдастырудың тиімділігін арттыру бағыттары қорытындыланады.

Қылмыстық қудалау функцияларын жүзеге асыратын лауазымды адамдар мен мемлекеттік органдардың, атап айтқанда жедел қызметкерлердің, зерттеушілердің қызметін ұйымдастырудың өзекті мәселелерінің бірі, әдетте, өзара іс-қимылдың күрделілігі болып табылады, оның маңыздылығы қойылған стратегиялық және тактикалық міндеттердің маңыздылығына байланысты.

Экстремистік сипаттағы трансұлттық қылмыстармен күресудің қылмыстық-құқықтық тәжірибесі ұлттық және мемлекетаралық деңгейлерде ведомствоаралық және ведомствоішілік құқық қолдану және құқық қорғау органдарының тепе-тең өзара іс-қимылы кезінде ғана табысты анықтау, ашу және тергеу мүмкін болады деген қорытынды жасауға мүмкіндік береді. Оның міндеті трансұлттық қылмыстық іс-әрекетке қатысты стратегиялық,

оның ішінде экстремистік сипаттағы барлық немесе тактикалық, жекелеген құқық бұзушылықтарды шешуге және тергеуге байланысты болуы мүмкін.

Түйін сөздер: экстремистік сипаттағы трансұлттық қылмыстар, жедел қызметкерлер, өзара іс-қимыл нысандары, тергеуші, сотқа дейінгі тергеу.

THE INVESTIGATOR AND OPERATIONAL UNIT OFFICIALS INTERACTION IN THE INVESTIGATION OF TRANSNATIONAL CRIMES OF AN EXTREMIST NATURE

Bargarinov A.R.

Candidate of Juridical Sciences

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. The scientific article examines the issues of interaction between operational officials and the investigator at the stage of pre-trial proceedings in the investigation transnational crimes of an extremist nature. In our opinion, one of the most well-founded interaction concepts contained in the specialized literature is given. The legal basis of the pre-trial investigation is analyzed. The main legal and organizational forms of interaction are highlighted. Taking into account the results of activities in law enforcement agencies, the active use of information and communication technologies by extremist organizations is stated, the counteraction to which is the operational activity of searching for and obtaining primary information about the facts preparation of crimes of this category. The resumes direction of increasing efficiency in improving efficiency of the organization interdepartmental operational investigative interaction, through the introduction of modern means of digitalization, allowing to interpret photo and video communication data, analyze large amounts of data and predict strategic decisions, organizing proactive interested cooperation based on an understanding of the tasks defined by a common goal, are summarized.

One of the urgent problems of organizing the activities of officials and state bodies performing the functions of criminal prosecution, in particular, operational officers and investigators, as a rule, is the complexity of interaction, the importance of which is due to the significance of the strategic and tactical tasks set.

The criminal law experience in combating transnational crimes of an extremist nature allows us to conclude that successful detection, disclosure and investigation is possible only with the parity interaction of interdepartmental and intradepartmental law enforcement and law enforcement agencies, at the national and interstate levels. Its tasks may be strategic, related to transnational criminal activity, including extremist in general, or tactical, related to the disclosure and investigation of individual crimes.

Keywords: transnational crimes of an extremist nature, operational officers, forms of interaction, investigator, pre-trial investigation.

Введение

Взаимодействие О.С. Карпушкин определяет как единовременное (разовое) или достаточно продолжительное (длительное по времени) согласованное объединение сил, средств и методов органов внутренних дел и других правоохранительных органов для достижения задач выявления, быстрого и полного раскрытия преступлений, изобличения виновных и обеспечения правильного применения закона [1, с. 18].

Правовые основы взаимодействия определяются уголовно-процессуальным и иным законодательством, а основы его организации – ведомственными и межведомственными нормативно-правовыми актами [2, с. 11-12]. Кроме того, следует отметить, что в вопросах межгосударственного сотрудничества международные договоры, ратифицированные Республикой Казахстан, имеют приоритет перед ее законами.

Основная часть

Лицо, осуществляющее досудебное расследование, вправе привлечь к участию в следственных действиях других работников органа уголовного преследования (ч. 5 ст. 197 УПК РК). При этом в деятельности оперативных сотрудников и следователя по раскрытию и расследованию транснациональных преступлений экстремистского характера традиционно реализуются следующие основные правовые формы взаимодействия:

а) выявление органами дознания по своей инициативе преступления и лица, его совершившего, служащее поводом к началу досудебного расследования, и производство неотложных следственных действий;

б) осуществление оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий органами дознания по поручению следователя, уведомление его о полученных результатах, имеющих отношение к расследуемому им уголовному делу;

в) содействие органов дознания следователю при проведении следственных действий, осуществлении задержания подозреваемых, в обеспечении привода потерпевших, свидетелей, специалистов, уклоняющихся от явки к следователю, по его поручению;

г) осуществление органами дознания по поручению следователя негласных следственных действий и

необходимых розыскных мероприятий в соответствии с Законом Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» и приобщение их результатов к материалам уголовного дела.

Негласные следственные действия преимущественно производятся по поручению органа досудебного расследования уполномоченным подразделением правоохранительного или специального государственного органа с использованием форм и методов оперативно-розыскной деятельности (ч. 2 ст. 232 УПК РК, Закон РК «Об оперативно-розыскной деятельности») [3]. Любые материалы, в которых зафиксированы фактические данные о противоправных действиях, полученные с соблюдением требований законов Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности», «О контрразведывательной деятельности», являются документами и могут использоваться в уголовном процессе в качестве доказательств. (ст. 120 УПК РК).

К основным организационным формам взаимодействия относятся:

- разовое (ситуативное) привлечение следователем к помощи оперативных сотрудников при организации и проведении следственных действий;
- единовременное создание следственно-оперативной группы по расследованию транснациональных преступлений экстремистского характера или производство досудебного расследования специально действующей следственно-оперативной группой;
- совместное производство планирования раскрытия и расследования преступления, коллегиальный осмотр места происшествия, поиск лица, совершившего преступление, по горячим следам;
- информационный обмен, обеспечение эффективности результатов планирования мероприятий.

Эффективность выявления, раскрытия и расследования транснациональных преступлений экстремистского характера напрямую обусловлена возможностью получения упреждающей оперативно-розыскной информации, в том числе полученной из машинных носителей компьютерной информации, сети интернет и с использованием информационно-коммуникационных технологий. Результат расследования обеспечивается прежде всего взаимодействием должностных лиц и различных органов, осуществляющих функции уголовного преследования, при условии систематического и регулярного мониторинга различных источников информации, представляющей оперативный интерес. Соответственно, необходима отработанная, надежная модель приема, регистрации, фиксации и обмена информацией между субъектами взаимодействия, позволяющая реализовать «перекрестный» идентификационный анализ имеющейся информации.

Организация межведомственного взаимодействия на должном уровне необходима как на этапе оперативной разработки транснациональных преступных групп, имеющих мотивы совершения преступлений экстремистского характера, так и в процессе использования результатов оперативно-розыскной деятельности и последующего расследования уголовного дела. Как следствие, межведомственное взаимодействие имеет важное значение на стадии выявления и расследования транснациональных преступлений экстремистского характера.

На необходимость совершенствования механизма раскрытия и расследования транснациональных преступлений экстремистского характера автор обращал внимание в предыдущих исследованиях по данному вопросу. В частности, среди проблем организационно-правового характера в рассматриваемом сегменте преступлений отмечались недостатки информационного обеспечения и организации взаимодействия на межгосударственном уровне, а также использование специальных знаний [4, 135].

Заключение

Таким образом, эффективность досудебного производства транснациональных преступлений экстремистского характера во многом определяется грамотным и профессиональным сотрудничеством сотрудников оперативных подразделений и следователя на всех уровнях взаимодействия. При этом особое значение имеет инициативное сотрудничество, основанное на осознании общих целей, а не бюрократический формализм, ангажированный скрытой межведомственной конкуренцией. Практически целесообразна организация многоуровневой системы взаимодействия органов дознания и следственных аппаратов, включая создание специализированных, а также постоянно действующих следственно-оперативных групп по борьбе с рассматриваемым видом преступлений. На сегодняшний день в качестве обязательного элемента улучшения эффективности работы в условиях взаимодействия оперативно-следственных подразделений и ведомств рассматривается внедрение и использование современных средств цифровизации, позволяющих интерпретировать фото-, видеокоммуникационные данные, анализировать большие массивы данных и прогнозировать стратегические решения.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Карпушкин О.С. Взаимодействие органов внутренних дел и органов таможенной службы в расследовании преступлений: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2006. – 208 с.

2 Криминалистическое обеспечение деятельности криминальной милиции и органов предварительного рас-

следования / под ред. Аверьяновой Т.В. и Белкина Р.С. - М., 1997. – 398 с.

3 Об оперативно-розыскной деятельности: Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ (с изм. и доп. по сост. на 19.12.2020 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158 (дата обращения 11.10.2022).

4 Баргаринов А.Р. Транснациональные преступления экстремистского характера как объект криминалистического исследования // «Гылым - Наука». - 2022. - №3(74). – С. 133-137. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-74-3-133-137.

REFERENCES

1 Karpushkin O.S. Vzaimodejstvie organov vnutrennih del i organov tamozhennoj sluzhby v rassledovanii prestuplenij: dis. ... kand. jurid. nauk. - М., 2006. – 208 s.

2 Kriminalisticheskoe obespechenie deyatel'nosti kriminal'noj milicii i organov predvaritel'nogo rassledovaniya / pod red. Aver'yanovoj T.V. i Belkina R.S. - М., 1997. – 398 s.

3 Ob operativno-rozysknoj deyatel'nosti: Zakon Respubliki Kazahstan ot 15 sentyabrya 1994 goda № 154-ХІІІ (s izm. i dop. po sost. na 19.12.2020 g.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1003158 (data obrashcheniya 11.10.2022).

4 Bargarinov A.R. Transnacional'nye prestupleniya jekstremistskogo haraktera kak ob'ekt kriminalisticheskogo issledovaniya // «Gylym - Nauka». - 2022. -№3(74). P. 133-137. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-74-3-133-137.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Аслан Рамазанович Баргаринов - заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының жедел-іздістіру қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

Баргаринов Аслан Рамазанович - кандидат юридических наук, старший преподаватель кафедры оперативно-розыскной деятельности Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

Aslan Bargarinov - Candidate of Juridical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Investigative Activities of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev, Police Lieutenant Colonel. Abai Ave. 11. E-mail: pradik111777@mail.ru.

НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ СИСТЕМЫ ДОБРОПОРЯДОЧНОСТИ И АНТИКОРРУПЦИОННОЙ КУЛЬТУРЫ В ОБЩЕСТВЕ**Ф.Г. Галым**

кандидат юридических наук

Н.Т. Саханова

магистр юридических наук

Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева

Аннотация. В научной статье рассмотрены некоторые проблемы формирования системы добропорядочности и антикоррупционной культуры в казахстанском обществе. При этом особое внимание уделено проблеме профилактики, так называемой «бытовой» коррупции, а также роли организаций образования в формировании антикоррупционной культуры среди несовершеннолетних и молодежи, поскольку именно современные школьники и студенты являются будущим Казахстана. Кроме того, в научной статье раскрыты и рассмотрены негативные последствия для общества и государства в целом губительного влияния проявлений коррупции в системе образования, имеющей место быть на протяжении всего учебного процесса, включая промежуточные и итоговые аттестации обучающихся, подрывающей национальную безопасность страны. Также в научной статье рассмотрена уголовная ответственность педагогов и работников организаций образования, в частности вузов, за получение незаконного вознаграждения и другие правонарушения, связанные с проявлением коррупции. Авторами в целях повышения уровня образовательных услуг, предоставляемых организациями образования, независимо от типов и видов, реализующих образовательные программы в условиях построения «Нового Казахстана», в целях укрепления доверия к отечественному образованию и повышения его конкурентоспособности на мировом рынке образовательных услуг, в целях качественной подготовки в стенах отечественных организаций образования высококвалифицированных специалистов в различных сферах и отраслях, а также в целях формирования системы добропорядочности и антикоррупционной культуры в казахстанском обществе, предлагаются меры, направленные на ужесточение уголовной ответственности за коррупцию в сфере образования и внедрение общественного контроля за качеством образовательных услуг.

Ключевые слова: коррупция, профилактика, организации образования, молодежь, патриотизм, Новый Казахстан, общество, педагог, антикоррупционная культура, система добропорядочности.

ҚОҒАМДА ПАРАСАТТЫЛЫҚ ПЕН СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ МӘДЕНИЕТ ЖҮЙЕСІН ҚАЛЫПТАСТЫРУДЫҢ КЕЙБІР МӘСЕЛЕЛЕРІ**Ф.Г. Галым**

заң ғылымдарының кандидаты

Н.Т. Саханова

заң ғылымдарының магистрі

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты

Аңдатпа. Ғылыми мақалада қазақстандық қоғамда парасаттылық пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет жүйесін қалыптастырудың кейбір мәселелері қарастырылған. Бұл ретте, «тұрмыстық» сыбайлас жемқорлықтың алдын алу мәселесіне, сондай-ақ кәмелетке толмағандар мен жастар арасында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастырудағы білім беру ұйымдарының рөліне ерекше назар аударылды, өйткені дәл қазіргі оқушылар мен студенттер Қазақстанның болашағы болып табылады. Сонымен қатар, ғылыми мақалада еліміздің ұлттық қауіпсіздігіне нұқсан келтіретін білім алушылардың аралық және қорытынды аттестаттауын қоса алғанда, бүкіл оқу процесінде орын алатын білім беру жүйесіндегі сыбайлас жемқорлық көріністерінің деструктивті әсерінің қоғам мен тұтастай мемлекет үшін жағымсыз салдары ашылып, қаралды. Сондай-ақ, ғылыми мақалада білім беру ұйымдарының, атап айтқанда жоғары оқу орындарының педагогтары мен қызметкерлерінің заңсыз сыйақы алғаны және сыбайлас жемқорлықтың көрінуіне байланысты басқа да құқық бұзушылықтар үшін қылмыстық жауапкершілігі қарастырылған. Авторлармен «Жаңа Қазақстанды» құру жағдайында білім беру бағдарламаларын іске асыратын типтері мен түрлеріне карамастан, білім беру ұйымдары ұсынатын білім беру қызметтерінің деңгейін, отандық білімге деген сенімді нығайту және оның әлемдік білім беру қызметтері нарығында бәсекеге қабілеттілігін арттыру мақсатында, отандық білім беру ұйымдарының қабырғаларында әртүрлі салаларда жоғары білікті мамандарды сапалы даярлау үшін жүйелер мен салалар, сондай-ақ қазақстандық қоғамда парасаттылық пен сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет жүйесін қалыптастыру мақсатында білім беру саласындағы сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілікті қатаңдатуға және білім беру қызметтерінің сапасына қоғамдық бақылауды енгізуге бағытталған шаралар ұсынылады.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, алдын алу, білім беру ұйымдары, жастар, патриотизм, Жаңа Қазақстан, қоғам, мұғалім, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, тұтастық жүйесі.

SOME PROBLEMS OF FORMATION OF A SYSTEM OF INTEGRITY AND
ANTI-CORRUPTION CULTURE IN SOCIETY

Galym F.G.

Candidate of Juridical Sciences

Sakhanova N.T.

master in Law

Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev

Annotation. The scientific article discusses some of the problems of the formation of a system of integrity and anti-corruption culture in Kazakhstani society. At the same time, special attention is paid to the problem of prevention of so-called «domestic» corruption, as well as the role of educational organizations in the formation of an anti-corruption culture among minors and youth, since it is modern schoolchildren and students who are the future of Kazakhstan. In addition, the scientific article reveals and discusses the negative consequences for society and the state as a whole of the detrimental impact of manifestations of corruption in the education system that takes place throughout the entire educational process, including intermediate and final assessments of students, which undermines the national security of the country. Also, the scientific article considers the criminal liability of teachers and employees of educational organizations, in particular universities, for receiving illegal remuneration and other offenses related to the manifestation of corruption. The authors, in order to increase the level of educational services provided by educational organizations, regardless of the types and types that implement educational programs in the conditions of building the «New Kazakhstan», in order to strengthen confidence in domestic education and increase its competitiveness in the world market of educational services, in order to improve quality training within the walls of domestic educational organizations of highly qualified specialists in various fields and industries, as well as in order to form a system of integrity and anti-corruption culture in Kazakhstani society, measures are proposed aimed at toughening criminal liability for corruption in the field of education and introducing public control over the quality of educational services.

Keywords: corruption, prevention, educational organizations, youth, patriotism, New Kazakhstan, society, teacher, anti-corruption culture, integrity system.

Введение

На сегодняшний день в Казахстане делается все для того, чтобы в национальное антикоррупционное движение, помимо госслужащих, было вовлечено все население страны, включая школьников и учителей, студентов и преподавателей, крупных бизнесменов и индивидуальных предпринимателей, гражданских активистов и волонтеров и т.д. В целях формирования антикоррупционной культуры в обществе уделяется большое внимание вопросам продвижения идеологии добропорядочности и «нулевой терпимости» к коррупции, а также повышению эффективности антикоррупционного образования. Так, в вузах в образовательных программах появилась учебная дисциплина «Основы антикоррупционной культуры», а некоторые высшие учебные заведения, имеющие высокие антикоррупционные стандарты, вошли в Лигу академической честности [1]. В этом контексте следует отметить, что все чаще слышно о проявлениях коррупции в системе образования. Вместе с тем именно организации образования – школы, лицеи, гимназии, колледжи и вузы являются той средой, где молодые казахстанцы могут научиться как хорошему, так и, к сожалению, плохому. Учащийся на примере внутренних традиций и микроклимата учебного заведения может воспитать в себе как «нулевую терпимость» к коррупции, так и смириться с фактом наличия «бытовой» коррупции. В худшем случае учащийся и вовсе может быть втянут в коррупционные схемы и ситуации.

В этой связи, учитывая, что современные школьники и студенты являются будущим Казахстана, настало время для принятия более жестких мер, направленных на искоренение любых проявлений коррупции в стенах организаций образования.

Основная часть

01 сентября 2022 года в своем Послании народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» Президент страны К.-Ж.К. Токаев в числе наиболее важных проблем, требующих решения, выделил вопрос состояния системы образования, которая играет решающую роль в повышении потенциала нации [2]. Годом ранее, 01 сентября 2021 года, Глава государства поставил перед профильным министерством задачу обеспечить повышение качества высшего образования, сделав акцент на том, что вузы обязаны нести ответственность за должную подготовку кадров [3]. При этом общеизвестным является тот факт, что уровень грамотности населения, качество образовательных услуг, предоставляемых отечественными организациями образования, оказывают непосредственное влияние как на уровень экономики и благосостояния страны, так и на состояние защищенности национальных интересов от реальных и потенциальных угроз, обеспечивающее динамическое развитие человека и гражданина, общества и государства.

Анализ студенческих публикаций, бесед и комментариев на страницах социальных сетей и раз-

личных онлайн-сервисов, находящихся в открытом доступе в Сети Интернет, позволяет сделать вывод, что, по мнению студентов, главной проблемой отечественного образования является прежде всего коррупция. Возможно, по этой причине молодежное крыло партии «AMANAT» с привлечением независимых наблюдателей из числа общественных деятелей, а также представителей проектных офисов «Адалдық Алаңы», в рамках ежегодной акции «Taza sessiya» в период с 28 по 31 марта 2022 года провело анкетирование и опрос более 20 тысяч студентов по всей стране. В ходе акции было отмечено, что «в регионах университеты и колледжи просто пропитаны коррупцией. Это для студентов и для преподавателей – обычная практика. «Не хочешь сидеть на паре? Принеси плитку шоколада и иди!». И самое печальное, что студенты этому только рады». Акции «Taza sessiya» проводились и ранее, например, в 2020 году в опросе приняли участие 20710 человек, из них 63,3% студенты 2 курса и старше (46,5% – женщины, 53,4% – мужчины). По результатам установлено, что чаще всего с коррупцией сталкивались при сдаче экзаменов и зачетов (23,8% участников акции). Тогда же были выявлены «средние размеры взяток», так, за 400 тысяч тенге студентам предлагали перевестись с платной формы обучения на бюджетную, за 260 тысяч – поступить на военную кафедру, защитить дипломную работу на «отлично» – 150 тысяч, а сдать сессию «автоматом» – 22 тысячи тенге [4].

Подобная порочная практика недобросовестных педагогов и работников организаций образования ни для кого не является секретом и давно переросла в системное «печатание дипломов» за деньги, где профессорско-преподавательский состав за деньги выставляет хорошие оценки студентам, абсолютно не посещающим занятия, а администрация и антикоррупционные комплаенс-службы некоторых организаций образования благополучно «стараятся» этого не замечать, несмотря на прямые свои обязанности по профилактике коррупции.

Практика показывает, что современные формы и методы профилактики коррупции в организациях образования, к сожалению, не демонстрируют какой-либо эффективности, в противном случае Глава государства не поднимал бы эту проблему в республиканском масштабе. Так, 27 мая 2020 года, выступая на третьем заседании Национального совета общественного доверия, К.-Ж.К. Токаев отметил, что Казахстан серьезно отстает от развитых стран по результатам международной оценки уровня знаний учащихся. В этой связи в целях повышения качества образования Глава государства дал поручение ужесточить требования к вузам, поскольку «контрастам, выдающим псевдодипломы, не место в системе казахстанского образования» [5].

Здесь возникает вопрос, что является наибольшей проблемой для государства? То, что ежегодно выпускаются студенты колледжей и вузов, не имеющие необходимых знаний и навыков, но, имеющие на руках «псевдодипломы», или то, что данные выпускники, с большой долей вероятности, займут ответственные должности в различных сферах и отраслях экономики и государственного управления, например, в здравоохранении, в образовании, в различных государственных, правоохранительных и специальных органах, и т. д.?

Кроме того, уровень образования некоторых выпускников не позволяет им быть востребованным на рынке труда, в т. ч. в сферах высоких технологий, машиностроения и инженерии. К примеру, согласно результатам исследования, проведенного международной компанией в сфере управленческого консалтинга «Hay Group – Korn Ferry», к 2030 году мировая экономика ощутит нехватку квалифицированных кадров. Так, по прогнозам экспертов, дефицит специалистов в мире составит 85,2 миллиона человек, в связи с этим глобальная экономика потеряет порядка \$8,5 триллионов прибыли. Не обошли в исследовании стороной и Казахстан, отметив, что уже сегодня чувствуется определенный кадровый дефицит по ряду специальностей. Вместе с тем, по официальным данным 2022 года, в стране имеется 451,3 тысячи безработных [6].

Таким образом, от уровня образования казахстанского населения и качества образовательных услуг напрямую зависят состояние защищенности жизни, здоровья, прав, свобод и благополучия граждан; целостность общества и его стабильность; устойчивость развития экономики и экономическая независимость страны; состояние экологии и окружающей среды; состояние защищенности государства, основ конституционного строя и территориальной целостности и мн. др.

Закон Республики Казахстан «О противодействии коррупции» определяет коррупцию как незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ [7]. В свою очередь такое коррупционное преступление, как получение взятки, предусмотрено статьей

366 УК РК, выражается в получении лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, или лицом, занимающим ответственную государственную должность, либо должностным лицом, а равно должностным лицом иностранного государства или международной организации лично или через посредника взятки в виде денег, ценных бумаг, иного имущества, права на имущество или выгод имущественного характера для себя или других лиц за действия (бездействие) в пользу взяткодателя или представляемых им лиц, если такие действия (бездействие) входят в служебные полномочия этого лица, либо оно в силу должностного положения может способствовать таким действиям (бездействию), а равно за общее покровительство или попустительство [8]. Исходя из содержания диспозиции, следует, что субъектами получения взятки могут являться только лица, уполномоченные на выполнение государственных функций; лица, приравненные к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций; лица, занимающие ответственную государственную должность; должностные лица; а также должностные лица иностранного государства или международной организации.

Данный факт означает то, что несмотря на существующую проблему «бытовой» коррупции, и в частности коррупции в системе образования, где некоторые нерадивые педагоги, преследуя корыстные цели, «продают» оценки, зачеты, дипломные и курсовые работы, тем самым сознательно способствуя выпуску псевдоспециалистов, что, в свою очередь, создает реальную угрозу национальной безопасности страны, законодатель рассматривает подобное негативное явление не как коррупцию и получение взятки, а как незаконное вознаграждение, являющееся уголовным проступком и влекущее наказание в виде штрафа в размере до восьмидесяти МРП либо исправительных работ в том же размере, либо привлечения к общественным работам на срок до восьмидесяти часов, либо ареста на срок до двадцати суток.

Так, например, гражданка К., будучи студенткой высшего учебного заведения, в марте 2017 года обратилась к гражданке А. за помощью в написании дипломной работы. Гражданка А. осуществляла преподавательскую деятельность в учебном заведении и согласилась на предложение К., договорившись о вознаграждении в размере 100 000 тенге. В ходе проведения оперативно-розыскных мероприятий, после получения требуемой суммы, А. была задержана сотрудниками УБОП ДП. В ходе главного судебного разбирательства А. свою вину по предъявленному ей обвинению не признала. Однако, приговором суда А. признана виновной в совершении уголовного правонарушения, предусмотренного ч. 1 ст. 247 УК РК «Получение незаконного вознаграждения» и ей было назначено наказание в виде штрафа в размере 30 МРП [9]. Здесь возникает вопрос, если педагог получила от студента в качестве незаконного материального вознаграждения 100 000 тенге за написание от имени студента дипломной работы, входит ли в круг обязанностей преподавателя вуза самостоятельное написание дипломных и курсовых работ? Поскольку объективная сторона данного уголовного правонарушения выражается именно в незаконном получении работником, не выполняющим управленческие функции, материального вознаграждения, льгот или услуг имущественного характера за выполнение работы или оказание услуги, входящих в круг его обязанностей. Вместе с тем, в соответствии с Нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 24 января 2020 года № 3 «О некоторых вопросах применения судами законодательства по делам об уголовных правонарушениях в сфере экономической деятельности», субъектом уголовного правонарушения, предусмотренного статьей 247 УК РК, является работник государственного органа либо государственной организации, не являющийся лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, или приравненным к нему лицом, а равно работник негосударственной организации, не выполняющий управленческие функции. Судам в каждом случае надлежит выяснять, входило ли в круг его обязанностей выполнение работы или оказание услуги, за которые получено незаконное вознаграждение [10].

Таким образом, в целях повышения уровня образовательных услуг, предоставляемых организациями образования, независимо от типов и видов, реализующих образовательные программы, в условиях построения «Нового Казахстана», в целях укрепления доверия к отечественному образованию и повышения его конкурентоспособности на мировом рынке образовательных услуг, а также в целях качественной подготовки в стенах отечественных организаций образования высококвалифицированных специалистов в различных сферах и отраслях, требуется предпринять некоторые меры, направленные на ужесточение уголовной ответственности за коррупцию в сфере образования и внедрение общественного контроля за качеством образовательных услуг.

Так, например, диспозиция статьи 247 УК РК «Получение незаконного вознаграждения», а именно, «незаконное получение работником негосударственной организации, не выполняющим управленческие функции, материального вознаграждения, льгот или услуг имущественного характера за выполнение работы или оказание услуги, входящих в круг его обязанностей», не отражает в полной мере всей

общественной опасности в сфере образовательных услуг, хотя, ни для кого не секрет, что «штампование» аттестатов и дипломов, а также массовый выпуск неквалифицированных обладателей этих документов об окончании обучения, причиняет весьма существенный вред обществу, национальной безопасности и экономике страны. В этой связи полагаем, что необходимо ужесточить уголовную ответственность за коррупцию в организациях образования, предусмотрев действия педагогов и работников организаций образования, направленные на получение денег, ценных бумаг, иного имущества, права на имущество или выгод имущественного характера для себя или других лиц за действия (бездействие) в пользу взяткодателя или представляемых им лиц, если такие действия (бездействие) входят в служебные полномочия этого лица, либо оно в силу должностного положения может способствовать таким действиям (бездействию), а равно за общее покровительство или попустительство. Для этого следует приравнять педагогов и работников организаций образования к должностным лицам, дополнив ст. 3 УК РК пунктом 26-2), изложив ее в следующей редакции: «26-2) лицо, приравненное к должностным лицам, – лицо, осуществляющее профессиональную деятельность педагога по обучению и воспитанию обучающихся и (или) воспитанников, методическому сопровождению или организации образовательной деятельности; работники организаций образования, занимающие должность не ниже руководителя самостоятельного структурного подразделения в указанных организациях». А также внести дополнения в часть 1 статьи 366 УК РК «Получение взятки», изложив ее в следующей редакции: «Получение лицом, уполномоченным на выполнение государственных функций, либо приравненным к нему лицом, или лицом, занимающим ответственную государственную должность, либо должностным лицом, либо приравненным к нему лицом, а равно должностным лицом иностранного государства или международной организации лично или через посредника взятки в виде денег, ценных бумаг, иного имущества, права на имущество или выгод имущественного характера для себя или других лиц за действия (бездействие) в пользу взяткодателя или представляемых им лиц, если такие действия (бездействие) входят в служебные полномочия этого лица, либо оно в силу должностного положения может способствовать таким действиям (бездействию), а равно за общее покровительство или попустительство – наказывается штрафом в размере от двадцатикратной до пятидесятикратной суммы взятки либо лишением свободы на срок до пяти лет, с конфискацией имущества, с пожизненным лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью».

Заключение

Таким образом, учитывая, что формирование системы добропорядочности и антикоррупционной культуры в обществе необходимо начинать именно с организаций образования, а также, что коррупция в системе образования создает реальную угрозу национальной безопасности страны, следует признать нецелесообразность применения норм статьи 247 УК РК в случаях незаконного получения педагогами и работниками организаций образования лично или через посредника денег, ценных бумаг, иного имущества для себя или других лиц за действия (бездействие) в пользу обучающегося или представляемых им лиц, за общее незаконное покровительство. Уверены, что ужесточение уголовной ответственности за коррупцию в сфере образования и внедрение общественного контроля за качеством образовательных услуг позволит большинству отечественных вузов стать по-настоящему конкурентоспособными и войти в число лучших университетов мира.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан: Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802#z543> (дата обращения 25 января 2023 года).

2 Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество: Послание Главы государства К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана. 2022 // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (дата обращения 12 января 2023 года).

3 Единство народа и системные реформы – прочная основа процветания страны: Послание Главы государства К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана. 2021 // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (дата обращения 12 января 2023 года).

4 Молодежное крыло «AMANAT» проверило вузы Казахстана на наличие коррупции. 01 апреля 2022 г. // <https://kazpravda.kz/n/molodezhnoe-krylo-amanat-proverilo-vuzy-kazahstana-na-nalichie-korrupsii/> (дата обращения 22 января 2023 года).

5 Выступление Главы государства К.-Ж.К. Токаева на третьем заседании Национального совета общественного доверия // https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-ktokaeva-na-tretem-zasedanii-nacionalnogo-soveta-obshchestvennogo-doveriya (дата обращения 30 января 2023 года).

6 Бейсембаев С. Кадровый голод во время безработицы: почему Казахстан нуждается в зарубежных специалистах. 18 апреля 2022 г. // <https://liter.kz/kazakhstanskii-biznes-nuzhdaetsia-v-zarubezhnykh-spetsialistakh-1649764528/> (дата обращения: 30 января 2023 года).

7 О противодействии коррупции: Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410> (дата обращения 30 января 2023 года).

8 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V ЗРК // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (дата обращения 30 января 2023 года).

9 Осуждена судом за получение незаконного вознаграждения // <https://zhmb.sud.kz/rus/news/osuzhdena-sudom-za-polucheniye-nezakonnogo-voznagrashdeniya> (дата обращения 30 января 2023 года).

10 О некоторых вопросах применения судами законодательства по делам об уголовных правонарушениях в сфере экономической деятельности: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 24 января 2020 года № 3 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000003S> (дата обращения 30 января 2023 года).

REFERENCES

1 On approval of the Concept of anti-corruption policy of the Republic of Kazakhstan for 2022-2026 and amendments to some decrees of the President of the Republic of Kazakhstan. Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated February 2, 2022 No. 802 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802#z543> (Accessed January 25, 2023).

2 Message from the Head of State K.-J. K. Tokayev to the people of Kazakhstan «A Just State. United nation. Prosperous society» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-181130> (accessed January 12, 2023).

3 Message from the Head of State K.-J. K. Tokayev to the people of Kazakhstan «The unity of the people and systemic reforms are a solid foundation for the country's prosperity» // <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048> (accessed January 12, 2023).

4 The youth wing of «AMANAT» checked the universities of Kazakhstan for the presence of corruption. April 01, 2022 // <https://kazpravda.kz/n/molodezhnoe-krylo-amanat-proverilo-vuzy-kazahstana-na-nalichie-korrupsii/> (Accessed January 22, 2023).

5 Speech by the Head of State K.-J. K. Tokayev at the third meeting of the National Council of Public Trust. 2020. // https://www.akorda.kz/ru/speeches/internal_political_affairs/in_speeches_and_addresses/vystuplenie-glavy-gosudarstva-ktokaeva-na-tret'em-zasedanii-nacionalnogo-soveta-obshchestvennogo-doveriya (accessed January 30, 2023).

6 Beisembaev S. Personnel shortage during unemployment: why Kazakhstan needs foreign specialists. April 18, 2022 // <https://liter.kz/kazakhstanskii-biznes-nuzhdaetsia-v-zarubezhnykh-spetsialistakh-1649764528/> (Accessed January 30, 2023).

7 On combating corruption: Law of the Republic of Kazakhstan dated November 18, 2015 No. 410-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1500000410> (Accessed January 30, 2023).

8 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 No. 226-V ZRK // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226> (Accessed January 30, 2023).

9 Convicted by the court for receiving illegal remuneration // <https://zhmb.sud.kz/rus/news/osuzhdena-sudom-za-polucheniye-nezakonnogo-voznagrashdeniya> (accessed January 30, 2023).

10. About some questions of application by courts of the legislation on cases of criminal offenses in the sphere of economic activity: Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated January 24, 2020 No. 3 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P200000003S> (accessed January 30, 2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Фаиз Галымович Галым – заң ғылымдарының кандидаты, Қазақстан Республикасы ПІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының профессоры. Ақтөбе қ., Ағайынды Жұбановтар қ., 269-34. E-mail: galym-faiz@mail.ru.

Нелли Талапқызы Саханова – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, полиция полковнигі. Ақтөбе қ., Бөгенбай батыр қ., 133Б-101. E-mail: nelli_uralsk@mail.ru.

Галым Фаиз Галымович – кандидат юридических наук, профессор кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева. г. Актөбе, ул. Братьев Жубановых, 269-34. E-mail: galym-faiz@mail.ru.

Саханова Нелли Талаповна – магистр юридических наук, начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букембаева, полковник полиции. г. Актөбе, ул. Бөгенбай батыра, 133Б-101. E-mail: nelli_uralsk@mail.ru.

Faiz Galym – Candidate of Juridical Sciences, Professor of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev. Aktobe, Brothers Zhubanov str., 269-34. E-mail: galym-faiz@mail.ru.

Nelli Sakhanova – master in Law, Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, Police Colonel. Aktobe, st. Bogenbay Batyr, 133B-101. E-mail: nelli_uralsk@mail.ru.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ КӘСІПКЕРЛІК ҚЫЗМЕТТІҢ
КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ МӘРТЕБЕСІ ЖӘНЕ ЕРКІНДІГІ:
ҚАМТАМАСЫЗ ЕТУ МЕН ҚОРҒАУДЫҢ КЕЙБІР ҚЫРЛАРЫ**

И.С. Ильясова

құқық магистрі

Н. Асқарбекқызы

заң ғылымдарының кандидаты

Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты, Қазақстан Республикасы

Аңдатпа. Зерттеу барысында жалпы мәселе (ұлттық заңнама, оның ішінде Конституция нормаларын) белгіленді, негізгі мәселе (салалық заңдар аясында) анықталды, сонымен бірге тиісті уәкілетті мемлекеттік орган мен бизнес омбудсмен қызметін қысқа талдау нәтижесінде арнайы мәселелер айқындалды. Осыған орай бірнеше кәсіпкерлік еркіндікті қамтамасыз ету және оны қорғау бойынша ұсыныстар (кешенді, институционалды тетіктермен) жасалды.

Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесі және еркіндігі: қамтамасыз ету мен қорғаудың кейбір қырларын зерделеу арқылы аталмыш мәселе бойынша жалпы, негізгі және арнайы мәселелерді анықтауға тырысу жасалды. Бұл ретте жалпы мәселелер ретінде Конституция мен салалық заңдардағы құқықтық негіздер мен тетіктер сараланып нақты көрсетілді. Кәсіпкерлік еркіндікті іске асыруға кедергі келтіретін жағымсыз құбылыстар мен іс-әрекеттер жүйесі айқындалып, олардың алдын алуы үшін тиісті ұсыныстар берілді. Бұл зерттеу тақырыбының арнайы мәселесі ретінде кәсіпкерлік еркіндікті қамтамасыз ететін уәкілетті, құқық қорғау мен сот органдарының қызметіне қатысты кейбір нақты ұсыныстар жасалды. Ол өз кезегінде сол бағыттағы мәселелерді кешенді түрде шешу тетіктерді жасақтауға мүмкіндік береді. Кәсіпкерлік қызметті құқықтық реттеуді қоса алғанда, Қазақстан Республикасында шаруашылық қызмет бостандығын жүзеге асырудың конституциялық негіздеріне байланысты маңызды мәселелер қаралды, Қазақстанда кәсіпкерлік қызметті жүзеге асыруға конституциялық құқықтың орнына баса назар аударылды. Кәсіпкердің құқықтық мәртебесінен басқа, кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырудың ұйымдық-құқықтық нысандары, кәсіпкерлердің меншік құқығын қорғау тәсілдері, сондай-ақ жеке қаралатын кәсіпкерлік қызмет бостандығын шектеу себептері зерттеледі.

Түйін сөздер: кәсіпкерлік қызмет, конституция, құқықтық мәртебе, кәсіпкерлік еркіндік, Азаматтық кодекс, Кәсіпкерлік кодекс, конституциялық сот, адам құқықтары бойынша уәкіл, рейдерлік, көлеңкелі экономика, жосықсыз бәсекелестік, банкроттық, бизнес омбудсмен.

**КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ СТАТУС И СВОБОДА ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ
ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН:
НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ И ЗАЩИТЫ**

Ильясова И.С.

магистр права

Асқарбекқызы Н.

кандидат юридических наук

Международный Таразский инновационный институт им. Ш. Муртазы, Республика Казахстан

Аннотация. В ходе исследования был определен общий вопрос (национальное законодательство, в том числе нормы Конституции), определен основной вопрос (в рамках отраслевого законодательства), а также определены специальные вопросы в результате краткого анализа деятельности соответствующего уполномоченного государственного органа и бизнес-омбудсмана. В этой связи выработаны предложения (комплексными, институциональными механизмами) по обеспечению и защите нескольких предпринимательских свобод.

Конституционно-правовой статус и свобода предпринимательской деятельности в Республике Казахстан: путем изучения некоторых аспектов обеспечения и защиты была предпринята попытка выявить общие, основные и специальные вопросы по данному вопросу. При этом в качестве общих вопросов четко обозначены правовые основы и механизмы в Конституции и отраслевом законодательстве. Выявлена система негативных явлений и действий, препятствующих реализации предпринимательской свободы, даны соответствующие рекомендации по их предотвращению. В качестве особого вопроса темы данного исследования были выдвинуты некоторые конкретные предложения по деятельности уполномоченных, правоохранительных и судебных органов, обеспечивающих свободу предпринимательства. Это, в свою очередь, позволит разработать механизмы комплексного решения проблем в данном направлении. Рассмотрены важные вопросы, связанные с конституционными основами осуществления свободы хозяйственной деятельности в Республике Казахстан, включая правовое регулирование предпринимательской деятельности, акцент сделан на месте конституционного права на осуществление предпринимательской деятельности в Казахстане. Кроме правового статуса предпринимателя изучаются организационно-правовые формы осуществления предпринимательской деятельности, способы защиты прав собственности предпринимателей, а также причины ограничения свободы предпринимательской деятельности, рассматриваемой отдельно.

Ключевые слова: предпринимательская деятельность, Конституция, правовой статус, предпринимательская свобода, Гражданский кодекс, Предпринимательский кодекс, Конституционный суд, уполномоченный по правам человека, рейдерство, теневая экономика, недобросовестная конкуренция, банкротство, бизнес омбудсмен.

CONSTITUTIONAL AND LEGAL STATUS AND FREEDOM OF ENTREPRENEURIAL ACTIVITY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN: SOME ASPECTS OF ENSURING AND PROTECTING

Ilyasova I.S.

master in Law

Askarbekkyzy N.

Candidate of Juridical Sciences

Sh. Murtaza International Taraz Innovation Institute, Republic of Kazakhstan

Annotation. During the study, a general issue (national legislation, including the norms of the Constitution) was identified, the main issue (within the framework of sectoral laws) was identified, as well as special issues were identified as a result of a brief analysis of the activities of the relevant authorized state body and the business ombudsman. In this regard, several proposals for ensuring and protecting entrepreneurial freedom (with integrated, institutional mechanisms) have been developed.

Constitutional and legal status and freedom of entrepreneurial activity in the Republic of Kazakhstan: an attempt was made to identify general, basic and special issues on this issue by studying some aspects of ensuring and protecting. At the same time, the legal framework and mechanisms in the Constitution and sectoral laws were differentiated and clearly outlined as general issues. A system of negative phenomena and actions that impede the implementation of entrepreneurial freedom was identified and appropriate recommendations were given to prevent them. As a special issue of this research topic, some specific recommendations have been made regarding the activities of authorized, law enforcement and judicial bodies that ensure entrepreneurial freedom. This, in turn, will allow us to develop mechanisms for a comprehensive solution of problems in this direction. Important issues related to constitutional issues related to the development of their business activities in the Republic of Kazakhstan, including the right regulation of entrepreneurial activity, the emphasis was placed on the place of constitutional law on the development of entrepreneurial activity in the Republic of Kazakhstan. In addition, the law status of the entrepreneur determines the organizational and legal forms of entrepreneurial activity, the protection of the rights of entrepreneurs, as well as the issues of their entrepreneurial activity, considered separately.

Keywords: entrepreneurial activity, constitution, legal status, entrepreneurial freedom, civil code, entrepreneurial code, Constitutional Court, Commissioner for Human Rights, Raider, Shadow Economy, unfair competition, bankruptcy, business ombudsman.

Кіріспе

Зерттеу тақырыбының өзектілігін айтар болсақ, кәсіпкерлік еркіндік көптеген елдің, оның ішінде Қазақстан Республикасының Конституциясында кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесі бекітіліп, кәсіпкерлік еркіндік мойындалып танылғанымен, алайда оны іске асыру, қамтамасыз ету, бақылау жағдайы толықтай жүргізілмей келеді. Себебі, біріншіден, елдегі ішкі жалпы өнім бойынша шағын кәсіпкерлік субъектілерінің, оның ішінде сол микрокәсіпкерлік субъектілерінің үлесі аз (үкіметтің ресми мәліметіне сүйенсек 20% шамасында). Яғни кәсіпкерліктің осы деңгейі көтерілмей тұр десек болады; екіншіден, кәсіпкерлік еркіндікке нұқсан келтіретін түрлі жағым құбылыстардың (яғни көлеңкелі экономика, адал бәсекелестік қағидатының сақталмауы, жосықсыз бәсекелестіктің айқын көріністерінің болуы, елде кәсіпкерлік қызметті заңды тексеруден бөлек заңсыз тексеру үрдісі бар, рейдерлік қылмыстардың аз ашылуы, сыбайлас жемқорлық және т.б.) ықпалын түсіру қажеттілігі өзекті мәселе болып келеді; үшіншіден, уәкілетті, құқық қорғау, сот органдары жүйесінде кәсіпкерлікті қорғау жағдайы көңілді көншітпейді деуге тура келеді.

Әдістер мен материалдар

Аталған мақала тақырыбын зерттеу мақсатын қайталап айтар болсақ, кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесін, еркіндігін қамтамасыз ету мен қорғаудың кейбір қырларын саралау арқылы жалпы, негізгі және арнайы мәселелерін анықтау және олардың шешу тетіктерін ұсыну болып табылады. Бұл мақсатқа жету үшін мына міндеттерді жүзеге асыру көзделеді. Мақала жазу бастамасын оның атауындағы түйін сөздерді белгілеп алып, саралаудан бастауды жөн көреміз. Өйткені: біріншіден, ол түйін сөздер өз кезегінде зерттеу объектісін анықтап береді; екіншіден, олар мақаланы зерттеу пәнін де айқындап береді; үшіншіден, мақаланы жазу стилі мен тәсілдерін де көрсетуге мүмкіндік береді. Демек, бастапқы зерделеуді түйін сөздерді анықтап белгілеп алып жасайық. Негізгі түйін сөздер – «конституциялық-құқықтық мәртебе» және «кәсіпкерлік еркіндік» деген ұғымдық тіркестер. Зерттеу барысында жалпы ғылым салаларында қолданылатын жалпы және жеке зерттеу әдістері мен тәсілдерін, оның ішінде анализ (талдау), синтез, салыстырмалы-құқықтық талдау, формальды-құқықтық әдіс, статистикалық талдау қолданылады. Осы зерттеудің материалдары

ретінде тек қана қажетті материалдар іріктеліп алынды.

Талқылау

Енді осы тұста Қазақстан Республикасындағы кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесі және еркіндігі жайлы зерделеген кейбір ғылыми зерттеу жұмыстарына талдау жасауды жөн көреміз.

Көршілес ресейлік сарапшы Д.А. Сальникова «Ресей Федерациясы мен Қазақстандағы кәсіпкерлік қызмет еркіндігін соттан тыс қорғау саласында бизнес-омбудсмендердің қатысуын конституциялық-құқықтық реттеу» атты мақаласында аталған тақырып бойынша салыстырмалы-құқықтық талдау жасай келе, «Ресейде де және Қазақстанда да бизнес-омбудсмендер өте жиі түрде кәсіпкерлердің мынадай мәселелерімен кезігеді: мемлекеттік, сот және құқық қорғау органдарында сыбайлас жемқорлық, жоғары салық, кәсіпкерлер болған тұлғалардың құқықтық сауатсыздығы, әкімшілік кедергілер, бизнес саласына қысымшылық бар. Екі елде бұл мәселелер бизнес-омбудсмендердің араласуымен шешіліп жатады, алайда барлық уақытта сәтті бола бермейді» [1, б. 82] деп тұжырымды пікірін білдірген. Бұл ресей сарапшысының тұжырымы пікірімен келісуге болады. Расында оның атап өткен мәселелері екі елде де әлі кездеседі. Аталған мәселелердің әрқайсысы күрделі мәселе десек те болады. Олардың алдын алу мәселесі әлі де толыққанды жолға қойылмағандығы анық көрініп тұр. Дегенмен ерекше айтар жайт, жақында елімізде өткізілген референдумда сол Конституцияға маңызды өзгертулер мен толықтырулар енгізуге ұсынылған жоба нормалары үмітімізді ақтайды деп сенеміз. Себебі, біріншіден, аталмыш жобаға сүйенер болсақ, тікелей Конституциялық сотты құруға қатысты норманы енгізу көзделген. Бұл Конституциядағы нормаларды, оның ішінде кәсіпкерлік қызмет бойынша бұзылған конституциялық құқықтарды қалпына келтіруге құқықтық негізді береді. Бір жағынан сол конституциялық құқықтарды өрескел бұзған субъектілерді конституциялық-құқықтық әрі тиісті құқықтық бұзушылыққа тартуға құқықтық тетік болып табылады; ал екіншіден, Негізгі Заңға 83-1-бабын [2] толықтыру дұрыс құқықтық шешім болды. Өйткені Ата Заңға «Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкіл» деген конституциялық институтты енгізу үлкен бір маңызды құқықтық қадам болды деп санаймыз. Оның сол конституциялық-құқықтық мәртебесі тікелей Конституциялық заңда белгіленетін болды. Әдетте ол Конституциялық заң Конституцияда белгіленген конституциялық институтқа қатысты қабылданады. Ондай Конституциялық заң «Құқықтық актілер туралы» атты тиісті Заңына сәйкес Конституциядан бөлек, сол Конституцияның өзіне толықтырулар мен өзгертулерді енгізу туралы заңнан кейінгі орында тұрады. Демек, ол өз кезегінде еліміздегі жалпы 19 кодекстен және өзге заңдардан жоғары заңдық күшке ие дегіміз келеді; үшіншіден, елдегі адам құқықтарын қорғау, оның ішінде сол адам құқықтары бойынша ұлттық баяндаманы қорғау міндетінің жауапкершілігі арта түседі деп есептейміз. Сол себептен де адам құқықтары мен бостандықтарына, соның ішінде кәсіпкерлік қызмет бойынша сол кәсіпкерлік субъектілері мен тұтынушылардың, сонымен бірге мемлекет мүдделері тиісті түрде қорғалады деп ойлаймыз. Бір жағынан алып қарағанда, осы конституцияға енгізілетін маңызды өзгертулер еліміздегі жеке кәсіпкерлік пен мемлекеттік кәсіпкерліктің өз мәселелерін құқықтық тұрғыдан, оның ішінде конституциялық тетіктермен шешуге конституциялық-құқықтық негізі болады деп түйін жасаймыз.

Ендігі ретте отандық зерттеуші Н.А. Сулейменовтың «ТМД елдеріндегі және алыс шет елдердегі кәсіпкерлердің құқықтарын қорғау практикасы» атты мақаласын қысқа саралауды жасаймыз. Мақала авторы тақырыпқа қатысты кейбір әдебиеттерді зерделей келе, «шетелдік тәжірибені зерделеуді негізге ала отырып, ҚР Қылмыстық кодексіне мынадай ұсыныс жасайды: «Кәсіпкерлік субъектілерін қайырымдылық және өзге іс-шараларға мәжбүрлеп тартқаны үшін, сонымен бірге Өзбекстан және Қырғызстан заңнамасы мысалында жеке кәсіпкерлік субъектілеріне тексеру жүргізу тәртібі мен мерзімдерін бұзғаны үшін қылмыстық жауапкершілікті енгізу» [3, б. 283]. Автор пікірінің құптарлық тұсы бар. Себебі, біріншіден, бұл автор мақалада ҚР Қылмыстық кодексінің (ҚК) 249-бабына 249-1-бабын авторлық редакцияда болуын ұсынған. Ол ұсыныстың жасалуы, жасыратындығы жоқ, кейбір тұлғалар немесе тұлғалар тобы саяси биліктік және әкімшілік ресурстар арқылы кәсіпкерлік субъектілерін қайырымдылық қорларға ақшалар аударуға мәжбүрлеп жатады. Асылында ҚР ҚК-нің 249-бабы «Рейдерлік» деп аталған. Бұл қылмыстың қылмыстық сипаттамасын қысқаша қарапайым сөзбен айтар болсақ, қайсыбір кәсіпкерлік субъект қалыптастырған бизнесін, оның мүліктерін, акцияларын арзан бағаға сатып алу, рейдерлік пиғылмен алып қою, тіпті болмағанда қайырымдылық қорға ақша салдыруға мәжбүрлеу және тағы да басқа тәсілдер арқылы алып қою мақсаты немесе ұдайы параға беруге мәжбүрлеу мүддесі бар қылмыстық іс-әрекеттердің жиынтығы болып табылады; екіншіден, отандық зерттеуші ҚР Әкімшілік құқық бұзушылық туралы кодекстің 175-бабын криминализациялауды, яғни жоғарыда айтылған ҚР ҚК-не 249-1-бабын қосуды ұсынған болатын; үшіншіден, аталған қылмыстық іс-әрекеттер кәсіпкерлік еркіндігін пайдалануға және оны қамтамасыз етуге заңсыз кедергі

келтіреді және елдегі кәсіпкерлік қызметтің және оның тиісті субъектілерінің конституциялық-құқық мәртебесін төмендетуге ықпал етеді деп есептейміз.

Осы ретте Рассел С. Собел, Дж. Р. Кларк және Дуайт Р. Ли атты американдық зерттеушілер жазған «Бостандық, кіруге кедергілер, кәсіпкерлік және экономикалық прогресс» атты мақаланың мазмұнында бірқатар мәселелерді зерделей келе, «қорыта келгенде, экономикалық еркіндік бизнес-стартаптар қолайлы орта құру үшін қажет, сондай-ақ ол қағида өз кезегінде жаңа кәсіпорындар мен құрылған бизнес тұтынушылардың қалауына жауап беруі үшін нарықтық тәртіпке келтіреді. Үлкен экономикалық еркіндік бар елдерде кәсіпкерліктің де, әрі бизнестің банкроттығының да жоғары деңгейін көрсетеді. Бизнестің банкроттығының жоғары көрсеткіштері зиян келтірмейді. Жалпы деңгейдің жоғары деңгейімен үйлесімде кәсіпкерлік бизнестегі сәтсіздіктер - бұл көптеген жаңа комбинациялардың дамып келе жатқанының белгісі. Яғни әрекеттер жасалады және нарықтық процесс жақсылықты жаманнан бөліп, өз жұмысын орындайды, бұл жалпы экономикалық прогресс пен өсуге әкеледі» [4, б. 234] деген түйін жасаған. Әрине, авторлардың экономикалық еркіндік туралы айтқан ой-пікірімен келісуге болады. Алайда, бизнес банкроттығы жайлы ой қорытындымен толықтай келісе алмаймыз. Өйткені, біріншіден, жоғары деңгейде болған әділ, тіпті болмағанда байсалды бәсекелестіктің нәтижесінде орын алған бизнес банкроттығы болса, онда құба-құп деуге болар еді. Яғни жосықсыз бәсекелестік, көлеңкелі экономика, сыбайлас жемқорлық, рейдерлік пен бизнеске түрлі жолмен әкімшілік және өзге де ресурстар арқылы қысымшылық жасау нәтижесінде бизнес банкроттығы міндетті түрде болады деп есептейміз; екіншіден, банкроттық туралы заңнама [5] бойынша кешенді өзгертулер мен толықтырулар енгізу қажеттілігі бар. Себебі «Қазақстан Республикасы азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 23 сәуірдегі № 271 қаулысы [6] жарияланды, дегенмен әлі қабылданған жоқ. Әлбетте мұндай заң қажет. Бірақ экономикалық әрі кәсіпкерлік еркіндікті толыққанды қамтамасыз ету керек деп жеке ұсыныс етеміз; үшіншіден, тіпті банкроттық болғанын өзінде, ол құқық субъектілеріне кәсіпкерлік бойынша қызмет етуге еркіндік берілуі тиіс деп ой қорытындыны түйіндейміз.

Келесі ретте кәсіпкерлік еркіндікті шектейтін әрі оған жағымсыз әсер ететін жосықсыз бәсекелестік әрекеттерін саралап өтеміз. ҚР Конституциясының 26-бабы 4-тармағында «Жосықсыз бәсекеге тыйым салынады» [7] делінген норма белгіленген. Демек, аталмыш норма тыйым салушы болып табылады. Осы нормамен тікелей байланысты ҚР Кәсіпкерлік кодексінің 77-бабы «Жосықсыз бәсекелестік ұғымы» деп аталған. Оның 1-тармағының мазмұнында: «Қазақстан Республикасының заңнамасына, іскерлік айналым ғұрыптарына, парасаттылық, зерделілік пен әділдік талаптарына қайшы келетін және басқа да нарық субъектілеріне – бәсекелестерге зиян келтірген немесе келтіруі мүмкін не олардың іскерлік беделіне нұқсан келтірген немесе келтіруі мүмкін нарық субъектісінің (тұлғалар тобының) немесе бірнеше нарық субъектісінің (тұлғалар тобының) кәсіпкерлік қызметте артықшылықтар алуға бағытталған кез келген әрекеттері жосықсыз бәсекелестік болып табылады» [8] деген анықтамалық норма бекітілген. Осы тұста, Қазақстан Республикасы Бәсекелестікті қорғау және дамыту агенттігінің ресми сайтында жарияланған «Қазақстан Республикасында бәсекелестікті қорғау мен дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» атты құжаттың жоба мазмұнында белгіленген мәліметке сүйеніп талдау жасап көрейік. Ол құжатта «Тергеп-тексеру рәсімі шеңберінде жүзеге асырылатын Қазақстан Республикасының бәсекелестікті қорғау саласындағы заңнамасын бұзушылықтарды анықтау және олардың жолын кесу тағы бір маңызды элемент болып табылады» [9] деген мәлімет келтірілген. Расында бәсекелестік қорғау саласындағы заңнамасын бұзушылықтарды анықтау және олардың жолын кесу кәсіпкерлік еркіндікті іске асыру бойынша құқықтық мүмкіндік беретін мемлекеттік органның құзыреттілігіне әрі өкілеттілігіне жатады. Сол құжаттың жалғасында «2020 жылы барлығы 109 тергеу аяқталды (2019 жылы – 87 тергеу, 2018 жылы – 173 тергеу, 2017 жылы – 211 тергеу), оның ішінде фактілер бойынша: 1) бәсекелестікке қарсы келісімдер - 43 тергеу; 2) мемлекеттік, жергілікті атқарушы органдардың бәсекелестікке қарсы әрекеттері (әрекетсіздігі) - 13 тергеу; 3) үстем немесе монополиялық жағдайды теріс пайдалану - 33 тергеу; 4) жосықсыз бәсекелестік жағдайы - 11 тергеу; 5) экономикалық қызметті үйлестіру - 6 тергеу; 6) бәсекелестікке қарсы келісілген іс-әрекеттер - 3 тергеу» [9] деп жазылған статистикалық ақпарат қамтылған. Осы статистикалық ақпаратқа қатысты сол құжатта «Тергеу статистикасы көрсеткендей, олардың саны жылдан жылға азайып келеді, сонымен бірге «жұмсақ құқық» құралдарын қолдану фактілерінің саны артып келеді: ескерту, хабарлама, монополияға қарсы комплаенс. Оларды қолдану бизнеске бәсекелестіктің бұзылуын өз бетінше жоюға мүмкіндік береді. Егер бұрын монополияға қарсы орган бірден тергеуге шығатын болса, Қазақстанның қазіргі заманғы бәсекеге қабілетті саясаты бизнеске бәсекелестіктің бұзылу белгілерін өз бетінше жоюға мүмкіндік береді. Монополияға қарсы істердің ерекшелігі – бұл ұзақ істер. Тергеу үш айдан бес

айға дейін жүргізілуі мүмкін. «Жұмсақ құқық» құралдарын қолдану көп жағдайда оң нәтиже береді» [9] деп түйін жасалған. Сараланып жатқан құжатта «Осылайша, 2020 жылы монополияға қарсы орган 874 хабарлама, 2019 жылы – 558 хабарлама, 2018 жылы – 325 хабарлама, 2017 жылы – 151 хабарлама шығарды. Хабарламалардың орындалуы 80%-дан асады. Монополияға қарсы комплаенстің сыртқы актісінің келісілген жобаларының саны бойынша елеулі өсім байқалады: 2020 жылы монополияға қарсы комплаенстің сыртқы актісінің 82 жобасы келісілді, 2019 жылы 1 жоба келісілді, 2018 жылы 2 жоба келісілді» [9] деп қорытынды берілген. Бұл ресми мәліметтерден белгілі болғандай, елдегі бәсекелестікті қорғау және дамыту бойынша стратегиялық, реттеу (құқықтық және мемлекеттік), іске асыру, сондай-ақ өзіндік бақылау функцияларын атқаратын уәкілетті мемлекеттік орган (ҚР Бәсекелестікті қорғау және дамыту агенттігі) өз қызметтерін атқарып келе жатқанымен, оның жеке қызметтері әлі де толыққанды іске асырылмай келеді десек болады. Осылайша қорытынды жасау себебіміз, біріншіден, бәсекелестікті қорғау қызметі жүргізіліп жатқанымен, бұл жалпы жұмыстың жүргізілу нәтижесі, ал жергілікті жерлердегі аталмыш органның құрылымдық бөлімшелерінің жеке қызметі толықтай бейімделмеген деуге тура келеді. Ол жағдайдың бірнеше жекелеген себептері (ұйымдастыру, үйлестіру, тергеп-тексерудің төмен деңгейі, сот үдерісіне кәсіпкерлік субъектілері сенімсіздігінің басым болуы, бөлімшелердің қызметін атқарушы мамандар мен сарапшы болатын тұлғалардың аздығы, бизнес-омбудсменнің жергілікті жерлердегі өкілдерінің өте аздығы әрі толық ол институттың қалыптаспауы және т.б.) бар; екіншіден, бәсекелестікті дамыту бойынша қызметтің тетіктері (яғни республикалық, аймақтық, жергілікті деңгейлерді саралап талдайтын, оларды синтездеп, қорытынды бағалайтын мониторинг және өзге іс-шаралар жүйесі) жүйеленбеген дегіміз келеді; үшіншіден, биржалық қызметті бақылауға қатысты мәселелері толықтай анықталмаған деуге тура келеді. Демек, аталған уәкілетті мемлекеттік органның жергілікті бөлімшелерінің қызметін нақты дамыту қолға алынуы тиіс және ол органның жергілікті атқарушы органдардан бөлек, кәсіпкерлердің қауымдастығы, сарапшылар, бизнес омбудсменнің жергілікті өкілдері және өзге құқық субъектілері жиынтығын үйлестіру, олардың арасындағы өзара ынтымақтастығын жаңарту қажет деп ұсынысты береміз.

Негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер)

Бұл ретте мақаланың зерттеу объектісі кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесін белгілейтін конституциялық нормалар болып табылады. Ал енді біздің пайымымыз бойынша, бұл мақаланың зерттеу пәні ретінде аталған кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесі мен еркіндігін айқындайтын конституциялық нормалар, сондай-ақ осы нормаларға негізделген салалық заңнама нормаларын айтуға болады деп санаймыз. Ендеше зерделеуімізді негізгі заңның нормаларынан бастайық деп шештік.

Қазіргі Қазақстан Республикасы Конституциясының 26-бабы 4-тармағы мазмұнында «Әркімнің кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне, өз мүлкін кез келген заңды кәсіпкерлік қызмет үшін еркін пайдалануға құқығы бар» [4] деген норма бар. Бұл нормада, мазмұнынан көрініп тұрғандай, «әркімнің кәсіпкерлік қызмет еркіндігіне, өз мүлкін кез келген заңды кәсіпкерлік қызмет үшін еркін пайдалануға құқығы бар» делінген конституциялық норма белгіленген. Бұл норманың мазмұнына түсіндірме бере кетеміз. Бірінші кезекте «әркім» деген сөздің мағынасын аша түсейік. Аталмыш сөз Конституцияның бірқатар баптарында қолданылады. Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің 12-бабына (Жеке тұлға ұғымы) жеке жүгінеміз. Оның мазмұнында «Қазақстан Республикасының азаматтары, басқа мемлекеттердің азаматтары, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар жеке тұлғалар болып ұғынылады. Егер осы Кодексте басқаша белгіленбесе, бұл тараудың ережелері барлық жеке тұлғаларға қолданылады» [5] делінген анықтамалық норма бекітілген. Ол нормаға сәйкес әркім деген кезде «жеке тұлға» деп ұғынылатындығы, яғни бұл ретте ҚР азаматы, шетел азаматы және «азаматтығы жоқ тұлғалар» екендігін көрсетіп анықтап берген дегіміз келеді. Демек, аталған үш жеке тұлға өз мүліктерімен кәсіпкерлік қызметпен айналысуға құқылы екендігін анықтап берген. Яғни жеке тұлға кәсіпкерліктің субъектісі бола алады. Ал бір жағынан айтар болсақ, аталмыш норма кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесін белгілеп берген әрі жеке тұлғаларға онымен айналысуға құқығы бар екендігін анықтап берген деп түйін жасаймыз.

Осы тұста, айта кетер жайт, жоғарыда конституцияда белгіленген негізгі нормалар жеке тұлғаның жеке кәсіпкерлік қызметке қатысты конституциялық-құқықтық мәртебесі мен еркіндігін міндеттеу, тыйым салу (шектеу) арқылы емес, керісінше оның құқықтары мен бостандықтарын (еркіндіктерін) тану әрі мойындау негізінде айқындайды. Енді бұл конституциялық-құқықтық мәртебе мен еркіндік азаматтық және кәсіпкерлік заңнама аясында нақтылай көрінісін береді десек болады. Себебі: біріншіден, ақиқатында Конституция нормалары ықшамды әрі түпкілікті құқықтық бастау (құқықтық қайнар көз) болатын негіз болып келеді; екіншіден, аталған құқықтық құндылықтар азаматтық заңнама, оның

ішінде атап айтар болсақ, Азаматтық кодекстің 7-бабының (Азаматтық құқықтар мен міндеттердің пайда болу, өзгеру және тоқтатылу негіздері), 8-бабының (Азаматтық құқықтарды жүзеге асыру), 9-бабының (Азаматтық құқықтарды қорғау), сондай-ақ 10-бабы (Кәсіпкерлер мен тұтынушылардың құқықтарын қорғау) мен 11-бабының (Кәсіпкерлік еркіндігін пайдаланып қиянат жасауға жол бермеу) [5] ережелеріне сай жүзеге асырылады; үшіншіден, кәсіпкерлік қызметтің конституциялық мәртебесі мен еркіндігіне қатысты дәл құқықтық негіздемесін, яғни аталған кәсіпкерлік қызметтің конституциялық-құқықтық мәртебесі мен еркіндігін иемдене отырып, азаматтық заңнаманың нормаларын да басшылыққа алып, әрі қарай кәсіпкерлік қызметті нақты іске асыруға құқықтық мүмкіндіктерді беретін кәсіпкерлік заңнама, оның ішінде Кәсіпкерлік кодекстің [6] нормалары бекітіп береді. Демек, Ата Заңда бекітілген конституциялық-құқықтық мәртебе мен еркіндіктер, құқықтар мен міндеттер өз кезегінде салалық заңнамалар арқылы міндеттелген нормалар орындалуы, тыйым не шектелген ережелер сақталуы тиіс, сондай-ақ құқық субъектісінің еркіне қарай пайдаланылады.

Қорытынды

Сонымен, Қазақстандағы кәсіпкерлік еркіндіктің толық түрде іске асырылуы мен пайдалануына қарсы бірнеше жағымсыз құбылыстар мен заңсыз іс-әрекеттердің жиынтығы бар. Атап айтар болсақ, елде көлеңкелі экономика, жосықсыз бәсекелестік, әдейі банкроттық, рейдерлік, қылмыстық жолмен алынған ақшалар мен мүліктерді заңдастыру, олардың шетелдік офшорлық аймақтарға жылыстату, салықтан жалтару, жалпы елде, оның ішінде кәсіпкерлік қызмет саласында, сыбайлас жемқорлық бойынша жоғары деңгейде болуы және өзге мәселелердің реттелмей қалуы. Сондықтан осы аталған мәселелерді реттемейінше кәсіпкерлік еркіндік қағидатының көріністері толыққанды көрінбейді деп қорытынды жасаймыз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Сальникова Д.А. Конституционно-правовое регулирование участия бизнес-омбудсменов во внесудебной защите свободы предпринимательской деятельности в Российской Федерации и в Республике Казахстан // Вестник Саратовской государственной юридической академии. – 2022. - № 1 (144). – С. 76-83 // <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionno-pravovoe-regulirovanie-uchastiya-biznes-ombudsmenov-vo-vnesudebnoy-zaschite-svobody-predprinimatelskoj-deyatelnosti>.

2 Қазақстан Республикасының Конституциясына өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының Заңы (ЖОБА) // <https://qazaqstan.tv/index.php/news/157275/>.

3 Сулейменов Н.А. Практика защиты прав предпринимателей в странах СНГ и дальнего зарубежья // Вестник Московского университета МВД России. – 2021. - № 6. – С. 278-283 // <https://cyberleninka.ru/article/n/praktika-zaschity-prav-predprinimateley-v-stranah-sng-i-dalnego-zarubezhya/viewer>.

4 Russell S. Sobel, J.R. Clark, Dwight R. Lee. Freedom, barriers to entry, entrepreneurship, and economic progress. Rev Austrian Econ (2007). № 20. P. 221-236 // https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Freedom%2C+barriers+to+entry%2C+entrepreneurship%2C+and+economic+progress&btnG=.

5 Оңалту және банкроттық туралы: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 7 наурыздағы № 176-V Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000176>.

6 Қазақстан Республикасы Азаматтарының төлем қабілеттілігін қалпына келтіру және банкроттығы туралы Қазақстан Республикасы Заңының жобасы туралы: Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2022 жылғы 23 сәуірдегі № 271 қаулысы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000271>.

7 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000>.

8 Қазақстан Республикасының Кәсіпкерлік кодексі: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 29 қазандағы № 375-V кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375>.

9 Қазақстан Республикасында бәсекелестікті қорғау мен дамытудың 2026 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы. 2022 ж. 17 қаңтар // <https://www.gov.kz/memleket/entities/zk/documents/details/252910?lang=kk>.

REFERENCES

1 Sal'nikova D.A. Konstitucionno-pravovoe regulirovanie uchastiya biznes-ombudsmenov vo vnesudebnoj zashchite svobody predprinimatel'skoj deyatel'nosti v Rossijskoj Federacii i v Respublike Kazahstan // Vestnik Saratovskoj gosudastvennoj yuridicheskoy akademii. – 2022. - № 1 (144). – S. 76-83 // <https://cyberleninka.ru/article/n/konstitutsionno-pravovoe-regulirovanie-uchastiya-biznes-ombudsmenov-vo-vnesudebnoy-zaschite-svobody-predprinimatelskoj-deyatelnosti>.

2 Kazakstan Respublikasynyn Konstituciyasyna ozgerister men tolyktyrular engizu turaly: Kazakstan Respublikasynyn Zany (ZHABA) // <https://qazaqstan.tv/index.php/news/157275/>.

3 Sulejmenov N.A. Praktika zashchity prav predprinimatelej v stranah SNG i dal'nego zarubezh'ya // Vestnik Moskovskogo univresiteta MVD Rossii. - 2021. – № 6. – S. 278-283 // <https://cyberleninka.ru/article/n/praktika-zaschity-prav-predprinimateley-v-stranah-sng-i-dalnego-zarubezhya/viewer>.

4. Russell S. Sobel, J.R. Clark, Dwight R. Lee. Freedom, barriers to entry, entrepreneurship, and economic progress. Rev Austrian Econ (2007). № 20. P. 221–236 // https://scholar.google.com/scholar?hl=ru&as_sdt=0%2C5&q=Freedom

m%2C+barriers+to+entry%2C+entrepreneurship%2C+and+economic+progress&btnG=.

5 Onaltu zane bankrottyk turaly: Kazakstan Respublikasynyn 2014 zhylyg 7 nauryzdagy № 176-V Zany //https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000176.

6 Kazakstan Respublikasy azamattarynyn tolem kabilettiligin kalpyna keltiru zhәне bankrottygy turaly Kazakstan Respublikasy Zanyynyn zhobasy turaly: Kazakstan Respublikasy Ukimetinyn 2022 zhylyg 23 sauirdegi № 271 kaulysy // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P2200000271.

7 Kazakstan Respublikasynyn Konstituciyasy: 1995 zhylyg 30 tamyzda kabyldangan // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K950001000.

8 Kazakstan Respublikasynyn Kasipkerlik kodeksi: Kazakstan Respublikasynyn 2015 zhylyg 29 қазандagy № 375-V kodeksi // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1500000375.

9 Kazakstan Respublikasynda Basekelestikti korgau men damytudyn 2026 zhylyga dejingi tyzhyrymdamasyn bekitu turaly. 2022 zh. 17 kantar // https://www.gov.kz/memleket/entities/zk/documents/details/252910?lang=kk.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Индира Самидиновна Ильясова - құқық магистрі. Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты. Қазақстан Республикасы, Тараз қ., Желтоқсан к., 69Б. E-mail: iliasowais@mail.ru.

Назира Асқарбекқызы - заң ғылымдарының кандидаты. Ш. Мұртаза атындағы Халықаралық Тараз инновациялық институты. Қазақстан Республикасы, Тараз қ., Желтоқсан к., 69Б. E-mail: sunny.nazira84@mail.ru.

Ильясова Индира Самидиновна - магистр права, Международный Таразский инновационный институт им. Ш. Муртазы. Республика Казахстан, г.Тараз, ул. Желтоқсан, 69Б. E-mail: iliasowais@mail.ru.

Асқарбекқызы Назира - кандидат юридических наук, Международный Таразский инновационный институт им. Ш. Муртазы. Республика Казахстан, г.Тараз, ул. Желтоқсан, 69Б. E-mail: sunny.nazira84@mail.ru.

Indira Piyassova - Master in Law, Sh. Murtaza International Taraz Innovation Institute. Republic of Kazakhstan, Taraz, Street Zheltoksan, 69B. E-mail: iliasowais@mail.ru.

Nazira Askarbekkyzy - Candidate of Juridical Sciences, Sh. Murtaza International Taraz Innovation Institute. Republic of Kazakhstan, Taraz, Street Zheltoksan, 69B E-mail: sunny.nazira84@mail.ru.

ШЕТЕЛДЕРДЕГІ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІ

ПРАВООХРАНИТЕЛЬНАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ЗА РУБЕЖОМ

УДК 343.2/.7

DOI: 10.47450/2306-451X-2023-77-2-102-109

ПОВТОРНОСТЬ, СОВОКУПНОСТЬ И РЕЦИДИВ ПРЕСТУПЛЕНИЙ: СХОДСТВО И ОТЛИЧИЕ

В.Е. Южанин

доктор юридических наук, профессор, заслуженный работник высшей школы
Рязанский государственный университет им. С.А. Есенина, Россия

Аннотация. В статье рассматриваются сходные и отличительные признаки таких правовых явлений, как повторность, совокупность и рецидив преступлений. На протяжении истории российского уголовного права при определении множественности преступлений выделялось несколько её разновидностей. Сначала законодатель не выделял совокупность и рецидив преступлений, а обращал внимание только на повторность преступлений, которая включала в себя эти две разновидности множественности преступлений. Постепенно в уголовном праве появились самостоятельные институты совокупности и рецидива преступлений, которые разделяла судимость преступника. Автор находит в них общее – это повторность преступлений. В действующем УК РФ предусмотрены две разновидности повторности преступлений: совокупность и рецидив. Согласно УК – это не совместимые понятия: совокупность характеризуется совершением преступлений до осуждения, а рецидив – после осуждения. В общем, разделяются они в зависимости от наличия или отсутствия судимости за предыдущие преступления. Но объединяет их общее – это повторность совершения преступлений (признак множественности).

По мнению автора, - это общее понятие, относящееся и к рецидиву, и к совокупности преступлений, она охватывает все случаи совершения нескольких преступлений, не зависимо от того, тождественны они, однородны или разные, а также преступлений, которые связаны с предыдущим осуждением и тех, которые не связаны с ним.

Наряду с этим рассматривается также определение повторности, совокупности и рецидива в странах СНГ и дальнего зарубежья, которые имеют существенные различия. Автор приходит к выводу, что рецидив следует отличать от совокупности не только присутствием судимости, но и наличием признаков опасности личности рецидивиста. На основе такого подхода право признавать рецидив опасным или особо опасным при наличии указанных в законе признаков предлагается предоставить суду.

Ключевые слова: повторность, совокупность, рецидив преступлений; судимость; отбытие наказания; неоднократность преступлений; множественность преступлений; личность рецидивиста.

ҚЫЛМЫСТАРДЫҢ ҚАЙТАЛАНУЫ, ЖИЫНТЫҒЫ ЖӘНЕ РЕЦИДИВИ: ҰҚСАСТЫҚТАР МЕН АЙЫРМАШЫЛЫҚТАР

В.Е. Южанин

заң ғылымдарының докторы, профессор,
Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері
С.А. Есенин атындағы Рязань мемлекеттік университеті, Ресей

Аңдатпа. Мақалада қылмыстардың қайталануы, жиынтығы және қайталануы сияқты құқықтық құбылыстардың ұқсас және ерекше белгілері қарастырылады. Ресейдің қылмыстық заңының тарихында қылмыстардың көптігін анықтауда оның бірнеше түрлері ерекшеленді. Алдымен заң шығарушы қылмыстардың жиынтығы мен қайталануын бөліп көрсетпеді, тек қылмыстардың қайталануына назар аударды, оған көптеген қылмыстардың осы екі түрі кірді. Бірте-бірте қылмыстық құқықта қылмыскердің соттылығымен бөлісетін қылмыстардың жиынтығы мен қайталануының тәуелсіз институттары пайда болды. Автор олардан ортақ нәрсені табады-бұл қылмыстардың қайталануы. Ресей Федерациясының қолданыстағы Қылмыстық кодексіне қылмыстардың қайталануының екі түрі қарастырылған: жиынтық және қайталану. Қылмыстық кодекске сәйкес, бұл үйлесімді ұғымдар емес: жиынтық сотталғанға дейін қылмыс жасаумен, ал сотталғаннан кейін рецидивпен сипатталады. Жалпы, олар алдыңғы қылмыстар үшін соттылықтың болуына немесе болмауына байланысты бөлінеді. Бірақ оларды ортақ нәрсе біріктіреді - бұл қылмыстардың қайталануы (көптіктің белгісі).

Автордың пікірінше, бұл рецидивке де, қылмыстар жиынтығына да қатысты жалпы ұғым, ол бірнеше қылмыстардың барлық жағдайларын қамтиды, олар бірдей, біртекті немесе әртүрлі, сондай-ақ алдыңғы сотталумен байланысты және онымен байланысты емес қылмыстар.

Сонымен қатар, айтарлықтай айырмашылықтары бар ТМД және алыс шетелдердегі қайталануды, жиынтықты және қайталануды анықтау қарастырылады. Автор рецидивті жиынтықтан тек соттылықтың болуымен ғана емес, сонымен қатар рецидивистің жеке басына қауіп төндіретін белгілердің болуымен де ажырату керек деген қорытындыға келеді. Осы тәсілдің негізінде заңда көрсетілген белгілер болған кезде рецидивті қауіпті немесе аса қауіпті деп тану құқығын сотқа беру ұсынылады.

Түйін сөздер: қылмыстардың қайталануы, жиынтығы, қайталануы; соттылығы; жазаны өтеу; қылмыстардың қайталануы; қылмыстардың көптігі; рецидивисттің жеке басы.

REPETITION, TOTALITY AND RECIDIVISM OF CRIMES: SIMILARITIES AND DIFFERENCES

Yuzhanin V.E.

Doctor of Juridical Sciences, Professor, Honored Worker of Higher Education
Ryazan State University named after S.A. Yesenin, Russia

Annotation. The article examines the similar and distinctive features of such legal phenomena as repetition, totality and recidivism of crimes. Throughout the history of Russian criminal law, when determining the multiplicity of crimes, several of its varieties have been distinguished. At first, the legislator did not single out the totality and recidivism of crimes, but paid attention only to the repetition of crimes, which included these two types of multiplicity of crimes. Gradually, independent institutions of totality and recidivism of crimes appeared in criminal law, which were shared by the criminal's criminal record. The author finds something in common in them – this is the repetition of crimes. The current Criminal Code of the Russian Federation provides for two types of repetition of crimes: aggregate and recidivism. According to the Criminal Code, these are incompatible concepts: the totality is characterized by the commission of crimes before conviction, and recidivism – after conviction. In general, they are divided depending on the presence or absence of a criminal record for previous crimes. But what unites them in common is the repetition of crimes (a sign of multiplicity).

According to the author, this is a general concept relating to both recidivism and the totality of crimes, it covers all cases of multiple crimes, regardless of whether they are identical, homogeneous or different, as well as crimes that are related to a previous conviction and those that are not related to it.

Along with this, the definition of repetition, totality and relapse in the CIS and non-CIS countries, which have significant differences, is also considered. The author comes to the conclusion that relapse should be distinguished from the aggregate not only by the presence of a criminal record, but also by the presence of signs of danger to the recidivist's personality. Based on this approach, it is proposed to grant the court the right to recognize a relapse as dangerous or especially dangerous if there are signs specified in the law.

Keywords: repetition, totality, recidivism of crimes; criminal record; serving of punishment; repetition of crimes; multiplicity of crimes; identity of the recidivist.

Введение

Многие институты российского уголовного закона берут свое начало в классической школе уголовного права. Касается это и института рецидива преступлений: по классическому варианту он связывается с повторением преступлений. В первых нормативных документах, появившихся в период образования и укрепления Русского централизованного государства, не различались собственно рецидив преступлений и повторение преступлений. Последнее включало в себя совершение более одного преступления до осуждения и после осуждения. Однако постепенно рецидив приобрел самостоятельное значение, хотя он связывался с повторением преступлений, но уже после осуждения за предыдущее преступление.

Как известно, «повторение преступлений» впервые появилось в ст. 8 Псковской судной грамоты (1397 г.) и в ст. 5 Двинской уставной грамоты. В указанных грамотах в качестве повторных преступлений выделялось лишь воровство (татьба), под которым понималась группа имущественных однородных преступлений. Повторение пересекалось с неоднократностью преступлений в современном понимании этого слова, связанную с особой злобностью преступника, который стремился продолжить свою воровскую преступную деятельность [1, с. 21-22; 2, с. 102].

Русский правовед Н.Д. Сергиевский утверждал, что совершение повторных преступлений формирует и укрепляет у рецидивиста навыки совершения преступлений [3, с. 256]. За это и предусматривалась повышенная уголовная ответственность лиц, повторно совершивших преступление, для чего и появился институт повторения преступлений. Как утверждают специалисты, подобные нормы исторических памятников права были направлены на охрану собственности феодалов [4, с. 14].

В общем, при становлении данного института его понимание основывалось на взглядах современного классического направления в уголовном праве, опирающегося на такой признак, как повторение преступлений (тождественных и однородных). Именно этот признак свидетельствовал о возрастании общественной опасности лица, совершившего два и более однородных преступления, а не наоборот, как предусматривало социологическое направление в уголовном праве.

С повторения преступлений в законодательстве стала воплощаться идея множественности преступлений,

означающей совершение их в большем количестве, чем одно [5, с. 369]. Повторение преступлений в современном понимании включало в себя совокупность, неоднократность и рецидив преступлений. Слово «повторный» применительно к уголовному праву означает одновременное совершение преступлений в какой-либо временной последовательности. Подобную трактовку рецидива, связанную с повторением преступлений, мы находим в действующем УК РФ. Так, ст. 18 этого Кодекса определяет его как повторение умышленных преступлений. Признак «повторение тождественных и однородных преступлений (неоднократность)» не присутствует в современном законодательном определении рецидива преступлений, как это было при появлении института повторности преступлений. Повторение любых (тождественных, однородных, разных) преступлений образует рецидив. Понятие рецидива в ст. 18 УК РФ связывается с преступлениями как категорией объективной и, таким образом, основывается на идее классической школы уголовного права. Согласно классической школе, повторение преступлений усиливает общественную опасность личности рецидивиста, и это должно влечь более строгое наказание (ч. 5 ст. 18 УК). Сочетание более опасных преступлений и увеличение их количества может влечь признание опасного и особо опасного рецидива преступлений (ч. 2 и 3 ст. 18 УК), но не рецидивиста.

Основная часть

В действующем УК РФ предусмотрены две разновидности повторности преступлений: совокупность и рецидив. Согласно УК – это не совместимые понятия: совокупность характеризуется совершением преступлений до осуждения, а рецидив – после осуждения. В общем, разделяются они в зависимости от наличия или отсутствия судимости за предыдущие преступления. Но объединяет их общее – это повторность совершения преступлений (признак множественности).

Связь рецидива с судимостью лица появилась в законодательстве не сразу, для этого потребовалось осмысление данного правового явления как более опасного по сравнению с совокупностью преступлений. Да и доктрина уголовного права воздерживалась от глубокого изучения рецидива преступлений, а правоприменители вели борьбу с рецидивной преступностью в рамках института повторности преступлений [6, с. 21-24]. Дело в том, что судимость – это юридический внешний признак, по которому различаются установленные законом два вида множественности преступлений, но в нем не отражается их социальная сущность. Примечательно в этом плане заметил Ф. Бражник, что «... социальными признаками, по которым множественность следует делить на виды (формы), являются: а) совокупная общественная опасность преступлений, входящая во множественность; б) опасность лица, совершившего эти преступления. Правовые формы множественности преступлений, не отражающие ее социальной сущности, не имеют права на существование» [7, с. 6].

При появлении рецидива преступлений как самостоятельной категории в уголовном праве он, прежде всего, связывался с отбыванием наказания, что свидетельствовало о повышении степени опасности личности, так как наказание не пошло ему впрок, он приобрел новую, более серьезную опасность. Так, например, в Соборном уложении Алексея Михайловича впервые была зафиксирована связь повторения преступлений (рецидива в современном понимании) с отбытым наказанием. Это явление было новым в законодательстве того периода [8, с. 12]. Данная мысль законодателя последовательно проводилась в последующих законодательных актах. Так, например, в ст. 135 Свода законов Российской империи 1832 г. повторением преступлений считалось, «когда преступник, будучи наказан за преступление, учинил же самое в другой или третий раз». В данной норме закреплялось специальная повторность, когда провозглашалось, что «повторение одного и того же преступления умножает вину преступника» (ст. 135).

Повторение законодатель по-прежнему связывал с неоднократностью в современном понимании этого слова. Повторить как бы то же самое или сходное, но уже после отбытия наказания.

Последующее Уложение о наказаниях уголовных и исправительных 1845 г., не изменив понятие повторения, расширило его содержание за счет повторения любого преступления (ст. 137). Здесь уже фиксировалось общее повторение преступлений, за что следовало усиление наказания. Повторение приобретало уже иную характеристику.

Статья 139 Уложения впервые давала определение совокупности преступлений. Согласно этой норме за новое преступление, содеянное во время или прежде суда, но по изобличению в первом, виновный подвергался наказанию по правилам о совокупности преступлений (ст. 156). Произошло разделение повторения по признаку судимости на совокупность и рецидив преступлений, хотя законодатель не использовал термин «рецидив».

В последнем Уголовном уложении 1903 г. уже разделялись: совокупность преступлений (ст. 60-63); совершение преступных деяний по привычке или в виде промысла (ст. 60); учинение преступления во время отбывания наказания (ст. 66); совершение преступления после отбытия наказания (ст. 67). За каждое из этих видов повторности преступлений предусматривался свой, особый порядок назначения наказания. Определены были сроки, по истечении которых преступление не признавалось повторным.

Таким образом, законодатель впервые предусмотрел четыре разновидности повторения преступлений, сохранив разделение их до осуждения и после осуждения, не называя при этом последнее рецидивом преступлений. Но на деле в устах чиновников все-таки это явление именовалось рецидивом. Будучи министром юстиции того времени, И.Г. Щегловитов относительно подобных нововведений писал, что «касается собственно индивидуализации карательных мер в соответствии с подразделением преступников на случайных и профессиональных, то в этом отношении Уголовное уложение ограничивается усилением репрессии для преступников привычных и рецидивистов» [9, с. 260].

При советской власти рецидивистов выделяли в особую группу в местах заключения с более строгим порядком содержания (Положение НКЮ РСФСР от 15.11.1920 г.). УК РСФСР 1920 г. устанавливал, что суды при назначении наказания обязаны были учитывать, совершено ли преступление профессиональным преступником

или рецидивистом, или в первый раз (ст. 25). Но уже в УК 1926 г. «рецидивист» не упоминался, а говорилось о преступлениях, совершенных повторно (ст. 47), либо о лицах, судимых ранее за совершение какого-либо преступления (ст. 117, 136). Таким образом, этот УК разделял повторность и рецидив (судимых ранее). Видимо повторность (в современном понимании) представлялась как совокупность, ибо она не влияла на квалификацию деяния, а использовалась как отягчающее наказание обстоятельство. Хотя УК 1926 г. уклонялся от употребления термина «рецидив», но выделял преступления, совершенные после отбытия наказания, влекущие более строгие наказания.

Если сравнивать с современным употреблением терминов «повторность» и «рецидив», то повторности соответствует совокупность и рецидив, связанных с совершением разных преступлений, а совершение тождественных и однородных преступлений обозначается неоднократностью. Это ближе к этимологии этих терминов, которые определяются в словарях русского языка.

В законодательстве стран дальнего зарубежья понятие рецидива преступлений не сформулировано, но он упоминается при применении института назначения наказания. Причем происходит разнобой в обозначении рецидива, повторности, совокупности и неоднократности преступлений. Неоднократность преступлений в российском значении этого слова как квалифицирующий признак составов преступлений вообще не имеет места в законодательстве дальнего зарубежья. Чаще всего повторность воспринимается как неоднократность (в российском понимании этого слова). Поэтому в некоторых странах повторность рассматривается в рамках единого продолжаемого преступления (ст. 12 УК Польши, ст. 31 УК ФРГ).

Повторность и неоднократность в странах СНГ определяется по-разному, но постепенно законодатель издается от неоднократности (повторности) как квалифицирующего признака, означающего повторение тождественных и однородных преступлений. По-разному употребляются термины, обозначающие множественность преступлений, например, в ст. 41 УК Республики Беларусь употребляется термин «повторность преступлений», а в ст. 14 УК Киргизии и ст. 11 УК Республики Казахстан – «неоднократность преступлений». Большинство постсоветских государств исключили из своих УК положения о повторности (неоднократности) преступлений после принятия Модельного УК для стран СНГ, как не отвечающие принципу справедливости.

Повторность, по нашему мнению, – это общее понятие, относящееся и к рецидиву, и к совокупности преступлений, она охватывает все случаи совершения нескольких преступлений, независимо от того, тождественны они, однородны или разные, а также преступлений, которые связаны с предыдущим осуждением, и тех, которые не связаны с ним. Рецидив представляет собой повторность преступлений, связанную с осуждением за предыдущие преступления, так как лицо снова совершает преступление, то есть повторяет его. Причем это касается только умышленных преступлений.

По сути дела, повторность смыкается с множественностью преступлений, ибо последнее образует совершение одним лицом двух и более преступлений. Совокупность и рецидив выступают как формы повторности и множественности преступлений. При этом повторность означает совершение следующего преступления (повторение преступления), а множественность – количество совершенных преступлений, означаемое больше, чем одно, не зависимо от того, следуют преступления одно за другим или нет. Рецидив – это повторность, связанная с осуждением за предыдущее преступление, а совокупность – с повторностью преступлений, ни за одно из которых лицо судимо не было.

Упоминание о судимости лица при признании рецидива свидетельствует о том, что повторность при рецидиве законодатель связывает с ней: время признания рецидива отсчитывается после вступления приговора в законную силу (ст. 86 УК РФ).

В литературе есть разные мнения о повторении преступлений при рецидиве, связанные со временем совершения последующего (будем считать второго) преступления. Доминантное мнение связывается с наличием не снятой и не погашенной судимости, как это и предусмотрено в уголовном законе [10, с. 53]. Другие авторы признают рецидив как «совершение осужденным умышленного преступления после отбытия или освобождения от наказания за ранее совершенное умышленное преступление, но до погашения или снятия судимости за него» [11, с. 18]. Если преступление совершено в период отбывания наказания, то, по мнению некоторых авторов, это образует совокупность приговоров, которые свидетельствуют о совершении не только умышленных преступлений, но и неосторожных, а также преступлений небольшой тяжести и преступлений несовершеннолетних, повторение которых ст. 18 УК РФ не признает рецидивом [12, с. 217; 13, с. 120-121].

Г.С. Досаева, наоборот, считает, что «не является множественностью преступлений рецидив, не отягощенный совокупностью приговоров». По её мнению, рецидива не будет, если последующее преступление совершено после отбытия наказания в пределах не снятой и не погашенной судимости [14, с. 16]. Данное мнение свидетельствует о узком определении рецидива, который возможен только при отбывании осужденным наказания.

Имеется и более широкое определение рецидива преступлений, как «совокупность преступлений, совершенных лицами, хотя бы один раз осуждавшимися» [15, с. 26]. По мнению автора, рецидив может быть и в том случае, если лицо последующее преступление совершит в любой отрезок времени, в том числе и во время отбывания наказания и после погашения и снятия судимости, но должно быть хотя бы один раз судимым. В современном понимании данное определение рецидива основывается на уголовно-правовых и криминологических признаках.

Примерно так рассматривается рецидив преступлений по законодательству США: совершение любого преступления ранее судимым, независимо от того, сколько лет прошло после осуждения до совершения нового преступления [16, с. 32]. Законодатель США заинтересован в том, чтобы при назначении наказания не осталось без внимания ни одно обстоятельство, которое могло бы повлиять на его меру [17, с. 66].

По нашему мнению, широкое определение рецидива, связанное не с судимостью и отбытым наказанием, а с

совершением повторного преступления в любой отрезок времени, в том числе во время отбывания наказания и после погашения (снятия) судимости, не может быть признано рецидивом. Судимость возникает только после отбытия наказания, когда подключаются сроки ее погашения. Во время отбывания наказания исправительный процесс еще не завершен, и говорить о том, что преступление вернулось после кажущегося его исчезновения, не приходится. Сошлемся на ст. 68 УК РФ, которая указывает на то, что при назначении наказания кроме совершенных преступлений учитываются обстоятельства, в силу которых исправительное воздействие предыдущего наказания казалось недостаточным. Надо полагать, что в данном случае законодатель имел в виду исправительное воздействие отбытого наказания, а не отбываемого. По сути, данная норма права противоречит норме, определяющей рецидив в ст. 18 УК, которая связывает его с судимостью и ст. 86 УК, в которой судимость определяется со дня вступления приговора суда в законную силу.

Теперь сравним значение терминов «рецидив» и «совокупность». У них есть как общие, так и отличительные признаки. Общим признаком является то, что обе разновидности множественности преступлений основываются на повторении преступлений. Как мы уже ранее заметили, повторение означает одновременное совершение каких-либо преступлений в определенной временной последовательности. Синонимом слова «повторный» будет «вторично», «произошло еще раз, возобновиться» [18, с. 363]. По Толковому словарю русского языка это слово означает то же самое: как «вторичный, происходящий второй раз» [5]. Как при совокупности, так и при рецидиве происходит сходное явление: новое преступление совершается вторично, преступная деятельность как бы возобновляется.

«Совокупность» по Словарю синонимов русского языка означает «общий, соединенный, объединенный» [18, с. 504]. По словарю С.И. Ожегова, Шведовой Н.Ю. - «сочетание, соединение, общий итог чего-нибудь». Согласно ст. 17 УК РФ совокупностью преступлений признается совершение двух или более преступлений, ни за одно из которых лицо не было осуждено. Преследование за совершение последнего преступления как бы соединяет, объединяет его с предыдущими преступлениями, подводит итог преступной деятельности лица. При этом надо иметь в виду (когда мы сравниваем с рецидивом), что преступления совершаются в определенной временной последовательности.

«Рецидив» – относительно новое слово в русском языке. Оно заимствовано из латинского языка (*recidivus*) и в дословном переводе означает «возвращающийся, возобновляющийся». Видимо, поэтому он не предусмотрен в Словаре синонимов русского языка. Но в Толковом словаре русского языка «рецидив» определяется как «возвращение, повторение чего-либо негативного после его кажущегося исчезновения» [5, с. 667]. В российском УК рецидивом преступлений признается совершение умышленного преступления лицом, имеющим судимость за ранее совершенное умышленное преступление.

Судя по базовому признаку (повторности) совокупность и рецидив не отличаются между собой: и то, и это основано на повторном совершении преступления. И при совокупности преступление (повторное) как негативное явление возвращается, и при рецидиве происходит то же самое. Совокупность означает соединение, объединение преступлений, и при рецидиве происходит подобное, когда объединение происходит в период судимости лица. По сути, совокупность преступлений по признаку повторности совпадает с рецидивом преступлений. Тем более, преступление, совершенное после снятия и погашения судимости, тоже можно отнести и к совокупности, и к рецидиву. Только законодатель их таковыми не определяет, они имеют место быть в криминологическом толковании рецидива преступления, как более широкого понятия по сравнению с уголовно-правовым понятием. Все дело в том, какой смысл законодатель вкладывает в эти понятия. Если иметь в виду рецидив преступлений, то он его связывает с судимостью и умышленными преступлениями. Тем самым он придает ему более опасный характер, чем при определении совокупности.

Наличие прошлого преступления и судимости свидетельствует об усилении общественной опасности личности рецидивиста, о ее неукротимом характере. Данные признаки образуют собой качественный переход в повторности преступлений, который превращает рецидив в более опасное явление, чем совокупность преступлений, если рассматривать его на социальном уровне. Личность рецидивиста образует субъективную подсистему рецидивного преступления, как прошедшего уголовно-исполнительную систему через предпринятые меры исправительного и предупредительного характера. «Признаки, определяющие рецидив преступлений, - пишет Ф. Бражник, - отражают исключительную общественную опасность личности виновного по сравнению с теми преступлениями, которые совершили аналогичные преступления при отсутствии рецидива преступления» [7, с. 6].

Это «возвращение, повторение преступления после его кажущегося исчезновения». «Осуждение, главным образом отбытие наказания, способствует утиханию криминальной активности преступника, но, не смотря на оказанное карательное и исправительное воздействие, он вновь совершает преступление. После кажущегося исчезновения преступление проявляется во вновь совершенном деянии» [17, с. 7]. Об этом нам напоминает ст. 68 УК РФ, которая, определяя правила назначения наказания при рецидиве преступлений, акцентирует внимание на учете прошлого преступления, исправительного воздействия отбытого наказания и нового преступления. Казалось бы, после отбытия наказания преступление должно исчезнуть, но оно вновь проявилось в новом преступлении. За это следует усиление наказания, о чем свидетельствует ст. 68 и п. «а» ч. 1 ст. 63 УК РФ. За совокупностью мы такое не наблюдаем, законодатель предусматривает при ней или поглощение, или частичное, или полное сложение наказаний, а не специальное его усиление, как при рецидиве преступлений (ст. 69 УК). Как справедливо заметил Н.А. Коломытцев, «уголовно-правовая доктрина полагала, что преступник-рецидивист более виновен в случае повторения преступного деяния, чем в случае совокупности, так как он уже был предупрежден одним или несколькими приговорами и, несмотря на это, не исполнил предписания закона» [19, с. 51].

Если в начале становления рецидива преступлений, как деяния, совершенного после приговора суда, обра-

щало внимание на повторение тождественных или однородных преступлений, то постепенно в него включалось повторение разных преступлений. Повторение однородных преступлений свидетельствовало о повышении опасности личности рецидивиста, связанной с его профессионализацией. В новом УК РФ 1996 г. законодатель обратил внимание на повторение умышленных преступлений, тем самым подчеркнув новые признаки общественной опасности рецидива, относящиеся к личности рецидивиста. Именно субъективная подсистема рецидива определяет его феномен как наиболее опасное явление по сравнению с совокупностью преступлений.

На это обращают внимание многие исследователи рецидива преступлений. Так, например, Г.С. Досаева заявила, что рецидив является «специфическим свойством личности виновного» [14, с. 16]. В таком аспекте она предлагает закрепить рецидив в законодательстве [14, с. 49-50]. Нечто подобное мы находим в работах Е.А. Антоныя [20, с. 8, 12]. Сходное мнение высказывал Н.Н. Коротких [21, с. 21].

В зарубежном уголовном законодательстве чаще рецидив определяется совершением опасных преступлений, связанных с назначением и исполнением более строгих наказаний, повлекших, главным образом, лишение свободы [22, с. 14]. В связи с этим рецидив связывается с опасностью не только преступлений, но и личности рецидивиста, отбывшего лишение свободы. При определении опасности чаще подчеркивается неоднократное посещение мест лишения свободы. Вполне этому соответствует употребление термина «привычный преступник».

В законах США и многих европейских государств используется данный термин, который употребляется при признании рецидива преступлений за тяжкие деяния, если преступник не один раз наказывался лишением свободы. За признание привычным преступником следовало более строгое наказание и назначалось превентивное заключение (ст. 67 УК ФРГ, Законы Бомса США). В некоторых зарубежных странах в общей части уголовных законов оговариваются выходы за верхние пределы санкции статьи Особенной части УК при рецидиве преступлений (ст. 35 Республики Корея, ст. 57 и 59 УК Японии, ст. 30 УК Австрии и др.). Подобное усиление наказания рецидивистам соответствует их повышенной общественной опасности личности.

Нам представляется, что если рецидивист обладает по совокупности признаков преступлений и личности повышенной общественной опасностью, то это должно найти отражение в законе. Однако УК РФ апеллирует только к преступлениям и не упоминает категорию «личность рецидивиста». Только УК РСФСР 1960 г. обращал внимание на личность рецидивиста, определяя признаки особо опасного рецидивиста (ст. 24-1). По действующему УК РФ личность рецидивиста учитывается при назначении наказания согласно ч. 3 ст. 60.

Если по УК РСФСР 1960 г. признание судом особо опасным рецидивистом учитывалось в качестве особо квалифицирующего признака составов преступлений, то по действующему УК РФ совершение преступления при опасном и особо опасном рецидиве учитывается на равных основаниях, как и при простом рецидиве преступлений: в ст. 68 УК определены единые правила назначения наказания по всем трем видам рецидива. В этой статье оговаривается, что срок наказания при любом виде рецидива преступлений не может быть менее одной третьей части максимального срока наиболее строгого вида наказания. Это может быть оценено судами одинаково применительно ко всем видам рецидива преступлений. То же самое касается и ч. 3 ст. 68 УК, в которой предусматриваются льготные правила назначения наказания при наличии смягчающих и исключительных обстоятельств.

Спрашивается: зачем давать в ст. 18 УК различные определения этих видов рецидива преступлений, отличающихся между собой по степени опасности как ранее совершенных преступлений, так и новых? Ради того, чтобы направить их в ИУ более строгих видов режима? Мы не настаиваем на том, чтобы опять, как и в прошлом УК РСФСР, определять квалифицирующие составы преступлений по признакам простого, опасного и особо опасного рецидива. Но личностные особенности простых, опасных и особо опасных рецидивистов должны быть учтены законодателем. Это бы гарантировало для судов учитывать эти личностные особенности при назначении наказания.

Как известно, к признакам личности, характеризующим причину преступления, относятся все социально-психологические и другие признаки, свидетельствующие о содержании и стойкости антиобщественных взглядов и привычек виновного. Именно к этой группе признаков личности относятся прошлое преступление и судимость за него, свидетельствующие об устойчивости антиобщественных взглядов и привычек виновного, о его повышенной общественной опасности по сравнению с не судимыми [23, с. 68-70].

Законодатель все это предусмотрел, давая определение рецидива преступлений в ч. 1 ст. 18 УК РФ. Он учел, как прошлое умышленное преступление, судимость за него и новое умышленное преступление, свидетельствующие о рецидиве (повторении). Это будет достаточным для обозначения простого рецидива преступлений. Для определения опасного и особо опасного рецидива этих признаков будет недостаточно, их следовало бы дополнить указанием на опасность личности этих рецидивистов. Совокупную общественную опасность преступлений при этих видах рецидива образуют не столько сами преступления, сколько опасное состояние личности. При этом в законе следует оговорить, что суд должен принимать во внимание, что если указанные рецидивы были совершены при наличии признаков приготовления к преступлению, или соучастия в преступлении в качестве второстепенных соучастников и других подобных признаков, то это должно свидетельствовать об уменьшении степени опасности преступлений и рецидивистов.

Заключение

На наш взгляд, судам следует предоставить право признавать лицо, совершившим преступление при опасном или особо опасном рецидиве преступлений или нет, при этом они могли бы учитывать криминальную опасность личности виновного, степень общественной опасности совершенных преступлений, их мотивы, степень осуществления преступных намерений, степень и характер участия в преступлениях и другие обстоятельства. Все это должно найти отражение в ст. 18 УК РФ, что позволит судам точнее определить опасность рецидива и назначить справедливое наказание.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Жарких Е.А. Институт рецидива преступлений: генезис понятия и трансформация системно-структурного и функционально-ролевого содержания: автореф. дис. ... канд юрид. наук. - Краснодар, 2019. - 32 с.
- 2 Возжанникова И.Г. Рецидив преступлений в уголовном праве России: понятие, виды, значение: дис. ... канд. юрид. наук. - М., 2016. - 29 с.
- 3 Сергиевский Н.Д. Русское уголовное право: пособие к лекциям. - СПб., 1905. - 386 с.
- 4 Бытко Ю.И. Понятие рецидива преступлений (исторический очерк). - Саратов, 1978. - 73 с.
- 5 Ожегов С.И., Шведова Н.Ю. Толковый словарь русского языка. - М., 1993. - 955 с.
- 6 Попов В.И. Рецидив и организованная преступность: монография. - М., 1998. - 193 с.
- 7 Бражник Ф. Множественность преступлений – отражение их совокупной общественной опасности // Уголовное право. - 2000. - № 3. - С. 6-10.
- 8 Муравьев В.В. Уголовно-правовые и криминологические аспекты рецидивной преступности молодежи: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Нижний Новгород, 2001. - 26 с.
- 9 Российское законодательство X-XX веков. В 9 т. / под общ. ред. О.И. Чистякова. - Т. 9: Законодательство эпохи буржуазно-демократических революций: законодательство о государственном строе. Административное земельное и уголовное законодательство. - М.: Юридическая литература, 1994. - 351 с.
- 10 Панько К.К. Рецидив в советском уголовном праве. - Воронеж, 1983. - 190 с.
- 11 Уголовное право Российской Федерации. Общая часть: учебник для студентов вузов, обучающихся по специальности «Юриспруденция». - Саратов: СВШ МВД РФ, 1997. - 425 с.
- 12 Кузнецов А.П. Севастьянов А.П. Единичные и множественные преступления. - СПб., 2011. - 915 с.
- 13 Южанин В.Е. Судимость и рецидив преступлений // Вестник Томского государственного университета. Право. - 2020. - № 37. - С. 117-130.
- 14 Досаева Г.С. Уголовно-правовой институт множественности преступлений: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 2017. - 64 с.
- 15 Гончарова М.В. Рецидив корыстных преступлений и его предупреждение: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 2014. - 30 с.
- 16 Орешкина Т.Ю. Рецидивная преступность в США. - М., 1981. - 72 с.
- 17 Южанин В.Е., Армашова А.В. Проблемы рецидива преступлений и ответственности за него по уголовному праву России. - М.: Изд-во «Юрлитинформ», 2007. - 192 с.
- 18 Словарь синонимов русского языка / З.Е. Александрова; под ред. Л. А. Чешко. - 5-е изд., стер. - М.: Рус. яз., 1986. - 600 с.
- 19 Коломытцев Н.А. Проблемы противодействия рецидиву преступлений: традиции и современность // Вестник Кузбасского института ФСИН России. - 2019. - № 4 (41). - С. 49-60.
- 20 Антонян Е.А. Личность рецидивиста: криминологическое и уголовно-исполнительное исследование: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - М., 2014. - 41 с.
- 21 Коротких Н.Н. Теоретические и прикладные проблемы учения о множественности преступлений: уголовно-правовое и уголовно-исполнительное исследование: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук. - Екатеринбург, 2016. - 40 с.
- 22 Городнова О.Н. Множественность преступлений и ответственность за них: российский и зарубежный опыт // Вестник Чувашского ун-та. - 2012. - № 5. - С. 123-129.
- 23 Гришанин П.Ф. Ответственность преступников-рецидивистов по советскому уголовному праву: учебное пособие. - М., 1974. - 150 с.

REFERENCES

- 1 Zharkih E.A. Institut recidiva prestuplenij: genezis ponyatiya i transformaciya sistemno-strukturnogo i funkcional'no-rolevogo soderzhaniya: avtoref. dis. ... kand yurid. nauk. - Krasnodar, 2019. - 32 s.
- 2 Vozzhannikova I.G. Recidiv prestuplenij v ugovolnom prave Rossii: ponjatie, vidy, znachenie: dis. ... kand. jurid. nauk. - M., 2016. - 29 s.
- 3 Sergievskij N.D. Russkoe ugovolnoe pravo: posobie k lekcijam. - SPb., 1905. - 386 s.
- 4 Bytko Yu.I. Ponyatie recidiva prestuplenij (istoricheskij ocherk). - Saratov, 1978. - 73 s.
- 5 Ozhegov S.I., Shvedova N.Yu. Tolkovuj slovar' russkogo yazyka. - M., 1993. - 955 s.
- 6 Popov V.I. Recidiv i organizovannaya prestupnost': monografiya. - M., 1998. - 193 s.
- 7 Brazhnik F. Mnozhestvennost' prestuplenij – otrazhenie ih sovokupnoj obshchestvennoj opasnosti // Ugovolnoe pravo. - 2000. - № 3. - S. 6-10.
- 8 Murav'ev V.V. Ugovolno-pravovye i kriminologicheskie aspekty recidivnoj prestupnosti molodezhi: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. - Nizhnij Novgorod, 2001. - 26 s.
- 9 Rossijskoe zakonodatel'stvo X-XX vekov. V 9 t. / Pod obshch.red. O.I. Chistyakova. T. 9: Zakonodatel'stvo jepohi burzhuazno-demokraticeskikh revoljucij: zakonodatel'stvo o gosudarstvennom stroe. Administrativnoe zemel'noe i ugovolnoe zakonodatel'stvo. - M.: Yuridicheskaya literatura, 1984-1994. - T. 9. - - 351 s.
- 10 Pan'ko K.K. Recidiv v sovetskom ugovolnom prave. - Voronezh, 1983. - 190 s.
- 11 Ugovolnoe pravo Rossijskoj Federacii. Obshchaya chast': uchebnik dlya studentov vuzov, obuchayushchihsya po special'nosti «Yurisprudenciya». - Saratov: SVSh MVD RF, 1997. - 425 s.
- 12 Kuznecov A.P. Sevast'yanov A.P. Edinichnye i mnozhestvennye prestupleniya. - SPb., 2011. - 915 s.
- 13 Yuzhanin V.E. Sudimost' i recidiv prestuplenij // Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta. Pravo. - 2020. - № 37. - S. 117-130.

- 14 Dosaeva G.S. Uголовно-pravovoj institut mnozhestvennosti prestuplenij: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. - M., 2017. – 64 s.
- 15 Goncharova M.V. Recidiv korystnyh prestuplenij i ego preduprezhdenie: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. - M., 2014. – 30 s.
- 16 Oreshkina T.Yu. Recidivnaya prestupnost' v SSHA. - M., 1981. – 72 s.
- 17 Yuzhanin V.E., Armashova A.V. Problemy recidiva prestuplenij i otvetstvennosti za nego po ugovnomu pravu Rossii. - M.: Izd-vo «Yurlitinform», 2007. – 192 s.
- 18 Slovar' sinonimov russkogo yazyka / Z.E. Aleksandrova; pod red. L.A. Cheshko. - 5-e izd., ster. - M. : Rus. yaz., 1986. - 600 s.
- 19 Kolomytcev N.A. Problemy protivodejstviya recidivu prestuplenij: tradicii i sovremennost' // Vestnik Kuzbasskogo instituta FSIN Rossii. - 2019. - № 4 (41). - S. 49-60.
- 20 Antonyan E.A. Lichnost' recidivista: kriminologicheskoe i ugovno-ispolnitel'noe issledovanie: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. - M., 2014. – 41 s.
- 21 Korotkih N.N. Teoreticheskie i prikladnye problemy ucheniya o mnozhestvennosti prestuplenij: ugovno-pravovoe i ugovno-ispolnitel'noe issledovanie: avtoref. dis. ... d-ra jurid. nauk. - Ekaterinburg, 2016. – 40 s.
- 22 Gorodnova O.N. Mnozhestvennost' prestuplenij i otvetstvennost' za nih: rossijskij i zarubezhnyj opyt // Vestnik Chuvashskogo un-ta. - 2012. - № 5. - S. 123-129.
- 23 Grishanin P.F. Otvetstvennost' prestupnikov-recidivistov po sovetскому ugovnomu pravu: uchebnoe posobie. - M., 1974. – 150 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Вячеслав Ефимович Южанин - заң ғылымдарының докторы, профессор, С.А. Есенин атындағы Рязань мемлекеттік университетінің қылмыстық құқық және криминология кафедрасының профессоры, Жоғары мектептің еңбек сіңірген қызметкері. Ресей, Рязань к., Свобода к., 46. E-mail: yuzhanin1950@mail.ru.

Южанин Вячеслав Ефимович - доктор юридических наук, профессор, профессор кафедры уголовного права и криминологии Рязанского государственного университета им. С.А. Есенина, Заслуженный работник высшей школы. Россия, г. Рязань, ул. Свободы, 46. E-mail: yuzhanin1950@mail.ru.

Vyacheslav Yuzhanin - Doctor of Juridical Sciences, Professor, Professor of the Department of Criminal Law and Criminology of Ryazan State University named after S.A. Yesenin, Honored Worker of Higher Education. 46 Svobody str., Ryazan, Russia. E-mail: yuzhanin1950@mail.ru.

ЖАС ҒАЛЫМ МІНБЕРІ

ТРИБУНА МОЛОДОГО УЧЕНОГО

ӨОЖ 34.347.195

DOI: 10.47450/2306-451X-2023-77-2-110-115

ЗАҢДЫ ТҰЛҒА ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ ҚҰРЫЛЫМЫ

С.А. Балтабаев

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ХАА академигі,
Қазақстан Республикасының заңгер одағының мүшесі, Қарағанды қ.

Ж.Ш. Жалмаханов

заң ғылымдарының магистрі, докторант
Қазақстан Республикасы ИМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Андатпа. Мақалада заңды тұлғаның түсінігі мен мәнін анықтау, осы тұлғаның мүліктік жауапкершілігін айқындау, сондай-ақ заңды тұлғаны Қазақстан Республикасында әкімшілік жауапкершілікке тарту мүмкіндіктерін зерттеу үшін қажет. Бұл жауапкершілікті әлеуметтік қауіпті әрекеттерді жасағаны үшін ерекше түрден айыру және шектеу шаралары ретінде қарастырған жөн, ол заңды жауапкершілік ұғымын диалектикалық түрде дамыта отырып, заңды жауапкершіліктің барлық түрлері арқылы заңды тұлғаның жауапкершілік тұжырымдамасын қазіргі заманғы құқықтың мәжбүрлі-тәрбиелік әсерінің барлық спектрін біріктіретін неғұрлым күрделі деңгейге шығарады. Зерттелетін құбылыс мүліктік, қаржылық және құқықтық жауапкершіліктің басқа түрлерінен пайда болады, ол келтірілген материалдық залалды қалпына келтіруге және экологиялық, экономикалық және басқа да құқық бұзушылықтардың алдын алу, соның ішінде әкімшілік жаза қолдану арқылы жүзеге асырылады.

Заңды тұлғаның дербес балансы немесе сметасы болуы керек. Заңды тұлғаның өз атауы бар мөрі болады. Заңды тұлға өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табыс табуды көздейтін не осындай мақсат ретінде табыс табуды жүзеге асырмайтын және алынған таза табысты қатысушылар (коммерциялық емес ұйым) арасында бөлмейтін ұйым бола алады. Коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлға мемлекеттік кәсіпорын, шаруашылық серіктестік, акционерлік қоғам, өндірістік кооператив нысанында ғана құрылуы мүмкін. Коммерциялық емес ұйым болып табылатын және тек мемлекеттік бюджет есебінен ұсталатын заңды тұлға тек қана мемлекеттік мекеме нысанында құрылуы мүмкін. Сонымен қоса мақалада заңды тұлғаның құрылу ерешкеліктері мен оның заңды негізде жұмыс істеуіне керек мәселелер қозғалған.

Түйін сөздер: заңды тұлға, заңды тұлға түсінігі, заңды тұлға мәні, заңды тұлға ерекшеліктері, заңды тұлға жауапкершілігі.

ПОНЯТИЕ И СТРУКТУРА ЮРИДИЧЕСКОГО ЛИЦА

Балтабаев С.А.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, академик МАИН,
член юридического союза Республики Казахстан, г. Караганда

Жалмаханов Ж.Ш.

магистр юридических наук, докторант
Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Определение понятия и сущности юридического лица в статье необходимо для определения имущественной ответственности данного лица, а также для изучения возможностей привлечения юридического лица к административной ответственности в Республике Казахстан. Эту ответственность следует рассматривать как меры лишения и ограничения особого вида за совершение общественно опасных деяний, диалектически развивая понятие юридической ответственности, выводя понятие ответственности юридического лица через все виды юридической ответственности на более сложный уровень, объединяющий весь спектр принудительно-воспитательного воздействия современного права. Исследуемое явление возникает из других форм имущественной, финансовой и правовой ответственности, которая осуществляется путем взыскания причиненного материального ущерба и предупреждения экологических, экономических и других правонарушений, в том числе путем наложения административного взыскания.

Юридическое лицо должно иметь самостоятельный баланс или смету. Юридическое лицо имеет печать со

своим наименованием. Юридическое лицо может быть организацией, преследующей в качестве основной цели своей деятельности получение дохода либо не осуществляющей в качестве такой цели получение дохода и не распределяющей полученный чистый доход между участниками (некоммерческой организацией). Юридическое лицо, являющееся коммерческой организацией, может быть создано только в форме государственного предприятия, хозяйственного товарищества, акционерного общества, производственного кооператива. Юридическое лицо, являющееся некоммерческой организацией и содержащееся исключительно за счет государственного бюджета, может быть создано только в форме государственного учреждения. Кроме того, в статье затронуты вопросы создания юридического лица и его функционирования на законных основаниях.

Ключевые слова: юридическое лицо, понятие юридического лица, сущность юридического лица, особенности юридического лица, ответственность юридического лица.

THE CONCEPT AND STRUCTURE OF A LEGAL ENTITY

Baltabaev S.A.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Academician of the IIA,
member of the Legal Union of the Republic of Kazakhstan, Karaganda

Zhalmakhanov Zh.S.

master in Law, doctoral student

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The definition of the concept and essence of a legal entity in the article is necessary to determine the property liability of this person, as well as to study the possibilities of bringing a legal entity to administrative responsibility in the Republic of Kazakhstan. This responsibility should be considered as measures of deprivation and restriction of a special kind for committing socially dangerous acts, dialectically developing the concept of legal responsibility, bringing the concept of responsibility of a legal entity through all types of legal responsibility to a more complex level, combining the entire spectrum of compulsory educational impact of modern law. The phenomenon under study arises from other forms of property, financial and legal liability, which is carried out by collecting material damage caused and preventing environmental, economic and other offenses, including by imposing an administrative penalty.

A legal entity must have an independent balance sheet or estimate. A legal entity has a seal with its name. A legal entity may be an organization that pursues income as the main goal of its activities, or does not realize income as such and does not distribute the net income received among the participants (a non-profit organization). A legal entity that is a commercial organization can be created only in the form of a state enterprise, a business partnership, a joint-stock company, or a production cooperative. A legal entity that is a non-profit organization and is maintained exclusively at the expense of the state budget can be created only in the form of a state institution. In addition, the article touches upon the issues of creating a legal entity and its functioning on legal grounds.

Keywords: legal entity, the concept of a legal entity, the essence of a legal entity, features of a legal entity, responsibility of a legal entity.

Кіріспе

Заңды тұлғаға қазіргі заманғы назар негізінен Қазақстан Республикасындағы практиканың қажеттіліктерінен, әсіресе экономиканың даму перспективаларынан және заңды тұлғалардың мемлекетке, қоғамға және нақты жеке тұлғаларға елеулі зиян келтірген қоғамдық қауіпті әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндігінен туындады.

Заңды тұлғаның түсінігі мен мәнін анықтау осы тұлғаның мүлктік жауапкершілігін айқындау, сондай-ақ заңды тұлғаны Қазақстан Республикасында әкімшілік жауапкершілікке тарту мүмкіндіктерін зерттеу үшін қажет. Бұл жауапкершілікті әлеуметтік қауіпті әрекеттерді жасағаны үшін ерекше түрден айыру және шектеу шаралары ретінде қарастырған жөн, ол заңды жауапкершілік ұғымын диалектикалық түрде дамыта отырып, заңды жауапкершіліктің барлық түрлері арқылы заңды тұлғаның жауапкершілік тұжырымдамасын қазіргі заманғы құқықтың мәжбүрлі-тәрбиелік әсерінің барлық спектрін біріктіретін неғұрлым күрделі деңгейге шығарады. Зерттелетін құбылыс мүлктік, қаржылық және құқықтық жауапкершіліктің басқа түрлерінен пайда болады, ол келтірілген материалдық залалды қалпына келтіруге және экологиялық, экономикалық және басқа да құқық бұзушылықтардың алдын алу, соның ішінде әкімшілік жаза қолдану арқылы жүзеге асырылады [1].

Негізгі бөлім

Қазіргі уақытта экономикалық қатынастарды дамыту және жетілдіру, қоғамдық өндірістің неғұрлым күрделі ұйымдастырушылық формаларына көшу, жалпы экономикалық тетікті құру, ол қоғамдық өндірістің тиімділігін арттыруға арналған, құрылатын бөлімшелердің құқықтық нысандары және оларды өз пайдасы үшін теріс пайдалану мүмкіндігі туралы мәселені өткір көтереді. Нарықтық басқару жүйесін жүргізумен қазіргі әлеуметтік-экономикалық қатынастар кәсіпкерлік ортаны құқық субъектілерінің әртүрлі ұжымдық нысандарының құрылуына әкеледі.

Меншік, шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығында оқшауланған мүлкі бар және осы

мүлікпен өз міндеттемелері бойынша жауап беретін, өз атынан мүліктік және жеке мүліктік емес құқықтар мен міндеттерді иеленіп, жүзеге асыра алатын, сотта талапкер және жауапкер бола алатын ұйым заңды тұлға деп танылады.

Заңды тұлғаның дербес балансы немесе сметасы болуы керек. Заңды тұлғаның өз атауы бар мөрі болады. Заңды тұлға өз қызметінің негізгі мақсаты ретінде табыс табуды көздейтін не осындай мақсат ретінде табыс табуды жүзеге асырмайтын және алынған таза табысты қатысушылар (коммерциялық емес ұйым) арасында бөлмейтін ұйым бола алады.

Коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлға мемлекеттік кәсіпорын, шаруашылық серіктестік, акционерлік қоғам, өндірістік кооператив нысанында ғана құрылуы мүмкін. Коммерциялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлға мекеме, қоғамдық бірлестік, акционерлік қоғам, тұтыну кооперативі, қор, діни бірлестік нысанында және заң актілерінде көзделген өзге де нысанда құрылуы мүмкін.

Коммерциялық емес ұйым кәсіпкерлік қызметпен оның жарғылық мақсаттарына сәйкес келген жағдайда ғана айналыса алады.

Коммерциялық емес ұйым болып табылатын және тек мемлекеттік бюджет есебінен ұсталатын заңды тұлға тек қана мемлекеттік мекеме нысанында құрылуы мүмкін.

Заңды тұлғаның азаматтық құқықтары және оның қызметіне байланысты міндеттері болуы мүмкін. Мемлекеттік кәсіпорындарды қоспағанда, коммерциялық ұйымдардың азаматтық құқықтары болуы және заң актілерінде немесе құрылтай құжаттарында тыйым салынбаған кез келген қызмет түрлерін жүзеге асыру үшін қажетті азаматтық міндеттерді атқаруы мүмкін.

Заңнамалық актілерде көзделген жағдайларда белгілі бір қызмет түрлерін жүзеге асыратын заңды тұлғалар үшін басқа қызметпен айналысу мүмкіндігі алынып тасталуы немесе шектелуі мүмкін.

Тізбесі заңнамалық актілермен айқындалатын жекелеген қызмет түрлерімен заңды тұлға лицензия негізінде ғана айналыса алады.

Заңды тұлғаның құқық қабілеттілігі ол құрылған кезде пайда болады және оны тарату аяқталған сәтте тоқтатылады. Айналысуға рұқсат алу қажет болатын қызмет саласындағы заңды тұлғаның құқық қабілеттілігі осындай рұқсат алынған сәттен бастап туындайды және ол алынған, қолданылу мерзімі өткен немесе Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде белгіленген тәртіппен жарамсыз деп танылған сәтте тоқтатылады.

Коммерциялық емес ұйым болып табылатын және тек мемлекеттік бюджет (мемлекеттік мекеме) есебінен ұсталатын заңды тұлғаның Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерімен құқықтық қабілеттілігі белгіленеді.

Заңды тұлға азаматтық құқықтарға ие болады және өзіне міндеттерді заң актілері мен құрылтай құжаттарына сәйкес әрекет ететін өз органдары арқылы ғана қабылдайды.

Заңды тұлға органдарын тағайындау немесе сайлау түрлері, тәртібі және олардың өкілеттіктері заң актілерімен және құрылтай құжаттарымен айқындалады.

Заңды тұлғаның атауы оның атауын және ұйымдық-құқықтық нысанын көрсетуді қамтиды. Ол заңнамада көзделген қосымша ақпаратты қамтуы мүмкін. Заңды тұлғаның атауы оның құрылтай құжаттарында көрсетіледі. Заңды тұлғаның атауында заңнама талаптарына немесе қоғамдық мораль нормаларына қайшы келетін атауларды пайдалануға жол берілмейді; егер олар қатысушылардың атымен сәйкес келмесе немесе қатысушылар осы адамдардың (олардың мұрагерлерінің) өз аттарын пайдалануға рұқсатын алмаса, жеке тұлғалардың жеке есімдері пайдаланылмайды. Заңды тұлға белгілі бір атаумен бизнес-сәйкестендіру нөмірлерінің ұлттық тізіліміне енгізіледі. Заңды тұлғаның атауы Қазақстан Республикасында тіркелген заңды тұлғалардың атауын толық немесе елеулі бөлігінде қайталамауға тиіс. Коммерциялық ұйым болып табылатын заңды тұлғаның атауы заңды тұлға тіркелгеннен кейін оның фирмалық атауы болып табылады [2].

Заңды тұлғаның фирмалық атауды пайдалануға айрықша құқығы бар. Басқа біреудің фирмалық атауын заңсыз пайдаланатын тұлға фирмалық атауға құқық иесінің талабы бойынша мұндай атауды пайдалануды тоқтатуға және келтірілген залалды өтеуге міндетті. Заңды тұлғаның фирмалық атауды пайдалануға байланысты құқықтары мен міндеттері заңнамада айқындалады. Мемлекеттік органдар болып табылмайтын заңды тұлғалардың фирмалық атауларында, қызмет көрсету белгілерінде, тауар белгілерінде Қазақстан Республикасының заң актілерінде, Президенті мен Үкіметінің актілерінде белгіленген Қазақстан Республикасы мемлекеттік органдарының ресми атауларына нұсқауларды пайдалануға тыйым салынады.

Заңды тұлғаның тұрақты жұмыс істейтін органының орналасқан жері заңды тұлғаның орналасқан жері болып танылады.

Заңды тұлғаның орналасқан жері оның құрылтай құжаттарында толық пошталық мекенжайы жазылып көрсетіледі.

Үшінші тұлғалармен қарым-қатынаста заңды тұлға нақты мекенжайдың бизнес-сәйкестендіру нөмірлерінің ұлттық тізіліміне енгізілген мекенжайға сәйкес келмеуіне сілтеме жасауға құқылы емес. Бұл ретте үшінші тұлғалар заңды тұлғаға бизнес-сәйкестендіру нөмірлерінің ұлттық тізіліміне енгізілген мекенжай бойынша да, нақты мекенжайы бойынша да пошта және өзге де хат-хабарларды жіберуге құқылы [2].

Заңды тұлғаны бір немесе бірнеше құрылтайшылар құра алады.

Мүліктің меншік иелері не олар уәкілеттік берген органдар немесе тұлғалар, ал заң актілерінде арнайы көзделген жағдайларда өзге де заңды тұлғалар заңды тұлғаның құрылтайшылары бола алады. Бұл ретте мүлікті шаруашылық жүргізу немесе жедел басқару құқығымен иеленетін заңды тұлғалар, егер Қазақстан Республикасының заңдарында өзгеше көзделмесе, меншік иесінің немесе ол уәкілеттік берген органның келісімімен басқа заңды тұлғалардың құрылтайшылары бола алады.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, заңды тұлғаның құрылтайшылары оның құрылтайшылары болып табылмайтын осы заңды тұлғаның басқа қатысушыларынан қандай да бір артықшылықтарға ие бола алмайды [2].

Заңды тұлға өз қызметін жарғы және құрылтай шарты негізінде немесе егер заңды тұлғаны бір тұлға құрған болса, егер Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде өзгеше көзделмесе, жарғы және заңды тұлғаны құру туралы жазбаша түрде ресімделген шешім (жалғыз құрылтайшының шешімі) негізінде жүзеге асырады. Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларда коммерциялық емес ұйым болып табылатын заңды тұлға осы түрдегі ұйымдар туралы жалпы ереже негізінде әрекет ете алады.

Шағын, орта және ірі кәсіпкерлік субъектісі болып табылатын заңды тұлға өз қызметін мазмұнын Қазақстан Республикасының Үкіметі айқындайтын үлгілік жарғы негізінде жүзеге асыра алады.

Заңды тұлғаның құрылтай шарты жасалады, ал жарғыны оның құрылтайшылары бекітеді. Егер коммерциялық ұйымды бір адам құрса, құрылтай шарты жасалмайды.

Коммерциялық емес ұйым мен мемлекеттік кәсіпорынның құрылтай құжаттарында заңды тұлға қызметінің мәні мен мақсаттары айқындалуға тиіс.

Шаруашылық серіктестіктің, акционерлік қоғамның және өндірістік кооперативтің құрылтай құжаттарында олардың қызметінің мәні мен мақсаттары көзделуі мүмкін.

Құрылтай шартында тараптар (құрылтайшылар) заңды тұлға құруға міндеттенеді, оны құру жөніндегі бірлескен қызметтің тәртібін, өз мүлкін оның меншігіне (жедел басқаруға) беру және оның қызметіне қатысу шарттарын айқындайды. Егер заңды тұлғалардың жекелеген түрлері туралы заңнамалық актілерде өзгеше көзделмесе, шартта құрылтайшылар арасында таза табысты бөлу, заңды тұлғаның қызметін басқару, құрылтайшылардың оның құрамынан шығу шарттары мен тәртібі де айқындалады және оның жарғысы бекітіледі. Құрылтайшылардың келісімі бойынша құрылтай шартына басқа да талаптар енгізілуі мүмкін.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, заңды тұлға әділет органдарында мемлекеттік тіркелуге жатады. Мемлекеттік тіркеу тәртібі заңнамамен айқындалады.

Мемлекеттік тіркеу деректері, оның ішінде заңды тұлғалардың атауы, ал коммерциялық ұйымдар үшін - фирмалық атауы бизнес-сәйкестендіру нөмірлерінің ұлттық тізіліміне енгізіледі.

Заңды тұлға мемлекеттік тіркелген кезден бастап құрылған болып есептеледі.

Филиалдар мен өкілдіктер заңнамалық актілерде белгіленген тәртіппен тіркеледі.

Филиалдар мен өкілдіктер атауы өзгерген жағдайда қайта тіркеуге жатады.

Заңды тұлғаны құрудың заңда белгіленген тәртібін бұзу немесе оның құрылтай құжаттарының заңға сәйкес келмеуі заңды тұлғаны мемлекеттік тіркеуден бас тартуға әкеп соғады. Заңды тұлғаны құрудың орынсыздығы себептері бойынша тіркеуден бас тартуға жол берілмейді.

Мемлекеттік тіркеуден бас тартуға, сондай-ақ мұндай тіркеуден жалтаруға сотқа шағым жасалуы мүмкін.

Заңды тұлға келесі жағдайларда қайта тіркелуге жатады:

1) жарғылық капитал мөлшерін азайту;

2) атауының өзгеруі;

3) шаруашылық серіктестіктердегі қатысушылар құрамының өзгеруі (шаруашылық серіктестікке қатысушылар тізілімін жүргізуді бағалы қағаздарды ұстаушылар тізілімдерінің жүйесін жүргізу жөніндегі қызметті жүзеге асыратын бағалы қағаздар нарығының кәсіби қатысушысы жүзеге асыратын шаруашылық серіктестіктерді қоспағанда).

Заңды тұлғаны қайта тіркеусіз көрсетілген негіздер бойынша құрылтай құжаттарына енгізілген өзгерістер жарамсыз болып табылады.

Филиал заңды тұлғаның орналасқан жерінен тыс орналасқан және оның функцияларының барлығын немесе бір бөлігін, оның ішінде өкілдік функцияларын жүзеге асыратын оқшауланған бөлімшесі болып табылады.

Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларды қоспағанда, заңды тұлғаның орналасқан жерінен тыс орналасқан және оның атынан мәмілелер және өзге де құқықтық іс-әрекеттер жасайтын заңды тұлғаның мүдделерін қорғауды және ұсынуды жүзеге асыратын оқшауланған бөлімшесі өкілдік болып табылады.

Филиалдар мен өкілдіктер заңды тұлғалар болып табылмайды. Оларға оларды құрған заңды тұлға мүлік береді және олар бекіткен Ережелер негізінде әрекет етеді.

Заңды тұлғалар, мекемелер мен қазыналық кәсіпорындардың құрылтайшысы қаржыландыратын арнайы қаржы компанияларынан басқа, өз міндеттемелері бойынша өздеріне тиесілі барлық мүлікпен жауап береді.

Заңды тұлғаны қайта ұйымдастыру (бірігу, қосылу, бөлу, бөлу, қайта құру) оның мүлкі меншік иесінің немесе меншік иесі уәкілеттік берген органның, құрылтайшылардың (қатысушылардың), сондай-ақ заңды тұлғаның құрылтай құжаттарымен уәкілеттік берілген органның шешімі бойынша не Қазақстан Республикасының заңнамалық актілерінде көзделген жағдайларда сот органдарының шешімі бойынша жүргізіледі. Қазақстан Республикасының заңнамасында қайта ұйымдастырудың басқа да нысандары көзделуі мүмкін [1].

Қайта құру ерікті немесе мәжбүрлі түрде жүзеге асырылуы мүмкін. Мәжбүрлеп қайта ұйымдастыру заң актілерінде көзделген жағдайларда сот органдарының шешімі бойынша жүзеге асырылуы мүмкін.

Егер заңды тұлға мүлкінің меншік иесі, ол уәкілеттік берген орган, құрылтайшылар немесе заңды тұлғаның құрылтай құжаттарымен қайта ұйымдастыруға уәкілеттік берілген органы сот органының шешімінде айқындалған мерзімде заңды тұлғаны қайта ұйымдастыруды жүзеге асырмаса, сот заңды тұлғаны басқарушыны тағайындайды және оған осы заңды тұлғаны қайта ұйымдастыруды жүзеге асыруды тапсырады. Басқарушы тағайындалған сәттен бастап оған заңды тұлғаның істерін басқару жөніндегі өкілеттіктер ауысады. Басқарушы сотта заңды тұлғаның атынан сөз сөйлейді, бөлу балансын жасайды және оны қайта ұйымдастыру нәтижесінде туындайтын заңды тұлғалардың құрылтай құжаттарымен бірге соттың бекітуіне береді.

Оның мүлкі меншік иесінің немесе меншік иесі уәкілеттік берген органның, сондай-ақ оған құрылтай құжаттарымен уәкілеттік берілген заңды тұлға органының шешімі бойынша заңды тұлға кез келген негіз бойынша таратылуы мүмкін.

Сот шешімі бойынша заңды тұлға келесі жағдайларда таратылуы мүмкін:

- 1) банкроттық;
- 2) заңды тұлғаны құру кезінде жойылмайтын сипаттағы заңнаманы бұзушылықтарға жол берілуіне байланысты оны тіркеуді жарамсыз деп тану;
- 3) заңды тұлға орналасқан жері бойынша немесе нақты мекенжайы бойынша, сондай-ақ құрылтайшылар (қатысушылар) мен лауазымды адамдар болмаған кезде, онсыз заңды тұлға бір жыл ішінде жұмыс істей алмайды;
- 4) заңнаманы өрескел бұза отырып, қызметті жүзеге асыру:
 - 4.1 заңды тұлғаның жарғылық мақсаттарына қайшы келетін қызметті жүйелі түрде жүзеге асыру;
 - 4.2 тиісті лицензиясыз немесе заңнамалық актілерде тыйым салынған қызметті жүзеге асыру;
- 5) басқа заңнамалық актілерде көзделген.

Заңды тұлғаны тарату туралы сот шешімімен заңды тұлғаны таратуды жүзеге асыру жөніндегі міндеттер оның мүлкінің меншік иесіне, меншік иесі уәкілеттік берген органға, заңды тұлғаны таратуға оның құрылтай құжаттарымен уәкілеттік берілген органға не сот тағайындаған өзге де органға (тұлғаға) жүктелуі мүмкін.

Заңды тұлға мүлкінің меншік иесі немесе заңды тұлғаны тарату туралы шешім қабылдаған орган бұл туралы заңды тұлғаларды тіркеуді жүзеге асыратын әділет органына, тіркеу орны бойынша Мемлекеттік кірістер органына дереу жазбаша хабарлауға міндетті.

Заңды тұлға мүлкінің меншік иесі немесе заңды тұлғаны тарату туралы шешім қабылдаған орган тарату комиссиясын тағайындайды және ҚР Азаматтық кодексіне сәйкес тарату тәртібі мен мерзімдерін белгілейді.

Тарату комиссиясы тағайындалған сәттен бастап оған заңды тұлғаның мүлкі мен істерін басқару жөніндегі өкілеттіктер ауысады. Тарату комиссиясы таратылатын заңды тұлғаның атынан сотта сөз сөйлейді.

Қорытынды

Қазіргі уақытта заңды тұлғаның басқа функциялары маңызды бола түсуде, олар бұрын белгілі

болғанымен, әлі де көлеңкеде қалады. Заңды тұлғаның өмір сүруінің маңызды міндеттерінің бірі — бұл ұйымның менеджерлері мен қатысушыларының жауапкершілігін шектеу, азайту екендігіне назар аудару қажет. Заңды тұлға ұғымын барлық заңды тұлғаларға тән ортақ белгілерді белгілеу арқылы ғана емес, аталған институттың негізгі экономикалық мақсатын анықтау арқылы да шығаруға болады. Ұзақ уақыт бойы заңды тұлғаның негізгі қызметі меншікті орталықтандыру болды. Алайда, қазіргі экономикалық тәжірибеде капиталды орталықтандыру процестерінің нәтижесінде бір қатысушыдан тұратын заңды тұлғалар жиі кездеседі [3]. Осылайша, белгілі бір жағдайларда адамдар тобының ортақ мүдделерін білдіретін ұжымдық субъект ретінде тарихи түрде пайда болған заңды тұлға бір құрылтайшы қатысушы бола алатын бір тұлғаның мүдделерін білдіруші бола алады. В.А. Мусин атап өткендей, «мұндай «корпорацияның» айқын қарама-қайшылығы заңды тұлғаның ұжымдық құрылым ретіндегі мәні айқын болғанымен, ірі капиталдың экономикалық қажеттіліктеріне бағыну арқылы алдымен коммерциялық және сот практикасы, содан кейін доктрина, содан кейін заң оларды өмір сүруге құқылы деп тани бастайды» [4]. Сонымен бірге, заңды жауапкершілік мәселелері ең маңызды болып табылады, өйткені жоғарыда айтылғандай, «бір адам» компаниясын құрудың негізгі мақсаттарының бірі, ең алдымен, мүлктік жауапкершіліктен, ал екінші кезекте жауапкершіліктің басқа түрлерінен жалтару деп танылуы керек.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексі (Жалпы бөлім): оқу құралы. – Алматы: Издательство ЛЕМ заң әдебиеті, 2021. – 203 с.
- 2 Нұрмашев Ү., Нұрмашева Ф. Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу құқығы: оқу құралы. – Алматы, 2015. – 240 б.
- 3 Pgen H.-M. Die Ein mann gesellschaft als atypische Gesellschafts form im deutschen und franzosishen Recht. - Koln, 1969. – 28 s.
- 4 Мусин В.А. Одночленные корпорации в буржуазном праве // Правоведение. – 1981. - № 4. - С. 44.

REFERENCES

- 1 Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General part): manual. - Almaty: Izdatelstvo Lem legal literature, 2021. – 203 p.
- 2 Nurmashhev U., Nurmashева F. Civil procedural law of the Republic of Kazakhstan: a textbook. - Almaty, 2015. – 240 p.
- 3 Pgen H.-M. Die Ein mann gesellschaft als atypische Geselischäfts form im deutschen und franzosishen Recht. - Koln, 1969. - S. 28.
- 4 Musin V.A. Single-member corporations in bourgeois law // Jurisprudence. - 1981. - No. 4. - P. 44.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Сабыргали Амантаевич Балтабаев - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ХАА академигі, Қазақстан Республикасының заңгер одағының мүшесі. Қарағанды қ., Таугұл ш.а., 4. E-mail: baltabaev.sabyrgali@mail.ru.

Жанғали Шапағатұлы Жалмаханов - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты, полиция капитаны. Қарағанды қ., Күнгеі ш.а., Батыр Баян, 40. E-mail: zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz.

Балтабаев Сабыргали Амантаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, академик МАИИ, член юридического союза Республики Казахстан. г. Караганда, мкр. Таугуль, 4. E-mail: baltabaev.sabyrgali@mail.ru.

Жалмаханов Жанғали Шапагатович - магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, капитан полиции. г. Караганда, мкр. Кунгей, ул. Батыра Баяна, 40. E-mail: zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz.

Sabyrgali Baltabaev - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Academician of the IIA, member of the Legal Union of the Republic of Kazakhstan. Karaganda, md. Taugul, 4. E-mail: baltabaev.sabyrgali@mail.ru.

Zhangali Zhalmakhanov - master in Law, doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police captain. Karaganda, md. Kungei, Batyr Bayan str., 407. E-mail: zh.zhalmakhanov@kpa.gov.kz.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ҚАРЖЫ ПИРАМИДАСЫН ҚҰРҒАНЫ ЖӘНЕ
ОҒАН БАСШЫЛЫҚ ЖАСАҒАНЫ ҮШІН ЖАУАПТЫЛЫҚТЫ КӨЗДЕЙТІН
ҚЫЛМЫСТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ДАМУ**

Б.Ғ. Ғаббасәлі

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

С.А. Балтабаев

заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ХАА академигі,

Қазақстан Республикасының заңгер одағының мүшесі, Қарағанды қ.

Аңдатпа. Мақала Қазақстан Республикасында қаржы пирамидасын құрғаны және оған басшылық жасағаны үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңнаманың даму кезеңдерін қарастыруға арналған. Қаржы пирамидаларын басқаруға және құруға байланысты әрекет үшін адамдарды тергеу және қылмыстық жауапкершілікке тарту мәселелері Қазақстан Республикасының құқық қолдану практикасында өзекті болып табылады, сондықтан осы іс-әрекет үшін жазаны көздейтін нормаларды тарихи зерттеу қолданыстағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар әзірлеуге ең маңызды негіз болып табылады. Жүргізілген зерттеу келесідей дәстүрлі жалпы ғылыми және арнайы құқықтық әдістерге: аналитикалық әдіске, дерексіз-логикалық әдіске, аналогия әдісіне, талдау және синтез әдістеріне, сонымен қатар салыстырмалы-құқықтық, тарихи-құқықтық және құрылымдық-жүйелік әдістерге негізделген. Авторлар қаржы пирамидаларының қызметі үшін жауаптылықты реттеумен байланысты Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексіне енгізілген өзгерістерді талдады. Талдау барысында екі маңызды кезең белгіленді: біріншісі – 1997-2014 жылдар аралығын қамтыған қаржы пирамидасын құрумен және оған басшылық жасаумен байланысты қызмет үшін қылмыстық жауаптылықты қылмыстық норма шеңберінде алаяқтық ретінде реттеуді көздейтін; екіншісі – 2014 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейінгі кезеңмен қамтылған, қаржы пирамидасын құру және оған басшылық жасау арқылы жасалған алаяқтық әрекеттерді жеке қылмыстық-құқықтық нормаға шығаруды көздейтін кезең. Сондай-ақ қарастырылып отырған қылмыстық жаза-ланатын іс-әрекеттің түрі үшін жаза тағайындаумен байланысты өзгерістер талданды. Авторлар қорытындыда 2014 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін құқықтық ықпал ету шараларын қолдану қажеттілігіне және елімізде осы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тіркеудің артуына байланысты қаржы пирамидаларының қызметімен байланысты іс-әрекет криминализацияланды деген қорытындыға келеді.

Түйін сөздер: қылмыстық құқық бұзушылық, қаржы пирамидалары, алаяқтық, қылмыстық жауаптылық, қаржы ұйымдары, мүліктік зиян, қылмыстарды тергеп-тексеру.

**РАЗВИТИЕ УГОЛОВНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА, ПРЕДУСМАТРИВАЮЩЕГО
ОТВЕТСТВЕННОСТЬ ЗА РУКОВОДСТВО И СОЗДАНИЕ ФИНАНСОВОЙ ПИРАМИДЫ
В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН**

Ғаббасәлі Б.Ғ.

магистр юридических наук, докторант

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Балтабаев С.А.

кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, академик МАИН,

член юридического союза Республики Казахстан, г. Караганда

Аннотация. Статья посвящена рассмотрению этапов развития уголовного законодательства, предусматривающего ответственность за руководство и создание финансовой пирамиды в Республике Казахстан. Проблемы расследования и привлечения к уголовной ответственности лиц за деятельность, связанную с руководством и созданием финансовых пирамид, является актуальной для правоприменительной практики Республики Казахстан, поэтому историческое исследование норм, предусматривающих наказание за данное деяние, представляет наиважнейшую основу для выработки предложений по совершенствованию действующего уголовного законодательства. Проведенное исследование основано на следующих традиционных общенаучных и специальных правовых методах: аналитический метод, абстрактно-логический метод, метод аналогии, методы анализа и синтеза, а также сравнительно-правовой, историко-правовой и структурно-системный методы. Авторами проанализированы изменения, вносимые в Уголовный кодекс РК, связанные с регламентацией ответственности за деятельность финансовых пирамид. Обозначены два важных этапа: первый – охватываемый 1997-2014 годами, предусматривающий регламентацию уголовной ответственности за деятельность, связанную с созданием и руководством финансовой пирамидой в рамках уголовной нормы, устанавливающей ответственность за мошенничество; второй – охватываемый периодом с 2014 года по настоящее время, предусматривающий выведение в отдельную уголовно-правовую норму деяния, связанного с мошенническими действиями, производимыми посредством создания и руководства финансовой пирамидой.

Также проанализированы изменения, связанные с назначением наказания за рассматриваемый вид уголов-

но-наказуемого деяния. В заключение авторы приходят к выводу, что в целом, в период с 2014 по настоящее время, произошла криминализация деяния, связанного с деятельностью финансовых пирамид, обусловленная необходимостью применения мер правового воздействия и ростом регистрации данных уголовных правонарушений по всей стране.

Ключевые слова: уголовное правонарушение, финансовые пирамиды, мошенничество, уголовная ответственность, финансовые организации, имущественный вред, расследование преступлений.

DEVELOPMENT OF CRIMINAL LEGISLATION THAT PROVIDES RESPONSIBILITY FOR THE MANAGEMENT AND CREATION OF THE FINANCIAL PYRAMID IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Gabbasali B.G.

master in Juridical Sciences, doctoral student

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Baltabaev S.A.

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Academician of the IIA, member of the Legal Union of the Republic of Kazakhstan, Karaganda

Annotation. The article is devoted to the consideration of the stages of development of criminal legislation, which provides for responsibility for the management and creation of a financial pyramid in the Republic of Kazakhstan. The problems of investigation and criminal prosecution of persons for activities related to the management and creation of financial pyramids is relevant for the law enforcement practice of the Republic of Kazakhstan, therefore, a historical study of the norms providing for punishment for this act represents the most important basis for developing proposals for improving the current criminal legislation. The study is based on the following traditional general scientific and special legal methods: analytical method, abstract-logical method, analogy method, methods of analysis and synthesis, as well as comparative-legal, historical-legal and structural-system methods. The authors analyzed the changes made to the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan related to the regulation of responsibility for the activities of financial pyramids. Two important stages have been identified: the first one, covered by 1997-2014, provides for the regulation of criminal liability for activities related to the creation and management of a financial pyramid within the framework of the criminal norm establishing liability for fraud; the second - covered by the period from 2014 to the present, providing for the removal of an act related to fraudulent actions carried out through the creation and management of a financial pyramid into a separate criminal law norm. Changes related to the imposition of punishment for the considered type of criminally punishable act are also analyzed. In conclusion, the authors come to the conclusion that in general, in the period from 2014 to the present, there has been a criminalization of an act related to the activities of financial pyramids, due to the need to apply legal measures and the growth in the registration of these criminal offenses throughout the country.

Keywords: criminal offense, pyramid schemes, fraud, criminal liability, financial organizations, property damage, crime investigation.

Кіріспе

Қазақстан Республикасының азаматтары үшін көптеген жылдар бойы ақшалай қаражаттың екінші деңгейдегі банктің мерзімді және талап етілген депозиттерінде сақтау қалыпты болып келеді. 1991 жылдан кейін басталған экономикалық тәуелсіздіктің қалыптасуы халық арасында кәсіби мемлекеттік қаржылық құрылымдарға деген сенімсіздікті күшейтіп, коммерциялық банктерге және жеке қаржы ұйымдарына жақындап келе жатқан жағымсыз әсерлердің төмендеуіне үміт арта отырып, оларға деген сенімділікті нығайтты.

Осы жағдайлар жеке инвестициялар нарығында азаматтарды алдау мақсатында ғана құрылған қылмыс құралы ретінде «қаржы пирамидаларын», яғни заңды тұлғаларды пайдалана отырып, жаппай дәстүрлі емес алаяқтық түрін тудырды [1, б. 3].

Қаржы пирамидаларының қызметі алғаш рет 1919 жылы басталғанын атап өткен жөн. Алғашқы пирамидалардың бірін 1919 жылы итальяндық Чарльз Понци құрды, ол Еуропадағы халықаралық айырбастау купоны үшін 1 марка, ал АҚШ-та 6 марка алуға болатындығын түсінді. Понци «SXC» компаниясын құрып, адамдарға әртүрлі елдердің қарапайым тауарларының арбитражынан ақша табуды ұсына бастады: оның компаниясына инвестиция салғандардың барлығына 45 күннің ішінде 150% ұсынды. Бостон тұрғындары бағалы қағаздарды сатып ала бастады. Шын мәнінде, ол тауарларды сатып алмады, тек ескі салымшыларға жаңа қатысушылардың ақшасын төлей отырып, бағалы қағаздарды маркаларға айырбастады. Жыл соңына дейін ол барлық салымшыларға ақша төлей алмаған кезде банкротқа ұшырады, содан кейін Понци 5 жылға бас бостандығынан айырылды [2].

XXI ғасырдың ірі алаяқтығы - Понци схемасы бойынша салынған Бернард Мейдофф пирамидасы. Аталған пирамида нәтижесінде 3 миллионнан астам адам және АҚШ-тың көптеген қаржы ұйымдары зардап шекті. Алаяқтық қорының инвесторлары көптеген ірі компаниялар, саясаткерлер, тіпті атақты адамдар да болды. 2008 жылдың күзінде бірқатар ірі инвесторлар Мейдофтан 7 миллиард доллар сомасында өздері салған қаражатты беруді сұрады, бірақ қордың төлейтін ештеңесі болмады, өйткені пирамида құлдырады. «Madoff Securities» салымшылардың ақшасын инвестициялаумен соңғы 13 жылдың ішінде мүлдем айналыспағаны анықталды. Мейдофф 150 жылға бас бостандығынан айырылды [3].

Жоғарыда келтірілген екі мысалдан көріп отырғанымыздай, бір қылмыс үшін жазаны тағайындаудағы

айырмашылық өте маңызды. Мұндай үлкен айырмашылықтың басты себебі уақыт аралығы ғана емес, АҚШ жаза тағайындау ерекшеліктері болып табылады.

Қарастырылып отырған тақырып аясында Қазақстан Республикасындағы қаржы пирамидалары үшін қылмыстық жауаптылыққа тартудың тарихи аспектілерін зерделеу өте маңызды екенін байқаймыз.

Талқылау

Аталған тақырыпты тек қана Қазақстан зерттеушілерінің еңбектері ғана өзекті қылып қоймай [4; 5], сонымен қатар 2021 жылы Қазақстан Республикасында 31 мыңнан астам азамат осы қылмыстың құрбаны болғанын атап өту керек, оларға 54 млрд. теңгеден астам сомаға материалдық залал келтірілген [6].

Қазақстан Республикасында қаржы пирамидаларын құрғаны және оған басшылық жасағаны үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңнаманың тарихи дамуын талдау 2 кезеңді бөліп көрсетуге мүмкіндік берді:

1 - алаяқтық үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық норма шеңберінде қаржы пирамидасын құрумен және оған басшылық жасаумен байланысты қылмыс үшін жауаптылықты реттеу.

2 - қаржы пирамидасын құру және оған басшылық жасау арқылы жүргізілетін алаяқтық әрекеттермен байланысты іс-әрекетті жеке қылмыстық-құқықтық нормаға шығару және оны қазіргі уақытқа дейін қалыптастыру.

Бірінші кезең.

1997 жылғы редакцияда Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде қаржы (инвестициялық) пирамидасын құрғаны және (немесе) оның қызметіне басшылық жасағаны үшін қылмыстық жауаптылықты көздейтін жеке бап болған жоқ және жауапқа тарту Қазақстан Республикасы ҚК-нің 177-бабы (алаяқтық) бойынша жүзеге асырылды.

Бірінші бөлімде шекті жаза үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу не нақ сол мерзімге бас бостандығынан айыру болды.

Сондай-ақ 1997 жылғы редакцияда Қазақстан Республикасы ҚК-нің 177-бабы алаяқтықтың келесідей саралау белгілерін көздеген:

2-бөлімде: адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша; бірнеше рет; қызмет бабын пайдалана отырып жасау. Жоғарыда көрсетілген саралау белгілері бар қаржы пирамидасының қызметі үшін ең жоғары жаза төрт жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не мүлкі тәркіленіп немесе онсыз бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру.

Қазақстан Республикасы ҚК-нің 177-бабының 3-бөлігінде мынадай ерекше саралау белгілері көзделген болатын: ірі мөлшерде; мемлекеттік функцияларды атқаруға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам, егер ол өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштасқан болса. Осы белгілер бар әрекетті жасағаны үшін ең жоғары жаза мүлкі тәркіленіп, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру.

4-бөлім бойынша осы баптың бірінші, екінші немесе үшінші бөліктерінде көзделген әрекеттерді, яғни оларды ұйымдасқан топ немесе аса ірі мөлшерде жасаса, мүлкі тәркіленіп, бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыруға жазаланады [7].

Қарастырылып отырған қылмыс түрін тергеп-тексеру тұрғысынан аталған кезеңде статистикалық талдау жүргізу мүмкін емес. Бұл жағдай статистика басқармасының есептерінде сол кездегі алаяқтық түрлерін көрсететін жеке бағанның болмауымен байланысты. Осыған байланысты қаржы пирамидалары қызметінің фактілері бойынша тергелетін қылмыстық істер бойынша тіркеуді, ашуды немесе мерзімінің токтатылуын есептеу алаяқтық бойынша тергелетін қылмыстық істер бойынша жалпы статистикаға енгізіліп жіберілген.

Екінші кезең.

Қазақстан Республикасында қаржы пирамидасын құру және оған басшылық жасау қылмыстың дербес түрі ретінде 2014 жылы қаңтарда Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 177-1-бабымен толықтырылды. Осылайша, «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қаржы (инвестициялық) пирамидалары қызметіне қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 17 қаңтардағы № 166-V Заңымен Қазақстан Республикасы ҚК 177-1-бабымен толықтырылды (Қаржы (инвестициялық) пирамидасын құру және (немесе) оның қызметіне басшылық жасау) [8].

Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің жоғарыда аталған 177-1-бабының бірінші бөлігінде қаржылық (инвестициялық) пирамиданы немесе оның құрылымдық бөлімшесін құру, сол сияқты оның қызметіне басшылық жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген. Жазасы – бір мыңнан үш мыңға дейінгі айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға не үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не мүлкі тәркіленіп, сол мерзімге бостандығынан айыру.

Қазақстан Республикасының 177-1-бабының 2-бөлігінде: адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша; бірнеше рет; өзінің қызмет бабын пайдалана отырып; ірі мөлшерде ақшаны немесе өзге де мүлікті тарта отырып жасалған әрекет үшін жауаптылық белгіленді. Жазасы – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу немесе сол мерзімге бас бостандығынан айыру.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің 177-1-бабының 3-бөлігінің саралау белгілері: ұйымдасқан топ; мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам, егер оларды өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштастырып жасаса; аса ірі мөлшерде ақшаны немесе өзге де мүлікті тарта отырып жасау. Жазасы – мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі, ал б) тармағында көзделген жағдайларда – жеті жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру.

Бастапқыда бұл қоғамға қауіпті әрекетті заң шығарушы меншікке қарсы қылмыс ретінде саралады. Одан әрі (2015 ж.) өзгертулер енгізіліп, Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің «Экономикалық қызмет

саласындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар» 8-тарауында орналастырылды. Осы өзгерістерге сәйкес баптың нөмірленуі «177-1» баптан «217» бапқа өзгертілді. Сәйкесінше бұдан былай бұл қылмыстың тектік (нақты) объектісі экономикалық қызмет саласындағы қоғамдық қатынастар, ал тікелей объектісі заңды кәсіпкерлік қызметті жүзеге асырумен байланысты қоғамдық қатынастар болып табылады.

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 217-бабында «қаржы пирамидасының» анықтамасы берілген, яғни ол тартылған қаражатты қабылданған міндеттемелерді қамтамасыз ететін кәсіпкерлік қызметке пайдаланбай, жеке және (немесе) заңды тұлғалардың ақшасын немесе өзге мүлкін не оған құқығын қайта бөлу және бір қатысушыларды басқалардың жарналары есебінен байыту арқылы осы активтерді тартудан табыс алу жолымен жүзеге асырады. Ұсынылған анықтамада бір қатысушыға төлемдер басқаларының есебінен жүзеге асырылатын қаржы пирамидасының түрінен сипаттамасына басты назар аударылады. Қаржы пирамидасын құрғаны және оған басшылық жасағаны үшін қылмыстық жауаптылық келтірілген зиянның мөлшеріне қарамастан белгіленеді.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 217-бабының құрылымы мынадай:

Бірінші бөлімде қаржы (инвестициялық) пирамидасын құрғаны, яғни жеке және (немесе) заңды тұлғалардың ақшаны немесе өзге де мүлікті немесе оған құқықты тартудан кіріс (мүліктік пайда) алу жөніндегі қызметті ұйымдастырғаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген. Қабылданған міндеттемелерді қамтамасыз ететін кәсіпкерлік қызметке тартылған қаражатты пайдаланбай, осы активтерді қайта бөлу және кейбір қатысушыларды басқалардың жарналары есебінен байыту, сондай-ақ қаржы (инвестициялық) пирамидасын немесе оның құрылымдық бөлімшесін басқару арқылы жүзеге асырылады. Жаза – бір мыңнан үш мың айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде айыппұл салуға не бір мың екі жүз сағатқа дейінгі мерзімге қоғамдық жұмыстарға тарту, не бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыру.

Қазақстан Республикасы ҚК 217-бабының 2-бөлігінде дәл сол әрекеттер: адамдар тобының алдын ала сөз байласуымен; бірнеше рет; адам өзінің қызмет бабын пайдаланып; ірі мөлшерде ақшаны немесе өзге мүлікті не оған құқықты тарта отырып жасалған дәл сол іс әрекеттер. Жаза – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыру.

Қазақстан Республикасы ҚК 217-бабының 3-бөлігінің саралау белгілері: қылмыстық топ жасаған; аса ірі мөлшерде ақшаны, өзге де мүлікті не оған құқықты тарта отырып жасалған; мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адам, не оған теңестірілген адам, не лауазымды адам, не жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адам жасаған іс-әрекеттер, егер олар өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштасса. Жаза – мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан жеті жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, ал 3) тармақта көзделген жағдайларда мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру.

Нәтижелері

Қазақстан Республикасында қаржы пирамидасын құрғаны және оған басшылық жасағаны үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық заңнамадағы өзгерістерге талдау жүргізе отырып, біз қарастырылып отырған қылмыстық құқықтың даму кезеңінде ол мынадай өзгерістерге ұшырады деген қорытындыға келдік:

1) жеке нормаға бөлінген кезден бастап енгізілген өзгерістер:

- үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру түріндегі жазаның жаңа, міндетті түрі енгізілді;
- жаза ретінде мүлікті тәркілеу міндетті болып табылады;
- қызмет бабын пайдалана отырып әрекет жасағаны үшін жазаның ең жоғары мерзімі бес жылдан жеті жылға дейін ұлғайтылды;

Мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам, егер оларды өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштастырып жасаған болса, жаза тағайындаудың шекті мерзімі ұлғайтылды: «үш жылдан жеті жылға дейінгі» мерзім «бес жылдан он екі жылға дейінгі» мерзімге;

- ұйымдасқан топпен жасаудың саралау белгісі - «қылмыстық топпен жасалған» белгісімен ауыстырылды, сондай-ақ жазаның ең жоғары мерзімі он жылдан он екі жылға дейін ұлғайтылды.

- аса ірі мөлшерде әрекет жасағаны үшін жазаның ең жоғары мерзімі он жылдан он екі жылға дейін ұлғайтылды.

2) қарастырылып отырған қылмыс түрінің жеке нормаға бөлінгеннен кейінгі енгізілген өзгерістер:

- мемлекеттік міндеттерді орындауға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам, егер оларды өзінің қызмет бабын пайдалануымен ұштасқан болса, жазаның ең жоғары мерзімі он екі жылдан он жылға дейін қысқартылса, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыру «жеті жылға дейін» деген мерзім «өмір бойы» дегенге ауыстырылды (1-кесте).

1-кесте - Қаржы пирамидаларының қызметі үшін жауаптылықты көздейтін қылмыстық құқықтық нормаға өзгерістер

2014 жылға дейін	2014 жылдан кейін	Қазіргі уақытта
1-бөлім		
177-бап (Алаяқтық)	177-1-бап	ҚР ҚК 217-бабы
үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не нақ сол мерзімге бас бостандығынан айыру.	үш жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не мүлкі тәркіленіп , дәл сол мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп, бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге, не сол мерзімге бас бостандығынан айыру
<i>Саралау және ерекше саралау белгілері</i>		
Адамдар тобының алдын ала сөз байласуы бойынша		
төрт жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу, не мүлкі тәркіленіп немесе онсыз бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру .	үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, дәл сол мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыру
бірнеше рет		
төрт жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу, не мүлкі тәркіленіп немесе онсыз бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, дәл сол мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыру
қызмет бабын пайдалана отырып		
төрт жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеу, не мүлкі тәркіленіп немесе онсыз бес жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, дәл сол мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыру
ірі мөлшерде		
мүлкі тәркіленіп, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, дәл сол мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан үш жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығын шектеуге не сол мерзімге бас бостандығынан айыру
мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам, егер оларды өзінің қызмет бабын пайдаланумен ұштасқан болса		
мүлкі тәркіленіп, үш жылдан жеті жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі , ал б) тармағында көзделген жағдайларда – жеті жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан жеті жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, ал 3) тармақта көзделген жағдайларда мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, бес жылдан

		он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру
қылмыстық топпен (белгі 2015 жылы енгізілді)		
		мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан жеті жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, ал 3) тармақта көзделген жағдайларда мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру
ұйымдасқан топпен		
Мүлкі тәркіленіп, бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі, ал б) тармағында көзделген жағдайларда – жеті жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	жоқ
аса ірі мөлшерде ақшаны, өзге мүлікті не оған құқықты тарат отырып		
мүлкі тәркіленіп, бес жылдан он жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп және үш жылға дейінгі, ал б) тармағында көзделген жағдайларда – жеті жылға дейінгі мерзімге белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан айыра отырып, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру	мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан жеті жылға дейінгі мерзімге айыра отырып, ал 3) тармақта көзделген жағдайларда мүлкі тәркіленіп, белгілі бір лауазымдарды атқару немесе белгілі бір қызметпен айналысу құқығынан өмір бойына айыра отырып, бес жылдан он екі жылға дейінгі мерзімге бас бостандығынан айыру

Қорытындылай келе, жалпы алғанда, 2014 жылдан бастап қазіргі уақытқа дейін құқықтық ықпал ету шараларын қолдану қажеттілігіне және елімізде осы қылмыстық құқық бұзушылықтардың тіркелуінің артуына байланысты қаржы пирамидаларының қызметімен байланысты іс-әрекеттің криминализацияланғанын атап өткен жөн.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Мысловский Е.Н. Уголовно-правовые и криминологические проблемы современных нетрадиционных форм мошенничества (на примере «финансовых пирамид» «МММ», Русский дом «Селенга», «Тибет», «Хопёр»): автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2003. – 32 с.

2 Маковчук Н.О. Новая газета // Пирамиды Понци. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2014. – 89 с.

3 Основные признаки финансовых пирамид // <https://www.fingram39.ru/publications/zashchita-prav-potrebiteley-/7303-.html>

4 Рахметов С.М. Совершенствование норм УК об ответственности за создание и руководство финансовой пирамидой // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778572.

5 Чудиновских М. В. Ответственность за создание финансовых пирамид в Российской Федерации и Республике Казахстан // Право: история, теория, практика: материалы V Междунар. науч. конф. (г. Санкт-Петербург, июль 2017 г.). — Санкт-Петербург: Свое издательство, 2017. — С. 120-123 // <https://moluch.ru/conf/law/archive/227/12712/> (дата обращения: 04.10.2022).

6 Центр деловой информации «Капитал» // <https://kapital.kz/gosudarstvo/104563/v-2021-godu-zhertvami-finpiramid-stali-boleye-31-tysyachi-kazakhstansev.html>.

7 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года №167 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. - N 15-16. - Ст. 211.

8 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // «Казахстанская правда». – 2014. – 09 июля.

REFERENCES

- 1 Myslovskij E.N. Uголовно-правовые i kriminologicheskie problemy sovremennyh netradicionnyh form moshennichestva (na primere «finansovyh piramid» «MMM», Russkij dom «Selenga», «Tibet», «Норкор»): avtoref. dis. ... kand. jurid. nauk. – М., 2003. – 32 s.
- 2 Makovchuk N.O. Novaya gazeta // Piramidy Ponci. – М.: Al'pina Biznes Buks, 2014. – 89 b.
- 3 Osnovnye priznaki finansovyh piramid // <https://www.fingram39.ru/publications/zashchita-prav-potrebiteley-/7303-.html>.
- 4 Rahmetov S.M. Sovershenstvovanie norm UK ob otvetstvennosti za sozdanie i rukovodstvo finansovoj piramidoj // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31778572
- 5 Chudinovskih M. V. Otvetstvennost' za sozdanie finansovyh piramid v Rossijskoj Federacii i Respublike Kazahstan // Pravo: istoriya, teoriya, praktika : materialy V Mezhdunar. nauch. konf. (g. Sankt-Peterburg, iyul' 2017 g.). — Sankt-Peterburg: Svoe izdatel'stvo, 2017. — S. 120-123 // <https://moluch.ru/conf/law/archive/227/12712/> (data obrashcheniya: 04.10.2022).
- 6 Centr delovoj informacii «Kapital» // <https://kapital.kz/gosudarstvo/104563/v-2021-godu-zhertvami-finpiramid-stali-boleye-31-tysyachi-kazakhstantsev.html>.
- 7 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 16 iyulya 1997 goda №167 // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan, 1997. - N 15-16. - St. 211.
- 8 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V // «Kazahstanskaya pravda». – 2014. – 09 iyulya.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Ботагөз Ғаббасәліқызы Ғаббасәлі - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының ЖООКББФ докторанты, полиция майоры. Қарағанды қ., Степной ш.а., 4-10-9. E-mail: gabota12@mail.ru.

Сабыргали Амантаевич Балтабаев - заң ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор, ХАА академигі, Қазақстан Республикасының заңгер одағының мүшесі. Қарағанды қ., Таугұл ш.а., 4. E-mail: baltabaev.sabyrgali@mail.ru.

Ғаббасәлі Ботагөз Ғаббасәліқызы - магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им.Б. Бейсенова, майор полиции. г. Караганда, мкр. Степной-4, 10-9. E-mail: gabota12@mail.ru.

Балтабаев Сабыргали Амантаевич - кандидат юридических наук, ассоциированный профессор, академик МАИН, член юридического союза Республики Казахстан. г. Караганда, мкр. Таугуль, 4. E-mail: baltabaev.sabyrgali@mail.ru.

Botagoz Gabbasali - master in Juridical Sciences, doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, police major. Karaganda, md. Stepnoi-4, 10-9. E-mail: gabota12@mail.ru.

Sabyrgali Baltabaev - Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Academician of the IIA, member of the Legal Union of the Republic of Kazakhstan. Karaganda, md. Taugul, 4. E-mail: baltabaev.sabyrgali@mail.ru.

**ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ ИЗЪЯТИЯ ЗАПРЕЩЕННЫХ ПРЕДМЕТОВ
В УЧРЕЖДЕНИЯХ УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ****К.Ж. Кайыржанов**

магистрант

М.Р. Муканов

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В данной статье рассматривается обеспечение правовыми средствами деятельности в сфере изъятия запрещенных предметов органами государственной власти. Запрещенные предметы представляют угрозу безопасности сотрудникам и персоналу учреждений уголовно-исполнительной системы, так как наркотические средства, алкоголь, сотовые телефоны, сигареты, колюще-режущие предметы могут использоваться осужденными для совершения насилия, участия в преступной деятельности, создания подпольной экономики. Употребление наркотических средств и их прекурсоров может способствовать распространению и передаче ВИЧ и других смертельных инфекционных заболеваний, что представляет особую общественную опасность, связанную с ограниченностью территории передвижения. Мобильные телефоны позволяют осужденным получить доступ к внешнему миру и могут быть использованы для совершения преступной деятельности за пределами территории учреждений. В этой связи уделено внимание осуществлению при помощи системы правовых средств воздействия на общественные отношения в области правового регулирования изъятия запрещенных предметов.

Изучены способы организации и упорядоченности общественных отношений в сфере изъятия запрещенных предметов, согласования разнообразных интересов как отдельного субъекта, так и их групп, а также способы целенаправленного воздействия на поведение осужденных и персонала учреждений уголовно-исполнительной системы.

На сегодняшний день не проводилось глобальных и систематических исследований в сфере правового регулирования запрещенных предметов. Основной задачей является анализ перечня предметов, не предусмотренных правилами внутреннего распорядка; развитие правовых средств уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан таким образом, чтобы действия органов, осуществляющих мероприятия по изъятию запрещенных предметов в учреждениях, приводили к наиболее быстрому достижению необходимого результата с наименьшей затратой времени и усилий, а также выбору начальствующим составом оптимальных решений в максимально короткий срок. Целью статьи является исследование научно-прикладных аспектов правового регулирования, связанных с изъятием запрещенных предметов в учреждениях уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан, разработка эффективного и оптимального решения возможных проблем, возникающих в практической деятельности.

Ключевые слова: изъятие запрещенных предметов, правовое регулирование, осужденный, перечень, уголовно-исполнительная система, учреждение.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ ТЫЙЫМ САЛЫНҒАН ЗАТТАРДЫ
АЛЫП ҚОЮДЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ****К.Ж. Кайыржанов**

магистрант

М.Р. Муканов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Бұл мақалада мемлекеттік органдардың тыйым салынған заттарды алып қою саласындағы қызметті құқықтық құралдармен қамтамасыз ету сұрақтары қарастырылады. Тыйым салынған заттар қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері қызметкерлерінің қауіпсіздіктеріне қауіп төндіреді, себебі сотталғандар есірткі құралдарын, алкогольді, ұялы телефондарды, темекілерді, шаншу-кесу заттарын зорлық-зомбылық жасау, қылмыстық әрекетке қатысу, жерасты экономикасын құру үшін пайдалана алады. Есірткі заттары мен олардың прекурсорларын қолдану АИТВ-ның және басқа да өлімге әкелетін жұқпалы аурулардың таралуына ықпал етуі мүмкін, бұл қозғалыс аумағының шектеулі болғандығынан ерекше қоғамдық қауіп төндіреді. Ұялы телефондар сотталғандарға сыртқы әлемге қол жеткізуге мүмкіндік береді және мекемелер аумағынан тыс жерлерде қылмыстық әрекеттерді жасау үшін қолданылуы мүмкін. Осыған байланысты, құқықтық құралдар жүйесінің көмегімен тыйым салынған заттарды алып қоюды құқықтық реттеу саласындағы қоғамдық қатынастарға ықпал етуді жүзеге асыруға назар аударылды.

Тыйым салынған заттарды алып қою саласындағы қоғамдық қатынастарды ұйымдастыру және ретке келтіру, жеке субъектінің де, олардың топтарының да әртүрлі мүдделерін келісу тәсілдері, сондай-ақ сотталғандар мен қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері персоналының мінез-құлқына мақсатты әсер ету тәсілдері зерделенді.

Бүгінгі таңда тыйым салынған заттарды құқықтық реттеу саласында жаһандық және жүйелі зерттеулер жүргізілген жоқ. Негізгі міндет ішкі тәртіп ережелерінде көзделмеген заттар тізімін талдау; Қазақстан Респу-

бликасы қылмыстық-атқару заңнамасының құқықтық құралдарын мекемелерде тыйым салынған заттарды алып қою жөніндегі іс-шараларды жүзеге асыратын органдардың іс- әрекеттері уақыт пен күш-жігерді барынша аз жұмсай отырып, қажетті нәтижеге неғұрлым тез қол жеткізуге, сондай-ақ басшы құрамның барынша қысқа мерзімде оңтайлы шешімдерді таңдауына әкеп соқтыратындай етіп дамыту болып табылады. Мақаланың мақсаты Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде тыйым салынған заттарды алып қоюға байланысты құқықтық реттеудің ғылыми-қолданбалы аспектілерін зерттеу, практикалық қызметте туындауы мүмкін проблемаларды тиімді және оңтайлы шешуді әзірлеу болып табылады.

Түйін сөздер: тыйым салынған заттарды алып қою, құқықтық реттеу, сотталған, тізбе, қылмыстық-атқару жүйесі, мекеме.

LEGAL REGULATION OF THE SEIZURE OF PROHIBITED ITEMS IN INSTITUTIONS OF THE PENAL SYSTEM

Kaiyrzhanov K.Z.

postgraduate student

Mukanov M.R.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. This article discusses the provision of legal means for activities in the field of seizure of prohibited items by state authorities. Since prohibited items pose a threat to the safety of employees and staff of institutions of the penal system, narcotic drugs, alcohol, cell phones, cigarettes, piercing and cutting objects can be used by convicts to commit violence, participate in criminal activities, create an underground economy. The use of narcotic drugs and their precursors can contribute to the spread and transmission of HIV and other deadly infectious diseases, which is a particular public danger associated with the limited territory of movement. Mobile phones allow convicts to gain access to the outside world and are used to commit criminal activity outside the premises of institutions. In this regard, attention is paid to the implementation, with the help of a system of legal means, of the impact on public relations in the field of legal regulation of the seizure of prohibited items.

The ways of organizing and ordering public relations in the field of seizure of prohibited items, coordination of various interests, both of an individual subject and their groups, as well as ways of purposeful influence on the behavior of convicts and staff of institutions of the penal system are studied.

To date, no global and systematic research has been conducted in the field of legal regulation of prohibited items. The main task is to analyze the list of items that are not provided for by the internal regulations. The development of legal means of the penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan in such a way that the actions of bodies carrying out measures to seize prohibited items in institutions lead to the fastest achievement of the necessary result with the least expenditure of time and effort, as well as the selection of optimal solutions by the commanding staff in the shortest possible time. The purpose of the article is to study the scientific and applied aspects of legal regulation related to the seizure of prohibited items in institutions of the penitentiary system of the Republic of Kazakhstan, to develop an effective and optimal solution to possible problems arising in practice.

Keywords: seizure of prohibited items, legal regulation, convict, list, penal enforcement system, institution.

Введение

Правонарушения, представляющие большую угрозу для установленного порядка отбывания наказания и безопасности осужденных и персонала, учреждений уголовно-исполнительной системы, совершаемые на их территориях, в основном сопровождаются использованием таких запрещенных предметов, как наркотические средства и оружие, в том числе колюще-режущие предметы, а также мобильные телефоны. Помимо этого, существуют и другие предметы, такие как продукты питания, электрические приборы, средства аудио-, видеосвязи, журналы порнографического характера, использование которых не представляет большой общественной опасности на территориях исправительных учреждений, с помощью которых возможно создание преступным контингентом подпольной экономики и факторов, способствующих ослаблению установленного порядка отбывания наказания. На основании этого персонал должен иметь возможность быстро обнаруживать и конфисковать запрещенные предметы, чтобы предотвратить злоупотребление наркотиками, насилие и совершение дальнейших правонарушений.

Наркотические средства и оружие представляют особый риск в исправительных учреждениях, где существует высокий потенциал для насилия и злоупотребления наркотиками. Осужденные могут использовать мобильные телефоны для помощи в незаконном проникновении наркотических средств и оружия, организации попыток побега или приказа о совершении преступлений внутри учреждений или за их пределами.

Каждое государство в той или иной степени борется за контроль над проникновением в учреждения запрещенных предметов - обобщающим термином, обозначающим все, что осужденным запрещается иметь при себе. Как правило, запрещенными являются любые предметы, которые представляют какую-либо угрозу для общественной безопасности в целом, а также здоровью и благополучию осужденных и персонала учреждений.

Основная часть

Прежде чем начать исследование данной темы, а также в связи с тем, что в сфере юридических наук отсутствует единое понятие правового регулирования, каждый научный деятель придерживается своего определения. С. С. Алексеев полагает, что «правовое регулирование – это осуществляемое при помощи системы правовых средств (юридических норм, правоотношений, индивидуальных предписаний и других) результативное, нормативно–организационное воздействие на общественные отношения с целью их упорядочения, охраны, развития в соответствии с общественными потребностями» [1, с. 145].

Правильное понимание правового регулирования позволит государству решить поставленные перед ним задачи, прежде всего, связанные с осуществлением гражданами (в том числе и осужденными) своих законных прав и интересов, а также выполнением обязанностей, возникающих вследствие обеспечения государственной властью этих самых прав и интересов.

В этой связи правовое регулирование является осуществляемой системой правовых средств, оказывающей воздействие на отношения общественности. Специфическая особенность правового регулирования данного исследования будет заключаться в воздействии на общественные отношения, связанные с изъятием запрещенных предметов. В целях организации и упорядоченности общественных отношений возникает потребность в определенном согласовании различных интересов и отдельных людей, и всего общества. Это происходит путем целенаправленного влияния государственной власти на поведение человека.

В качестве правовых средств выступают нормы и принципы права, правоприменительные акты, договоры, юридические факты, субъективные права, юридические обязанности, запреты, льготы, меры поощрения, меры наказания, акты реализации прав и обязанностей и т.п. Именно тот или иной арсенал, набор средств придают специфику отраслям и институтам права [2].

Нормами и принципами права в сфере изъятия запрещенных предметов будут являться основные принципы, указанные в Конституции Республики Казахстан, а также специальные принципы Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан, на которые опирается законодательная база государства. Правоприменительными актами следует считать любые нормативно-правовые акты, имеющие юридическую силу на территории Казахстана, связанные с изъятием запрещенных предметов на территории учреждений уголовно-исполнительной системы.

Мобильные телефоны являются наиболее распространенной проблемой администрации исправительных учреждений. Эти устройства представляют значительную угрозу не только для безопасности учреждения, но и для общественной безопасности в целом. Например, использование спецконтингентом мобильных телефонов для планирования убийства свидетелей, нападений на сотрудников исправительных учреждений и беспорядков в учреждениях. Осужденные терроризировали жертв и осуществляли руководство продолжающимися преступными предприятиями, начиная от незаконной перевозки и распространения наркотических средств и заканчивая сложными схемами мошенничества с использованием электронных средств и отмывания денег. Ежегодно изымаются тысячи мобильных телефонов, обнаруженных на территориях учреждений Республики Казахстан. Вместе с тем это составляет лишь часть от общего числа, так как многие устройства не найдены и остаются в обращении.

Наркотические средства являются постоянной проблемой для администрации исправительных учреждений, отчасти из-за большого числа осужденных, страдающих от злоупотребления психоактивными веществами. В настоящее время широко распространено употребление наркотических средств и их аналогов. Помимо насильственных действий, связанных с отсутствием самоконтроля определенных групп осужденных, находящихся под воздействием наркотических средств, их наличие может препятствовать усилиям по реабилитации положительно характеризующихся осужденных. Помимо этого, постоянно развивающаяся система сокрытия наркотических средств путем изменения химического состава существенно повышает факты проникновения на территорию учреждений и употребления синтетических каннабиноидов (например, спайса) среди осужденных, которые могут вызывать опасное поведение, при этом избегая законной меры наказания [4].

Эти две основные, но очень разные категории запрещенных предметов иллюстрируют некоторые проблемы, связанные с их обнаружением. Кроме того, существуют и другие предметы, которые могут использоваться осужденными для совершения противоправных действий. Например, осужденный может заточить зубную щетку либо столовую ложку и использовать ее в качестве оружия; или приготовить домашний алкоголь, используя фрукты, овощи и другие доступные ингредиенты. Кроме того, чрезмерное накопление допустимых предметов, таких как предметы из магазина, газеты, туалетные принадлежности или продукты питания, также запрещено, в связи с чем их избыток подлежит изъятию согласно Правилам внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы Республики, Казахстан [5]. Средства и методы, используемые для обнаружения мобильных телефонов, сильно отличаются от средств и методов, используемых для обнаружения наркотических средств, но есть и другие особенности, которые необходимо учитывать. Например, методы, используемые для обнаружения наркотиков, спрятанных в почтовых отправлениях, будут отличаться от используемых методов для обнаружения наркотических средств, которые были ввезены в полости тела. Более того, поскольку проникновение запрещенных пред-

метов на территорию исправительных учреждений принимает различные формы, не существует единой технологии, которая позволила бы их обнаружить. Таким образом, для эффективного решения данной проблемы учреждениями, особенно с ограниченным бюджетом, выделяемым Правительством Казахстана, следует оценить наиболее распространенные угрозы проникновения запрещенных предметов и повысить осведомленность о затратах и выгодах доступных решений - как они работают и как их лучше применять.

Правительству Республики Казахстан не хватает кадровых ресурсов для проведения качественных поисков с целью выявления наиболее актуальных технологий обнаружения запрещенных предметов, доступных для конкретной угрозы, с которой они сталкиваются.

В своих трудах отечественные научные исследователи Муқанов М.Р. и Медеев К.Е. предлагают перевести в разряд уголовной ответственности незаконное приобретение, хранение и использование средств мобильной связи путем внесения дополнений в статью 428-1 Уголовного кодекса Республики Казахстан, в которой существенно ужесточена ответственность за пользование и проникновение мобильных телефонов в учреждения уголовно-исполнительной системы. Санкцией данного изменения является лишение свободы сроком до двух лет [6, с. 191].

Действенными предложениями являются исследования отечественных и зарубежных ученых. В этих целях авторами проведен анализ зарубежного опыта, который показал следующие результаты: Университетом Джона Хопкинса проведено исследование, результаты которого были опубликованы в отчете под названием «Обзор рынка технологий обнаружения контрабанды» [7]. Данные были предоставлены поставщиками, которые ответили на запрос о предоставлении информации, или были получены в результате поиска на веб-сайтах поставщиков. В конечном итоге данные о более чем 100 различных продуктах были собраны и организованы в три основные категории.

Обнаружение с помощью человека - технологии, используемые для обнаружения контрабанды, скрытой на человеке, в том числе в полостях тела, и которые включают в себя в основном портативные и проходные устройства.

Обнаружение на транспортных средствах - технологии, позволяющие обнаруживать контрабанду, скрытую в легковых и грузовых автомобилях, которые въезжают на территорию исправительного учреждения, и включают в себя системы камер, средства визуального поиска и системы проезда.

Экологическое обнаружение — технологии, которые обнаруживают предметы, скрытые, в почтовых отправлениях, посылках, стенах и мебели.

В настоящее время на законодательной основе слабо урегулирована технология экологического обнаружения запрещенных предметов. Присутствуют технологические средства, такие как металлодетекторы и средства дистанционной видеозаписи, однако зачастую такие технологии быстро выходят из строя. Основным фактором данной проблемы является количественное приобретение данных средств, формально подходящих под утвержденный законом минимум. Согласно статье 98 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан, отсутствуют условия, согласно которым осужденный будет являться собственником запрещенного предмета, кроме единственного условия в виде обнаружения в ходе личного обыска.

На основании этого следует создать определенные условия, согласно которым осужденный будет нести ответственность за обнаруженные запрещенные предметы, к проникновению и пользованию которым он имеет прямое отношение. Большое количество запрещенных предметов находится в камерах, в которых проживают осужденные, при этом на практике доказать их причастность не является возможным. Также другие осужденные, проживающие с осужденным-собственником запрещенного предмета, имеют к ним отношение, так как знают об их наличии, но при опросе сотрудниками администрации не предоставляют таких сведений. Отсутствие дисциплинарной ответственности за неразглашение данной информации негативно влияет на исправление осужденного, на установленный порядок исполнения наказания в виде лишения свободы, а также на безопасность самого осужденного. Привлечение к дисциплинарной ответственности на законодательном уровне позволит существенно сократить факты нахождения у осужденных запрещенных предметов в личном пользовании, так как повысит чувство ответственности за наличие у них данной информации.

Заключение

Сфера изъятия запрещенных предметов на территории учреждений уголовно-исполнительной системы требует более качественного анализа результатов, предоставленных в отчетах ответственных органов. Введение отделов по разработке средств и методов пресечения проникновения на территории учреждений запрещенных предметов может послужить оптимальным решением множества возникающих проблем в данной области. Немаловажным фактором обеспечения качественного изъятия запрещенных предметов на территориях исправительных учреждений следует считать фактор постоянного контроля вышестоящих ведомств. Результаты исследования представляют отправную точку для определения потенциальных решений. Запрещенные предметы на территориях учреждений уголовно-исполнительной системы являются основой постоянной угрозы жизни и здоровья осужденных и персонала, в связи с чем сотрудникам администрации следует использовать соответствующие методы и средства для поддержки усилий по пресечению проникновения данных предметов.

На основании вышеизложенного следует дополнить часть 2 статьи 104 Уголовно-исполнительного кодекса Республики Казахстан, регулирующую обязанности осужденных, в следующей редакции:

«10) при обнаружении предметов, не предусмотренных правилами внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы, либо знания сведений об их наличии у других осужденных, уведомлять администрацию учреждения».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Алексеев С.С. Теория права. - М., 1994. - С. 145.
- 2 Матузов Н.И. Теория государства и права // <http://kursach.com/biblio/0010027/1400.html> (дата обращения: 05.02.2023).
- 3 Баранов П., Лисневский Э. Теория государства и права. - Л., 1987. - С. 84.
- 4 Шенли Л. Синтетическая марихуана: очень реальная опасность контрабанды. – Нью-Йорк, 2015 // <https://www.corrections1.com/corrections/articles/synthetic-marijuana-a-very-real-contraband-hazard-YUmGfSddKQYAFzHV/> (дата обращения: 05.02.2023).
- 5 Об утверждении Правил внутреннего распорядка учреждений уголовно-исполнительной системы: приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 17 ноября 2014 года № 819 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009984>. (дата обращения: 05.02.2023).
- 6 Медеев К.Е., Муканов М.Р. Ужесточение ответственности осужденных за незаконное приобретение, хранение и использование средств мобильной связи // «Гылым - Наука»: Международный научный журнал. - 2022. – 1 (72). – С. 188-192. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1-188-192.
- 7 Ребекка К., Вивиан Х., Стивен Б., Эмбер М. Обзор рынка технологий обнаружения контрабанды. – Мэриленд, 2017. - С. 402 // <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/250685.pdf> (дата обращения: 05.02.2023).

REFERENCES

- 1 Alekseev S.S. Teoriya prava. - M., 1994. - S. 145.
- 2 Matuzov N.I. Teoriya gosudarstva i prava // <http://kursach.com/biblio/0010027/1400.html> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- 3 Baranov P., Lisnevskij E. Teoriya gosudarstva i prava. - L., 1987. - S. 84.
- 4 Shenli L. Sinteticheskaya marihuana: ochen' real'naya opasnost' kontrabandy. – N'yu-Jork, 2015 // <https://www.corrections1.com/corrections/articles/synthetic-marijuana-a-very-real-contraband-hazard-YUmGfSddKQYAFzHV/> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- 5 Ob utverzhdenii Pravil vnutrennego rasporyadka uchrezhdenij ugolovno-ispolnitel'noj sistemy: prikaz Ministra vnutrennih del Respubliki Kazahstan ot 17 noyabrya 2014 goda № 819 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14C0009984> (data obrashcheniya: 05.02.2023).
- 6 Medeev K.E., Mukanov M.R. Uzhestochenie otvetstvennosti osuzhdennyh za nezakonnoe priobretenie, hranenie i ispol'zovanie sredstv mobil'noj svyazi // «Gylim - Nauka»: Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal. - 2022. – 1(72). – S. 188-192. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-72-1-188-192.
- 7 Rebekka K., Vivian H., Steven B., Ember M. Obzor rynka tekhnologij obnaruzheniya kontrabandy. – Merilend, 2017. - S. 402 // <https://www.ojp.gov/pdffiles1/nij/grants/250685.pdf> (data obrashcheniya: 05.02.2023).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Құрмет Жәнісбекұлы Қайыржанов – Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, әділет аға лейтенанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: kurmet98@mail.com.

Малик Рсбаевич Муканов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ПО-да әлеуметтік жұмыстарды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Қайыржанов Курмет Жәнісбекович – магистрант Костанайской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант юстиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kurmet98@mail.com.

Муканов Малик Рсбаевич - доктор философии (PhD), начальник кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Kurmet Kaiyrzhanov – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev, senior lieutenant of Justice. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: kurmet98@mail.com.

Malik Mukanov – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of organization of social work in the department of internal affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ МЕХАНИЗМА ОСУЩЕСТВЛЕНИЯ СОКРАЩЕННОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО ДЕЛАМ ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЯХ**А.С. Омаров**

докторант

Д. Калкаманулы

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье рассмотрены правовые основания и механизм осуществления сокращенного производства по делу об административном правонарушении, регламентированном главой 42 КРКоАП. В введении статьи авторы обосновали актуальность исследования избранной темы, которая обладает новизной для всех должностных лиц уполномоченных органов, наделенных полномочиями разрешать дела об административных правонарушениях.

Анализ административных правонарушений, зафиксированных сертифицированными специальными контрольно-измерительными техническими средствами и приборами, работающими в автоматическом режиме, показал, что правовое регулирование порядка надлежащего уведомления правонарушителя имеет практические проблемы в его применении. В этой связи было предложено пути совершенствования диспозиции статьи 810 КРКоАП.

В содержании статьи авторы использовали метод комментирования всех частей статьи 810 и 811 КРКоАП, что позволило выявить слабые стороны по использованию сокращенного производства в определении границ, когда сотрудник должен сократить размер административного штрафа, а когда это делать нельзя.

В заключение статьи проанализирован зарубежный опыт стран Восточной Европы и Центральной Азии и выявлены отличия по различным срокам сокращенного производства по делам об административных правонарушениях как по срокам, так и по способам надлежащего уведомления правонарушителя. На основании этого исследования пришли к выводам, что не следует применять сокращенное производство к правонарушителям, совершившим повторно административное правонарушение, а также при любых обстоятельствах, отягчающих административную ответственность.

Предложения и научные выводы, изложенные в настоящей статье, могут быть использованы при совершенствовании стадии рассмотрения производства об административных правонарушениях путем сокращения срока уплаты административного штрафа до 7 дней в отношении субъекта административной ответственности.

Ключевые слова: сокращенное производство, правонарушение, штраф, предупредить, пятьдесят процентов, ответственность, гуманизация, административное взыскание.

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚ ТУРАЛЫ ІСТЕР БОЙЫНША ҚЫСҚАРТЫЛҒАН ІС ЖҮРГІЗУДІ ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ ТЕТІГІН ЖЕТІЛДІРУ**А.С. Омаров**

докторант

Д. Калкаманулы

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Андатпа. Мақалада Қазақстан Республикасы ӘҚБтК-нің 42-тарауымен реттелген әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс бойынша қысқартылған іс жүргізуді жүзеге асырудың құқықтық негіздері мен тетігі қарастырылған. Мақаланың кіріспесінде авторлар әкімшілік құқық бұзушылық туралы істерді шешуге өкілетті бар уәкілетті органдардың барлық лауазымды тұлғалары үшін жаңалығы бар таңдалған тақырыпты зерттеудің өзектілігін негіздеді.

Автоматты режимде жұмыс істейтін сертификатталған арнайы бақылау-өлшеу техникалық құралдары мен аспаптармен тіркелген әкімшілік құқық бұзушылықтарды талдау құқық бұзушыны тиісті түрде хабардар ету тәртібін құқықтық реттеудің оны қолдануда практикалық проблемалары бар екенін көрсетті. Осыған байланысты ҚР ӘҚБтК 810-бабының диспозициясын жетілдіру жолдары ұсынылды.

Мақаланың мазмұнында авторлар ҚР ӘҚБтК-нің 810 және 811-баптарының барлық бөліктеріне түсініктеме беру әдісін қолданды, бұл қызметкер әкімшілік айыппұл мөлшерін қашан қысқартуы керек және оны қашан жасауға болмайтынын анықтауда қысқартылған өндірісті пайдаланудың әлсіз жақтарын анықтауға мүмкіндік берді.

Мақала соңында Шығыс Еуропа және Орталық Азия елдерінің шетелдік тәжірибесі талданды, онда әкімшілік құқық бұзушылық туралы істер бойынша қысқартылған іс жүргізудің әртүрлі мерзімдері бойынша, құқық бұзушыны тиісті түрде хабардар ету мерзімдері бойынша да, тәсілдері бойынша да айырмашылықтар анықталды. Осы зерттеу негізінде әкімшілік құқық бұзушылықты қайталап жасаған құқық бұзушыларға, сондай-ақ әкімшілік жауапкершілікті ауырлататын кез келген жағдайларда қысқартылған іс жүргізуді қолдануға болмайды деген қорытындыға келді.

Осы мақалада баяндалған ұсыныстар мен ғылыми тұжырымдар әкімшілік жауапкершілік субъектісіне қатысты

әкімшілік айыппұл төлеу мерзімін 7 күнге дейін қысқарту жолымен әкімшілік құқық бұзушылық туралы іс жүргізуді қарау кезеңін жетілдіру кезінде пайдаланылуы мүмкін.

Түйін сөздер: қысқартылған өндіріс, құқық бұзушылық, айыппұл, ескерту, елу пайыз, жауапкершілік, ізгілендіру, әкімшілік жаза.

LEGAL BASIS OF REDUCED PROCEEDINGS IN CASES OF ADMINISTRATIVE OFFENSES

Omarov A.S.

doctoral student

Kalkamanuli D.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. The article discusses the legal grounds and mechanism for the implementation of the reduced implementation of the reduced proceedings in the case of an administrative offense, regulated by Chapter 42 of the CRCoAP. In the conduct of the article, the authors justified the relevance of the research of the chosen topic, which has a novelty for all officials of authorized bodies authorized to resolve cases of administrative offenses.

The analysis of administrative offenses recorded by certified special control and measuring technical means and devices operating in automatic mode showed that the legal regulation of the procedure for proper notification of the offender has practical problems in its application. In this regard, ways to improve the disposition of article 810 of the CRCoAP were proposed.

In the content of the article, the authors used the method of commenting on all parts of articles 810 and 811 of the CRCoAP, which made it possible to identify weaknesses in the use of reduced production in determining the boundaries when an employee should reduce the amount of an administrative fine, and when it cannot be done.

In conclusion, the article analyzes the foreign experience of the countries of Eastern Europe and Central Asia, where differences were identified in various terms of reduced proceedings in cases of administrative offenses, both in terms and methods of proper notification of the offender. Based on this study, we came to the conclusion that it is not necessary to apply reduced proceedings to offenders who have committed an administrative offense repeatedly, as well as under any circumstances aggravating administrative responsibility.

The proposals and scientific conclusions set out in this article can be used to improve the stage of consideration of proceedings on administrative offenses by reducing the period to 7 days for the payment of an administrative fine against the subject of administrative responsibility.

Keywords: reduced production, offense, fine, warn, fifty percent, responsibility, humanization, administrative penalty.

Введение

Решение проблем, связанных с несообразностью административных штрафов как вида административного взыскания, является приоритетом государственной политики государства, так как их решение предусмотрено основным программным документом, а именно Концепцией правовой политики Республики Казахстан до 2030 года [1].

Объем юрисдикционных полномочий должностных лиц ОВД (полиции) по рассмотрению дел об административных правонарушениях не ограничивается количеством статей, перечисленных в статье 685 КРКоАП. На основании статьи 810 КРКоАП сокращенное производство осуществляется по делам об административных правонарушениях, в том числе по делам, отнесенным к подведомственности суда, за которое предусмотрено административное взыскание в виде штрафа или предупреждения [2].

Указанный порядок административного производства способствует процессуальной экономии, повышению взыскаемости налагаемых административных штрафов, а также рассмотрению дела об административном правонарушении в максимально короткий срок. Кроме того, он менее обременителен для участников административного процесса.

В целом, говоря о сокращенном производстве, следует отметить, что должностное лицо, возбудившее административное производство, по сути, не рассматривает дело и не налагает административный штраф, а выполняет процессуальные действия, которые необходимы для фиксации факта совершенного административного правонарушения, а также для сбора и исследования фактических данных, которые могут быть доказательством по делу об административном правонарушении. Иными словами, КРКоАП дает право лицу, совершившему административное правонарушение, определить для себя дальнейший ход производства, то есть совершенное им правонарушение будет относиться к сокращенному производству или нет.

Основная часть

С 2018 года диспозиция статьи 810 КРКоАП была дополнена новым условием применения сокращенного производства, которое заключается в отказе правонарушителя обжаловать постановление по делу об административном правонарушении [3].

Но это не означает, что правонарушитель в дальнейшем не сможет обжаловать постановление по делу об административном правонарушении или уведомление о необходимости уплаты штрафа, вынесенное в сокращенном порядке. Последнюю фразу в части первой статьи 810 КРКоАП «... и не обжалует представ-

ленные доказательства» мы считаем лишней, так как до этого в диспозиции этой нормы уже предусмотрено условие, когда правонарушитель согласен с уплатой штрафа в порядке сокращенного производства по делу об административном правонарушении.

Обязательными условиями сокращенного производства является то, что:

1) лицо, совершившее административное правонарушение, должно признавать факт его совершения;
2) правонарушитель обязательно должен дать согласие, что он добровольно уплатит административный штраф в размере пятидесяти процентов от указанной суммы в санкции статьи Особенной части КРКоАП. Причем размер штрафа определяется в минимальных расчетных показателях, утвержденных законом, действующим на момент возбуждения дела об административном правонарушении;

3) штраф должен быть уплачен в течение семи суток со дня совершения (выявления) или надлежащего уведомления о необходимости уплаты штрафа;

4) лицо, совершившее административное правонарушение, не обжалует представленные доказательства по делу об административном правонарушении на момент его разрешения;

5) порядок сокращенного производства по делу об административном правонарушении распространяется только на статьи КРКоАП, по которым сотрудники ОВД (полиции) имеют право возбуждать дела об административных правонарушениях, а именно те статьи, которые перечислены в пункте 1 ч. 1 ст. 804 КРКоАП [3].

С.В. Корнейчук, комментируя статью 897 КРКоАП, разъяснил, что настоящая статья предусматривает исполнение одного из видов сокращенного производства в десятидневный срок органами государственных доходов. Он предложил порядок рассмотрения дел об административных правонарушениях, предусмотренных ст. 897 КРКоАП, именовать не сокращенным, а упрощенным производством по делу об административном правонарушении. Причиной указал положение п. 4 ч. 2 ст. 810 КРКоАП, где оговорено, что сокращенное производство по делу об административном правонарушении, которое рассматривается органами государственных доходов, не применяется [4].

Хоть юрисдикционные полномочия органов государственных доходов и не являются предметом исследования нашей работы, мы считаем, что исполнительное производство должно предусматривать порядок исполнения административных взысканий, а не правовые основания применения сокращенного производства по делам об административных правонарушениях. В связи с этим положения ч. 1 ст. 897 КРКоАП должны находиться в статье 810 КРКоАП, которая предусматривает порядок сокращенного производства органами государственных доходов.

Зачастую на практике возникает вопрос: распространяется ли сокращенное производство на административные правонарушения, совершенные повторно в течение года после наложения административного взыскания? Ответ на данный вопрос содержится в части второй комментируемой статьи, который указывает конкретный перечень случаев, когда сокращенное производство не применяется.

Таким образом, можно сделать вывод, что сокращенное производство может распространяться также на дела об административных правонарушениях, совершенных повторно в течение года после наложения административного взыскания.

А.С. Смышляев, комментируя статью 810 КРКоАП, отметил: «Указанный порядок административного производства способствует процессуальной экономии, повышению взыскаемости налагаемых административных штрафов, а также рассмотрению дела об административном правонарушении в максимально короткий срок. Кроме того, он менее обременителен для участников административного процесса» [5].

Ранее мы отмечали, что согласно ч. 1 ст. 810 КРКоАП сокращенное производство возможно, если за выявленное административное правонарушение предусмотрено административное взыскание в виде штрафа согласно абзацу первому ч. 1 ст. 44 КРКоАП. Такое правовое положение противоречит пункту 1 ч. 2 ст. 810 КРКоАП, где указано, что сокращенное производство разрешено применять не только когда предусмотрено административное взыскание в виде штрафа, но и административное взыскание в виде предупреждения. В связи с этим обосновано, что в части первой статьи 810 КРКоАП после слова «.. виде» следует дополнить словами «предупредить или...» и далее по тексту [6, с. 55].

Квитанцию об уплате административного штрафа уполномоченное должностное лицо вручает правонарушителю при необходимости. Необходимость заключается в том, что правонарушитель оплату штрафа собирается делать через банковские или почтовые учреждения. В настоящее время вручение квитанции об уплате штрафа является большой редкостью, так как этот процесс цифровизирован и нет необходимости стоять в очереди в кассу. Форма квитанции об уплате административного штрафа утверждена приказом Министра финансов Республики Казахстан от 22 августа 2014 года №373 [7].

Последние слова во втором абзаце статьи 811 КРКоАП «...предписания о необходимости уплаты штрафа с квитанцией установленного образца» следует признать устаревшими по смыслу. То есть их следует признать лишними, так как могут не правильно трактоваться правонарушителями. Эти слова необходимо заменить бланкетной нормой, а именно второй абзац части 1 ст. 811 КРКоАП изложить в следующей редакции: «Если административное правонарушение зафиксировано сертифицированными специальными контрольно-измерительными техническими средствами и приборами, работающими в автоматическом

режиме, лицо имеет право оплаты штрафа в размере пятидесяти процентов от указанной суммы штрафа в течение семи суток с момента надлежащего доставления предписания или информации о необходимости уплаты штрафа в порядке, установленном частью 4-1 статьи 743 КРКоАП».

Во втором абзаце ч. 2 ст. 811 КРКоАП предусматривается оговорка, что пересмотру не подлежат дела, рассмотренные по правилам главы 42, за исключением случаев, предусмотренных главой 47 КРКоАП. Указанное может толковаться как ограничение прав лиц, привлеченных к административной ответственности. Однако, учитывая особый характер производства, заблаговременное разъяснение прав, добровольность и заинтересованность вовлеченных лиц, такую практику можно рассматривать как необходимую, разумную и справедливую.

Часть 3 ст. 811 КРКоАП предусматривает последствия нарушения порядка и сроков сокращенного производства по делам об административных правонарушениях. Если лицо, в отношении которого осуществляется сокращенное административное производство, не использовало или ненадлежащим образом использовало свое право, то в отношении этого лица производство по делу об административном правонарушении осуществляется в общем порядке.

В КРКоАП не указан четкий порядок перехода и осуществления служебного делопроизводства от не состоявшегося сокращенного к общему порядку административного производства по делам об административных правонарушениях. Фактическое отличие общего от сокращенного порядка производства по делам об административных правонарушениях отличается по многим параметрам.

Во-первых, на основании статьи 883 КРКоАП постановление по делу об административном правонарушении вступает в силу по истечении срока его обжалования. Конкретные сроки обжалования перечислены в статье 829-4 КРКоАП и исчисляются десятью сутками со дня вручения копии постановления.

Во-вторых, предписание о необходимости уплаты штрафа вступает в силу немедленно в случае, предусмотренном абзацем первым части второй статьи 811 КРКоАП, а именно после семи дней со дня вручения надлежащим образом.

В-третьих, при сокращенном производстве штраф должен быть уплачен в течение семи дней, а при обычном производстве в течение 30 суток со дня вступления постановления по делу об административном правонарушении в законную силу.

Регулирование отношений, возникающих при создании и использовании электронных документов, удостоверенных посредством электронных цифровых подписей, предусматривающих установление, изменение или прекращение правоотношений, а также прав и обязанностей участников правоотношений, возникающих в сфере обращения электронных документов, включая совершение гражданско-правовых сделок, предусмотрено Законом Республики Казахстан «Об электронном документе и электронной цифровой подписи». В соответствии с п. 16 ст. 1 этого Закона под электронной цифровой подписью понимается набор электронных цифровых символов, созданный средствами электронной цифровой подписи и подтверждающий достоверность электронного документа, его принадлежность и неизменность содержания. Электронный документ, удостоверенный посредством электронной цифровой подписи лица, имеющего полномочия на его подписание, равнозначен подписанному документу на бумажном носителе [8].

Заслуживает внимание зарубежный механизм осуществления сокращенного производства по делам об административных правонарушениях. Например, частью 4 статьи 342 Кодекса Кыргызской Республики о нарушениях от 13 апреля 2017 года предусмотрено, что если правонарушитель уплатил штраф в течение пятнадцати календарных дней со дня получения постановления о наложении штрафа, размеры штрафа уменьшаются на 50 процентов [9].

В Кодексе Республики Узбекистан об административной ответственности от 22 сентября 1994 года сокращенное производство именуется упрощенным порядком исполнения постановления о наложении штрафа. Статья 332-1 этого Кодекса гласит, что если правонарушитель добровольно уплатит 70 процентов штрафа в течение пятнадцати дней со дня вручения ему постановления о наложении штрафа, то он освобождается от уплаты оставшейся суммы штрафа. Упрощенный порядок исполнения постановления о наложении штрафа не применяется в случаях:

- 1) наложения штрафа судом за совершение административного правонарушения;
- 2) обжалования или принесения протеста на постановление о наложении штрафа;
- 3) повторного совершения одного и того же правонарушения в течение года после применения административного взыскания [10].

Как видим, сократить размер штрафа по административному законодательству Республики Узбекистан невозможно, если правонарушение является повторным и аналогичным, а у нас таких запретов нет. Мы полагаем, логичным будет решение не применять упрощенное или сокращенное производство по делам об административных правонарушениях, если имеются обстоятельства, отягчающие административную ответственность.

Административное законодательство Украины не дает понятие сокращенного или упрощенного порядка исполнения административных взысканий, но механизм сокращения административного штрафа предусмотрен в сфере обеспечения безопасности дорожного движения за нарушение, зафиксированное в

автоматическом режиме, и за нарушение правил остановки, стоянки, парковки транспортных средств, зафиксированное в режиме фотосъемки (видеозаписи). В отличие от вышеупомянутых государств, Кодексом Украины об административных правонарушениях предусмотрен срок исполнения 50-процентной суммы штрафа в течение 10 банковских дней со дня совершения соответствующего правонарушения. Если штраф будет уплачен правонарушителем в этот срок, то он будет считаться исполненным в полном объеме [11].

На Украине адаптирована интересная западная практика оповещения правонарушителя о том, что он совершил административное правонарушение и необходимо уплатить штраф, в том числе в упрощенном порядке. Постановление о наложении административного взыскания за нарушение остановки, стоянки и парковки транспортных средств, зафиксированное в режиме фотосъемки (видеозаписи), уполномоченное должностное лицо может оставить на месте совершения правонарушения на лобовом стекле транспортного средства.

Но в таком случае нет гарантии в том, что правонарушитель будет уведомлен о необходимости уплаты штрафа, так как постановление на лобовом стекле может не сохраниться до того времени, когда правонарушитель сможет ознакомиться с ним, например, из-за выпадения влажных осадков, воздействия ветра, или владелец транспортного средства захочет укрыть от собственника автомобиля постановление о необходимости уплаты штрафа. Также правонарушитель после вынесения постановления о наложении административного взыскания может не узнать о том, что в отношении его возбуждено производство об административном правонарушении и наложен административный штраф, а значит он не сможет воспользоваться услугами адвоката (защитника) и уплатить штраф в порядке сокращенного или упрощенного производства. В связи с этим обосновано, что уведомлять правонарушителя о необходимости уплаты штрафа за нарушения правил дорожного движения путем оставления постановления на лобовом стекле владельца транспортного средства для Республики Казахстан следует признать неприемлемым механизмом наложения административного взыскания.

Заключение

Таким образом, исследуя правовые основания и практику, а также зарубежный опыт осуществления сокращенного производства по делам об административных правонарушениях, пришли к следующим выводам:

1) последнюю фразу в части первой статьи 810 КРКоАП «... и не обжалует представленные доказательства» мы считаем лишней, так как до этого в диспозиции этой же нормы уже предусмотрено условие, когда правонарушитель согласен с уплатой штрафа в порядке сокращенного производства по делу об административном правонарушении;

2) исполнительное производство должно предусматривать порядок исполнения административных взысканий, а не правовые основания применения сокращенного производства по делам об административных правонарушениях. В связи с этим положения части 1 статьи 897 КРКоАП должны находиться в статье 810 КРКоАП, предусматривающей порядок сокращенного производства органами государственных доходов;

3) по административному законодательству Казахстана сокращенное производство может распространяться также на дела об административных правонарушениях, совершенных повторно в течение года после наложения административного взыскания. Мы полагаем, логичным будет решение не применять упрощенное или сокращенное производство по делам об административных правонарушениях, если имеются обстоятельства, отягчающие административную ответственность;

4) последние слова во втором абзаце статьи 811 КРКоАП «...предписания о необходимости уплаты штрафа с квитанцией установленного образца» следует признать лишними, так как могут не правильно трактоваться правонарушителями. Эти слова необходимо заменить бланкетной нормой, а именно второй абзац части первой изложить в следующей редакции: «Если административное правонарушение зафиксировано сертифицированными специальными контрольно-измерительными техническими средствами и приборами, работающими в автоматическом режиме, лицо имеет право оплаты штрафа в размере пятидесяти процентов от указанной суммы штрафа в течение семи суток с момента надлежащего доставления предписания или информации о необходимости уплаты штрафа в порядке, установленном частью 4-1 статьи 743 КРКоАП»;

5) признать опыт сокращенного производства по административному законодательству Украины в части уведомления нарушителей правил дорожного движения путем оставления постановления о наложении административного взыскания на лобовом стекле владельца транспортного средства ненадлежащим способом извещения об административном правонарушении.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года: Указ Президента Республики Казахстан от 15 октября 2021 года № 674.

2 Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235.

3 О внесении изменений и дополнений в Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях: Закон Республики Казахстан от 28 декабря 2017 года № 127-VI ЗРК.

4 Корнейчук С.В. Научно-практический комментарий к статье 810 Кодекса Республики Казахстан об адми-

административных правонарушений // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T2000000005>.

5 Смышляев А.С. Научно-практический комментарий к статье 810 Кодекса Республики Казахстан об административных правонарушениях // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T2000000005>.

6 Омаров А.С., Тузельбаев Е.О. Правовые основы сокращенного производства по делам об административных правонарушениях // «Ғылым – Науқа». – 2022. - №2 (73). – С. 84-89. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-73-2-84-89.

7 Об утверждении формы квитанции об уплате административного штрафа в порядке сокращенного производства по делу об административном правонарушении: приказ Министра финансов Республики Казахстан от 22 августа 2014 года №373.

8 Об электронном документе и электронной цифровой подписи: Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 года №370.

9 Кодекс Кыргызской Республики о нарушениях от 13 апреля 2017 года №58 // <http://continent-online.com>.

10 Кодекс Республики Узбекистан об административной ответственности от 22 сентября 1994 года № 2015-XII // <http://continent-online.com>.

11 Кодекс Украины об административных правонарушениях от 7 декабря 1984 года № 8073-X // <http://continent-online.com>.

REFERENCES

1 Ob utverzhenii Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazahstan ot 15 oktyabrya 2021 goda № 674.

2 Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniyah: kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 goda № 235.

3 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v Kodeks Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniyah: Zakon Respubliki Kazahstan ot 28 dekabrya 2017 goda № 127-VI ZRK.

4 Kornejchuk S.V. Nauchno-prakticheskij kommentarij k stat'e 810 Kodeksa Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniyah // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T2000000005>.

5 Smyshlyayev A.S. Nauchno-prakticheskij kommentarij k stat'e 810 Kodeksa Respubliki Kazahstan ob administrativnyh pravonarusheniyah // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/T2000000005>.

6 Omarov A.S., Tuzel'baev E.O. Pravovye osnovy sokrashchennogo proizvodstva po delam ob administrativnyh pravonarusheniyah // Gylym – Nauka. – 2022. - N2 (73). – S. 84-89. DOI: 10.47450/2306-451X-2022-73-2-84-89.

7 Ob utverzhenii formy kvitancii ob uplate administrativnogo shtrafa v poryadke sokrashchennogo proizvodstva po delu ob administrativnom pravonarushenii: prikaz Ministra finansov Respubliki Kazahstan ot 22 avgusta 2014 goda №373.

8 Ob elektronnom dokumente i elektronnoj cifrovoj podpisi: Zakon Respubliki Kazahstan ot 7 yanvary 2003 goda №370.

9 Kodeks Kyrgyzskoj Respubliki o narusheniyah ot 13 aprelya 2017 goda №58 // <http://continent-online.com>.

10 Kodeks Respubliki Uzbekistan ob administrativnoj otvetstvennosti ot 22 sentyabrya 1994 goda № 2015-XII // <http://continent-online.com>.

11 Kodeks Ukrainy ob administrativnyh pravonarusheniyah ot 7 dekabrya 1984 goda № 8073-X // <http://continent-online.com>.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Анвар Сапабекович Омаров – Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, полиция майоры. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: anvar.omarov82.26@mail.ru.

Данияр Калкманулы – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы ІО ӘҚ кафедрасы бастығының орынбасары, полиция подполковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru.

Омаров Анвар Сапабекович – докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: anvar.omarov82.26@mail.ru.

Данияр Калкманулы – доктор философии (PhD), заместитель начальника АД ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, подполковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Dkalkamanuly@mail.ru.

Anvar Omarov – doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev, police major. Kostanay, Abai Avenue 11. E-mail: anvar.omarov82.26@mail.ru.

Daniyar Kalkamanuly - Doctor of Philosophy (PhD), Deputy Head of the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, police lieutenant colonel. Kostanay, Abai Avenue 11. E-mail: dkalkamanuly@mail.ru.

**ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЖҮЙЕСІ МЕКЕМЕЛЕРІНДЕГІ
СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ДЕНСАУЛЫҒЫН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ****Б.А. Каримжанова**

магистрант

М.Р. Муканов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Бұл мақала қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде жазасын өтеп жатқан сотталғандардың денсаулық сақтау мәселелеріне арналған. Негізгі міндет пенитенциарлық жүйенің кемшіліктерінің себептерін анықтау және бас бостандығынан айырылған тұлғалардың денсаулығын сақтау саласындағы процестерді реттеуге бағытталған әлеуметтік-мемлекеттік бағдарламалардың тиімділігі мен икемділігінің жеткіліксіздігін көрсету. Бас бостандығынан айыру сотталғандардың денсаулығы мен әл-ауқатының қажеттіліктеріне әсер ететінін және дәлелді медициналық қызметтер қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде емделуді, күтімді және профилактиканы қажет ететіндердің барлығына берілмейтінін түсіну қажеттілігі туралы; басқа медициналық қызметтер көрсетілетін этикалық қағидаттар негізінде кәсіби көмек көрсету; медициналық көмек көрсету кезінде жеке қажеттіліктерге басымдық беру қағидатын қатаң сақтау, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріндегі өмірдің барлық аспектілерін қамтитын, пациенттердің денсаулығы мен қамауда ұсталатын адамдардың әл-ауқатына жәрдемдесу кезінде денсаулықты қорғауға кешенді тәсілді көтермелеу және енгізу туралы баяндалады.

Медициналық қорытындымен айқындалатын саны мен ассортиментінде азық-түлік сәлемдемелері мен берілімдерін алу құқығын іске асыру бөлігінде сотталған жүкті әйелдерді, бала емізетін аналарды және балалары бар әйелдерді материалдық-тұрмыстық қамтамасыз студия құқықтық ережелеріне, ерекшеліктеріне назар аударылады.

Мақалада Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде сотталғандардың құқықтарын іске асыру мәселесі баяндалады. Атап айтқанда, Қазақстан Республикасының «Міндетті әлеуметтік сақтандыру туралы» Заңының талаптарын кеңейтуден тұратын қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде қамаудағылардың құқықтарын іске асыруға қатысты мәселелер талданады. Бұдан басқа, қамаудағылардың Қазақстан Республикасында тұруға ықтиярхатсыз құқықтарын іске асыру мәселесі ескеріледі. Бас бостандығынан айыру орындарында сот үкімі бойынша жазасын өтеп жатқан сотталғандарды «Бекітілген халық тіркелімі» ақпараттық сервисінде медициналық-санитариялық алғашқы көмек көрсететін денсаулық сақтау ұйымдарына бекіту тәртібі атап өтілді.

Түйін сөздер: сотталған, денсаулықты қорғау, қылмыстық-атқару жүйесі мекемелері, емдеу-профилактикалық мекемелер.

**ПРАВОВАЯ ОХРАНА ЗДОРОВЬЯ ОСУЖДЕННЫХ В УЧРЕЖДЕНИЯХ
УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОЙ СИСТЕМЫ КАЗАХСТАНА**

Каримжанова Б.А.

магистрант

Муканов М.Р.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Данная статья посвящена вопросам охраны здоровья осужденных, отбывающих наказание в учреждениях уголовно-исполнительной системы. Основными задачами являются выявление причин недостатков пенитенциарной системы и демонстрация недостаточной эффективности и гибкости социально-государственных программ, направленных на регулирование процессов в области охраны здоровья лиц, лишённых свободы. Речь идет о необходимости понимания, что лишение свободы влияет на потребности осужденных в здоровье и хорошем самочувствии, и что медицинские услуги, основанные на фактических данных, предоставляются не всем, кто нуждается в лечении, уходе и профилактике в учреждениях уголовно-исполнительной системы; о предоставлении профессиональной помощи на основе тех же этических принципов, что и другие медицинские услуги; о строгом соблюдении принципа приоритетности индивидуальных потребностей при оказании медицинской помощи, поощрение и внедрение комплексного подхода к охране здоровья, охватывающего все стороны жизни в учреждениях уголовно-исполнительной системы, при содействии здоровью пациентов и благополучию лиц, содержащихся под стражей лиц.

Обращается внимание на правовые положения особенностей материально-бытового обеспечения осужденных беременных женщин, кормящих матерей и женщин, имеющих детей, в части реализации прав на получение продовольственных посылок и передач в количестве и ассортименте, определяемом медицинским заключением.

В статье освещается вопрос реализации прав осужденных в учреждениях уголовно-исполнительной системы Республики Казахстан. В частности, анализируются вопросы реализации прав заключенных в учреждениях уголовно-исполнительной системы, заключающихся в расширении требований Закона «Об обя-

зательном социальном страховании» Республики Казахстан. Кроме того, учитывается вопрос реализации прав заключенных без вида на жительство в Республике Казахстан. Отмечен порядок прикрепления осужденных, отбывающих наказание по приговору суда в местах лишения свободы, к организациям здравоохранения, оказывающим первичную медико-санитарную помощь, в информационном сервисе «Регистр прикрепленного населения».

Ключевые слова: осужденный, охрана здоровья, учреждения уголовно-исполнительной системы, лечебно-профилактические учреждения.

LEGAL PROTECTION OF THE HEALTH OF CONVICTS IN INSTITUTIONS OF THE PENAL SYSTEM OF KAZAKHSTAN

Karimzhanova B.A.

postgraduate student

Mukanov M.R.

Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybaev

Annotation. This article is devoted to the issues of health care of convicts serving sentences in institutions of the penal system. The main task is to identify the causes of the shortcomings of the penitentiary system and demonstrate the insufficient effectiveness and flexibility of social and state programs aimed at regulating processes in the field of health protection of persons deprived of liberty. About the need to understand that deprivation of liberty affects the needs of convicts in health and well-being and that evidence-based medical services are not provided to everyone who needs treatment, care and prevention in institutions of the penal system

Providing professional care based on the same ethical principles as other medical services. Strict observance of the principle of priority of individual needs in the provision of medical care, promotion and implementation of an integrated approach to health protection, covering all aspects of life in institutions of the penal system, with the promotion of the health of patients and the well-being of persons in custody.

Attention is drawn to the legal provisions of the specifics of the material and household provision of convicted pregnant women, nursing mothers and women with children in terms of the exercise of the rights to receive food parcels and transfers in the quantity and assortment determined by the medical report.

The article highlights the issue of the realization of the rights of convicts in institutions of the penitentiary system of the Republic of Kazakhstan. In particular, the issues are analyzed in relation to the realization of the rights of prisoners in institutions of the penal enforcement system, which consists in expanding the requirements of the law “On Compulsory Social Insurance” of the Republic of Kazakhstan.

In addition, the issue of the implementation of the rights of prisoners without a residence permit in the Republic of Kazakhstan is taken into account. The procedure for attaching convicts serving sentences under a court sentence in places of deprivation of liberty to healthcare organizations providing primary health care in the information service “Register of the attached Population” is noted.

Keywords: convicted person, health protection, institutions of the penal system, medical and preventive institutions.

Кіріспе

Қазіргі уақытта Қазақстан Республикасында әлеуметтік-экономикалық дамуы, медицинаның жетілдірілуі және медицина ғылымының ілгерілеуі республика азаматтарының медициналық қызметі мен денсаулығын қорғауға байланысты қоғамдық қатынастарды құқықтық реттеудің қолданыстағы жүйесін түбегейлі өзгерту қажеттілігін түсінуге әкелді. Осыған байланысты денсаулық сақтау саласындағы нормативтік құқықтық база тез өзгеруде, жаңа заңдар, Қазақстан Республикасы Президентінің жарлықтары, Қазақстан Республикасы Үкіметінің қаулылары күшіне енді. Ұсынылған мақалада бас бостандығынан айыруға сотталғандарды медициналық-санитарлық қамтамасыз етуді ұйымдастыру негіздері, оны құқықтық реттеу, сондай-ақ сапалы медициналық көмек алуға бас бостандығынан айырылған сотталғандардың құқықтары мен заңды мүдделері қарастырылады.

Негізгі бөлім

Бүгінгі таңда адам құқықтарын сақтау саласында Нельсон Мандела ережелерінде көрсетілген минималды талаптар маңызды рөл атқарады. Біріккен Ұлттар Ұйымының тұтқындарға қатысты Минималды стандартты ережелері бас бостандығынан айырылған әрбір адамның бостандықтарының сақталуын қамтамасыз етеді. Сонымен, 24-Ереженің 1-тармағында «Қамаудағыларға медициналық-санитарлық қызмет көрсету мемлекеттің міндеті болып табылады. Қамаудағыларға қоғамда бар медициналық-санитариялық қызмет көрсетудің бірдей стандарттары қамтамасыз етілуге тиіс және олардың құқықтық мәртебесінің белгісі бойынша қандай да бір кемсітудің қажетті медициналық-санитариялық қызметтерге тегін қолжетімділік қамтамасыз етілуге тиіс» деп көрсетілген [1]. Бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны орындаудың тиімділігін арттыруға Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексінде (бұдан әрі – ҚР ҚАК) амбулаториялық емханалық немесе стационарлық жағдайларда алғашқы медициналық санитарлық және мамандандырылған медициналық көмек алуды қоса алғанда денсаулық сақтау құқығын бекіту ықпал етеді (ҚР ҚАК-нің 10-б. 8-т., 117-б.) [2].

Сотталғандардың денсаулығын сақтау қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің міндеттерінің бірі

болып табылады. Бас бостандығынан айырылған тұлғалардың денсаулығын қорғау қамаудағыларға азық-түлікке, киімге, тұрғын үйге деген қажеттіліктерін қанағаттандыру үшін қажетті жағдайлар жасаудан тұрады. Басқаша айтқанда, біз бас бостандығынан айыру орындарында адамның физиологиялық тұрғыдан қалыпты өмір сүруін қамтамасыз ететін жазаны өтеудің микроәлеуметтік шарттары туралы айтып отырмыз.

ҚР ҚАК-нің 93-бабының талаптарына сәйкес сотталғандар қылмыстық-атқару жүйесі мекемелеріне келгеннен кейін карантин бөлімдеріне орналастырылады, бұл жерде оларға жеке басын зерттеу үшін, 15 тәулік бойы медициналық бақылау жүргізіледі, заңнама талаптарымен таныстыру жұмыстары жүргізіледі. Келген барлық сотталғандар алғашқы медициналық тексеруден және кешенді санитарлық өңдеуден өтеді. Карантиндік бөлімшелердегі сотталғандар міндетті медициналық тексеруден өтеді, оған мамандар дәрігерлердің қарауы, рентген және зертханалық зерттеу кіреді. Тексеру нәтижелері сотталған адамның медициналық амбулаториялық картасында тіркеледі.

Өткізілетін кешенді шараларды тоқтатпау мақсатында, қандай да бір жұқпалы аурудың алдын алу мақсатында карантиндегі сотталғандарға кездесу берілмейді. Алғашқы кездесу оларға карантин бөлімшесінен шыққан соң, бұған дейін ол қауіпсіздігі аралас мекемелерде оған дейін ол кездесу алған-алмағандығына қарамай беріледі. Жұқпалы аурулардың таралуының алдын алу мақсатында емдеу-алдын алу мекемелерінде туберкулездің бактерия бөлетін түрімен ауырып жатқан сотталғандарға ұзақ мерзімдегі кездесу берілмейді. Сотталғандарға берілген кездесулердің саны қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің тиісті түрлеріне қарай, ҚР ҚАК белгіленген нормаларға сәйкес жүзеге асырылады.

Қылмыстық-атқару заңнамасы сотталған жүкті әйелдерді, бала емізетін аналарды және қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің балалар үйлерінде балалары бар әйелдерді материалдық тұрмыстық және медициналық қамтамасыз етудің бірқатар ерекшеліктерін көздейді. Сотталғандарға қажетті дәрі-дәрмек заттары мен медициналық тағайындау бұйымдарын алу үшін ерекше тәртіп көзделген, олардың саны мен түрлері медициналық қорытындымен анықталған. Ол денсаулықтарын ерекше түрде күтуді қажет ететін адамдарға ізгілікті көзқараста қараумен негізделген. Медициналық қорытындыға сәйкес сотталған 1-2 топтағы мүгедектер, сотталған жүкті әйелдер және балалары мекеменің балалар үйінде орналасқан сотталған әйелдер қосымша сауқаттар мен сәлемдемелерді ала алады. Медициналық қорытындыға сәйкес сотталғандар алатын дәрі-дәрмек құралдары мен медициналық тағайындалған бұйымдар сауқаттар, сәлемдемелер мен бандерольдер ретінде саналмайды. Олар сол сотталғандарды емдеу үшін мекеменің медициналық бөліміне жіберіледі.

Соңғы жылдары жүргізіліп жатқан денсаулық сақтауды жаңғырту бас бостандығынан айыруға сотталған азаматтарға медициналық қызмет көрсетуге де әсер етті. Атап айтқанда, сотталғандардың өз қалауы бойынша өз қаражаты есебінен төленетін қосымша емдеу-профилактикалық көмек алу құқығының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде жүзеге асырылатыны. Ол үшін сотталған адам қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің бастығына тиісті өтінішпен жүгінеді, онда ол алғысы келетін қосымша емдік-профилактикалық көмектің түрін көрсетеді. Қосымша емдік-профилактикалық көмектің түрі және оның көлемі сотталған адамның медициналық картасында тіркеледі. Қосымша емдік-профилактикалық көмекке ақы төлеу сотталған адамның жеке шотынан медициналық мекеменің не оны көрсеткен медициналық маманның атына сотталған адамның өтінішінде көрсетілген сомада почта арқылы ақша аудару жолымен жүзеге асырылады [3].

Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде ұсталатын адамдар тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі шеңберінде және міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесінде медициналық көмек алу үшін мекемелердің орналасқан жері бойынша бастапқы медициналық-әлеуметтік көмек көрсететін денсаулық сақтау субъектілеріне бекітіледі. Бекіту денсаулық сақтау басқармасының шешімі бойынша қылмыстық-атқару жүйесі мекемесінің бастығы бекіткен жеке басын куәландыратын құжаттарды қоса бере отырып, берілген тізімдер негізінде жүзеге асырылады.

Денсаулық сақтау субъектілеріне уақтылы бекіту және есептен шығару үшін сотталған адамның мекемеге, денсаулық сақтау субъектісіне келген және кеткен әрбір жағдайы туралы ақпарат жіберіледі.

Кепілденген көлемдегі ақысыз медициналық көмек көрсету, дәрі-дәрмек құралдарымен қамтамасыз ету белгіленген тәртіпте бекітілген дәрі-дәрмек формулярына сәйкес жүргізіледі.

Қазақстан Республикасының «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Заңына сәйкес, тегін медициналық көмектің кепілдік берілген көлемі Қазақстан Республикасының азаматтарына, қандастарға, босқындарға, Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдарға бюджет қаражаты есебінен ұсынылады, барынша дәлелденген тиімділігі бар профилактикалық, диагностикалық және емдік медициналық көрсетілетін қызметтерді, сондай-ақ дәрілік қамтамасыз етуді қамтиды. Қылмыстық-атқару (пенитенциарлық) жүйесінің тергеу изоляторлары мен мекемелерінде ұсталатын адамдарға Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделген қаражат есебінен көрсетілетін деп айтылған [4].

Қазақстан Республикасының «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Заңына сәйкес, міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру жүйесіне қатысушылар: 1) төлеушілер; 2) медициналық көрсетілетін қызметтерді тұтынушылар; 3) денсаулық сақтау субъектілері; 4) уәкілетті орган; 5) Қазақстан Республикасының ұлттық банкі; 6) қор; 7) мемлекеттік корпорация; 8) өзге де уәкілетті органдар болып

табылады. Ал Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын адамдар мен қандастарды қоспағанда, егер Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар жарналарды төлеушілер болып табылмайды [5].

Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінде ұсталатын тұруға ықтиярхаты жоқ адамдар міндетті әлеуметтік сақтандыру жүйесіне қатыса алмайды, сондықтан осы санат үшін медициналық қызметтерге қол жетімділік тарылады.

Сотталғандардың құқықтарын сақтау саласындағы мәселелер жалпы мәселелерден бөлінбейтінін, олардан тікелей туындайтынын атап өткен жөн. Сонымен қатар, бас бостандығынан айыруға сотталғандардың құқықтарын сақтаудың тиімділігін арттыру мәселелері әртүрлі және қылмыстық-атқару жүйесін ғана емес, сонымен қатар бірқатар азаматтық қоғам институттарын да қозғайды.

Қорытынды

Осылайша, Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 16 қарашадағы № 405-V ҚРЗ «Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы» Заңының 14-бабының 10-тармақшасына мынадай редакциядағы өзгеріс енгізу ұсынылады:

«10) бірыңғай жиынтық төлемді төлеушілер болып табылатын жеке тұлғалар «Салықтар және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасы кодексінің 774-бабына сәйкес бюджетке төленетін міндетті төлемдер.

Егер Қазақстан Республикасы ратификациялаған халықаралық шарттарда өзгеше көзделмесе, Қазақстан Республикасының аумағында тұрақты тұратын адамдарды және қандастарды қоспағанда, шетелдіктер мен азаматтығы жоқ адамдар, сондай-ақ қылмысы үшін өтелмеген және алынбаған сотталғандығымен байланысы бар тұруға ықтиярхаты жойылған тұруға ықтиярхаты жоқ адамдар жарналарды төлеушілер болып табылмайды».

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 Біріккен Ұлттар Ұйымының тұтқындарға қатысты Минималды стандартты ережелері (Нельсон Мандела ережелері) // adilet.zan.kz/rus/docs/O1500000005.

2 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ кодексі.

3 Қылмыстық-атқару жүйесі мекемелерінің ішкі тәртіп қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2014 жылғы 17 қарашадағы № 819 бұйрығы.

4 Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы: Қазақстан Республикасының 2020 жылғы 7 шілдедегі № 360-VI ҚРЗ кодексі.

5 Міндетті әлеуметтік медициналық сақтандыру туралы: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 16 қарашадағы № 405-V ҚРЗ Заңы.

REFERENCES

1 United Nations minimum standard rules for prisoners (Nelson Mandela Rules) // adilet.zan.kz/rus/docs/O1500000005

2 Criminal Executive Code of the Republic of Kazakhstan: code of the Republic of Kazakhstan dated July 5, 2014 No. 234-V.

3 On approval of internal regulations of institutions of the penitentiary system: Order of the Minister of internal affairs of the Republic of Kazakhstan dated November 17, 2014 No. 819.

4 On public health and the healthcare system: code of the Republic of Kazakhstan dated July 7, 2020 No. 360-VI.

5 On compulsory social health insurance: Law of the Republic of Kazakhstan dated November 16, 2015 No. 405-V KR.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Баян Аманжоловна Каримжанова – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: bayankarimzhanova1990@gmail.com.

Малик Рсбаевич Муканов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІІО-да әлеуметтік жұмыстарды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Каримжанова Баян Аманжоловна – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: bayankarimzhanova1990@gmail.com.

Муканов Малик Рсбаевич - доктор философии (PhD), начальник кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Bayan Karimzhanova – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh.Kabylbayev. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: bayankarimzhanova1990@gmail.com.

Malik Mukanov - Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of organization of social work in the department of internal affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh.Kabylbayev. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

**ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҚҰҚЫҚ НОРМАЛАРЫНДАҒЫ ҚҰЛДЫҚ ТҮСІНІГІ ЖӘНЕ
ОНЫ ҰЛТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ЖҮЙЕСІНЕ ИМПЛЕМЕНТАЦИЯЛАУ****А.А. Айдарова**

құқықтану магистрі, докторант

«Alikhan Bokeikhan University», Қазақстан Республикасы, Семей қ.

С.М. Сабитов

философия докторы (PhD)

Alikhan Bokeikhan University, Қазақстан Республикасы, Семей қ.

С.К. Күмісбеков

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтарын тану мемлекет пен қоғамның ең жоғары құндылығы болып табылады, сондықтан адам саудасы аясындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар қайта ойластыру мен жаңа қылмыстық-құқықтық талдауды талап етеді. Бұл ретте адам саудасы аясындағы құқыққа қарсы іс-әрекеттердің алдын алуға және жолын кесуге ықпал ететін өзгерістер мен толықтырулар ұлттық заңнаманың ментальді ерекшеліктерін ескере отырып, халықаралық-құқықтық актілер мен сот-тергеу практикасын талдау арқылы енгізілуге тиіс. Бұл, ең алдымен, қазіргі әлемде адам саудасы саласындағы қылмыстық құқық бұзушылық әртүрлі заңды нысандарға айналғанына және трансұлттық сипатқа ие болуына байланысты. Мақалада авторлар отандық қылмыстық заңнаманың тұжырымдамалық аппараты мен адам саудасы, құлдық саласындағы халықаралық нормативтік-құқықтық актілердің арақатынасына назар аударады. Адам саудасының құрбаны болған адамдар туралы халықаралық еңбек ұйымының деректері, құлдыққа қарсы күрестің тарихи алғышарттары, сот практикасы мен халықаралық құқықтық актілерді талдау негізінде адам саудасы мен құлдыққа қарсы тиімді күреске ықпал ететін болжамдар жасалды. Жұмыста құлдықтың, адам саудасының, міндетті және мәжбүрлі еңбектің тұжырымдамалық аппаратына құқықтық талдау жасалды, оның негізінде құлдықтың заманауи түрлері мен белгілері анықталды. Адам саудасы саласындағы қылмыстарға, құлдыққа қарсы тиімді күрес мақсатында ғылыми мақалада ҚР қылмыстық заңнамасына халықаралық нормаларды имплементациялау мәселелері қарастырылады.

Түйін сөздер: адам саудасы саласындағы қылмыстық-құқықтық күрес, құлдық, құл саудасы, адамды қанау, мәжбүрлі еңбек, міндетті еңбек.

**ПОНЯТИЕ РАБСТВА В НОРМАХ МЕЖДУНАРОДНОГО ПРАВА
И ЕГО ИМПЛЕМЕНТАЦИЯ В СИСТЕМУ НАЦИОНАЛЬНОГО ПРАВА**

Айдарова А.А., магистр юриспруденции, докторант

«Alikhan Bokeikhan University», Республика Казахстан, г. Семей

Сабитов С.М., доктор философии (PhD)

Alikhan Bokeikhan University, Республика Казахстан, г. Семей

Күмісбеков С.К., доктор философии (PhD)

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова

Аннотация. Признание человека, его жизни, прав и свобод являются высшей ценностью государства и общества, поэтому уголовные правонарушения в сфере торговли людьми требуют переосмысления и нового уголовно-правового анализа. При этом изменение и дополнение, способствующие предупреждению и пресечению противоправных действий в сфере торговли людьми, должны вноситься с учетом ментальной особенности национального законодательства, анализом международно-правовых актов и судебной-следственной практики. Это в первую очередь связано с тем, что в современном мире уголовные правонарушения в области торговли людьми трансформировались в различные легальные формы и приобретают транснациональный характер. Авторы в статье акцентируют внимание на соотношении понятийного аппарата отечественного уголовного законодательства и международных нормативных правовых актов в области торговли людьми, рабства. На основе данных Международной организации труда о лицах, ставших жертвами торговли людьми, исторических предпосылок борьбы с рабством, анализа судебной практики и международных правовых актов выдвинуты предположения, способствующие эффективной борьбе в сфере торговли людьми и рабством. В работе дан юридический анализ понятийному аппарату рабства, торговли людьми, обязательного и принудительного труда, содержащегося в международных актах, на основе которого определены современные виды и признаки рабства. В целях эффективной борьбы с преступлениями в области торговли людьми, рабства в научной статье рассматриваются вопросы по имплементации международных норм в уголовное законодательство РК.

Ключевые слова: уголовно-правовая борьба в сфере торговли людьми, рабство, работоторговля, эксплуатация человека, принудительный труд, обязательный труд.

**THE CONCEPT OF SLAVERY IN THE NORMS OF INTERNATIONAL LAW
AND ITS IMPLEMENTATION IN THE SYSTEM OF NATIONAL LAW**

Aidarova A.A., master in Law, doctoral student

«Alikhan Bokeikhan University», Republic of Kazakhstan, Semey

Sabitov S.M., Doctor of Philosophy (PhD)

Alikhan Bokeikhan University, Republic of Kazakhstan, Semey

Kumisbekov S.K., Doctor of Philosophy (PhD)

Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. Recognition of a person, his life, rights and freedoms are the highest value of the state and society, therefore criminal offenses in the field of human trafficking require rethinking and a new criminal law analysis. At the same time, changes and additions that contribute to the prevention and suppression of illegal actions in the field of human trafficking should be made taking into account the mental peculiarities of national legislation, analysis of international legal acts and judicial and investigative practice. This is primarily due to the fact that in the modern world, criminal offenses in the field of human trafficking have transformed into various legal forms, and are becoming transnational in nature. The authors in the article focuses on the correlation of the conceptual apparatus of domestic criminal legislation and international normative legal acts in the field of human trafficking, slavery. Based on the data of the International Labour Organization on persons who have become victims of human trafficking, historical prerequisites for the fight against slavery, analysis of judicial practice and international legal acts, assumptions have been put forward that contribute to an effective fight in the field of human trafficking and slavery. The paper provides a legal analysis of the conceptual apparatus of slavery, human trafficking, compulsory and forced labor contained in international acts, on the basis of which modern types and signs of slavery are determined. In order to effectively combat crimes in the field of human trafficking, slavery, the scientific article discusses the issues of the implementation of international norms in the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan.

Keywords: criminal-legal struggle in the field of human trafficking, slavery, slave trade, human exploitation, forced labor, compulsory labor.

Кіріспе

Адам саудасы жеке бас бостандығы, жеке өмірге қол сұғылмаушылық, еңбек шарты мен бостандығы сияқты адамның негізгі құқықтарына қол сұғатын қылмыстардың бірі. Қазақстан Республикасы Конституциясының 12-бабына сәйкес, «Қазақстан Республикасында Конституцияға сәйкес адам құқықтары мен бостандықтары танылады және оларға кепілдік беріледі» [1]. Заманауи әлемде тұлғаның бостандығы мен жеке басына қол сұғылмаушылық қағидасы бірқатар халықаралық құжаттарда бекітілген. Мысалы, Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 3-бабында «Әр адам өмір сүруге, бостандықта болуға және оның жеке басына қол сұғылмаушына құқылы» делінген [2]. 1966 жылы 19 желтоқсанда Нью-Йорк қаласында қабылданған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактінің 9-бабында «Әрбір адамның бостандыққа және жеке басына қол сұғылмаушына құқығы бар. Ешкім де еріксіз қамауда немесе тұтқында ұсталуға тиіс емес. Әркім өз бостандығынан тек қана заң негізінде және сол заңда белгіленген процедураға сәйкес айырылуы мүмкін» [3] - деп атап көрсетілген.

Қазақстан Республикасы адам құқықтары аясындағы халықаралық әмбебап шарттардың 60-қа жуығының қатысушысы болып табылады, соның 15-ке жуығы адам саудасы, құлдықтың заманауи нысандарымен күресумен байланысты халықаралық конвенциялар, шарттар және келісімдер. Қазақстан Республикасы халықаралық құқық нормаларын мүлтіксіз сақтауды және өзінің халықаралық құқықтың негізін қалаушы қағидатты – халықаралық міндеттемелерді адал орындау қағидасын қолдайтынын растайды. Ол жайлы Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев «Қазақстан халықаралық міндеттемелеріне және адам құқықтары мен заң үстемдігі саласындағы әмбебап қағидаттарға бейілдігін сақтайды. ҚР саяси жаңғыруға негізделген бағытын ешқашан өзгертпейтінін» деп айтты [4]. Сәйкесінше, Қазақстан Республикасы халықаралық құжаттарды бекіте отырып, оларды мүлтіксіз орындауға да, сол сияқты оларды өзінің ұлттық заңнамасына имплементациялауға да міндеттенеді.

Имплементация – ратификациялау немесе қосылу жолымен ұлттық заңнамада халықаралық шарттарды жүзеге асыру; ұлттық заңдарға және заңи актілерге халықаралық-құқықтық нормаларды трансформациялау арқылы мемлекетшілік дәрежеде халықаралық міндеттемелерді жүзеге асыруды білдіреді; мемлекеттің халықаралық құқықтық нормаларды орындауы және жүзеге асыруы; кең мағынада халықаралық құқық нормаларын жүзеге асыру бойынша шаралар жиынтығы ретінде түсіндіріледі [5, б. 10].

Имплементация тек халықаралық құқық нормалары мен ұлттық заңнамалардың өзара әсер ету нысаны болып қана қоймай, сонымен қатар әртүрлі құқықтық отбасылар мен мәдениеттің де өзара әрекеттесу нысаны болып табылады. Кейбір ғалымдардың пікірінше, құқықтық терминдер көпшілікке түсінікті және құқықтық құбылыстарға дұрыс және бірыңғай түсінік қалыптастыру қажет.

Ең оңтайлы шешім халықаралық және ұлттық қылмыстық саясатты модельдеу болып табылады, оның ішінде заңнаманы модельдеу (криминализация/декриминализация, пенализация/депенализация), оны БҰҰ стандарттарына сәйкестендіре отырып, адам саудасы құрбандарының құқықтарын қорғауға басымдық берілуі керек [6, б. 65].

Адам құқықтарының сақталуын қамтамасыз ету әрбір мемлекеттің басты мақсаты. Алайда, ХХІ ғасырдың өзекті мәселесіне айналған, масштабы мен географиясы үлкен ауқымға ие болған адам саудасы әлемде өршіп тұр. Адам

саудасының түрлері, ұйымдастырушылық әдістері мен тәсілдері түрленіп, үнемі өзгеріп отырады. Құл сату және құлдықтың құрбанына тек кедей мемлекеттердің ғана емес, сонымен қатар экономикасы дамыған мемлекеттердің де азаматтары айналып отыр. Қабылданған халықаралық конвенциялардың көптігіне қарамастан, арнайы халықаралық ұйымдардың адам саудасымен күресуде атқарып жатқан жұмысына қарамастан, әлемде бұл қылмыс түрі тыйылар емес. Сексуалды сипаттағы қызметтер көрсетуге мәжбүрлеу, мәжбүрлі еңбек, «тұрмыстық» құлдық, бала еңбегін пайдалану, адамдардың органдары мен тіндерін алу мақсатындағы адам саудасы бір қылмыстың түрлі формалары.

XXI ғасырға қадам басқанымен, құлды пайдаланудың мақсаты мен түрлері айтарлықтай өзгеріске ұшыраған жоқ. Қазіргі кезде БҰҰ мәліметі бойынша адам саудасы қару және есірткі қылмыстық бизнесінен кейінгі 3 орынды иеленген. Адам саудасы трансұлттық сипатқа ие болып, әлем бойынша қарқын алуда.

ХЕҰ мәліметіне сәйкес әлемде жылына 30-40 миллионға жуық адам құлдыққа немесе мәжбүрлі еңбектің құрбанына айналады. Құлдықтың 50% сексуалды эксплуатация, 38% құлдың еңбегі, ал құлдардың 6% қылмыстық қызметке тартылған [7].

Соңғы 15 жылда сексуалды эксплуатация мөлшері 79%-дан 50%-ға дейін төмендеген. Ал мәжбүрлі еңбек мөлшері 18%-дан 38%-ға дейін артқан. Құлдықтың құрбанына әйел адамдар мен қыздардың айналу фактісі жиі кездеседі. Ал әр 5 құрбан – ер адам. 100 адамның 15-і ер балалар.

Адам саудасы адам құқықтарын жүзеге асыруға кедергі келтіретін адамзат үшін маңызды мәселелердің бірі. Қазіргі таңда адамды қылмыстық қанау және құлдық мәселесі теориялық және тәжірибелік тұрғыда толығымен зерттелмеген. Сондықтан, әр мемлекет үшін адамды қылмыстық қанау және құлдықтың түрлі нысандарын анықтап, оны жоюға бағытталған кешенді шаралар қолдануы маңызды.

Зерттеудің әдісі. Мақалада салыстырмалы-құқықтық талдау әдісі, сонымен қатар диалектикалық, жүйелі-құрылымдық зерттеу әдістері қолданылған.

Талқылау және нәтижелер

Халықаралық қауымдастық адам саудасы, құлдық сияқты құбылыстарды қатаң сынға алады. Сондықтан, адам саудасы, құлдық үшін жауапкершілікті көздейтін заңнамаға ерекше мән береді.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 24-бабына сәйкес: «Әркімнің еңбек ету бостандығына, қызмет пен кәсіп түрін еркін таңдауына құқығы бар. Еріксіз еңбекке соттың үкімі бойынша не төтенше жағдайда немесе соғыс жағдайында ғана жол беріледі».

Адам құқықтары мен бостандықтарын сақтауды басты мақсат етіп қойған қазіргі дамыған қоғамда құлдық және құл сату мәселесі өзектілігін жойған құбылыс, заманауи әлемде құлдық жоқ деп санау қате. Егер айналамыздағы орын алып жатқан құбылыстарға анықтап қарасақ, құлдықтың өркендеп жатқанын көреміз.

Құлдық және құл сату сияқты құбылыстардың тарихи қырларына тоқтала кетсек.

Құлдық және құл сату түсінігі айтарлықтай ертеде көне мемлекеттерде пайда болды. Мемлекеттер пайда болып, шекара бөлінген сәттен бастап құлдықтың да пайда болғаны айқын. Соғысушы мемлекеттер жеңіліс тапқан мемлекеттің адамдарын қара еңбекпен айналысуға мәжбүрлеп, құлға айналдырып отырған.

Құлға иелік етудің ең ірі империясы – Көне Рим саналады. Көне дәуірде құлға зат ретінде қараған. Құл ешқандай құқыққа ие болған жоқ, иесі оны сатуға, жалға беруге және айырбастауға құқылы болды. Құлдар «еңбек құлы» - жер өңдеушілер, қара жұмыс жасаушылар, үй шаруасымен айналысушылар және «даңғаза құлдар» - дәрігер құлдар, жеке ұстаздар, жеңіл мінезді әйел құлдар болып бөлінді [8]. Әр кезеңде құлдықтың нысаны түрленіп отырғанымен, оларды пайдаланудың мақсаты өзгерген жоқ. Құл ақысыз еңбек, жеке бас пайдасын қанағаттандыру, материалдық пайда табу үшін қолданылды.

Құлдық және құл сату мәселесін реттеген халықаралық құжаттардың маңызы зор. Ең алғаш құл сату туралы мәселе 1815 жылғы Вена конгресінде талқыға түсіп, нәтижесінде құл сатуды жою туралы Декларация қабылданды. Декларация құлдарды сатуға және тасымалдауға тыйым салғанымен, құлдықтың өзін қылмыс ретінде таныған жоқ. Осы аталған актіге қосымша ретінде 1841 жылы қара нәсілді құлдарды Америкаға тасымалдауға тыйым салу туралы шартқа қол қойылды. Аталған құжаттар ұзақ жылдар бойы тәжірибе жүзінде нәтижесін көрсетпеді. Тек 1890 жылы 2 шілдеде Брюссель конференциясында қабылданған «Құлдарды сатумен күреске бағытталған» Бас акті маңызды құжаттардың бірі деп санауға болады. Осы құжат негізінде құл сату қылмыс ретінде қарастырылып, құл сатудың алдын алу үшін нақты шаралар қолдану көзделді.

Жоғарыда аталған халықаралық құжаттар құл сатумен күресудің алғашқы шаралары болып саналғанымен, бұл құжаттар тек қана құл сату мәселесін негізге алған. Нақты құлдық түсінігі, ол үшін жауапкершілік мәселесі еленуісіз қалды.

Ең алғашқы құлдық және құлды сатумен күрес мәселесімен Ұлттар Лигасы өз құзыреті шегінде айналысып, 1926 жылы 25 қыркүйекте Құлдық туралы Конвенция әмбебап шартына қол қойды. Аталған шарт негізінде құлдық және құл сатуға түсініктеме беріп, әр қатысушы мемлекеттің осы әрекет үшін ұлттық заңнамасында жауапкершілік көздеуі қажеттілігі талап етілді. Конвенцияның 1-бабына сәйкес, «Құлдық ретінде жеке меншік құқығына тән толық немесе ішінара өкілеттіліктер жүзеге асырылатын тұлғаның жағдайы танылады» [9]. Яғни, аталған құжат құлдыққа сатумен қатар құлдық мәселесін де алдын алу қажеттілігін ашып көрсетті. Осы құжат негізінде құлдыққа тән жағдай тудыратын мәжбүрлі және міндетті еңбектің қауіптілігі ескерілді.

Женевада 1930 жылғы 28 маусымда Халықаралық еңбек ұйымы Бас конференциясының 14-сессиясы қабылдаған Мәжбүрлі немесе міндетті еңбек туралы конвенциясының 2-бабының 1-тармағына сәйкес «Мәжбүрлі немесе міндетті еңбек» термині өз қызметін ерікті түрде ұсынбаған тұлғаға қандай да бір жаза қолдану қатерімен кез келген жұмысты немесе қызметті орындату түсіндіріледі» [10]. Конвенцияны бекітетін ХЕҰ әрбір мүшесі мәжбүрлі немесе міндетті еңбекті қолдануды оның барлық нысандарында мүмкіндігінше ең қысқа мерзімде жоюға міндеттенеді және барлық алдын алу шараларын қолданулары қажет.

1956 жылы 7 қыркүйекте Женевада қабылданған Құлдық, құлдыққа сату және құлдық тектес институттар мен дәстүрлерді жою туралы қосымша Конвенция қарызбен кіріптар ету, басыбайлы жағдай, әйел адамдарға қатысты және балалар мен жасөспірімдерге қатысты құлдық жағдайына әкелетін кез келген дәстүрді жою бойынша қатысушы мемлекеттер заңнамалық тұрғыда және өзге де шаралар қабылдау қажеттігін міндеттеді.

Адам саудасы және құлдықтың мазмұнын ашып көрсеткен халықаралық құжаттардың бірі 1998 жылы қабылданған Халықаралық қылмыстық соттың Рим Статуты (Статут). Статуттың 7 бабына сәйкес адамзатқа қарсы қылмыстардың бірі құлға айналдыру деп көрсеткен. Сол баптың 2-бөлігі, с-тармақшасына сәйкес «Құлға айналдыру – жеке тұлғаға қатысты жеке меншік құқығымен байланысты кез келген немесе барлық өкілеттіктерді жүзеге асыру болып табылады» [11].

Заманауи құлдықтың нысаны ол адам саудасы. Адам саудасы әртүрлі мақсаттарға ие: мәжбүрлі еңбек, жыныстық құлдық, ағзаларды алу, суррогат мәжбүрлеу және басқалар.

Халықаралық Еңбек Ұйымы (ХЕҰ) жұмысшының құлдық жағдайын келесідей белгілер бойынша анықтайды: еркінен тыс жұмыс жасау; заңды еңбек құқығының бұзылуы; жұмыстан шығу мүмкіндігінің болмауы; физикалық бостандығының шектелуі; жұмыс орнында бақылаушының болуы; жұмысшыға зорлық-зомбылық көрсету.

Адам саудасы және құлдық түсінігі анықтамасын түсіндіруде халықаралық құқықта заңи нақтылық жоқ. Заң әдебиеттерінде «құлдық — адамды қанау нысаны, ал адам саудасы — адамды қанауға мүмкіндік беретін құрал, әдіс» деп атап көрсетеді [12, б. 396]. Адам саудасын заманауи құлдықтың нысаны деген түсінік те жиі кездеседі.

Біздің ойымызша, 2012 жылдың 3 наурызында Құлдық түсінігінің заңи критерийлері бойынша Зерттеу желісінің қатысушыларымен қабылданған «Құлдық түсінігінің заңи критерийлері туралы Гарвард–Белладжо қағидаcы» құлдық түсінігін толығымен ашып көрсетеді. Бұл құжатта құлдықтың негізгі құрамдас бөлігі меншік құқығы болып табылатын және сонымен бірге меншік құқығына тән кез-келген немесе барлық басқа өкілеттіктерге нақты жағдай жасайтын иелік ету болып табылады. Яғни 4 қағидаға сәйкес егер тұлға жеке меншігіндегі затқа иелік етуге тән өзге тұлғаға бақылау жасаса, мұндай иелік ету жеке меншікке тән өкілеттіктерді жүзеге асырумен теңестіріледі. Жеке меншікке тән өзге де өкілеттіктерге тұлғаны сату, сатып алу немесе беру, тұлғаны пайдаланудан табыс табу, тұлғаны мұрагеріне немесе ізбасарына беру, тұлғаға қатысты немқұрайлық, тиісінше қарамау немесе жою жатады [13]. Аталған құжат негізінде құлдықтың нақты белгілері анықталып, заңи түсінігі нақтыланды.

Адам саудасының тыйылмау себебі – табыс көзі мол бизнеске айналуынан және трансұлттық сипатқа ие болуынан. Жылына құлдың еңбегінен иесіне 13-15 млн АҚШ доллары шамасында табыс түседі. Ал жыл сайын адам саудасымен айналысатын заманауи құл сатушылар БҰҰ мәліметінше, 7 млрд АҚШ доллары шамасында табыс түсіреді. Бұл тек адам саудасынан түсетін пайда мөлшері.

Құлдық пен құл сатумен күрес мәселесі бойынша барлық мемлекеттерді 3 категорияға бөліп қарастыруға болады. Біріншісі, адам саудасымен күрес халықаралық талаптарға сәйкес келіп, қылмыскерлер заңды бұзбауға тырысады. Екінші категориядағы мемлекеттерде адам саудасымен күрес шаралары нәтиже бермейді. Үшіншісінде адам саудасына бағытталған заңдар нәтиже бермейді немесе мұндай заңдар мүлдем жоқ мемлекеттер. Сонымен қатар адам саудасының артуына мемлекеттік билік құрылымындағы жемқорлық әсерін тигізуде.

2008 жылы ратификацияланған Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттамаға сәйкес Қазақстан адам саудасының алдын алу, әсіресе әйел және бала саудасының алдын алу бойынша бірқатар халықаралық міндеттемелерге ие болды, сонымен қатар аталған қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаған тұлғаларды жазалау көзделді. Аталған құжатта алғаш рет адам саудасына түсінік берілген. Хаттаманың 3-бабында «адам саудасы» қанау мақсатында күш қолданумен қорқыту немесе күш қолдану немесе мәжбүрлеудің басқа нысандарын қолдану арқылы, адамды ұрлау, алаяқтық, алдау, билікті теріс немесе жағдайдың осалдығын пайдалану, немесе басқа адамды бақылайтын адамның келісімін алу үшін төлем немесе пайда түріндегі сатып алу арқылы адамды арбау, тасымалдау, беру, жасыру немесе алу танылады. Қанау ретінде өзге тұлғаларды жезөкшелікке қанау немесе сексуалды қанаудың өзге нысандары, мәжбүрлі еңбек немесе қызмет, құлдық және құлдық тектес дәстүрлер, кіріптарлық жағдайда болу немесе органдарды алу сияқты әрекеттер танылады» [14].

Осыған орай, қылмыстық заңнамада адам саудасы, адамды қанаумен байланысты бірнеше баптарда жауапкершілік көзделген. Атап кетер болсақ, ҚР Қылмыстық кодексінің 128-бабының диспозициясына адам саудасы адамды сатып алу-сату немесе оған қатысты өзге де мәмілелер жасасу, сол сияқты оны қанау не азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу, сондай-ақ қанау мақсатында өзге де іс-әрекеттер жасаумен сипатталады [15].

Қылмыстық кодекстің 3-бабында адамды қанауға түсініктеме берілген, соған сәйкес адам қана - Қазақстан Республикасының заңдарында көзделген жағдайларды қоспағанда, кінәлі адамның мәжбүрлі еңбекті, яғни адам оны орындау үшін өз қызметтерін ерікті түрде ұсынбаған, осы адамнан күш қолдану немесе оны қолдану қатерін төндіру арқылы талап етілетін кез келген жұмысты немесе қызметті пайдалануы; кінәлі адамның алынған табыстарды иемденіп алу мақсатында басқа адамның жезөкшелікпен айналысуын немесе ол көрсететін өзге де қызметтерді пайдалануы, сол сияқты кінәлі адамның осы мақсатты көздемей, адамды сексуалдық сипаттағы қызметтер көрсетуге мәжбүрлеуі; адамды қайыршылықпен айналысуға, яғни басқа адамдардан ақша және (немесе) өзге мүлікті сұрауға байланысты қоғамға жат іс-әрекет жасауға мәжбүрлеу; кінәлі адам және (немесе) басқа адам үшін жұмыстарды және (немесе) көрсетілетін қызметтерді орындаудан өзіне байланысты емес себептер бойынша бас тарта алмайтын адамға қатысты меншік иесінің өкілеттіктерін кінәлі адамның жүзеге асыруына байланысты өзге де әрекеттер танылады.

Адам саудасының ұғымын шартты түрде үш бөлікке бөліп қарастыруға болады: 1) іс-әрекет - азғырып көндіру, тасымалдау, беру, жасыру, алу; 2) құрал-күшпен қорқыту немесе күш қолдану, мәжбүрлеудің басқа түрлері, ұрлау, алдау, алаяқтық, билікті теріс пайдалану немесе позицияның осалдығы, пара алу; 3) мақсаты - адамды қанау.

Нәтижесінде адамды қанау адам саудасының бір элементі (белгісі) болып табылады.

Халықаралық құқық нормаларында «адамды қанау» термині сипаты жағынан кеңірек. Қылмыстық заңнамада адамды қанаудың 4 нысаны (мәжбүрлі еңбек, жезөкшеліпен айналысуға немесе сексуалды сипаттағы қызметтер көрсетуге мәжбүрлеу, қайыршылықпен айналысуға мәжбүрлеу, меншік иесінің өкілеттіктерін жүзеге асыру) көзделген, ал халықаралық нормаға сәйкес еріксіз жағдайда болу, құлдық, құлдық тектес дәстүрлер және органдарды алу сияқты белгілер бар.

Адам саудасы трансұлттық сипатқа ие болғандықтан және Қазақстанның географиялық орналасу ерекшелігіне сәйкес адам саудасын ескерту бойынша көршілес мемлекеттермен тығыз қарым-қатынас орнатылуда. Осы орайда әр елдің қылмыстық заңнамасындағы адам саудасы, құлдық, адамды қанау түсініктерінің бірізділігі, халықаралық нормаларға сәйкес келуі үлкен рөлге ие.

Мысалы, Ресей Федерациясының Қылмыстық кодексінің 127.2-бабы «Құл еңбегін пайдалану ретінде тұлға өзіне байланысты емес себептер бойынша жұмыс (қызмет) жасаудан бас тарта алмайды және осы тұлғаға қатысты жеке меншікке тән өкілеттіктер жүзеге асырылу танылады», яғни құл еңбегін пайдаланғаны үшін қылмыстық жауаптылық көзделген.

Америка Құрама Штатының Конституциясының 13 түзетуіне сәйкес құлдық заңға қайшы әрекет ретінде танылады. Дегенмен, Конституцияның нормасында айыпталушыға лайықты жазаны қолдану тиіс жазаларды қоспағанда құлдық және мәжбүрлі еңбекке жол жоқ делінген. Бұл норма мемлекет немесе федералды үкіметтің тікелей адамды құл еңбегіне мәжбүрлей алатын мүмкіндікке ие екенін көрсетеді.

Көптеген мемлекеттердің қылмыстық заңнамасында құлдық үшін жауапкершілік көзделген, дегенмен аталған мәселеге көз жұма қарайтын мемлекеттер де аз емес.

Адам саудасы - заманауи құлдық нысаны, әр елде ауыр жұмыстарда, құрылыс саласында мигранттардың көптеп жұмыс жасап жатқанын көруге болады. Заманауи құлдықтың құрбанына жиі әйелдер мен балалар айналады, олар сексуалды қанау және мәжбүрлі еңбек, үй қызметшісі, балаларға ұрлық жасау мақсатында пайдалану үшін шетел асырылады. Соңғы жылдары құлдық құрбанына ер адамдардың да айналуы жиіледі.

Жоғарыда атап өткеніміздей, адам саудасы қылмысынан адамның басты құқықтары мен бостандықтары, адамның өмірі мен қалыпты физикалық дамуы, денсаулығы, еңбек ету бостандығы сияқты құқықтары өрескел бұзылады. Әр мемлекет тұрақты дамуы үшін аталған қылмыспен күресуде тиімді және нәтижелі шаралар қолдануы абзал.

Қорытынды

Адам құқықтары табиғатынан әмбебап болып табылады және кез келген қоғам мен мемлекеттің ажырамас игілігі саналады.

Қазақстан Республикасы өз Конституциясында халықаралық құқық нормалары мен қағидаттарының бұлжымастығын жариялай отырып, ерікті түрде адам құқықтарын қорғау мен сақтау аясындағы халықаралық-құқықтық міндеттемелерді қабылдайды.

Құлдыққа, мәжбүрлі еңбекке және басыбайлыққа тыйым салу адам құқықтарын және оның негізгі бостандығын қорғауды сақтауды қамтамасыз етудің маңызды құрушысы болып табылады.

Адам саудасы – қазіргі таңда өзектілігін жоғалтпаған құбылыс. Жыл сайын әлемде миллиондаған адамдар құлдықтың құрбанына айналуға алады. Адам саудасы әр мемлекеттің назарында және күресу шаралары мен механизмдер толық нәтиже бермеуде. Қазіргі таңда қоғамда құлдық жайлы ақпараттандыру процесін белсенді жүргізу маңызға ие. Осы орайда үкіметтік емес ұйымдардың адам саудасынан зардап шеккен құрбандарға көмектесуге бағытталған қысқа мерзімді бағдарламаларын қолдай отырып, халық арасында ақпараттандыру жұмысын жүргізген дұрыс.

Жаһандық сипатқа ие болған адам саудасының алдын алуда маңызды мәселе ұлттық заңнамадағы адам саудасы, құлдық түсінігінің халықаралық нормаларға сәйкестігі және нақтылығы болып табылады. Жоғарыда айтылған мәселелерге талдау жасай отырып, біз келесідей қорытындыға келдік:

1. Адам саудасымен күрес саласындағы негізгі терминдер мен анықтамалардың түсініктер жүйесі терең талдауды, нақтылауды және жүйелеуді қажет етеді. Әсіресе, адам саудасының құралдары, тәсілдері және әдістерін анықтайтын түсініктерге басым назар аудару керек.

2. Адам саудасына мемлекетшілік заңнамада қоғамға қауіпті әрекет ретінде қылмыстық құқық бұзушылық статусын беру осы қылмысты алдын алуда маңызды рөлге ие. Бірақ, көпжылдық тәжірибенің нәтижесі көрсеткендей, адам саудасын криминализациялаудың қылмыспен күресуде тиімділігі төмен. Ол үшін жүйелі шаралар қолдану қажет: адам саудасын жасаудың алдын алу, адам саудасы қылмысын жасаған тұлғаны жауапкершілікке тарту, адам саудасының құрбанына айналған тұлғаларға көмек көрсету. Адам саудасымен күресуде аталған жүйе халықаралық құқық нормаларына да, аймақтық халықаралық құқықтық-актілердің шарттарына да сәйкес келеді.

3. ҚР Конституциясының 4-бабының 3-тармағына сәйкес Республика бекіткен халықаралық шарттардың Республика заңдарынан басымдығы болады. Халықаралық шартты ратификациялай отырып, мемлекетіміз шарт нормаларын орындауға, ұлттық заңнамаға енгізілуіне және олардың мүлтіксіз орындалуына міндеттенеді. Сонымен қатар, адам саудасымен күресудің тиімділігін арттыру халықаралық құқықтың жалпы қағидаттарын сақтаумен тікелей байланысты. Осыған орай, имплементациялаудың мақсаты Қазақстан Республикасының заңнамасын жетілдіріп қана қоймай, мемлекетіміз адам бостандығына қарсы қылмыстарды жасауды алдын алу мәселесі бойынша тығыз қарым-қатынаста болатын іргелес мемлекеттердің заңнамасымен сәйкестендіруі қажет.

4. Адам құқықтары жөніндегі БҰҰ Комитеті заңнамада құлдық және құлдық тектес тәжірибе үшін жауапкершіліктің болмауы нақты жағдайды анықтауға кедергі келтіреді деп санайды. Сонымен қатар, Комитет қатысушы-мемлекеттердің заңнамасына үй қызметшісі ретіндегі еріксіз еңбек, мәжбүрлі және кіріптар еңбек, мәжбүрлі некеге тұрғызу сияқты құлдық және құлдық тектес тәжірибенің барлық нысандарын нақты анықтайтын ережелерді қосуды ұсынады.

Адам саудасы саласында ұлттық құқықтық доктринаны қалыптастыруда және халықаралық міндеттемелерді орындауда, сонымен қатар ұлттық заңнаманы халықаралық стандарттарға сәйкестендіру мақсатында ҚР қылмыстық заңнамасына адам саудасымен және оның құбылыстарымен күресуді қамтамасыз ететін нормаларға толықтырулар енгізу қажет.

Жоғарыда атап өткеніміздей, ҚР ҚК адамды қанау түсінігі халықаралық-құқықтық анықтамаға сәйкестендіру мақсатында қайта қаралуы тиіс. Яғни, ҚР ҚК-нің 3-бабы адамды қанау еріксіз жағдайда болу, құлдық, құлдық тектес дәстүрлер және органдарды алу сияқты белгілермен толықтырылуы қажет.

Қаралып отырған ұғымдардың мазмұнын нақты түсінудің болмауы құлдық пен адам саудасының қазіргі заманғы көріністеріне қарсы күрес саласындағы объективті түрде қажетті халықаралық ынтымақтастықты едәуір қиындатады, сондай-ақ адам құқықтарының (қаралып отырған қылмыстарды жасағаны үшін айыпталған адамдардың және олардың құрбандарының құқықтары) бұзылуының ықтимал тәуекелдеріне алып келеді.

Жоғарыда талқыланған адам саудасына қарсы күресуге бағытталған халықаралық құжаттар заманауи түрленген құлдықтың нысандарын анықтауда және олар үшін тиісті жаза қолдануға мүмкіндік беретініне сенеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ:

1 Қазақстан Республикасының Конституциясы: 1995 жылғы 30 тамызда қабылданған (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2 (қаралған күні: 08.02.2022).

2 Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O480000001> (қаралған күні: 08.02.2022).

3 1966 жылы 19 желтоқсанда Нью-Йорк қаласында қабылданған Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пакті // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091_ (қаралған күні: 08.02.2022).

4 Тоқаев: Қазақстан халықаралық міндеттемелеріне бейілдігін сақтайды // <https://kaz.zakon.kz/6001808-tokaev-zan-men-trtir-turaktylygumyzdyn-negizi.html> (қаралған күні: 08.02.2022).

5 Шуменова Р.Т. Унификация понятийного-категориального аппарата уголовно-процессуального права Республики Казахстан как средство противодействия коррупции: монография. – Астана: «АртPrintXXI», 2012. - 347 с.

6 Бекмағамбетов А.Б., Асқаров Е.Х., Батырбекова Д.С. Человекоцентричный подход и международная (глобальная) политика в сфере противодействия торговле людьми // *Ғылым - Наука: международный научный журнал*. - 2021. - №4 (71). - С. 61-66. DOI: 10.47450/2306-451X-2021-71-4-61-66.

7 Рабство не является пережитком прошлого // <https://www.un.org/ru/observances/slavery-abolition-day> (қаралған күні: 08.02.2022).

8 Валлон А. История рабства в античном мире. - Смоленск: Русич, 2005. – 640 с. // http://www.sno.pro1.ru/lib/vallon_istoriya_rabstva/vallon_istoriya_rabstva.pdf (қаралған күні: 08.02.2022).

9 1926 жылғы 25 қыркүйектегі Құлдық туралы конвенцияны, 1953 жылғы 7 желтоқсандағы Құлдық туралы конвенцияға өзгерістер енгізу туралы хаттаманы және 1956 жылғы 7 қыркүйектегі Құлдықты, құл саудасын және құлдыққа ұқсас институттар мен әдет-ғұрыптарды жою туралы қосымша конвенцияны ратификациялау туралы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000019_ (қаралған күні: 08.02.2022).

10 1930 жылғы 28 маусым Халықаралық еңбек ұйымы Бас конференциясының 14-сессиясы қабылдаған Мәжбүрлі немесе міндетті еңбек туралы конвенциясы // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000120_ (қаралған күні: 08.02.2022).

11 Римский статут Международного уголовного суда // [https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute(r).pdf) (қаралған күні: 08.02.2022).

12 Manzo K. Exploiting West Africa's Children: Trafficking, Slavery and Uneven Development // *Area*. 2005. Vol. 37. Iss. 4. P. 396. // <http://www.katemanzo.com/wp-content/uploads/2009/04/area-2005.pdf> (қаралған күні: 08.02.2022).

13 Белладжиио-Гарвардские руководящие принципы по правовым параметрам рабства // https://www.researchgate.net/publication/301671974_2012_Bellagio-Harvard_Guidelines_on_the_Legal_Parameters_of_Slavery_-_from_Slavery_in_International_Law (қаралған күні: 08.02.2022).

14 Біріккен Ұлттар Ұйымының Трансұлттық ұйымдасқан қылмысқа қарсы конвенциясын толықтыратын Адамдарды, әсіресе әйелдер мен балаларды сатудың алдын алу мен жолын кесу және ол үшін жазалау туралы хаттама // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000037_ (қаралған күні: 08.02.2022).

15 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (қаралған күні: 08.02.2022).

REFERENCES

1 Kazakstan Respublikasynyn Konstituciyasy: 1995 zhylygy 30 тамызда kabyldangan (2019.23.03. berilgen ozgerister men tolyktyrularymen) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=51005029#activate_doc=2 (Karalghan kuni: 08.02.2022).

2 Birikken Ul'ttar Ujymy Bas Assambleyasynyn rezolyuciyasymen 1948 zhylygy 10 zheltoksanda № 217 A (III) kabyldangan Adam kykyktarynyn zhalpyga birdej deklaraciyasyy // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/O4800000001> (Karalghan kuni: 08.02.2022).

3 1966 zhyly 19 zheltoksanda N'yu-Jork kalasynda kabyldangan Azamatytk zhane sayasy kukuktar turaly halykaralyk

пакти // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000091_ (Karalghan kuni: 08.02.2022).

4 Tokaev: Kazakstan halykaralyk mindetmelerine bejildigin saktajdy // <https://kaz.zakon.kz/6001808-tokaev-zan-men-trtip-turaktylygymyzdyn-negizi.html> (Karalghan kuni: 08.02.2022).

5 Shumenova R.T. Unifikaciya ponyatijnogo-kategorial'nogo apparata ugovovno-processual'nogo prava Respubliki Kazahstan kak sredstvo protivodejstviya korrupcii: monografiya. – Astana: «ArtPrintXXI», 2012. - 347 s.

6 Bekmagambetov A.B., Askarov E.H., Bатырбекова D.S. Chelovekocentrichnyj podhod i mezhdunarodnaya (global'naya) politika v sfere protivodejstviya torgovle lyud'mi // Gylım - Nauka: mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal. - 2021. - №4 (71). - S. 61-66. DOI: 10.47450/2306-451X-2021-71-4-61-66.

7 Rabstvo ne yavlyaetsya perezhitkom proshlogo // <https://www.un.org/ru/observances/slavery-abolition-day> (Karalghan kuni: 08.02.2022).

8 Vallon A. Istoriya rabstva v antichnom mire. - Smolensk: Rusich. - 2005. – 640 s. // http://www.sno.pro1.ru/lib/vallon_istoriya_rabstva/vallon_istoriya_rabstva.pdf (Karalghan kuni: 08.02.2022).

9 1926 zhylgy 25 kyrkujektegi kuldyk turaly konvenciyany, 1953 zhylgy 7 zheltoksandagy kuldyk turaly konvenciyaga ozgerister engizu turaly hattamany zhane 1956 zhylgy 7 kyrkujektegi kuldykty, kul saudasyn zhane kuldykka uksas instituttar men adet-guryptardy zhoyu turaly kosymsha konvenciyany ratifikaciyalau turaly // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000019_ (Karalghan kuni: 08.02.2022).

10 1930 zhyl 28 mausym Halykaralyk enbek ujymy Bas konferenciyasynyn 14-sessiyasy kabyldagan mazhburli nemese mindetti enbek turaly konvenciyasy // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z000000120_ (Karalghan kuni: 08.02.2022).

11 Rimskij statut Mezhdunarodnogo ugovovnogo suda // [https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute\(r\).pdf](https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pdf/rome_statute(r).pdf) (Karalghan kuni: 08.02.2022).

12 Manzo K. Exploiting West Africa's Children: Trafficking, Slavery and Uneven Development // Area. 2005. Vol. 37. Iss. 4. P. 396. // <http://www.katemanzo.com/wp-content/uploads/2009/04/area-2005.pdf> (Karalghan kuni: 08.02.2022).

13 Belladzhio-Garvardskie rukovodyashchie principy po pravovym parametram rabstva // https://www.researchgate.net/publication/301671974_2012_Bellagio-Harvard_Guidelines_on_the_Legal_Parameters_of_Slavery_-_from_Slavery_in_International_Law (Karalghan kuni: 08.02.2022).

14 Birikken Ulttar Ujymynyn Transulttyk ujymdaskan kylmyska karsy konvenciyasyn tolyktyratyn Adamdardy, asirese ajelder men balalaryd satudyn aldyn alu men zholyn kesu zhane ol ushin zhazalau turaly hattama // https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z080000037_ (Karalghan kuni: 08.02.2022).

15 Kazakstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi: Kazakstan Respublikasynyn 2014 zhylgy 3 shildedegi № 226-V KRZ kodeksi // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (Karalghan kuni: 08.02.2022).

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Айнұр Айтуғановна Айдарова – құқықтану магистрі, докторант, Alikhan Bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы. Қазақстан Республикасы, Семей қ., Абай к., 94. E-mail: ainur_745@mail.ru.

Серик Мухаметказинович Сабитов – философия докторы (PhD), Alikhan Bokeikhan University қылмыстық-құқықтық пәндер кафедрасының меңгерушісі. Қазақстан Республикасы, Семей қ., Мәңгілік Ел к., 11. E-mail: seke_71_7@mail.ru.

Серікказы Күмісбекұлы Күмісбеков – философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының профессоры. Қарағанды қ., Ермеков к., 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru.

Айдарова Айнұр Айтуғановна – магистр юриспруденции, докторант, старший преподаватель кафедры уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University. Республика Казахстан, г. Семей, ул. Абая, 94. E-mail: ainur_745@mail.ru.

Сабитов Серик Мухаметказинович - доктор философии (PhD), заведующий кафедрой уголовно-правовых дисциплин Alikhan Bokeikhan University. Республика Казахстан, г. Семей, ул. Мәңгілік Ел, 11. E-mail: seke_71_7@mail.ru.

Кумисбеков Серикказы Кумисбекулы – доктор философии (PhD), профессор кафедры административной деятельности ОВД Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова. г. Караганда, ул. Ермекова, 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru.

Aynur Aidarova - master of Jurisprudence, doctoral student, senior lecturer of the Department of Criminal Law Disciplines of the Alikhan Bokeikhan University. Republic of Kazakhstan. Semey, Abay str., 94. E-mail: ainur_745@mail.ru.

Serik Sabitov - Doctor of Philosophy (PhD), Head of the Department of Criminal Law Disciplines of the Alikhan Bokeikhan University. Republic of Kazakhstan, Semey, Mangilik El str., 11. E-mail: seke_71_7@mail.ru.

Serikkazy Kumisbekov – Doctor of Philosophy (PhD), Professor of the Department of administrative activities of the Department of Internal Affairs of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, Yermekov str., 124. E-mail: skumisbekov@mail.ru.

АҚПАРАТТЫҚ ЖҮЙЕНІ ҚОЛДАНА ОТЫРЫП ЖАСАЛҒАН АЛАЯҚТЫҚ**Қ.С. Кужахметова**

магистрант

С.А. Едресов

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аннотация. Бұл мақалада бүгінгі таңның көкейтесті мәселесі болып отырған, жалпы әлемді толғандырған қылмыстардың ішіндегі ауқымдылығымен, заман дамыған сайын қарқынды дамуы мен қылмыстың ашылу қиындығы жағынан ең алдығы қатарда тұрған, ақпараттық жүйені қолдана отырып жасалынып жатқан алаяқтық қылмыстар жайлы сөз қозғалынады. Мақала барысында алаяқтықтың жалпы шығу тарихына тоқталып, бүгінгі кезеңде қаншалықты өрбіп отырғаны қарастырылады. Алаяқтық мүлікке қарсы ең көп таралған қылмыстардың бірі болып табылады, сондықтан ол ең басты тақырып болып отыр.

Еліміз дамып қоғамымыз алға басқан сайын, адам өмірінің барлық саласы бойынша ақпараттық технологиялар адамның ажарамас бір бөлігі болып отыр. Қазіргі уақытта ақпараттық, компьютерлік технологиялар қарқынды дамып, қоғамдағы барлық жаңалықтарды қамтамасыз етіп, қоғам мен адам өміріне өзіндік пайдасын тигізуде. Дегенмен осы орайда оның теріс жағы да, яғни компьютерлік, ақпараттық телекоммуникациялық жүйе бойынша жасалынып жатқан қылмыстардың өрши түсуі, болып тұр.

Ақпараттық технологияларды қолданып, соның ішінде компьютер мен ұялы телефонды пайдаланып жасалған алаяқтық қылмыстар қылмыскерлерге өте оңтайлы болып тұр. Атап айтсақ, олардың түр-сипатын ешкім көрмейді, оның кім екенін ешкім білмейді, қылмыскердің қай қаладан, қай мемлекеттен хабарласып тұрғанынан да жәбірленуші бейхабар. Сол себептен осындай қылмыстық істердің ашылуы қиынға соғуда, көбіне мұндай істер өндірісте тоқтап тұрады, бірең-сараңы ғана сотқа дейін жетеді. Осы зерттеу тақырыбының өзектілігі ғылыми жұмыс таңдауына негіз болды. Аталған тақырып бойынша шет елдік тәжірибелерді зерттей келе, белгілі бір тұжырымдама ұсынылатын болады.

Түйін сөздер: алаяқтық, ғаламтор, ақпараттық технология, құрбан, алдау, әлеуметтік жүйе, киборкқылмыс, ұялы телефон, ақпараттық жүйе, компьютер.

МОШЕННИЧЕСТВО С ИСПОЛЬЗОВАНИЕМ ИНФОРМАЦИОННЫХ СИСТЕМ

Кужахметова К.С.

магистрант

Едресов С.А.

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье рассматриваются мошеннические преступления, совершаемые с использованием информационных систем. На сегодняшний день данные преступления являются актуальной проблемой и обладают масштабностью среди большинства преступлений в целом мире. Сложность состоит в том, что они опережают современные темпы развития раскрытия преступлений. В статье будет рассмотрена общая история возникновения мошенничества, насколько оно сложилось сегодня. Мошенничество является одним из самых распространенных преступлений против собственности, поэтому оно является актуальной темой.

По мере развития страны и развития общества информационные технологии во всех сферах жизни человека становятся неотделимой частью человека. В настоящее время динамично развиваются компьютерные технологии, обеспечивающие нововведения в современном мире и приносящие свою пользу жизни общества и человека. Однако в этом есть и негативная сторона, растут преступления, совершаемые с помощью компьютерной и информационно-телекоммуникационной системы.

Мошеннические преступления, совершенные с использованием информационных технологий, в том числе с использованием компьютера и мобильного телефона, являются благоприятными для преступников. В частности, никто не видит личность мошенника, никто не знает, кто он, из какого города, в каком государстве находится. По той же причине раскрытие таких уголовных дел затруднено, зачастую такие дела до суда не доходят. Актуальность темы данного исследования легла в основу выбора научной работы. Изучив зарубежный опыт по данной теме, будет предложена определенная концепция.

Ключевые слова: мошенничество, интернет, информационные технологии, жертва, обман, социальная система, киберпреступность, сотовый телефон, информационная система, компьютер.

FRAUD USING THE INFORMATION SYSTEM

Kuzhakhmetova K.S.
postgraduate student
Yedressov S.A.

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyrbayev

Annotation. In this article the authors consider about fraudulent crimes committed using information systems, which are an urgent problem of today, with the scale of crimes that concern the world as a whole, ahead of the current pace of development and complexity of crime detection. In the course of the article, the general history of fraud will be considered, about how it has developed today. Fraud is one of the most common crimes against property, so it is the main topic.

With the development of country and society, information technologies in all spheres of human life become an inseparable part of a person. Currently, computer technologies are dynamically developing, providing all innovations in modern world and bringing their benefits to the life of society and man. However, there is also a negative side to this, which is an increase in crimes committed through a computer, information and telecommunications system.

Fraudulent crimes committed using information technology, including using a computer and a mobile phone, are extremely unpleasant for criminals. In particular, no one sees their character, no one knows who you are, who is from which city, from which state the criminal is. For the same reason, the opening of such criminal cases is difficult, often such cases don't reach the court. The relevance of the topic of this study formed the basis for the choice of scientific work. Having studied foreign experience on this topic, a certain concept will be proposed.

Keywords: fraud, internet, information technology, victim, deception, social system, cybercrime, cell phone, information system, computer.

Кіріспе

Жалпы алаяқтықтың шығу тарихына келетін болсақ, ол сонау ерте заманнан қалыптасқан, саудасаттықтың қызған кезінде, затты затқа алмастыру, не ділдәмен сатып алу кезінде, бірі сатып алушы, бірі сатушы болып, өзгенің ақшасын пайдаланып кету, жымқыру, алдау-арбау болған. Бұл кезеңдегі алаяқтық бұл алдау, нақтырақ айтқанда, сапасы төмен тауарды алдап сату, не ділдәнді берсең тауарды алып келем деп өзіне жүктелген міндетті орындамау. Бірақ ол кезде қазіргі кездегідей заннамалардың болмауынан бұл алаяқтық қылмыс деп аталмаған, сол дәуірдегі ұрлық қылмысымен теңестіріліп қаралған. Бұл қылмысы үшін хан бұйрығымен, не ханның кеңесшісі уәзірлердің өз шешімімен жазаға тартылған. Ең алғашқы рет алаяқтық қылмыстың жеке бір санаты болып ежелгі Русь жерінде 1550 жылы шығарылған «Судебник Ивана Грозного» баспасында көрсетіледі. Бұл нормативтік құқықтық актіде қылмыс жасаушы алаяқ деп көрсетілмейді, оның орнына алдаушы деген термин қолданылады. Жалпы XV-XVI ғасырларда алаяқтық мемлекет тарапынан сыбайлас жемқорлық түрінде көрініс табады, нақтырақ айтқанда, мемлекет қызметін атқарушы боярлар, шаруаларға жер бөлу, жер, мал салығы дегендей. Осы боярлар жасаған алаяқтық істерді, халықты алдап ақша алғандары үшін Иван Грозный жауапқа тарту жолын күшейте түседі [1, б. 75].

Қазақ даласына келетін болсақ, ұлы Жібек Жолы дамып тұрған кезде, қазақ жерінде де алаяқтық жайттар бас көтере бастады. Бірақ бұл қылмыс алаяқтық деп атау тапқан жоқ, өзгенің мүлкін ұрлау болып айтылды. Ол қылмыстары үшін қазақ жерінде «Жеті Жарғы» заңымен жауапқа тартылды. «Жеті Жарғының» 7-жарғысы, ұрланған жылқы, өзге де құнды мүлік үшін он есе артық айып төлеттірілсін деп жазаға тарту түрін көрсетеді. «Жеті Жарғыда» қылмыстық іс - құқық нормаларына үлкен орын бөлінген, бұл заң жинағы қазақ халқының арасында XIX ғасырдың ортасына дейін қолданыста болған [1, б. 78].

Негізгі бөлім

Алаяқтық қылмыс қоғамда нарықтық қарым-қатынастың даму кезеңінде пайда болады. Заман дамып, ғаламтор мен ақпараттық құралдар ілгері басқан кезден бастап алаяқтық қылмыстар да бас көтеріп, өрби түсуде. Қазіргі таңда қашықтықтағы алаяқтық дамып тұрған кезең, ақпараттық құралдарды пайдалана отырып адамды алдау, өз пайдасына ақшалай қаражат табу. Ғаламтор арқылы түрлі сайттар, «Instagram» сияқты әлеуметтік желілер арқылы төмен бағадағы зат сатамын, не жұмысқа қабылдаймын, үйде отырып бір күнде 25 мың теңге табыс табуға үйретемін деген, не банк қосымшалары арқылы алаяқтық жасау өршіп тұр.

Қазақстан Республикасы мобильдік қосымшаларды бұзу бойынша ең белсенді хакерлік мемлекеттердің бірі болып үздік 10 мемлекеттердің арасында үшінші орында тұр [2, б. 28].

Ал ғаламтор арқылы бағдарламалық қамтамасыз етуде компьютерлік вирусті қабылдау бойынша екінші орында. Атап айтсақ, Қазақстанның барлық тұрғыны киберқылмыстың тікелей құрбаны болып отыр, хакердің іс-әрекетінен, ақпараттық технологияларды қолданып жасалынып отырған алаяқтықтан қорғайтын қорғаныс көзі жоқтың қасы болып тұр. Елімізде ақпараттық технология

жүйесіндегі қылмыстармен күрес бойынша мәселе жан айқайы болып тұр. Осы тарапта Қазақстан Республикасында 2015 жылдың 1 қаңтарында Қылмыстық кодекс жаңа күшіне енді, ақпараттық технология жүйесі бойынша жасалған қылмыстар бойынша жауапқа тарту «Байланыс және ақпараттық жүйе бойынша қылмыстық құқық бұзушылық» атты 7-тарауында, атап атқанда, 205-бап «Электрондық жеткізгіштегі заңмен қорғалатын ақпаратқа, ақпараттық жүйеге немесе телекоммуникациялар желісіне азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзуға әкеп соққан қасақана құқыққа сыйымсыз қол жеткізу», 206-бап «Электрондық жеткізгіште сақталатын, ақпараттық жүйеде қамтылатын немесе телекоммуникациялар желісі бойынша берілетін, заңмен қорғалатын ақпаратты қасақана құқыққа сыйымсыз жою», 207-бап «Ақпараттық жүйенің немесе телекоммуникациялар желісінің жұмысын бұзуға бағытталған қасақана әрекеттер», 208-бап «Электрондық жеткізгіште сақталатын, ақпараттық жүйеде қамтылатын немесе телекоммуникациялар желісімен берілетін заңмен қорғалатын ақпаратты қасақана құқыққа сыйымсыз көшіру немесе өзгедей құқыққа сыйымсыз иеленіп алу, егер бұл азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзу», 209-бап «Күш қолдану не мүлікті жою немесе бүлдіру қатерін төндіріп, сол сияқты жәбірленушіні немесе оның жақындарын масқаралайтын мәліметтерді не жариялануы жәбірленушінің немесе оның жақындарының мүдделеріне елеулі зиян келтіруі мүмкін өзге де мәліметтерді тарату қатерін төндіріп, электрондық жеткізгіште сақталатын, ақпараттық жүйеде қамтылатын немесе телекоммуникациялар желісімен берілетін, заңмен қорғалатын ақпаратты беруге мәжбүрлеу», 210-бап «Электрондық жеткізгіште сақталатын, ақпараттық жүйеде қамтылатын немесе телекоммуникациялар желісімен берілетін ақпаратты құқыққа сыйымсыз жою, бұғаттау, түрлендіру, көшіру, пайдалану, компьютердің, абоненттік құрылғының, компьютерлік бағдарламаның, ақпараттық жүйенің немесе телекоммуникациялар желісінің жұмысын бұзу мақсатында компьютерлік бағдарлама, бағдарламалық өнім жасау немесе қолданыстағы бағдарламаға немесе бағдарламалық өнімге өзгерістер енгізу, сол сияқты осындай бағдарламаны немесе бағдарламалық өнімді қасақана пайдалану және (немесе) тарату», 211-бап «Азаматтардың дербес деректерін немесе Қазақстан Республикасының заңдары немесе олардың меншік иесі немесе иеленушісі қолжетімділікті шектеген өзге де мәліметтерді қамтитын электрондық ақпараттық ресурстарды құқыққа сыйымсыз тарату», 212-бап «Ашық телекоммуникациялар желісінде жұмыс істейтін аппараттық-бағдарламалық кешендерді құқыққа қайшы мақсаттарды көздейтін интернет-ресурстарды орналастыру үшін ұсыну бойынша көрінеу құқыққа қайшы қызметтер көрсету», 213-бап «Ұялы байланыстың абоненттік құрылғысының сәйкестендіру кодын өзгерту, ұялы байланыс абонентін сәйкестендіру картасының телнұсқасын жасау» деген баптармен қарастырылады [3].

Бірақ ақпараттық технологиялардың қарқынды даму заманында қылмыстық құқық бұзушылықтың жаңа бір түрлері пайда болып, заңнаманың икемділігін тез бейімделуін талап етеді [4, б. 37-39].

Осы орайда заң ғылымдарының докторы, М.В. Ломоносов атындағы МГУ заң факультетінің профессоры Л.В. Головкич өзінің «Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінің жоба концепциясына талдау», «Қылмыстық құқықтық ережелердің құлдырау құбылысы, батыстық және посткеңестік мемлекеттер тәжірибесі бойынша төрелік» деген жазбаларында айтқан жайттары қазіргі уақытта әмбебап ғана болмай, табиғи көрініс болып отыр. Осы үрдістің бір себебі қарқынды түрде қызу дамып келе жатқан ақпараттық технологиялар қылмыстың жасалу пішінін өзгертуде. Бұл тұрғыда кез келген қылмыстық құқықтық жүйе барабар ынталы түрде жауапқа тартуды жүзеге асыру керек [4, б. 37-39].

Жалпы ғаламтор алаяқтықтың жеке басын зерттеу маңызды болып көрінеді. Ғаламтор алаяқтықтың жеке басын зерттеу құқық қорғау органдарына қылмыстық іс бойынша тергеу жүргізу барысында қылмыскерлердің болжамды шеңберінің қысқаруына, олардың мінез-құлқының әлеуетті үлгілерін әзірлеуді орындауға, кейінгі әрекеттерді болжауға және қылмысты ашу және сотта ұсыну мақсатында дәлелдемелер жинау барысында тергеу әрекеттерінің тәртібін қалыптастыруға мүмкіндік береді [5, б. 206-208].

Ғаламтор-алаяқтықтың субъективті құрамының ерекшелігі - қылмыскерлер біліктілігі жоғары мамандар да, жай әуесқойлар да бола алады. Ғаламтор алаяқтықтығын әртүрлі білім деңгейі мен әлеуметтік мәртебесі бар адамдар жасайды [6, б. 622].

Статистикаға сүйенетін болсақ, ғаламтордағы алаяқтар екі үлкен топқа бөлінеді: біріншісі, жәбірленушімен іскерлік немесе еңбек қатынастарында болатын адамдар; екіншісі, жәбірленушімен іскерлік қарым-қатынасы жоқ адамдар [7, б. 33].

Бірінші топқа қызмет бабын асыра пайдаланатын қызметкерлер кіреді. Мысалы, техникалық қызметкерлер, кеңсе қызметкерлері, жеке қауіпсіздік қызметкерлері, қадағалау және бақылау құрылымдарының қызметкерлері, ұйымдастырушылық мәселелерді шешетін адамдар [7, б. 76].

Екінші топқа интернет технологиялары саласында үлкен білімі бар және негізінен өзіншіл мотивтерді басшылыққа алатын адамдар кіреді. Дәл осы топқа компьютерлік жүйелерде орнатылған қауіпсіздік шараларын өздерінің кәсібилік деңгейіне қиындық ретінде қарастыратын кәсіби мамандар (хакерлер) кіреді. Хакерлер көбінесе өз қызметінде алаяқтық схемаларды қолданады [7, б. 76].

Жалпы, ғаламтор алаяқтықтың жеке басы келесі ерекшеліктермен сипатталатынын атап өткен жөн: ғаламтор алаяқтықты негізінен ер адамдар және 14 жастан бастап жасайды. Қылмыскерлердің білім деңгейі жоғары және компьютерлік техникамен жұмыс істеудің техникалық дағдылары бар. Сонымен қатар, ғаламтор алаяқтықты жасайтын тұлғалардың көпшілігі күшті логикалық ойлауға ие, айтарлықтай аналитикалық қабілеттері де жоғары, көбінесе олардың кінәсін дәлелдеу кезінде қиындықтар туындайтынын жоққа шығаруға болмайды, бірақ кейін олар тергеумен белсенді түрде ынтымақтастыққа келеді [8, б. 256].

Зерттеу көрсеткендей, бұл жағдайда ақпараттық қылмыстық шабуыл жасаған адамдардың басым бөлігі 18-ден 24 жас аралықта болғанын көрсетеді. Олардың білім деңгейлеріне келетін болсақ, аяқталмаған жоғарғы білім мен техникум студенттерінің үлесі 47 пайызды, ал жоғары білімі бар адамдардың үлесі – 33 пайызды құрады. Осының бәрі компьютерлік ақпарат саласындағы заңсыз әрекеттердің қоғамдық қауіптілігі, мемлекеттің қылмыстың алдын алу және ашу, жеке тұлға мен мемлекеттің заңды мүдделерін қорғау мәселелеріне мұқият назар аудару керектігін түсіндірді [9, б. 111].

Қорытынды

Жоғарыда айтылғандарды қорытындылай келе, авторлар ақпараттық жүйені қолдана отырып жасалынып жатқан қылмыстардың жоғары латентті болып тұрған кезде оның нақты таралу шеңберін, келтірілген залалын анықтау үшін жаңа бір әдістер мен ақпарат алу көздерін қарастыру керек деген қорытындыға келеді [9, б. 32].

Атап айтқанда, ақпараттық жүйені қолдана отырып жасалған алаяқтық қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді жинау және талдау кемшіліктері істің ашылмауына әкеп соғады. Осы мәселелерді шешу үшін ақпараттық технологиялар мен ғаламтор арқылы жасалған алаяқтық қылмыстық істер жөнінде жұмыс атқаратын жедел уәкілдер мен осы істер бойынша тергеу жүргізетін тергеушілердің компьютерлік жүйе және бағдарламалық қамтамасыз ету бойынша арнайы білімі болу керек.

Ақпараттық технологиялар жүйесінде жасалған қылмыстарды ашу, тергеу барысында жүргізілетін ұйымдастырушылық, тергеу, одан да басқа іс-шаралар бойынша арнайы тактика өндірісін ойлап табу керек.

Сондықтан да алдағы уақытта құқық қорғау органдарына маман даярлайтын арнайы оқу орындарында, оқу бағдарламасына өзгерулер енгізіп, «Ақпараттық жүйені қолдана отырып жасалған қылмыстарды ашу әдістері мен тактикасы», «Ақпараттық қауіпсіздік» деген жаңа пәндер енгізілсе, осы орайда заңгер білімімен қатар компьютерлік техникадан білімі бар мамандар жоғарыда айтылған санаттағы қылмыстық істерді ашып, сотқа дейін жеткізеді деген үміт бар.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Зиманов С.З. Қазақтың ата заңдары: құжаттар, деректер және зерттеулер. – Алматы: Жеті Жарғы, 2003. – 464 б.
- 2 Фойницкий И.Я. Мошенничество по русскому праву. Сравнительное исследование: учебное пособие. – М., 2006. – 292 с.
- 3 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 4 Минин А.Я. О специфике противодействия киберпреступности // Российский следователь. - 2013. - №8. - С. 37-39.
- 5 Русаков И.М. Судебно-медицинская характеристика личности преступника, совершившего мошенничество в сфере предоставления интернет-услуг // Вестник Краснодарского университета МВД России // <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskaya-harakteristika-lichnosti-prestupnika-sovershivshego-moshennichestvo-v-sfere-predostavleniya-internet-uslug>.
- 6 Драпкин Л.Я., Карагодин В.Н. Криминалистика: учебник. - М., 2008. - 768 с.
- 7 Вехов В.Б. Основы криминалистического учения об исследовании и использовании компьютерной информации и средств ее обработки. - Волгоград: Волгоградская акад. МВД России, 2008. - 404 с.
- 8 Шаталов А.С. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учебный курс в 3-х томах. Т. 1. Общие положения. - М. - Великий Новгород, ИД МПА-Пресс, 2012. – 658 с.
- 9 Вехов В.Б. Компьютерные преступления. Способы совершения. Методики расследования. - М.: Право и Закон, 1996. - 182 с.

REFERENCES

- 1 Zimanov S.Z. Kazaktyn ata zandary: kuzhattar, derekter zhane zertteuler. – Almaty: Zheti Zhargy, 2003. – 464 b.
- 2 Foynitsky I.Ya. Fraud under Russian law. Comparative research. Study guide. Moscow, 2006. – 292 p.
- 3 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: Code of the Republic of Kazakhstan dated July 3, 2014 // <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000226>.
- 4 Minin A.Ya. On the specifics of countering cybercrime // A Russian investigator. - 2013. - №8. - С. 37-39.
- 5 Rusakov I.M. Forensic medical characteristics of the identity of the criminal who committed fraud in the provision of Internet services // Bulletin of the Krasnodar University of the Ministry of Internal Affairs of Russia // <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskaya-harakteristika-lichnosti-prestupnika-sovershivshego-moshennichestvo-v-sfere-predostavleniya-internet-uslug>.
- 6 Drapkin L.Ya., Karagodin V.N. Criminalistics. Textbook. - M., 2008. - 768 p.
- 7 Vekhov V.B. Fundamentals of criminalistic teaching about the study and use of computer information and means of its processing. - Volgograd: Volgograd academy of the MIA of Russia, 2008. - 404 p.
- 8 Shatalov A.S. Criminal procedural law of the Russian Federation. Training course in 3 volumes. Vol. 1. General provisions. - M. - Veliky Novgorod, ID IPA-Press, 2012. – 658 p.
- 9 Vekhov V.B. Computer crimes. Methods of commission. Methods of investigation. - M.: Law and the Law, 1996. - 182 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Қалдығұл Сирғалиевна Кужахметова - Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты. Қостанай қ., Абай даңғ. 11. E-mail: kalda83@mail.ru.

Серік Асылбекұлы Едресов – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, полиция полковнигі. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: dresov-serik@mail.ru.

Кужахметова Калдығұл Сирғалиевна – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: kalda83@mail.ru.

Едресов Серік Асылбекович - начальник кафедры уголовного процесса и криминалистики Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, полковник полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: dresov-serik@mail.ru.

Kaldygul Kuzhakhmetova – postgraduate student of Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev. Kostanay, 11 Abai Avenue. E-mail: kalda83@mail.ru.

Serik Yedressov - Head of the Department of Criminal Process and Criminalistics of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbayev, lieutenant colonel of police. Kostanay, 11 Abai Avenue. E-mail: dresov-serik@mail.ru.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ЖӘНЕ ТМД ЕЛДЕРІНДЕ ТҮЗЕУ ЖҰМЫСТАРЫ:
САЛЫСТЫРМАЛЫ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТАЛДАУ****Б.Т. Шахметов**

магистрант

М.Р. Муканов

философия докторы (PhD)

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қазақстан Республикасының қылмыстық-атқару саясатын ізгілендіру және сотталғандарға әсер етудің баламалы шараларын әзірлеу саласындағы халықаралық-құқықтық актілерді іске асыру сотталғандарды қоғамнан оқшаулауға байланысты емес қылмыстық санкцияларды қолдану аясын едәуір кеңейтті. Сонымен бірге, бас бостандығынан айырудың балама нұсқаларын әзірлеу қазіргі жағдайда олардың тиімділігін арттыру жолдарын іздеуге әкелді. Бұл мәселе түзету жұмыстары сияқты қылмыстық жазаға да қатысты.

Қазақстанның Еуропалық қоғамдастыққа кірігуі және тұтқындармен қарым-қатынастың бірыңғай еуропалық пенитенциарлық ережелерін сақтау бойынша Еуропа кеңесінің ұсынымдарын орындау қажеттілігі қылмыстық-атқару саясатының өзгеруіне, пенитенциарлық жүйенің ұйымдық-құқықтық базасын реформалауға, оны әлемдік стандарттарға жақындатуға әкелді.

Сотталушыны қоғамнан оқшауламай, жазаны кеңінен қолдану қажеттілігі айқын. Бас бостандығынан айыру орындарында ұсталатын азаматтардың саны мемлекеттік бюджетке ауыр салмақ түсіреді, көптеген әлеуметтік мәселелерді шешуге кедергі келтіреді, қылмыстық ортаның салт-дәстүрлерін халық арасында таратуға ықпал етеді.

Бұл ғылыми мақалада қылмыстық және пенитенциарлық заңнаманы, қылмыстық жазаларды түзеу жұмыстары түрінде өтеу тәртібі мен шарттарын реттейтін ведомстволық нормативтік актілерді салыстырмалы-құқықтық талдауға әрекет жасалды. Мақалада түзеу жұмыстары түріндегі жазаларды қолдану мен орындаудың негізгі ұйымдық-құқықтық мәселелері көрсетілген, қылмыстық-құқықтық институт ретінде түзеу жұмыстарын жетілдіруге бағытталған ұсыныстар әзірленген.

Батыс Еуропа мен АҚШ мемлекеттерінде түзеу жұмыстарының аналогтарының жоқтығын назарға ала отырып, авторлар Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығына мүше елдерде (бұдан әрі - ТМД) түзеу жұмыстарын қолдану тәжірибесіне салыстырмалы-құқықтық талдау жүргізді [1]. Біз де-юре Достастықтың мүшелері болып табылатын және түзеу жұмыстары түріндегі қылмыстық жазаны қолданатын он ел туралы айтып отырмыз: Өзбекстан, Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Молдова, Ресей, Тәжікстан, Өзбекстан және Түркменстан.

Түйін сөздер: түзеу жұмыстары, бас бостандығынан айырумен байланысты емес жазаны орындау, айыппұл.

**ИСПРАВИТЕЛЬНЫЕ РАБОТЫ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И В СТРАНАХ СНГ:
СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ**

Шахметов Б.Т.

магистрант

Муканов М.Р.

доктор философии (PhD)

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Гуманизация уголовно-исполнительной политики Республики Казахстан и реализация международно-правовых актов в области разработки альтернативных мер воздействия на осужденных значительно расширили сферу применения уголовных санкций, не связанных с изоляцией осужденных от общества. В то же время разработка альтернативных лишения свободы наказаний привела к поиску путей повышения их эффективности в современных условиях. Этот вопрос актуален и для такого уголовного наказания как исправительные работы.

Интеграция Казахстана в Европейское сообщество и необходимость выполнения рекомендаций Совета Европы по соблюдению единых европейских пенитенциарных правил обращения с заключенными привели к изменению уголовно-исполнительной политики, реформированию организационно-правовой базы пенитенциарной системы, приближая ее к мировым стандартам.

Необходимость более широкого применения наказания без изоляции осужденного от общества очевидна. Количество граждан, содержащихся в местах лишения свободы, ложится тяжелым бременем на государственный бюджет, препятствует решению многих социальных проблем, способствует распространению среди населения обычаев и традиций криминальной среды.

В данной научной статье предпринята попытка сравнительно-правового анализа уголовного и пенитенциарного законодательства, ведомственных нормативных актов, регламентирующих порядок и условия отбывания уголовных наказаний в виде исправительных работ. В статье показаны основные организационно-правовые проблемы применения и исполнения наказаний в виде исправительных работ, разработаны предложения, направленные на совершенствование исправительных работ как уголовно-правового института.

Принимая во внимание отсутствие аналогов исправительных работ в государствах Западной Европы и США, авторами был проведен сравнительно-правовой анализ опыта применения исправительных работ в странах -

членах Содружества Независимых Государств (далее - как СНГ) [1]. Речь идет о десяти странах, которые де-юре являются членами Содружества и применяют уголовное наказание в виде исправительных работ: Азербайджан, Армения, Беларусь, Казахстан, Кыргызстан, Молдова, Россия, Таджикистан, Узбекистан и Туркменистан.

Ключевые слова: исправительные работы; исполнение наказания, не связанное с лишением свободы; штраф.

CORRECTIONAL WORK IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND IN THE CIS COUNTRIES: COMPARATIVE LEGAL ANALYSIS

Shakhmetov B.T.
postgraduate student

Mukanov M.R.
Doctor of Philosophy (PhD)

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The humanization of the penal enforcement policy of the Republic of Kazakhstan and the implementation of international legal acts in the field of developing alternative measures of influence on convicts have significantly expanded the scope of criminal sanctions not related to the isolation of convicts from society. At the same time, the development of alternative punishments to imprisonment has led to the search for ways to increase their effectiveness in modern conditions. This issue is also relevant for such criminal punishment as correctional labor.

The integration of Kazakhstan into the European Community and the need to implement the recommendations of the Council of Europe on compliance with the uniform European penitentiary rules for the treatment of prisoners led to a change in the penal enforcement policy, reforming the organizational and legal framework of the penitentiary system, bringing it closer to world standards.

The need for a broader application of punishment without isolating the convicted person from society is obvious. The number of citizens held in places of deprivation of liberty places a heavy burden on the state budget, hinders the solution of many social problems, promotes the spread of customs and traditions of the criminal environment among the population.

This scientific article attempts a comparative legal analysis of criminal and penitentiary legislation, departmental regulations regulating the procedure and conditions for serving criminal sentences in the form of correctional labor. The article shows the main organizational and legal problems of the application and execution of punishments in the form of correctional labor, developed proposals aimed at improving correctional labor as a criminal law institution.

Taking into account the absence of analogues of correctional labor in the states of Western Europe and the USA, the authors conducted a comparative legal analysis of the experience of using correctional labor in the member countries of the Commonwealth of Independent States (hereinafter referred to as the CIS) [1]. We are talking about ten countries that are de jure members of the Commonwealth and apply criminal punishment in the form of correctional labor: Azerbaijan, Armenia, Belarus, Kazakhstan, Kyrgyzstan, Moldova, Russia, Tajikistan, Uzbekistan and Turkmenistan.

Keywords: correctional labor; execution of punishment not related to imprisonment; fine.

Кіріспе

Түзеу жұмыстары олардың қазіргі түсіндірмесі бойынша, әрине, ХХ ғасырдағы қылмыстық құқық пенитенциарлық ғылымның жетістігі болып табылады. Алайда, әлеуметтік қауымдастық заңдарын бұзған адамдарды мәжбүрлі жұмысқа орналастыру институтының ежелгі тамыры бар. Түзеу (мәжбүрлеу) жұмыстарының құқықтық мазмұны белгілі бір дәрежеде Қазақ КСР-нің революцияға дейінгі заңнамасында тұжырымдалған, бірақ Кеңес мемлекеті пайда болған алғашқы айларда бұл қылмыстық-құқықтық анықтама мемлекеттік мәжбүрлеудің белгіленген дербес шарасы ретінде нормативтік бекітуге ие болды.

Кейінгі жылдары түзеу (мәжбүрлеу) жұмыстары институтының құқықтық мазмұнын белсенді дамыту кезеңі басталды, ол елде болып жатқан жаңа мемлекеттің қалыптасуының саяси және әлеуметтік-экономикалық оқиғаларына терең делдал болды.

Соғыстан кейінгі жылдары түзеу жұмыстарын құқықтық реттеу белгілі бір заңнамалық қалыптасуға және өзіне тән құқық шектеулерінің тұрақтылығына ие болды. Одақтас республикаларға өзінің заң шығару бастамасын жүзеге асыру мүмкіндігін бере отырып, қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының бірыңғай негіздерін әзірлеу және қабылдау бір жағынан талданатын жазаны өтеу мен орындаудың белгілі бір біркелкілігін, екінші жағынан оны әртүрлі әкімшілік-аумақтық жағдайларда іске асырудың бейімделуін қамтамасыз етті [2].

Қылмыстық жазаның бір түрі ретінде түзету жұмыстары социализм елдерін қоспағанда, шетелдік қылмыстық заңнамаға белгісіз деген пікір бар.

Әрине, белгілі ғалымдардың әртүрлі ғылыми дереккөздері мен еңбектерінде атап өтілгендей, жұмыссыздық, еңбек биржалары және еңбекке қабілетті халықты жұмыспен қамту проблемалары бар нарықтық экономикасы бар елде сотталғандарды түзетудің негізгі құралы ретінде міндетті қоғамдық пайдалы еңбек сотталғандардың тегін еңбегін пайдалануға кеңестік тәсілдің мұрасы болып табылады.

Кеңестік кезеңде сотталғандардың жұмысы тек түзеу құралы емес, кеңестік экономиканы сақтаудың

жолы болды. Түзеу-еңбек лагерлерінде миллиондаған тұтқындар ірі кәсіпорындар, зауыттар, фабрикалар, темір жолдар, каналдар, бөгеттер және т.б. салды. Негізінен бұл тұру мен күнкөріс үшін шегерімдері бар іс жүзінде тегін еңбек болды. Сол кездегі Қылмыстық кодекс Түзеу еңбек кодексі, ал түзеу мекемелері түзеу еңбек колониялары деп аталды.

Негізгі бөлім

Қылмыстық заңнамаға жүргізген талдауымыз бірде-бір халықаралық құқықтық актілерде түзеу жұмыстары түріндегі жазаларды қолдану белгілерінің жоқтығын көрсетті. Шетелдік қылмыстық заңдар айыппұл, айыппұл күндері немесе айыппұлдарды бөліп төлеуді қарастырады. Оларды аздап толығырақ қарастырайық.

Мысалы, ГФР Қылмыстық кодексі (бұдан әрі - ҚК) бойынша мыналар көзделген: күндізгі мөлшерлемелерде ақшалай айыппұл [3]. Францияның ҚК бойынша: айыппұл, айыппұл-күндер [4]. Испанияның ҚК-де: екі айлық жалақыдан асатын айыппұл; келтірілген залалға пропорционалды айыппұл; бес күндік жалақыдан екі айлық жалақыға дейінгі айыппұл қарастырылған [5]. Швейцарияның ҚК бойынша айыппұлдың тек бір түрі қарастырылған. Егер заңмен өзгеше белгіленбесе, айыппұлдың ең жоғары сомасы - 10000 франк [6]. Жапонияның ҚК-де: айыппұл; шағын айыппұл, олар тек сомамен ерекшеленеді [7].

Осылайша, біз алыс шет елдерде бас бостандығынан айыруға байланысты емес балама шаралар ретінде негізінен айыппұлдар қолданылатынын анық көреміз, өйткені тек ақшалай қаражат түріндегі залалды өтеу туралы айтылады, ал түзету жұмыстары мүлдем қарастырылмаған.

Бұл тұрғыда қазақстандық ғалым Қ. Рахымбердин: «Бұл балама жазаның заңды «тағдыры» өте қызық. Кеңестік дәуірдің туындысы бола отырып, түзеу еңбек ықпалымен байланысты жаза ретінде пайда болып, дамып келе жатқан Қазақстан Республикасының 1997 жылғы ҚК-де солай болды. Айта кету керек, Батыс Еуропа мемлекеттерінде және АҚШ-та түзеу жұмыстарының аналогтары болмаған. Бүгінгі таңда Қазақстаннан басқа жаза түрі ретінде түзеу жұмыстары Беларусь, Ресей, Өзбекстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түркіменстан, Армения, Әзірбайжан мемлекеттерінің қылмыстық заңнамасында бар» – деп орынды атап өтеді [8]. Яғни, іс жүзінде қарастырылған жаза түрі бұрынғы посткеңестік кеңістіктегі елдерде ғана қолданылатынын көреміз.

Осыған байланысты ТМД елдеріндегі түзеу жұмыстарын қолдану тәжірибесі өте қызықты және егжей-тегжейлі зерттеуді қажет етеді. Әңгіме Достастыққа де-юре мүше болып табылатын және түзеу жұмыстары түріндегі қылмыстық жазаны қолданатын он мемлекет туралы болып отыр: Әзірбайжан, Армения, Беларусь, Қазақстан, Қырғызстан, Молдавия, Ресей, Тәжікстан, Өзбекстан және Түркменстан. Молдова Республикасының Қылмыстық кодексінде қылмыстық жазалар жүйесінде түзеу жұмыстары қарастырылмаған.

Қазақстанда және ТМД-ның басқа елдерінде түзеу жұмыстарын салыстырмалы-құқықтық зерттеудің өзектілігі осы елдерде бірыңғай қылмыстық-құқықтық және қылмыстық-атқару доктриналары әзірленгендігімен, жақында олардың ортақ заңнамасы болғандығымен айқындалады. Бұл өткен ғасырдың 90-жылдарында ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясының бірқатар модельдік актілерді, атап айтқанда Модельдік Қылмыстық кодексті (1996 жылғы 17 ақпанда ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясы қабылдады); Модельдік Қылмыстық-атқару кодексін (бұдан әрі – ҚАК) (1996 жылғы 2 қарашада ТМД-ға қатысушы мемлекеттердің Парламентаралық Ассамблеясы қабылдады) әзірлеп, қабылдауына әкелді. Бұл нормативтік құқықтық актілер ТМД-ға қатысушы мемлекеттерде түзеу жұмыстарын қолдануды құқықтық реттеуде маңызды рөл атқарды.

Сонымен қатар, аталған актілерде ұсынылған түзеу жұмыстарын тағайындау мен орындаудың барлық тәсілдері осы елдердің ұлттық заңнамаларында толығымен қабылданбайды. Достастық мемлекеттерінің заң шығаруындағы модельдік заңнама шеңберіндегі реттеуге айтарлықтай қайшы келетін новеллаларды зерттеу қызықты болып көрінеді.

Қазіргі уақытта ТМД-ның бүкіл қылмыстық-құқықтық кеңістігіндегі түзеу жұмыстары тек жазаның негізгі түрі ретінде ұсынылған. Түзеу жұмыстарының мәні азаматтың еңбек қызметін өзіне таныс қоғамдық ортада тұру (болу), жеке өмірі мен әлеуметтік пайдалы байланыстарын сақтау жағдайында сүйемелдейтін құқықтық шектеулерден тұрады. Сондықтан Қазақстанның және ТМД-ға мүше басқа елдердің құқықтық доктриналарында олар бас бостандығынан айыруға балама жазаларға жатады [9, б. 73].

Біздің зерттеу объектісіне кіретін бірнеше елдердегі түзету жұмыстарының мазмұнын заманауи заңнамалық реттеуді қарастырайық. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 42-бабына сәйкес, түзеу жұмыстарын тағайындау кезінде сот олардың мөлшерін қылмыстық құқық бұзушылықтың ауырлығын, сотталғанның мүліктік және отбасылық жағдайын ескере отырып айқындайды. Түзеу жұмыстары ай сайын

жәбірленушілерге алимент есебінен мерзімдік төлеуге (өндіріп алуға) жататын қаражатты шегергенде сотталған адамның жалақысының (ақшалай қамтылымының) оннан елу пайызына дейін өтемақыны ұстап қалу және қорға аудару, мертігуден немесе денсаулығының өзге де зақымдануынан, сондай-ақ асыраушысының қайтыс болуынан келтірілген зиянды өтеу жолымен орындалады. Қылмыстық теріс қылықтар үшін түзеу жұмыстары жиырмадан екі жүз айлық есептік көрсеткіш шегінде, қылмыстар үшін – екі жүзден он мың айлық есептік көрсеткіш шегінде белгіленеді [10, б. 55].

Ресей Федерациясының ҚК-нің 50-бабына сәйкес түзету жұмыстары негізгі жұмыс орны бар, сол сияқты жұмыс істемейтін сотталушыға тағайындалады; екі айдан екі жылға дейінгі мерзімге белгіленеді; жалақыдан мемлекет кірісіне бес-жиырма пайыз шегінде ұстап қалу жүргізіледі [11]. Беларусь Республикасы ҚК-нің 52-бабына сәйкес түзеу жұмыстары алты айдан екі жылға дейінгі мерзімге белгіленеді және сотталған адамның жұмыс орны бойынша сот үкімі негізінде өтеледі; сотталған табыстан мемлекет кірісіне ай сайын оннан жиырма бес пайызға дейінгі, бірақ кемінде бір базалық шама шегінде ұстап қалу жүргізіледі [12]. Тәжікстан Республикасының негізгі қылмыстық заңының 52-бабы бойынша қаралатын жаза түрі сотталған адамның жұмыс орны бойынша не үкімді орындауды жүргізетін органдар айқындайтын өзге де орындарда, бірақ сотталған адамның тұрғылықты ауданында табысының оннан отыз пайызына дейінгі мемлекет кірісіне ұстап қалумен екі айдан екі жылға дейінгі мерзімге тағайындалуы мүмкін [13]. ТМД-ға мүше басқа елдердің түзеу жұмыстары туралы нормалары шамамен ұқсас мазмұнға ие.

А.Н. Смирнов дұрыс атап өткендей, ТМД-ға қатысушы барлық мемлекеттердегі жазалау жүйесінде түзеу жұмыстары ең аз қатаң топқа жатады [14, б. 51]. Ең аз араласу қағидатына сәйкес (атап айтқанда, Токио ережелерінің 2.6-тармағында бекітілген), жасалған қылмыс үшін көзделген жазаның неғұрлым қатаң түрін тағайындауға, егер оның неғұрлым қатаң түрі жаза мақсаттарына қол жеткізуді қамтамасыз ете алмаса ғана жол беріледі.

Жазалардың репрессивтілігі иерархиясында Қырғызстандағы түзеу жұмыстары қоғамдық жұмыстардан және белгілі бір құқықтан айырылғаннан кейін үшінші орында (Қырғыз Республикасы ҚК-нің 64-б.), Өзбекстанда айыппұлдан, белгілі бір құқықтан және міндетті қоғамдық жұмыстардан айырылғаннан кейін төртінші орында (Өзбекстан Республикасы ҚК-нің 43-б.). Беларусияда - төртінші (Беларусь Республикасы ҚК-нің 109-б.). Әзірбайжан, Армения және Тәжікстанда түзеу жұмыстары алтыншы орында (Әзірбайжан Республикасы ҚК-нің 42-бабы, Армения Республикасы ҚК-нің 49-бабы, Тәжікстан Республикасы ҚК-нің 47-б.).

Сонымен қатар, Қазақстанда белгілі бір жұмыс орны бар адамдарға ғана түзеу жұмыстарын тағайындау заң жүзінде бекітілгенін атап өту қызықты. Бірақ көптеген мемлекеттерде (Армения, Тәжікстан, Түрікменстан, Өзбекстан, Қырғызстан) жұмыс істейтін және белгілі бір жұмыс орны жоқ азаматтарға жазаның бұл түрін тағайындау қарастырылған. Сотталғандарды жазасын өтеуге тарту үшін заң шығарушы белгілеген мерзімдер 10 күннен 3 айға дейін өзгереді. Алайда, Қазақстан Республикасының заңнамасы пробация қызметіне үкімнің көшірмесімен бірге соттың тиісті өкімі келіп түскен күннен бастап 15 күннен аспайтын мерзімге жұмысқа орналасу үшін көздейді (Қазақстан Республикасы ҚАК-нің 52-б. 2-б.).

Әзірбайжан Республикасының заң шығарушысының тәсілі өте қызықты, ол елдің Жазаларды орындау кодексінде (бұдан әрі – ЖОК) сотталушының түзеу жұмыстарына жұмысқа орналасу мерзіміне деген көзқарасын қылмыстық заң бойынша олар тек тұрақты жұмыс орны бар адамдарға тағайындалатындығын ескере отырып саралады. Әзірбайжан Республикасы ЖОК-нің 43-бабының 2-бөлігіне сәйкес қаралып отырған жазаны орындайтын сот орындаушысы үкім мен нұсқаудың тиісті көшірмесін алғаннан кейін үш күн ішінде осы құжаттарды белгіленген нысандағы хабарламамен бірге жұмыс берушіге жібереді. Ал егер сотталған адам бұрынғы жұмыс орнынан кетіп, еш жерде жұмыс істемесе, сотталған адамға жұмысқа орналасу үшін берілетін мерзім 3 айды құрайды. Бұл ретте сот орындаушысы сотталған адамға жұмыс іздеуде «қажет болған жағдайда» көмектесе алады. Жұмыстан босатылған жағдайда жұмысқа орналасу үшін сотталғанға ұқсас мерзім Қазақстан Республикасының заңнамасында көзделеді (ҚАК-нің 54-б. 2-б.).

Түзеу жұмыстары негізгі жұмыс орны бойынша да, жазаны орындауды жүргізетін органдар айқындайтын өзге де орындарда да тағайындалуы мүмкін елдерде жазаны өтеуге тарту мерзімдері 10 күннен бір айға дейінгі шегінде өзгереді. Мәселен, Тәжікстан Республикасының заңнамасына сәйкес түзеу жұмыстарына үкімдерді орындау мерзімі үкімнің көшірмесімен бірге соттың тиісті өкімінің түзеу істері жөніндегі инспекцияға келіп түскен күнінен бастап 10 күнді құрайды (ҚАК-нің 39-б. 2-б.). Осыған ұқсас мерзім Өзбекстанның ведомстволық нормативтік құқықтық актісінде көзделеді, дегенмен жазаларды орындау жөніндегі кодекстің өзінде бұл мерзім белгіленбеген. Түркменстан Республикасының заңнамасы сотталушының 15 күннен кешіктірмей жұмысқа тартылатынын анықтады

(ҚАК-нің 33-б. 2-б.). Қырғызстан Республикасында бұл мерзім, Ресейдегідей, 30 күннен кешіктірілмей реттеледі [15].

Біздің ойымызша, негізгі жұмыс орны бойынша тағайындалған түзеу жұмыстарын өтеуге тартудың уақыт шеңбері, әдетте, ақталады, өйткені барлық аталған мемлекеттерде сотталған адамның түзеу жұмыстарын өтеу мерзімін есептеудің басталуы жұмысқа орналастыру объектісі әкімшілігінің тиісті органнан үкімнің (ұйғарымның, қаулының) және басқа да қажетті құжаттардың көшірмесін алған күні болып табылады.

Қорытынды

Бір қарағанда, түзеу жұмыстары түріндегі жазаны реттейтін біздің еліміздің нормалары мінсіз болып көрінеді, олқылықтар мен кемшіліктер жоқ. Керісінше, оң тәжірибені мысалға алып, оны өз елдерінде енгізуді ұсынып отыр.

Мысалы, орыс ғалымы Л.Н. Тарабуев ғылыми мақаласында: «... Халықтардың тарихи ортақтығына сүйене отырып, жазаны түзеу жұмыстары түрінде орындау кезінде Ресейдің қылмыстық-атқару инспекцияларының қызметінде Қазақстан Республикасында түзеу жұмыстары түрінде жазаны орындаудың оң тәжірибесін қолдануға болады деп санаймыз» деп атап өтті [16].

Соған қарамастан, қылмыстық жаза жүйесіндегі түзету жұмыстарының мәні мен орнына қатысты мәселе ұзақ уақыт бойы отандық ғалымдардың талқылау тақырыбы болды. Сонымен қатар, бұл пікірталастың бастауы түзету жұмыстарының заңнамалық анықтамасы іс жүзінде болмаған кеңестік кезеңде пайда болды [17, б. 32-37; 18, б. 51]. Бір қызығы, осы уақытқа дейін бұл мәселе өзінің нақты шешімін таппады.

Сонымен қатар, осы мәселені зерттеу барысында Қазақстан Республикасы ҚАК-нің 52-бабы 1-бөлігінің редакциясына назар аударылғанын атап өткіміз келеді, онда, біздің ойымызша, мәтіннің мазмұны дұрыс жазылмаған.

Анықтама:

«52-бап. Түзеу жұмыстары түріндегі жазаны орындау тәртібі

1. Түзеу жұмыстары сот үкіміне сәйкес жаза мөлшерін толық өтегенге дейін жәбірленушілерге өтемақы қорына жалақының (ақшалай үлестін) оннан елуге дейінгі пайызын ай сайын аударып, сотталған адамның негізгі жұмыс орны бойынша орындалады».

Мысалы, «...сот үкіміне сәйкес жаза мөлшерін толық өтелгенге дейін...» деген сөздердің нені білдіретіні түсініксіз. Себебі жазаның мөлшерін өтеу мүмкін емес. Қарыз өтеледі. Қазақстан Республикасы ҚК-нің 42-бабының 1-бөлігіне сәйкес «Түзеу жұмыстары – ... ақшалай өндіріп алу».

Осыған сүйене отырып, ҚР ҚАК-нің 52-бабының 1-бөлігін мынадай редакцияда тұжырымдау және баяндау ұсынылады:

«52-бап. Түзеу жұмыстары түріндегі жазаны орындау тәртібі

1. Түзеу жұмыстары сот белгілеген мөлшерде ақшалай өндіріп алу туралы үкім толық өтегенге дейін жәбірленушілерге өтемақы қорына жалақының (ақшалай үлестін) оннан елуге дейінгі пайызын ай сайын аударып, сотталған адамның негізгі жұмыс орны бойынша орындалады».

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Тәуелсіз Мемлекеттер Достастығы // Уикипедия материалы – Еркін энциклопедия // <https://kk.wikipedia.org/>.
- 2 Ведомости Верховного Совета СССР. - 1959. - №1. - Ст. 6; 1969. - № 41. - Ст. 365.
- 3 Головненков П.В. Уголовное уложение Федеративной Республики Германия – Strafgesetzbuch (StGB) – Научно-практический комментарий и перевод текста закона. 2020 // https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf.
- 4 Уголовный кодекс Франции // https://yuristonline.org/laws/foreign/criminalcode_fr/_doc-5-.pdf.
- 5 Уголовный кодекс Испании // http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aCUx22EuZzoJ:artlibrary2007.narod.ru/kodeks/ispanii_uk.doc&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=kz.
- 6 Уголовный кодекс Швейцарии // https://ru.frwiki.wiki/wiki/Code_p%C3%A9nal_suisse.
- 7 Уголовный кодекс Японии // <https://constitutions.ru/?p=407>.
- 8 Рахимбердин К.Х. Альтернативы лишению свободы в Республике Казахстан: современное состояние и перспективы // https://bureau.kz/analiz/kommentarii_i_zaklyucheniya/alternativy-lisheniyu-svobody/#_ftn3.
- 9 Саидов А.Х. Сравнительное правоведение (основные правовые системы современности): учебник / под ред. Г.А. Туманова. - М., 2005. - 441 с.
- 10 Лебедев А.С. Эффективность карательного потенциала исправительных работ на примере ст. 326 УК РФ // Уголовно-исполнительная система сегодня: взаимодействие науки и практики: материалы Междунар. науч.-практ. конф. (Новокузнецк, 14–15 нояб. 2013 г.). - Новокузнецк, 2014. - С. 54-55.
- 11 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>.
- 12 Уголовный кодекс Республики Беларусь от 9 июля 1999 года № 275-3.

- 13 Уголовный кодекс Республики Таджикистан // Ахбори Маджлисиоли Респ. Таджикистан. - 1998. - № 9. - Ст. 68-70.
- 14 Смирнов А.Н. Уголовное наказание в виде исправительных работ: дис. ... канд. юрид. наук. Томск, 2007. - 229 с.
- 15 Аммосова В.И. Исправительные работы в России и других странах – участницах Содружества Независимых Государств: сравнительно-правовое исследование: дис. ... канд. юрид. наук. – Рязань, 2017. – 214 с.
- 16 Тарабуев Л.Н. Исполнение наказания в виде исправительных работ в Республике Казахстан: теоретический аспект // Журнал «NovaInfo». – 2016. - №53. – С. 240-242 // <https://novainfo.ru/article/8179>.
- 17 Ной И.С. Сущность и функции уголовного наказания в Советском государстве. - Саратов, 1973. – 193 с.
- 18 Бушуев И.А. Исправительные работы. - М., 1968. – 198 с.

REFERENCES

- 1 The Commonwealth of Independent States // Material from Wikipedia — free encyclopedia // <https://kk.wikipedia.org/>.
- 2 Vedomosti of the Supreme Soviet of the USSR. - 1959. - No. 1. - Article 6; 1969. - No. 41. - Article 365.
- 3 Golovnenkov P.V. // Criminal Code of the Federal Republic of Germany – strafgesetzbuch (stgb) – Scientific and practical commentary and translation of the text of the law // 2020. https://www.uni-potsdam.de/fileadmin/projects/ls-hellmann/Forschungsstelle_Russisches_Recht/Neuaufgabe_der_kommentierten_StGB-%C3%9Cbersetzung_von_Pavel_Golovnenkov.pdf.
- 4 The Criminal Code of France // https://yurist online.org/laws/foreign/criminalcode_fr/_doc-5-.pdf.
- 5 The Spanish Criminal Code // http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:aCUx22EuZzoJ:artlibra ry2007.narod.ru/kodeks/ispanii_uk.doc&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=kz.
- 6 The Swiss Criminal Code // https://ru.frwiki.wiki/wiki/Code_p%C3%A9nal_suisse.
- 7 The Criminal Code of Japan // <https://constitutions.ru/?p=407>.
- 8 Rakhimberdin K.Kh. Alternatives to imprisonment in the Republic of Kazakhstan: current state and prospects // https://bureau.kz/analiz/kommentarii_i_zaklyucheniya/alternativy-lisheniya-svobody/#_ftn3.
- 9 Saidov A.Kh. // Comparative jurisprudence (basic legal systems of modernity): textbook / edited by G.A. Tumanov. - М., 2005. – 441 p.
- 10 Lebedev A.S. // The effectiveness of the punitive potential of correctional labor on the example of Article 326 of the Criminal Code of the Russian Federation // The penal enforcement system today: interaction of science and practice: materials of the International Scientific and Practical Conference (Novokuznetsk, November 14-15, 2013). - Novokuznetsk, 2014. - P. 54-55.
- 11 Criminal Code of the Republic of Kazakhstan: dated July 3, 2014 No. 226-V CRK // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K140000226>.
- 12 Criminal Code of the Republic of Belarus No. 275-Z. of July 9, 1999.
- 13 The Legal Code of the Republic of Tajikistan // News of the Republic of Tajikistan. - 1998. - № 9. - St. 68-70.
- 14 Smirnov A.N. Criminal punishment in the form of correctional labor: dis. ... cand. jurid. sciences. - Tomsk, 2007. – 229 p.
- 15 Ammosova V.I. Correctional labor in Russia and other member countries of the Commonwealth of Independent States: a comparative legal study: dis. ... cand. jurid. sciences. – Ryazan' 2017. – 214 p.
- 16 Tarabuyev L.N. Execution of punishment in the form of correctional labor in the Republic of Kazakhstan: theoretical aspect // NovaInfo magazine. - 2016. - №53. – С. 240-242 // <https://novainfo.ru/article/8179>.
- 17 Noah I.S. // The essence and functions of criminal punishment in the Soviet state. Saratov, 1973. 193 p.
- 18 Bushuev I.A. Correctional works. - М., 1968. - 198 p.

АВТОРЛАР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

Бағлан Талғатұлы Шахметов – Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының магистранты, әділет аға лейтенанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: baglan.shah@gmail.com.

Малик Рсбаевич Муканов - философия докторы (PhD), Қазақстан Республикасы ІІМ Ш.Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ІІО-да әлеуметтік жұмыстарды ұйымдастыру кафедрасының бастығы. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Шахметов Бағлан Талғатович – магистрант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, старший лейтенант юстиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: baglan.shah@gmail.com.

Муканов Малик Рсбаевич - доктор философии (PhD), начальник кафедры организации социальной работы в ОВД Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

Baglan Shakhmetov – postgraduate student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev, senior lieutenant of Justice. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: baglan.shah@gmail.com.

Malik Mukanov – Doctor of Philosophy (PhD), Head of the department of organization of social work in the department of internal affairs of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybaev. Kostanay, Abai ave., 11. E-mail: mukanov@kostacademy.edu.kz.

**СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В СФЕРЕ ПРОФИЛАКТИКИ КРАЖ
НА ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОМ ТРАНСПОРТЕ****Р.Т. Абенов**

магистр юридических наук, докторант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В данной статье автор рассматривает вопросы совершенствования национального законодательства в целях предупреждения краж, в том числе в такой отрасли, как железнодорожный транспорт. Пробелы уголовного законодательства по профилактике рассматриваемого вида преступления являются реальной угрозой для экономики и благосостояния в нашей стране. Уголовная практика свидетельствует о том, что преступник, совершающий кражи на транспорте, не всегда осознает, воспринимает и делает правильные выводы от того или иного уголовно-правового метода воздействия со стороны правоохранительных и судебных органов. Автор полагает, что развитие уголовного закона вызвано практической необходимостью решения проблем института пробации в отношении поведения такой категории лиц, как поднадзорные. Кроме того, автор обращает внимание на вопросы освобождения от уголовной ответственности за совершенное преступное деяние. В данной статье автор исходит из положения дел правоприменительной практики правоохранительных органов, а также результатов социального опроса сотрудников ОВД на транспорте, а также граждан, находящихся на объектах железнодорожного транспорта. Дальнейшее развитие национального законодательства позволит создать более качественные меры воздействия в противодействии рецидивной преступности как на объектах рассматриваемой отрасли хозяйствования, так и в стране в целом. Изложенные предложения по регулированию надзора за поведением, лиц, состоящих на учете, представляет интерес для отечественного института пробации. В то же время вопросы законодательное регулирования видов освобождения от уголовной ответственности позволит ограничить круг лиц, способных воспользоваться возможностью избежать уголовного наказания за преступные деяния повторного характера. Совершенствование рассмотренных автором законодательных норм позволит выработать внесут вклад в предупреждении тайного хищения на объектах железнодорожного транспорта в Республике Казахстан.

Ключевые слова: кражи, железнодорожный транспорт, уголовная ответственность, пробационный контроль.

**ТЕМІРЖОЛ КӨЛІГІНДЕ ҰРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ САЛАСЫНДАҒЫ
ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ****Р.Т. Абенов**

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Бұл мақалада автор ұрлықтың алдын алу мақсатында, оның ішінде теміржол көлігі сияқты салада ұлттық заңнаманы жетілдіру мәселелерін қарастырады. Қарастырылып отырған қылмыс түрінің алдын алу бойынша қылмыстық заңнаманың олқылықтары біздің еліміздегі экономика мен әл-ауқатқа нақты қауіп болып табылады. Қылмыстық практика көлікте ұрлық жасаған қылмыскер құқық қорғау және сот органдары тарапынан қандай да бір қылмыстық-құқықтық ықпал ету әдісінен әрдайым хабардар бола бермейтінін, қабылдай бермейтінін және дұрыс қорытынды жасай бермейтінін көрсетеді. Автор қылмыстық заңның дамуы пробация институтының бақылаудағы адамдар сияқты санаттағы адамдардың мінез-құлқына қатысты мәселелерін шешудің практикалық қажеттілігінен туындайды деп санайды. Сонымен қатар, автор жасаған қылмыстық әрекеті үшін қылмыстық жауапкершіліктен босату мәселелеріне назар аударады. Бұл мақалада автор құқық қорғау органдарының құқық қолдану практикасының жағдайына, сондай-ақ көліктегі ПО қызметкерлерінің, сондай-ақ теміржол көлігі объектілеріндегі азаматтардың әлеуметтік сауалнамасының нәтижелеріне сүйенеді. Ұлттық заңнаманы одан әрі дамыту қарастырылып отырған шаруашылық саласының объектілерінде де, тұтастай алғанда елде де рецидивтік қылмысқа қарсы іс-қимылда неғұрлым сапалы ықпал ету шараларын жасауға мүмкіндік береді. Есепте тұрған адамдардың мінез-құлқын қадағалауды реттеу бойынша айтылған ұсыныстар отандық пробация институты үшін қызығушылық тудырады. Сонымен бірге, қылмыстық жауаптылықтан босату түрлерін заңнамалық реттеу мәселелері қайта сипаттағы қылмыстық әрекеттер үшін қылмыстық жазадан құтылу мүмкіндігін пайдалана алатын адамдар тобын шектеуге мүмкіндік береді. Автор қараған заңнамалық нормаларды жетілдіру Қазақстан Республикасындағы теміржол көлігі объектілерінде жасырын ұрлықтың алдын алуға үлес қосуға мүмкіндік береді.

Түйін сөздер: ұрлық, теміржол көлігі, қылмыстық жауапкершілік, пробациялық бақылау.

**IMPROVEMENT OF LEGISLATION IN THE FIELD OF THEFT PREVENTION
ON RAILWAY TRANSPORT**

Abenov R.T.

master in Law, doctoral student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. In this article, the author examines the issues of improving national legislation in order to prevent theft, including in such an industry as rail transport. Gaps in the criminal legislation on the prevention of this type of crime are a real threat to the economy and well-being in our country. Criminal practice shows that a criminal who commits theft on transport does not always realize, perceives and draws the right conclusions from one or another criminal-legal method of influence from law enforcement and judicial authorities. The author believes that the development of the criminal law is caused by the practical need to solve the problems of the probation institute in relation to the behavior of such a category of persons as supervised. In addition, the author draws attention to the issues of exemption from criminal liability for a criminal act committed. In this article, the author proceeds from the state of law enforcement practice of law enforcement agencies, as well as the results of a social survey of police officers on transport, as well as citizens who are at railway transport facilities. Further development of national legislation will allow creating better measures of influence in countering recidivism both at the facilities of the industry under consideration and in the country as a whole. The stated proposals for regulating the supervision of the behavior of registered persons are of interest to the domestic probation institute. At the same time, the issues of legislative regulation of the types of exemption from criminal liability will allow to limit the circle of persons able to take advantage of the opportunity to avoid criminal punishment for repeated criminal acts. The improvement of the legislative norms considered by the author will make it possible to develop a contribution to the prevention of secret theft at railway transport facilities in the Republic of Kazakhstan.

Keywords: theft, rail transport, criminal liability, probation control.

Введение

За последние годы кражи, совершенные на объектах железнодорожного транспорта, охарактеризовались негативной динамикой причиненного ущерба как для физических и юридических лиц, так и для государства в целом. Такому положению дел во многом способствовали кризисные процессы в сфере экономики и социальной жизни. Бремя кризиса, демографические процессы и криминологический анализ дают основания предполагать, что криминогенная ситуация будет продолжать осложняться, что окажет негативное влияние на преступность как в целом по стране, так и в исследуемой отрасли хозяйствования. Политика, которая не была реализована на протяжении многих лет в области экономики, социальной сферы, образования и культуры, накопила значительный социальный негатив, порождающий преступную деятельность.

Международный опыт доказывает, что профилактика является наиболее эффективным методом борьбы с преступностью. Она включает в себя комплекс мер, направленных на установление, ограничение и устранение криминогенных и виктимогенных факторов. Профилактика приводит к снижению преступности и затрат на противодействие преступности, повышению безопасности граждан и доверия граждан к способности правоохранительных органов защищать их права и законные интересы.

Как известно, невозможно представить профилактику преступности без правового обеспечения субъектов, осуществляющих такую деятельность. Несомненно, что эффективность профилактики краж в рассматриваемой отрасли зависит от совершенствования соответствующих нормативных правовых актов.

Л.Д. Гаухман справедливо отмечал: «Правовая регламентация представляет собой деятельность, «осуществляемую при помощи системы правовых средств (юридических норм, индивидуальных предписаний и т.д.), результативное нормативно-организационное воздействие на общественные отношения в целях их упорядочения, охраны, развития в соответствии с потребностями данного общества» [1, с. 5].

Основная часть

На наш взгляд, существенный вклад в профилактику краж на транспорте в Республике Казахстан вносятся уголовными нормами, содержащимися в Уголовном, Уголовно-процессуальном и Уголовно-исполнительном кодексах Республики Казахстан. С 2014 года в нашей стране действуют нормы обновленного уголовного закона. Следует подчеркнуть, что в данный нормативный правовой акт были внесены ряд изменений и дополнений, в том числе и в положения, регулирующие освобождение от уголовной ответственности. В этом случае законодателем внесены два новых вида освобождения от уголовной ответственности: при выполнении условий процессуального соглашения (ст. 67 УК РК) и с установлением поручительства (ст. 69 УК РК). Такие виды освобождения от уголовной ответственности представляют возможность правоохранительным органам, а также судам, не доводить дело до

наказания за деяния, в которых преступник впервые совершил преступление небольшой или средней тяжести. Иными словами, осуществляется ранняя профилактика преступлений без применения строгой уголовной ответственности.

Результаты проводимой Республикой Казахстан уголовной политики свидетельствуют о том, что удельный вес краж, совершаемых на транспорте, приходится на ранее судимых лиц либо ранее привлекавшихся к уголовной ответственности. Криминологическая характеристика таких лиц показывает, что им присущи алчность, эгоизм, жадность, жестокость, зависть, озлобленность и т.д. Кроме того, им свойственны вера в собственную безнаказанность, самооправдание за содеянное, циничное пренебрежение общественными нравами и ценностями.

Кражи на транспорте, в том числе их повторное совершение, обусловлены не только вышеуказанными нравственными дефектами, но и утратой страха перед наказанием. Еще в эпоху возникновения криминологической науки Чезаре Беккариа в трактате «О преступлениях и наказаниях» писал о том, что «...наиболее действенным средством сдерживания совершения преступлений является не жестокость наказания, а его неизбежность ... Уверенность в неизбежности хотя бы и умеренного наказания производит всегда большее впечатление, чем страх перед другим, более жестоким, но сопровождаемым надеждой на безнаказанность» [2, с. 308-309].

К сожалению, многим преступникам знакомы методы уголовно-правового воздействия (например, оперативно-розыскные мероприятия и т.д.) и профилактики преступности, проводимой правоохранительными органами и судами. Обладая вышеуказанным опытом, лица рассматриваемой категории часто избегают уголовного наказания, воспользовавшись гуманными процессуальными мерами, такими как примирительные процедуры, процессуальные соглашения и иные правовые институты, предусмотренные Уголовным кодексом. В этой связи проведенные нами социологические исследования свидетельствуют о том, что часть практических работников (13,1%) и большинство граждан (48%) желают ужесточения уголовной ответственности лиц исследуемой категории. При этом сотрудники правоохранительных органов объясняют свое мнение тем, что применение гуманных мер не способствует снижению уровня преступности в виде краж. Более того, лица, освободившиеся от уголовной ответственности, вновь совершают аналогичные уголовные правонарушения. На наш взгляд, трудно не согласиться с высказанными практическими работниками и гражданами мнениями.

На их взгляд, уголовное наказание теряет свою профилактическую сущность в результате применения ст. 67 УК РК «Освобождение от уголовной ответственности при выполнении условий процессуального соглашения». Данная позиция сотрудников сформирована несмотря на разъяснения содержания указанной статьи Нормативным постановлением Верховного Суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 года № 4 «О практике рассмотрения судами уголовных дел в согласительном производстве» (далее – Нормативное постановление) [3].

Так, в соответствии с содержанием Нормативного постановления «целью заключения процессуального соглашения в форме сделки о признании вины (далее - соглашение о признании вины) является быстрое и полное раскрытие, расследование преступлений и оперативное выполнение иных предусмотренных ст. 8 УПК РК задач уголовного процесса путем ускоренного досудебного производства и осуществления судебного разбирательства дела в сокращенном порядке в соответствии с условиями заключенного соглашения при строгом соблюдении принципов законности, судебной защиты прав и свобод человека и гражданина, презумпции невиновности и других основных начал уголовного процесса» [3].

Здесь следует отметить, что правонарушитель при заключении указанного соглашения может высказать свое желание по вопросам вида и срока наказания. В этой связи сотрудники правоохранительных органов предлагают запретить заключение процессуального соглашения с лицами, ранее совершавшими преступления средней тяжести, к коим относятся большинство краж на транспорте.

Мы разделяем указанное положение и предлагаем внести изменения и дополнения в Нормативное постановление и изложить п. 2 в следующей редакции:

«2. Соглашение о признании вины не может быть заключено с лицами, ранее привлеченными к уголовной ответственности по преступлениям средней тяжести более 2-х раз».

Другой важной проблемой в предупреждении исследуемого вида хищения являются законодательные пробелы регулирования надзора за лицами, находящимися на пробационном контроле. К поднадзорным следует отнести и осужденных к альтернативным лишению свободы наказаниям (например, к ограничению свободы – *прим. авт.*). При этом в целях повышения эффективности профилактической деятельности правоохранительных органов необходимо помнить, что подучетные лица склонны, как правило, совершать однородные преступления, за которые они или привлекались к уголовной ответственности или отбывают назначенное судом наказание.

В действующем Уголовно-исполнительном кодексе надзорные ограничения в виде пробационного контроля за поведением лица, освобожденного условно-досрочно, регламентированы, на наш взгляд, без учета реальной возможности их соблюдения. В результате происходит снижение эффективности процесса ресоциализации поднадзорных лиц, их исправления и перевоспитания. К примеру, время, в которое условно-досрочно освобожденное лицо обязано не покидать места жительства, определяется сотрудниками ОВД. Часто такое время назначается без учета криминологических и уголовно-правовых особенностей личности поднадзорного. Тем самым, не всегда учитывается тот факт, что такие лица совершают кражи в удобное для них время, в основном ночное. Так, согласно материалам проведенного социологического исследования среди сотрудников ОВД, в среднем 70% краж на транспорте совершаются в ночное время. Такие кражи часто совершают как ранее судимые, так и лица с непогашенной судимостью, находящиеся под пробационным контролем.

Из изложенного следует, что низкая эффективность пробационного контроля не могла не отразиться негативно на уровне рецидива и повторности краж, совершаемых на транспорте.

В связи с этим возникает необходимость в изменении законодательной регламентации порядка установления, обеспечения и снятия пробационного контроля над испытуемыми. Для этого следует установить надзорные ограничения к условно-досрочно освобожденным за рецидивоопасные умышленные преступления против собственности.

Учитывая сказанное, нами предлагается внести дополнения в ст. 169 Уголовно-исполнительного кодекса, изложив ее в следующей редакции:

«Статья 169. Пробационный контроль за поведением лица, освобожденного условно-досрочно

8. Условно-досрочно освобожденное лицо обязано:

3.1) лицам, осужденным за преступления против собственности, не покидать место жительства с 22.00 до 06.00 часов. При этом учитывается время учебы и работы;».

Заключение

Подводя итоги рассмотренного нами вопроса, полагаем, что реализация институтов процессуального соглашения, пробационного контроля и административного надзора имеет существенное влияние на лиц, совершающих преступления, в том числе кражи на транспорте. Благодаря применению указанных институтов, на наш взгляд, возможна эффективная профилактика преступности, социальная реабилитация лиц, оказавшихся в сфере уголовного судопроизводства.

Безусловно, наше мнение не бесспорно, но оно имеет право на существование, так как направлено на совершенствование действующих нормативных правовых актов.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Гаухман Л. Д. Правовые основы предупреждения преступлений. - М., 1990. - 42 с.
- 2 Беккариа Ч. О преступлениях и наказаниях. - М., 1939. - 96 с.
- 3 О практике рассмотрения судами уголовных дел в согласительном производстве: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 7 июля 2016 года № 4 // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=39517300&doc_id2=31575852#pos=3;-98&pos2=8178;-110. (дата обращения: 02.01.2023).

REFERENCES

- 1 Gaukhman L.D. Legal bases of crime prevention. - M., 1990. - 42 p.
- 2 Beccaria Ch. On crimes and punishments. - M., 1939. - 96 p.
- 3 On the practice of consideration by courts of criminal cases in conciliation proceedings: Regulatory Resolution of the Supreme Court of the Republic of Kazakhstan dated July 7, 2016 No. 4 // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=39517300&doc_id2=31575852#pos=3;-98&pos2=8178;-110. (data obrasheniya: 02.01.2023).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ришат Талғатұлы Абенев - заң ғылымдарының магистрі Қазақстан Республикасы ИМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Абенев Ришат Талғатович - магистр юридических наук, докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

Rishat Abenov - master in Law, doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: risha13nur.1986@mail.ru.

ОСОБЕННОСТИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНСТИТУТА ОТСРОЧКИ НАКАЗАНИЯ В ОТНОШЕНИИ ЖЕНЩИН

Т.Е. Бисенова

магистр юридических наук, докторант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. Развитие уголовного и уголовно-исполнительного законодательства Республики Казахстан в контексте вопросов привлечения к уголовной ответственности женщин, совершивших уголовные правонарушения, а также отбывания ими уголовного наказания, к настоящему времени привело к ряду результатов. В общем виде данные результаты можно охарактеризовать как реализацию принципа гуманизма, основанного на признании особых потребностей осужденных женщин, основанных на их биосоциальных характеристиках. Отдельные из этих результатов можно признать в качестве существенных «подвижек» в сторону гуманизации сферы уголовного и уголовно-исполнительного принуждения в отношении женщин. Другие относятся к аспектам «гендерного выравнивания» законодательства, поскольку сопровождались коррекцией долго сохраняющейся абсолютизации прав женщин в отношении воспитания детей. Здесь первоочередной характер имеет решение законодателя о распространении возможности применения отсрочки отбывания наказания на мужчин, в одиночку воспитывающих детей, которое было воплощено в законодательстве в 2011 году. Наконец, третьи результаты (вернее, своего рода «антирезультаты») можно отнести к сохраняющимся до настоящего времени проблемным вопросам как уголовного, так и уголовно-исполнительного законодательства, связанным с недостаточным использованием его гуманистического потенциала. Несмотря на некоторое «гендерное выравнивание» в нормах об отсрочке отбывания наказания (ст. 74 УК РК), тем не менее, адресатом их применения по-прежнему с существенным превалированием остаются женщины, поскольку на мужчин данные правила распространяются только в том случае, когда они являются единственными родителями (буквально или в юридическом смысле). По этой причине отсрочка отбывания наказания является необходимым элементом исследования именно вопросов отбывания наказания женщинами как один из ярких примеров реализации принципа гуманизма. Особенность его в том, что соответствующие нормы могут быть применены как в процессе постановки приговора, так и в процессе отбывания наказания, в том числе и в ходе отбывания наказания в виде лишения свободы.

Ключевые слова: отсрочка отбывания наказания, осужденные, гендерный аспект, основания отсрочки, ограничения применения отсрочки.

ӘЙЕЛДЕРГЕ ҚАТЫСТЫ ЖАЗАНЫ КЕЙІНГЕ ҚАЛДЫРУ ИНСТИТУТЫН ІСКЕ АСЫРУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Т.Е. Бисенова

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Кабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Қылмыстық құқық бұзушылық жасаған әйелдерді қылмыстық жауаптылыққа тарту, сондай-ақ олардың қылмыстық жазасын өтеу мәселелері тұрғысынан Қазақстан Республикасының қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасын дамыту осы уақытқа дейін бірқатар нәтижелерге әкелді. Жалпы алғанда, бұл нәтижелерді сотталған әйелдердің биоәлеуметтік сипаттамаларына негізделген ерекше қажеттіліктерін тануға негізделген гуманизм принципін жүзеге асыру ретінде сипаттауға болады. Осы нәтижелердің кейбірін әйелдерге қатысты қылмыстық және қылмыстық-атқарушылық мәжбүрлеу саласын ізгілендіру бағытында елеулі «ілгерілеу» деп тануға болады. Басқалары заңнаманың «гендерлік теңестіру» аспектілеріне жатады, өйткені олар әйелдердің бала тәрбиесіне қатысты ұзақ мерзімді абсолютизациясын түзетумен қатар жүрді. Мұнда заң шығарушының 2011 жылы заңнамада енгізілген балаларды жалғыз тәрбиелеп отырған ер адамдарға жазаны өтеуді кейінге қалдыру мүмкіндігін қолдану туралы шешімі бірінші кезектегі сипатқа ие. Ақырында, үшінші нәтижелерді (дәлірек айтсақ, «анти-нәтижелер») заңнаманың гуманистік әлеуетін жеткіліксіз пайдаланумен байланысты қылмыстық және қылмыстық-атқару заңнамасының осы уақытқа дейін сақталып келе жатқан проблемалық мәселелеріне жатқызуға болады. Жазаны өтеуді кейінге қалдыру туралы нормалардағы кейбір «гендерлік теңестіруге» қарамастан (ҚР ҚК 74-бабы), оларды қолдану адресаты әлі де айтарлықтай басымдықпен әйелдер болып қала береді, өйткені бұл ережелер еркектерге олар жалғыз ата-ана болған жағдайда ғана қолданылады (іс жүзінде немесе заңды мағынада). Осы себепті жазаны кейінге қалдыру гуманизм принципін жүзеге асырудың жарқын мысалдарының бірі ретінде әйелдердің жазасын өтеу мәселелерін зерттеудің қажетті элементі болып табылады. Оның ерекшелігі, тиісті нормалар үкім шығару процесінде де, жазаны өтеу процесінде де, оның ішінде бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеу барысында да қолданылуы мүмкін.

Түйін сөздер: жазаны өтеуді кейінге қалдыру, сотталғандар, гендерлік аспект, кейінге қалдыру негіздері, кейінге қалдыруды қолдануды шектеу.

**FEATURES OF THE IMPLEMENTATION OF THE INSTITUTION
OF DEFERRED PUNISHMENT AGAINST WOMEN**

Bissenova T.E.

master in Law, doctoral student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabyibaev

Annotation. The development of the criminal and penal enforcement legislation of the Republic of Kazakhstan in the context of the issues of bringing to criminal responsibility women who have committed criminal offenses, as well as serving their criminal sentences to date has led to a number of results. In general, these results can be characterized as the realization of the principle of humanism based on the recognition of the special needs of convicted women based on their biosocial characteristics. Some of these results can be recognized as significant «progress» towards the humanization of the sphere of criminal and penal enforcement coercion against women. Others relate to aspects of the «gender alignment» of legislation, since they were accompanied by the correction of the long-standing absolutization of women's rights in relation to the upbringing of children. Here, the decision of the legislator to extend the possibility of applying a deferred sentence to men raising children alone, which was embodied in legislation in 2011, has a priority character. Finally, the third results (or rather, a kind of «anti-results») can be attributed to the problematic issues of both criminal and penal enforcement legislation that remain to date, related to the insufficient use of the humanistic potential of legislation. Despite some «gender alignment» in the norms on the postponement of serving a sentence (Article 74 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan), nevertheless, women remain the addressee of their application, since these rules apply to men only when they are the only parents (literally or in a legal sense). For this reason, the postponement of serving a sentence is a necessary element of the study of the issues of serving a sentence by women as one of the clearest examples of the implementation of the principle of humanism. Its peculiarity is that the relevant norms can be applied both in the process of sentencing and in the process of serving a sentence, including during serving a sentence in the form of imprisonment.

Keywords: postponement of serving a sentence; convicts; gender aspect; grounds for postponement; restrictions on the use of postponement.

Введение

Несмотря на то, что в последние годы в качестве одного из основных социальных маркеров рассматриваются вопросы гендерного равенства, данное обстоятельство не является поводом для отказа от элементов гуманизации, основанных на половых отличиях. Биосоциальные отличия между мужчинами и женщинами являются по своему характеру объективными, в силу чего адресация отдельных законодательных предписаний исключительно женщинам является вполне обоснованной и не нарушает основополагающие принципы равенства. В данном случае нет оснований говорить о нарушении равенства, тех или иных необоснованных «преференциях», на что и указывают исследователи [1, с. 5].

Сам феномен женской преступности, как правило, оценивается в контексте ее противопоставления мужской («маскулинной») преступности. Аналогично, и вопросы отбывания наказания женщинами нередко оформляются через предписания, имеющие характер исключения из общих (то есть фактически рассчитанных на мужчин) правил. В частности, при регламентации вида учреждения для отбывания наказания в виде лишения свободы в отношении мужчин используется термин «лицо», а в отношении женщин применяются специальные оговорки, уточняющие половой признак. Сопоставление (или даже противопоставление) «мужскому сегменту» далеко не всегда является удачным. Как по данному поводу указывает К.Х. Рахимбердин, уголовно-исполнительное законодательство РК нуждается в дополнении «положениями о правах осужденных особых, «уязвимых» категорий (женщин, несовершеннолетних, лиц с психическими расстройствами, иностранцев и т.п.), предусмотрев алгоритм обеспечения этих прав» [2, с. 17]. Аргументация необходимости обособления «женских норм» в законодательстве высказывалась в науке и ранее [3, с. 50].

Основная часть

Оценивая уголовное и уголовно-исполнительное законодательство РК в вопросах привлечения к уголовной ответственности женщин, следует отметить, что оно существенным образом не поменялось с момента принятия первых кодифицированных актов. При этом количество тех или иных «изъятий», касающихся женщин, в УК РК является сравнительно меньшим, чем в нормах УИК РК. Так, в частности, с момента действия УК РК 1997 года были сформулированы следующие «изъятия» в отношении женщин, совершивших преступления: 1) к женщинам не применяется пожизненное лишение свободы (ч. 4 ст. 48 УК РК 1997 г.); 2) женщинам в редакции УК РК 1997 года не назначалось отбывание наказания в виде лишения свободы в колониях особого режима (в действующей трактовке – в учреждениях чрезвычайной безопасности); 3) изначально была исключена возможность назначения смертной казни в отношении женщин (ч. 2 ст. 49 УК РК 1997 г.); 4) ст. 72 УК РК, регламентирующая вопросы отсрочки отбывания наказания, неоднократно подвергалась изменениям [4].

Большинство из указанных положений было воспринято и в редакции УК РК 2014 года. В качестве дополнения можно указать следующие обстоятельства: 1) указание на невозможность назначения ареста беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, а также женщинам в возрасте 58 лет и старше (ч. 3 ст. 45 УК РК 2014 г.); 2) установление дополнительной возможности освобождения от уголовной ответственности беременных женщин и женщин, имеющих малолетних детей, а также женщин старше 58 лет (наряду с другими категориями лиц) в случае примирения с потерпевшим (ч. 2 ст. 68 УК РК 2014 г.); 3) включение «льготных оговорок» относительно возможности условно-досрочного освобождения беременных женщин, женщин, имеющих малолетних детей, женщин в возрасте 58 лет и старше (наряду с некоторыми другими категориями лиц) (ч. 1, ч. 4 и ч. 7 ст. 72 УК РК 2014 г.) [5].

Таким образом, исключительно биологическая принадлежность к женскому полу учитывается только в контексте применения к осужденным наиболее строгих видов изоляции от общества. В более широком формате имеет место учет и социального фактора уголовно-правовой характеристики осужденной (констатация факта беременности и наличие малолетних детей), однако здесь наличествует явная тенденция к нейтрализации гендерных отличий за счет включения «льготных изъятий» также и для мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей. Институт отсрочки отбывания наказания является, во-первых, одним из наиболее функциональных и достаточно часто применимых, а, во-вторых, содержит потенциальные возможности для временного или полного освобождения от отбывания даже такого строгого наказания, как лишение свободы. Именно нормы об отсрочке отбывания наказания в максимальной степени подвергались изменениям, которые отражены в следующих основных этапах:

1. Первоначальная редакция ст. 72 УК РК 1997 года содержала следующие материальные основания применения отсрочки: 1) беременность осужденной (возможность отсрочки до 1 года); 2) наличие малолетнего ребенка (до 8-ми лет) – до достижения ребенком 8-летнего возраста; 3) исключение для случаев совершения тяжкого или особо тяжкого преступления против личности, за которое женщина осуждена к лишению свободы на срок свыше 5 лет.

2. Изменение возрастных критериев в трактовке понятия «малолетний» с 8 до 14 лет (внесены Законом РК от 21 декабря 2002 года № 363-III).

3. Устранение логических погрешностей ранее внесенных изменений (14-летний параметр малолетства был учтен только в ч. 1 ст. 72 УК РК, но не были скорректированы другие части статьи). Соответственно, на протяжении 2-х лет просуществовала неоднозначная редакция ст. 72 УК РК, приводящая к спорным трактовкам в судебной практике и рискам применения уголовного закона по аналогии (изменения были внесены Законом РК от 9 декабря 2004 г. № 10-III).

4. Коррекция максимально допустимой продолжительности отсрочки, необходимость которых возникла по причине определения понятия «малолетний» в возрастных параметрах до 14-летнего возраста. Соответственно, было внесено ограничение данной отсрочки на срок до 5-ти лет, но не более чем до достижения 14-летнего возраста (изменения внесены Законом РК от 26 марта 2007 года № 240-III). При этом в новой редакции произошел отказ от детализации срока отсрочки для беременных женщин, который ранее был равен 1 году.

5. Реконструкция ранее действовавшей дифференциации сроков отсрочки для беременных женщин (до 1 года) и для женщин, имеющих малолетних детей (до достижения ребенком 14-летнего возраста). Также произошел отказ от ранее установленной максимальной продолжительности отсрочки до 5 лет, что вновь давало возможность применять ее на гораздо более длительные сроки (изменения внесены Законом от 10 декабря 2009 года № 227-IV).

6. Круг адресатов отсрочки по основаниям ст. 72 УК РК был расширен на мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей, что явилось концептуальным нововведением, по-прежнему влияющим на развитие законодательства (внесены Законом РК от 18 января 2011 года № 393-IV).

7. Возврат к ограничению максимального срока предоставляемой отсрочки до 5 лет (после отказа в декабре 2009 года). Соответственно, повышение потенциального срока предоставляемой отсрочки сохранялось на протяжении почти 2-х лет (изменения были внесены Законом РК от 9 ноября 2011 г. № 490-IV).

8. Изменения в связи с принятием нового УК РК 2014 года, преимущественно сохранившие материальные основания, существовавшие на момент отмены УК РК 1997 года: 1) распространение отсрочки на беременных женщин, женщин, имеющих малолетних детей и мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей; 2) дифференциация сроков отсрочки в отношении беременных женщин (до 1 года) и других адресатов (до 5-ти лет, но не более, чем до достижения ребенком 14-летнего возраста). При этом в ст. 74 УК РК редакции 2014 года было заметно расширено ограничение на применение отсрочки ко всем адресатам данного института: согласно действующей редакции ч. 1 ст. 74 УК РК данный запрет также касается и случаев совершения террористических и экстремистских преступле-

ний; преступлений в составе преступной группы; преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних.

Таким образом, к наиболее значимым изменениям в институте отсрочки следует причислить увеличение возрастных параметров понятия «малолетний возраст» с 8 до 14 лет (2002 г.), а также расширение адресатов применения отсрочки с исключительно лиц женского пола до мужчин, в одиночку воспитывающих малолетних детей (2011 г.). В свете последнего обстоятельства следует признать, что законодательство существенно (и обоснованно) снизило гендерную асимметрию, подвергнув учету в том числе и роль отца в воспитании детей. Однако нейтрализация гендерной асимметрии имеет относительный характер, поскольку отсрочка применяется к мужчинам по «остаточному принципу», то есть в тех ситуациях, когда отец является единственным родителем ребенка. Это вызывает несогласие в науке и оценивается как частный случай дискриминации [6]. При этом в редакциях норм УК и УИК, касающихся отсрочки отбывания наказания, презюмируется наличие биологического родительства, что ставит вопрос о специфике применения данного института по отношению к случаям суррогатного материнства, ограничения родительских прав (но не лишения данных прав), к случаям, когда речь идет об усыновленных, приемных детях [7, с. 161]. Очевидно, следует исходить из законодательного уравнивания в правах биологических и усыновленных детей, что, по мнению исследователей, следует распространять и на случаи опекунов, попечителей и приемных родителей [8, с. 74-75]. Если за основу применения отсрочки принимать исключительно биологический факт наличия состояния беременности (что прямо следует из текста уголовного и уголовно-исполнительного закона), то в целом ее применение сопоставимо и со случаями суррогатного материнства.

Примечательно, что наиболее стабильный элемент материального основания применения отсрочки – запрет на ее применение к случаям осуждения на срок свыше 5 лет за тяжкие и особо тяжкие преступления против личности (который был неизменен на протяжении всего периода действия УК РК 1997 года) был подвергнут расширению в редакции ч. 1 ст. 74 УК РК редакции 2014 года. Отметим, что в науке уже неоднократно высказывались мнения о необходимости расширения перечня ограничений в отношении отсрочки отбывания наказания [9; 10]. Включенное в ч. 1 ст. 74 УК РК изменение перечня запретов преимущественно связано с гармонизацией данной нормы с другими ограничительными конструкциями в Общей части УК.

Вместе с тем данное изменение вызывает несколько вопросов. Во-первых, весь приведенный перечень (за исключением преступлений против половой неприкосновенности) отличается своего рода «универсальной» общественной опасностью и не в полной мере коррелирует с исследуемым институтом. Аксиомой в контексте института отсрочки является то обстоятельство, что она применяется исключительно для соблюдения баланса между необходимостью реализации ответственности за преступление и соблюдением интересов малолетних детей. Соответственно, критическим показателем при решении вопроса о применении (неприменении отсрочки) будут являться те преступные посягательства, которые связаны с пренебрежением интересами детей. В этом смысле логично было бы в перечень обстоятельств, исключающих право на применение отсрочки, включить и целый ряд посягательств, включенных в Главу 2 УК РК «Уголовные правонарушения против семьи и несовершеннолетних» (как минимум, в отношении тяжких и особо тяжких преступлений). Полагаем, что факты вовлечения несовершеннолетних в преступную деятельность, торговли несовершеннолетними и ряд других деяний данной группы свидетельствуют о существенной социально-нравственной деформации осужденной (осужденного), препятствующей возможности применения отсрочки. Кроме того, в обзорах судебной практики встречаются утверждения, что исключительный запрет на отсрочку имеет место в случае, когда деяние совершено непосредственно против ребенка, в интересах которого ставится вопрос о применении данного института [11]. Полагаем, что отсутствие специальных указаний на это в законе следует признать пробелом, требующим восполнения.

Во-вторых, обращает на себя внимание законодательный дисбаланс ч. 1 ст. 74 УК РК и ч. 2 ст. 163 УИК РК. Так, в ч. 2 ст. 163 УИК РК указывается, что «отсрочка исполнения наказания не применяется к лицам, осужденным на срок более пяти лет за совершение тяжких и особо тяжких преступлений против личности» [12]. Таким образом, редакция ч. 2 ст. 163 УИК РК воспроизводит предшествующую редакцию УК РК 1997 года, действовавшую на момент принятия УК РК 2014 года. В данном случае следует признать наличие явно выраженного законодательного дефекта (функционирующего уже на протяжении 8 лет), требующего коррекции. Безусловно, нормы УИК РК не могут вступать в противоречие с нормами материального права, содержащимися в УК РК.

В-третьих, редакция ст. 74 УК РК сформулирована таким образом, что она применима исключительно к случаям, когда вопрос об отсрочке ставится при постановлении приговора. Что касается случаев применения отсрочки к лицам, уже отбывающим наказание в виде лишения свободы, то вопросы ее

применения детализируются в ст. 163 УИК РК. При этом, в отличие от ч. 1 ст. 74 УК РК, в ч. 4 ст. 163 УИК РК имеются указания на специальные условия ее предоставления. Данное обстоятельство приводит исследователей к мысли о наличии неравенства различных категорий осужденных, что существенным образом отражается именно на тех, кто отбывает наказание в местах лишения свободы [13, с. 68]. На наш взгляд, постановка вопроса об ущемлении интересов осужденных неверна, поскольку применение данного института, в целом, не является безусловным. Суд, несмотря на наличие всех формальных оснований и отсутствии законодательных ограничений, может как применить, так и не применить отсрочку. В ходе уголовно-исполнительного воздействия обстоятельства также могут меняться и, соответственно, требуют учета судом. Тот факт, что обстоятельства могут меняться в период отбывания наказания (особенно это относится к отбыванию наказания в виде лишения свободы), свидетельствует о том, что было бы целесообразно предусмотреть возможность повторного ходатайства об отсрочке при наличии тех же материальных оснований. Например, у осужденной (осужденного) улучшились взаимоотношения с родственниками, появились источники дохода, в положительную сторону изменились параметры уголовно-исполнительной характеристики и т.д. В подобных случаях (при сохраняющихся материальных основаниях отсрочки отбывания наказания) возможность повторного ходатайства нам представляется гуманной и не противоречащей замыслу законодателя. Кроме того, такая возможность может существенно улучшить динамику уголовно-исполнительной коррекции, т.к. будет формировать дополнительные стимулы для позитивных изменений у осужденной (осужденного).

Заключение

Таким образом, институт отсрочки от отбывания наказания, основной объем которого по-прежнему адресован женщинам в силу их особых биосоциальных характеристик, на протяжении всего своего развития демонстрирует повышенную динамику, связанную с его практической востребованностью и наличием существенного потенциала гуманизации, рассчитанного на соблюдение интересов малолетних детей. Вместе с тем в ходе проведенного исследования обнаружены некоторые дополнительные аспекты, требующие законодательного учета, причем рассчитанные как на расширение возможностей применения отсрочки, так и на обоснованное сокращение ее применением.

В частности, обоснованы, на наш взгляд, определенные изменения уголовного и уголовно-исполнительного законодательства РК:

1) ч. 1 ст. 74 УК РК изложить в следующей редакции: «Беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей, мужчинам, воспитывающим в одиночку малолетних детей, осужденным к лишению свободы на срок свыше пяти лет за тяжкие или особо тяжкие преступления против личности, *против интересов семьи и несовершеннолетних*, террористические преступления, экстремистские преступления, преступления, совершенные в составе преступной группы, преступления против половой неприкосновенности малолетних, отсрочка отбывания наказания не предоставляется. *Отсрочка не применяется во всех случаях совершения преступления против интересов собственных малолетних детей осужденного (осужденной), независимо от категории преступления*»;

2) дублирующее изменение следует включить и в ч. 2 ст. 163 УИК РК для исключения коллизии и пробелов в законодательстве. В данном случае следует учитывать, что факт уголовно-исполнительных отношений не меняет (и не может менять) материальные основания для применения отсрочки отбывания наказания;

3) все материальные основания для применения отсрочки должны быть строго детализированы в ст. 74 УК РК; иные дополнительные материальные основания, включаемые в УИК РК, являются недопустимыми. Соответственно, положения ст. 163 УИК РК, касающиеся дополнительных условий предоставления отсрочки осужденным, отбывающим наказание в виде лишения свободы (ч. 4 ст. 163 УИК РК), должны быть включены в ст. 74 УК РК;

4) в целях стимулирования дальнейших положительных изменений у осужденных следует предусмотреть возможность повторного обращения с ходатайством об отсрочке по тем же материальным основаниям при изменении личной жизненной ситуации. Соответственно, ст. 74 УК РК следует дополнить новой частью: «*Осужденный (осужденная) в процессе отбывания уголовного наказания имеет право повторно ходатайствовать о предоставлении отсрочки при сохранении оснований, указанных в части 1 настоящей статьи, и отсутствии запретов, установленной той же частью настоящей статьи*».

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Латыпова Д.Ф. Правовое положение женщин (историко-методологический аспект): дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2004. – 213 с.

2 Рахимбердин К.Х. Проблемы уголовно-исполнительного регулирования: альтернативный взгляд на проект Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // «Ғылым - Науқа». – 2021. - № 3 (70). – С. 12-19. DOI: 10.47450/2306-451X-2021-70-3-12-19.

- 3 Симонова Ю.И. Гендерная асимметрия норм уголовно-исполнительного законодательства как отражение современного процесса гуманизации // Правовая реформа в Казахстане. – 2014. - № 3 (67). – С. 48-52.
- 4 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 16 июля 1997 года № 167 // Ведомости Парламента Республики Казахстан. – 1997. - № 15-16. – Ст. 211.
- 5 Уголовный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226-V // «Казахстанская правда». – 2014. – 09 июля.
- 6 Дядюн К.В. Назначение наказания женщинам с точки зрения принципов равенства граждан перед законом, гуманизма и справедливости // Ленинградский юридический журнал. - 2017. - № 2. - С. 196-207.
- 7 Саядян С.Г. Основания и условия применения отсрочки отбывания наказания // Северо-Кавказский юридический вестник. – 2021. - № 4. – С. 160-166.
- 8 Петрова И.А. Отсрочка отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – 221 с.
- 9 Зиядова Д.З., Гаджирамазанова П.К. Уголовно-правовые, уголовно-исполнительные и криминологические проблемы отсрочки отбывания наказания беременным женщинам и женщинам, имеющим малолетних детей // Следователь. - 2003. - № 2. - С. 58-62.
- 10 Волошин В.М. Совершенствование правоприменительной практики назначения отсрочки отбывания наказания // Российская юстиция. - 2018. - № 7. – С. 38-40.
- 11 Как наличие детей влияет на приговоры: разъяснения ВС // <https://pravo.ru/story/240616/> (дата обращения: 12.12.2022).
- 12 Уголовно-исполнительный кодекс Республики Казахстан: кодекс Республики Казахстан от 5 июля 2014 г. № 234-V // Ведомости Парламента РК. - 2014 г. - № 17. - Ст. 91.
- 13 Красильникова М.С. Уголовно-исполнительные вопросы отсрочки отбывания наказания (ст. 82 УК РФ) // Вестник Кузбасского института. – 2013. - № 3 (16). – С. 66-69.

REFERENCES

- 1 Latypova D.F. Pravovoe polozhenie zhenshchin (istoriko-metodologicheskij aspekt): dis. ... kand. jurid. nauk. – Kazan', 2004. – 213 s.
- 2 Rahimberdin K.H. Problemy ugovolno-ispolnitel'nogo regulirovaniya: al'ternativnyj vzglyad na proekt Konceptcii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda // «Gylym - Nauka». – 2021. - № 3 (70). – S. 12.-19. DOI: 10.47450/2306-451X-2021-70-3-12-19.
- 3 Simonova Yu.I. Gendernaya asimmetriya norm ugovolno-ispolnitel'nogo zakonodatel'stva kak otrazhenie sovremennogo processa gumanizatsii // Pravovaya reforma v Kazahstane. – 2014. - № 3 (67). – S. 48-52.
- 4 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 16 iyulya 1997 goda № 167 // Vedomosti Parlamenta Respubliki Kazahstan. – 1997. - № 15-16. – St. 211.
- 5 Ugolovnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V // «Kazahstanskaya pravda». – 2014. – 09 iyulya.
- 6 Dyadyun K.V. Naznachenie nakazaniya zhenshchinam s tochki zreniya principov ravenstva grazhdan pered zakonom, gumanizma i spravedlivosti // Leningradskij yuridicheskij zhurnal. - 2017. - № 2. - S. 196-207.
- 7 Sayadyan S.G. Osnovaniya i usloviya primeneniya otsrochki otbyvaniya nakazaniya // Severo-Kavkazskij yuridicheskij vestnik. – 2021. - № 4. – S. 160-166.
- 8 Petrova I.A. Otsrochka otbyvaniya nakazaniya beremennym zhenshchinam i zhenshchinam, imeyushchim maloletnih detej: dis. ... kand. jurid. nauk. – M., 2005. – 221 s.
- 9 Ziyadova D.Z., Gadzhiramazanova P.K. Ugolovno-pravovye, ugovolno-ispolnitel'nye i kriminologicheskie problemy otsrochki otbyvaniya nakazaniya beremennym zhenshchinam i zhenshchinam, imeyushchim maloletnih detej // Sledovatel'. - 2003. - № 2. - S. 58-62.
- 10 Voloshin V.M. Sovershenstvovanie pravoprimeritel'noj praktiki naznacheniya otsrochki otbyvaniya nakazaniya // Rossijskaya yusticiya. - 2018. - № 7. – S. 38-40.
- 11 Kak nalichie detej vliyaet na prigovory: raz'yasneniya VS // <https://pravo.ru/story/240616/> (data obrashcheniya: 12.12.2022).
- 12 Ugolovno-ispolnitel'nyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 5 iyulya 2014 g. № 234-V // Vedomosti Parlamenta RK. - 2014 g. - № 17. - St. 91.
- 13 Krasil'nikova M.S. Ugolovno-ispolnitel'nye voprosy otsrochki otbyvaniya nakazaniya (st. 82 UK RF) // Vestnik Kuzbasskogo instituta. – 2013. - № 3 (16). – S. 66-69.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Таланды Елумагамбетовна Бисенова - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты. Қостанай қ., Абай дағ., 11. E-mail: Bisenova.t@mail.ru.

Бисенова Таланды Елумагамбетовна - магистр юридических наук, докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г.Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: Bisenova.t@mail.ru.

Talandy Bisenova - master in Law, doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylybayev. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: Bisenova.t@mail.ru.

**МАЛ ҰРЛЫҒЫ: «ЖЫМҚЫРУ НЫСАНЫ» МЕН «ЖЫМҚЫРУ ТҮРІ» ҰҒЫМДАРЫНЫҢ
АРАҚАТЫНАСЫ ҚҰРЫЛЫМЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫС ҚҰРАМЫНЫҢ
СИПАТТАМАСЫНА ҚАТЫСТЫ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

М.Н. Еркебек

докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ. Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы

Аңдатпа. Қазақстан Республикасының қылмыстық заңына ҚР ҚК-нің 188-1-бабы құрамын енгізу осы уақытқа дейін оның тиімділігі мен алдын алу әлеуетін толық көлемде көрсете алған жоқ, өйткені тиісті бағалау үшін неғұрлым ұзағырақ уақыт қажет. Жалпы, бұл құрамның ерекшелігі оның қылмыстық-құқықтық реакция мәселелеріндегі олқылықтың орнын толтыру емес (өйткені мал ұрлығының барлық жағдайлары басқа біреудің мүлкін ұрлаудың бұрын құрастырылған құрамдарының құрылымында да барабар құқықтық баға алуы мүмкін) криминологиялық тәжірибені жалпылаудың нәтижесі болды. Заң шығарушының ҚР ҚК-не «Мал ұрлау» деп аталатын 188-1-бабының құрамын енгізу туралы шешімі халықтың едәуір бөлігінің мал ұрлау жағдайларына үнемі тап болу жағдайларына қатысты өзіндік әлеуметтік реакциясы болды. Осы тұрғыдан алғанда, мал өсіру жұмысы көбіне күнкөрістің негізгі көзі болып табылатын азаматтардың едәуір бөлігінің (негізінен ауылдық жерлерде тұратын) өмір сүру жағдайларының ерекшелігі ескерілді. Біз қарастырып отырған құрамның құрылымдалуына келетін болсақ, оған қатысты мәселелер осы уақытқа дейін толық көлемде шешілді деп айта алмаймыз. Сондай мәселелердің қатарына ҚР ҚК-нің 188-1-бабы құрамын басқа жымқыру нысандарынан шектеуді жатқызуға болады. Бұл жағдай мал ұрлығының құрамын нақты түрдегі қылмыстың (криминализациялауы). Қылмыстың құрамының рәсімі (процедурасы) қажетті ережелерін сақтамай жүргізілгенін көрсетеді. Жалпы, мал ұрлығы құрамының ұрлықтың басқа түрлеріне қатынасын талдауы оның ұрлық құрамының түрлік ерекшелігі екенін көрсетеді. Бұл қылмыстық заңның мәтінінде осы қылмыстың жасырын тәсілін көрсету арқылы тікелей расталады. Сонымен қатар, мал қылмыстың арнайы нысаны ретінде жымқырудың басқа да, атап айтқанда, тонау, қарақшылық шабуылдардың белгілері болуы мүмкін. Бұл ретте, мал ұрлығын санкцияларының және жымқырудың өзге де нысандарының теңгерімсіздігі анықталады, осыған байланысты қажетті түзетулер енгізуді талап етеді.

Түйін сөздер: мал ұрлығы, қылмыстық құқық бұзушылық заты, жымқыру, жымқыру нысаны, жымқыру тәсілі, жаза мөлшері.

**СКОТОКРАДСТВО: ВОПРОСЫ ХАРАКТЕРИСТИКИ СОСТАВА ПРЕСТУПЛЕНИЯ
В СТРУКТУРЕ СООТНОШЕНИЯ ПОНЯТИЙ «ФОРМА ХИЩЕНИЯ» И «ВИД ХИЩЕНИЯ»**

Еркебек М.Н.

докторант

Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова

Аннотация. Введение в уголовный закон Республики Казахстан состава ст. 188-1 УК РК до настоящего времени еще не в полной мере показало его эффективность и превентивный потенциал, поскольку требуется более репрезентативный период времени для соответствующих оценок. В целом, особенность данного состава заключается в том, что он не столько восполнил пробел в вопросах уголовно-правовой реакции (поскольку все случаи скотокрада могли получать адекватную правовую оценку и в структуре ранее сконструированных составов хищений чужого имущества), сколько был результатом обобщения криминологической практики. Решение законодателя о включении в УК РК состава ст. 188-1 «Скотокрадство» стало своеобразной социальной реакцией на запрос значительной части населения страны, регулярно сталкивающегося со случаями хищения домашнего скота. В этом смысле была учтена специфика устройства жизни значительной части граждан (преимущественно проживающих в сельской местности), для которых деятельность по разведению домашнего скота часто является основным источником средств к существованию. Вместе с тем вопросы конструкции данного состава до настоящего времени решены не в полной мере благополучно. В том числе возникают отдельные проблемы разграничения состава ст. 188-1 УК РК с другими формами хищения. Это обстоятельство свидетельствует о том, что специфическая видовая криминализация состава скотокрада была произведена без соблюдения необходимых правил процедуры криминализации. В целом анализ соотношения состава скотокрада к иным формам хищений свидетельствует о том, что он представляет собой видовую специфику состава кражи. Это имеет прямое подтверждение в тексте уголовного закона путем указания на тайный способ совершения данного преступления. Вместе с тем скот как специфический предмет преступления может быть признаком составов иных хищений, в частности, грабежа, разбойных нападений. При этом обнаруживаются также диспропорции санкций скотокрада и иных форм хищений, что требует внесения необходимых коррективов.

Ключевые слова: скотокрадство, предмет уголовного правонарушения, хищение, форма хищения, способ хищения, размер наказания.

**CATTLE RUSTLING: QUESTIONS OF THE CHARACTERISTICS
OF THE CORPUS DELICTI IN THE STRUCTURE OF THE RELATIONSHIP BETWEEN
THE CONCEPTS OF «FORM OF THEFT» AND «TYPE OF THEFT»**

Yerkebek M.N.
doctoral student

Karaganda academy of the MIA of Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov

Annotation. The introduction of Article 188-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan into the Criminal law of the Republic of Kazakhstan has not yet fully demonstrated its effectiveness and preventive potential, since a more representative period of time is required for appropriate assessments. In general, the peculiarity of this composition lies in the fact that it did not so much fill the gap in the issues of criminal legal reaction (since all cases of animal theft could receive an adequate legal assessment in the structure of previously constructed compositions of theft of other people's property), as it was the result of a generalization of criminological practice. The decision of the legislator to include in the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan the composition of Article 188-1 «Cattle rustling» became a kind of social reaction to the request of a significant part of the population of the country, regularly faced with cases of theft of livestock. In this sense, the specifics of the life structure of a significant part of citizens (mainly living in rural areas), for whom livestock breeding is often the main source of livelihood, were taken into account. At the same time, the design issues of this composition have not been fully resolved successfully to date. In particular, there are some problems of distinguishing the composition of Article 188-1 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan with other forms of embezzlement. This circumstance indicates that a specific species criminalization of the composition of cattle rustling was carried out without observing the necessary rules of the criminalization procedure. In general, the analysis of the ratio of the composition of cattle theft to other forms of theft indicates that it is a specific feature of the composition of theft. This is directly confirmed in the text of the criminal law by indicating the secret method of committing this crime. At the same time, cattle as a specific subject of a crime can be a sign of the composition of other thefts, in particular, robbery, assaults. At the same time, there are also imbalances in the sanctions of cattle rustling and other forms of theft, which requires making the necessary adjustments.

Keywords: cattle rustling, the subject of a criminal offense, embezzlement, form of embezzlement, method of embezzlement, the amount of punishment.

Кіріспе

Пайдакүнемдік қылмыстарға профилактикалық әсер ету қылмыстық-құқықтық және криминологиялық сипаттағы икемді, серпінді және тиімді шараларға негізделуі керек. Қазақстандағы саяси және әлеуметтік-экономикалық процестерді салыстырмалы тұрақтандырудың орын алған факторлары соңғы жылдары стратегиялық, тұжырымдамалық, бағдарламалық сипаттағы құжаттарға баса назар аудару арқылы азаматтардың өмір сүру жайлылығы деңгейін, олардың қауіпсіз өмір сүруін және аса маңызды игіліктердің қорғалу дәрежесін арттыруға әкелгені анық. «Біз азаматтардың негізгі құқықтарын назардан тыс қалдырып, заңнаманы ізгілендіруге көп мән беріп кеттік», - деп атап өтті ҚР Президенті Қ.-Ж.К. Тоқаев өз Жолдауында [1]. Нәтижесінде, Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 292-VI Заңымен меншікке қол сұғушылық үшін жауапкершілікті қатаңдату бойынша бірқатар шаралар енгізілді. Атап айтқанда, мал ұрлығына қарсы күрес жөніндегі құқық қорғау органдары жұмысының тиімділігін арттыруға қатысты әлеуметтік сұраныс ескеріле отырып, ҚР ҚК-не жасырын ұрлаудың басқа түрлерімен салыстырғанда жауапкершілік параметрлері жоғарылаған жаңа 188-1-бап енгізілді. Сондай-ақ, жымқыру құрамдарында бірнеше рет жасау, тұрғын үйге, қызметтік, өндірістік үй-жайға немесе қоймаға бірнеше рет ену сияқты белгілер болған кезде жауапкершілікті қатаңдату қарастырылды [2].

Негізгі бөлім

ҚР ҚК-нің 188-1-бабында белгіленген «мал ұрлау» құрамының мазмұндық сипаттамасынан көрініп тұрғандай, оны саралаудың негізгі белгісі қылмыс заты болып отыр. Сондай-ақ, қылмыс затын егжей-тегжейлі қарастыру арқылы оның тұтастай алғанда, меншікке қарсы қылмыстардың құрамын құруға тән белгілерінің аздығына көз жеткіздік. Мүлікке қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтар құрамындағы затты нақтылау тұрғысынан оның әртүрлі деңгейін атап өткен жөн. Мысалы, жеке құрамдарда мұндай бөлшектеп қарастыру мүлдем жоқ, дегенмен қылмыстық құқық бұзушылық затының белгілі бір параметрлері (мысалы, ұрлық, тонау, тонау, сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иемдену немесе ысырап ету) логикалық түсіндіру арқылы қол сұғушылық нысаны ретінде тек жылжымалы мүлікті тануға болады. Алаяқтық пен қорқытып алу құрамы аясында жылжымалы мүліктен басқа, жылжымайтын мүлік те осы қылмыстық құқық бұзушылықтың заты болуы мүмкін. Кейбір құрамдарда заттың нақты қасиеттеріне егжей-тегжейлі түсіндірме жасалады. Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 188-1-бабында «мал ұрлау» түріндегі қол сұғушылықтың (малдың) заты ретінде ірі қара малды, жылқы

мен есекті, түйені, ұсақ мал мен шошқаны қарастыру керек екендігі көрсетілген [3].

Бұл ретте қылмыс затын егжей-тегжейлі көрсету мәселелері тек қылмыстық-құқықтық аспектіде ғана емес, сонымен қатар криминологиялық тұрғыдан да маңызды (кейбір жағдайларда криминологиялық маңызы қылмыстық-құқықтық мәнінен де артығырақ). Атап айтқанда, егер біз белгілі бір затты даралау параметрлерінің болуы туралы айтатын болсақ, ол оны ұқсас заттардың ішінен анықтауға мүмкіндік береді. Мүлікке қол сұғушылық затын сәйкестендіру деңгейі, әрине, әр түрлі болады. Бұл мәселелердің теория мен құқық қолдану практикасы үшін өзекті екендігін және оның тек заттарға ғана емес адамдар үшін де маңызы зор екендігін ұмытпаған жөн. Бұл жағдайда біз соңғы жылдары ақпараттық-коммуникациялық ресурстарды пайдаланудың мәні мен көлемінің өсуіне байланысты саны артып келе жатқан дербестендіру құралдары туралы айтып отырмыз [4, б. 156]. Көрсетілген белгі бойынша (анықтау деңгейі) меншікке қарсы қол сұғушылықтың «жалпы затының» құрылымдық элементтері бойынша үш топты ажыратуға болады: 1) анықтаудың жоғары деңгейі. Заттардың бұл тобына, атап айтқанда, құқықтарды тіркеудің ерекше тәртібі себебінен жылжымайтын мүлік объектілері, зияткерлік меншік объектілері, ерекше белгілері бар ерекше құнды заттар жатады; 2) анықтаудың төмен (немесе бейтарап) деңгейі. Мұндай заттарға ақша, алтын бұйымдар, тұрмыстық техника, велосипедтер, мұнай өнімдері және «типтік» деп аталатын жалпы қасиеттермен сипатталатын материалдық элементтің көптеген басқа объектілері жатады. Бұл жағдайда мәселе әр банкноттың сәйкестендіру нөмірі бар, алтын бұйым арнайы тапсырыс бойынша жасалуы немесе ерекше ақаулары болуы мүмкін және т.б. сәйкестендіру сияқты сипаттамаларының толық болмауында емес. Негізгі айырмашылық - олардың мүлікке қылмыстық қол сұғу механизмінде «иесіздену» қабілеті. Мысалы, ұрланған ақша қаражатының иесі, әдетте, тиісті вексельдердің нөмірлерін көрсете алмайды; алтыннан жасалған бұйымдар өзгертілуі, сынықтарға өңделуі, автомобиль бөлшектерге бөлшектелуі мүмкін; 3) анықтаудың динамикалық (өзгеретін) деңгейі. Бұл топқа негізінен анықтау деңгейі уақыт өте келе өзгеруі мүмкін техникалық құрылғылар (компьютерлер, ұялы байланыс құрылғылары және т.б.) жатады.

Осы топтастыру негізінде ҚК-тің 188-1-бабы (Мал ұрлау) бірнеше нұсқалы болуы мүмкін. Бір жағынан, осы қылмыс затының ерекшелігі оны анықтау сипаттамасының төмен деңгейде болуы. Себебі меншік құқығы негізінде тиесілі малды тіркеу, белгі соғу, чиптеу және өзге де тәртіппен есепке алынбаған жағдайларда оны сәйкестендірудің қандай да бір тәсілдеріне жатқызу қиын. Бұл жағдайда ҚР ҚК-нің 188-1-бабы бойынша қылмыс заты қылмыс жасау механизмі мен оны кейіннен анықтауға айтарлықтай әсер етеді. Бір жағынан, қылмыс жасау механизмі кінәлі адамдар үшін жеңілдетілген болса, екінші жағынан, жоғалған малды анықтау мүмкіндігінің жоқтығына байланысты қылмыстың жолын кесу және анықтау қиын.

Меншікке қарсы нақты бір қылмыстық құқық бұзушылықты жасау механизмін жеңілдету үшін қылмыскер, ең болмағанда, жеке «иесіздену» қасиеті жоғары, анықталу деңгейі төмен (немесе бейтарап) заттарды таңдауы керек деп ойлаймыз. Тұтастай алғанда, бұл аспектіде байланыс әрине, бар, бірақ ол абсолютті емес. Мәселен, ақша, алтын бұйымдар өзінің шағын, жеңіл, алып жүруге ыңғайлылық сияқты қасиеттеріне байланысты өзге адамдардың мүлкін жымқырудың ішіндегі ең бір басымдылыққа ие заттар. Ал мал ұрлығын жасаған адам бірқа ілу, ен салу сияқты малды анықтау параметрлерін мүмкіндігінше тез жоюға тырысады [5] немесе ұрланған малды сою түріндегі радикалды «иесіздендіру» әдісіне жүгінеді. Жалпы, біздің болжамымыз құқық қорғау органдары қызметкерлерінің сауалнамасының деректерімен толық сәйкес келеді. Сонымен, олардың пікірінше, мына заттарға қол сұғушылық жасау жиі кездеседі: ақша (78 адам; 81, 25 %); зергерлік бұйымдар немесе басқа да құнды заттар (20 адам; 20, 83 %); тұрмыстық техника (17 адам; 17, 7 %); ұялы телефон (88 адам; 91, 6 %); мал (30 адам; 31, 25 %); азық-түлік және басқа да тұтынылатын тұрмыстық заттар (18 адам; 18, 75 %).

ҚР ҚК-нің 188-1-бабының (Мал ұрлау) заңнамалық тұжырымына сәйкес, ол бөтеннің мүлкін ұрлаудың жеке түріне жатады. Қазіргі қылмыстық құқық теориясында мал ұрлығы үшін қылмыстық жауапкершілік мәселелері негізінен тарихи сипаттағы зерттеулер саласына жатады [6, б. 264; 7]. Қазақстандық ғылымда осы мәселеге арналған өзекті зерттеулер өте аз. Барының өзі негізінен бөтеннің мүлкін ұрлаудың алдын алуға байланысты өзге де проблемаларға арналған. Қылмыстық құқық бұзушылықтың осы құрамының спецификалық ерекшелігін ескере отырып, оның шет елдерде іс жүзінде баламасы жоқ екендігін айта кеткен жөн. Қырғыз Республикасының бұрынғы Қылмыстық кодексінде тиісті норма болғанымен, 2019 жылдың 1 қаңтарынан бастап күшіне енген Қырғыз Республикасының жаңа Қылмыстық кодексінде заң шығарушы бұл норманы оқшаулау тәжірибесінен бас тартты. Дегенмен, ҚР ІІО тәжірибелік қызметкерлері арасында жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша біз олардың осы заңнамалық жаңашылдыққа қолдау көрсететіндіктерін білдік. Сауалнамаға қатысқан респонденттердің негізгі бөлігі (54 адам, 25 %) бұл шара жағдайды тұрақтандырғанға дейін уақытша сипатта болады деп есептесе, 38 респондент тиісті шара тұрақты сипатта болуы тиіс деп есептейді

(39, 58%), тек 4 респондент (4, 16%) қана заң шығарушының бұл шешімін қате деп тапты.

Бұл жағдайда заң шығарушының қылмыстық құқық бұзушылықтың бұл түрін дербес құрам ретінде тұжырымдауын белгілі бір аумақ тұрғындарының шаруашылық өмірлерінің дәстүрлі салтымен байланысты деп санаймыз. Бірқатар аймақтар үшін мал шаруашылығы жеке және ұжымдық шаруашылық қызметтің басым саласы болып табылатыны белгілі. Мұны біз көбіне еліміздің тарихи және географиялық фактілерімен байланыстырамыз. 2000-шы жылдардың басында Қазақстанмен көршілес Қырғызстанның зерттеушілері мал ұрлығының жыл сайынғы өсуі жымқырудың, басқа түрлерімен салыстырғанда, айтарлықтай жылдам қарқында екенін және бұл әрекеттердің ашылуы ұрлықтың басқа түрлеріне қарағанда төмендігін атап өткен болатын [8, б. 4]. Сонымен қатар, арнайы криминалистикалық зерттеулер жүргізуші ғалымдардың пікірлері бойынша мал ұрлығы фактілерін ашудың қиындықтары көп, олардың барлығы дерлік ауылдық жерлердегі қылмыстың өзіндік ерекшеліктерімен байланысты: маусымдық, көбінесе циклдік сипат (яғни, жергілікті тұрғындар жиі бір-бірінен ұрлайды); ауыл өмірінің күрделі әлеуметтік-экономикалық факторларының болуы; еңбекті саралау күрделілігі (яғни, көпшілік үшін шаруашылық негізгі табыс көзі болып табылады) және т. б. [9, б. 9].

Жымқырудың жеке түрі ретінде мал ұрлығын сапалы зерттеу үшін қазіргі уақытта теориялық материал жеткіліксіз. Көршілес Қырғызстанның тәжірибесіне тағы да тоқтала отырып, біз қырғыз зерттеушілерінің «мал ұрлығы қырғыз халқының ментальды белгісі деп атауға болады», - деген тұжырымына қосыламыз. Меншіктің ерекше түрі ретінде мал үлкен материалдық құндылыққа ие және халықтың материалдық әл ауқатының негізі болып табылады» [10, б. 20]. Осыған ұқсас пайымдауларды Қазақстан Республикасындағы нақты жағдай тұрғысынан да тұжырымдауға болады, себебі қазақстандық отбасылардың көбі үшін мал іс жүзінде стратегиялық ресурс болып табылады [11, б. 55]. Сонымен қатар, жәбірленушілердің басым көпшілігі ауылдық жерлердің тұрғындары болатындықтан, олар үшін еңбек күштерін басқа жолда қолдану және сәйкесінше басқа табыс көздерін алу өте қиын. Сондай-ақ, мал өсіру айтарлықтай физикалық және салыстырмалы түрде үлкен уақыт ресурсын, соның ішінде оның тиісті жағдайын, қорғалуын және т. б. талап етумен байланысты малдың ерекше қасиеті ретінде бірқатар ерекше белгілері бар.

Ықтимал қылмыскерлер үшін ұрлық объектісі ретінде малдың тартымдылығын арттырушы бір қатар маңызды қасиеттері бар. Біріншіден, жылқы мен сиыр сияқты мал түрлерінің етінің көптігіне байланысты олардың құндылығы өте жоғары. Екіншіден, малдың жайылымда жайылу қажеттілігі оны өзгелерден қорғау мүмкіндігін айтарлықтай төмендетері анық. Осы тақырыпты зерттеуші ғалымдардың басым бөлігі мал ұрлау әдістерінің ішінде ең жиі кездесетіні малдың көп болып өрісте жайылып жүрген кезі екенін айтады. Мал ұрлаудың тағы бір танымал әдісі малды кең ауқымды алып жататын тұрақты жайылымнан маусымдық орынға ауыстыру кезінде табынымен айдап кету [12]. Сондай-ақ, қазақстандық құқық қорғау органдарының өкілдері мал ұрлау жағдайларының 96 пайызы малды еркін жаю кезеңіне жататынын атап өтті. Алайда, қысқы (соғым) кезеңінде де маусымдық өсу бар [13]. Үшіншіден, біз осы зерттеудің басында дәлелдегеніміздей, ұрлық тақырыбында «иесіздендіру» мүмкіндігі көбінесе шешуші болып табылады. Себебі, кінәлі адамдар малды ет өнімдеріне айналдыру арқылы мал иелерін мал іздерін табу мүмкіндігінен айырады.

Біздің ойымызша, ҚР ҚК-де мал ұрлығының жекелеген құрамының орындылығы, яғни оның әлеуметтік және практикалық негізділігі туралы мәселені сақтықпен шешу керек. Бір жағынан, посткеңестік кеңістіктегі көптеген елдердің қылмыстық және басқа да сабақтас заңнамаларын еуропаландыру үрдісі соңғы жылдары айқын және даусыз тенденцияға айналып келе жатқаны хақ. Осы мәселе Қырғызстанның жаңа құрылымдалған Қылмыстық кодексінде тиісті құрамнан бас тартуларының басты себебі болды деп санаймыз. Екінші жағынан, әлеуметтік-экономикалық қатынастардың ұлттық ерекшеліктерін және қоғамның өмір салтын теңестіру теріс нәтижелерге әкелуі мүмкін. Сондай-ақ, бұл жағдайда мал ұрлығы туралы норма қазірдің өзінде-ақ біршама төмен «ұлттық болмысқа» ие. Сонымен, зерттеушілердің соңғы жылдары әсіресе малдың ең құнды түрлері мен тұқымдарын ұрлауды негізінен ұлттық дәстүрдің мысалы, сығандар мен басқа да көшпелі ұлттардың сипаты емес, заңсыз жеке баю нұсқаларының бірі екендігі туралы пікірлерін өте орынды деп санаймыз [14, б. 13].

Біз қарастырып отырған мәселе бойынша ақпараттық-коммуникациялық ресурстардың контентталдауы Қазақстанда мал ұрлығының жиілеп кетуі жағдайларына байланысты әлеуметтік-наразылық қатынастарының өсу фактісін көрсетуде. Қылмыстың осы сегменті бойынша құқық қорғау органдары қызметінің тиімділігінің төмендігі себебінен жағдай айтарлықтай шиеленісуде десек артық емес. Атап айтқанда, ҚР ҚК-не тиісті өзгерістер енгізілу қарсаңында БАҚ-та Қазақстан Республикасында күн сайын 26 мал ұрлығы жасалып жатқаны және оның ашылуы 50 пайыздан аспайтыны атап өтілді. Бұл ретте, ҚР ҚК-нің 188-1-бабының «мал ұрлау» құрамын енгізуді негіздеу кезінде 2015-2017 жылдары барлығы 65 мың бас мал ұрланғаны көрсетіліп, оның тек 30 мыңға жуығы ғана иелеріне

қайтарылғаны айтылған. Бұл алаңдатарлық фактілер 2019 жылы ауыл тұрғындарының осы жағдайға және қазақстандық полиция қызметінің тиімсіздігіне байланысты наразылық акциясына шығуларына әкелді [15].

Мал ұрлаудың ҚР ҚК-нің 188-1-бабында бөлек көрсетілуіне қатысты өз пікірімізбен бөлісе кеткіміз келеді. Біздің ойымызша, тиісті норма елдегі мал ұрлау фактілері бойынша нақты қалыптасқан күрделі қылмыстық жағдайдың, жалғасып жатқан теріс үрдістің көрінісі. ҚР ПІМ өкілдері жариялап тұратын оң нәтижелер тұрақты сипатқа ие емес, өйткені олар қандай да бір күшейтілген құқық қорғау акцияларын (шектес мемлекеттермен бірлескен рейдтер, басқа да жедел-ізвестіру іс-шараларын) өткізудің қорытындысы. Бұл іс-шаралар ІІО өңірлік құрылымдарының кадрлық құрамының едәуір бөлігін тартуды талап ететіндіктен, ұдайы жүзеге асырыла алмайды деп пайымдаймыз. Анықталған фактілердің орнын жаңа жасалған мал ұрлығымен алмастырылып отырады.

Жалпы ҚР ҚК-нің 188-1-бабының бұрын отандық заңнамада орын алған ақаудың орнын толықтыру деп қарастыра алмаймыз, себебі мал ұрлығы жалпы ұрлық ретінде негізді және қисынды түрде ҚР ҚК-нің 188-бабымен сараланатын. Бұл жерде біз азаматтардың, әдетте қылмыс бойынша жәбірленушілердің мүдделерін максималды ескеруге бағытталған қылмыстық заңнаманың қазіргі даму тұжырымдамасымен үйлесетін белгілі бір заңнамалық екпіннің бар екендігін байқап отырмыз. Сондықтан ҚР ҚК-нің 188-1-бабын қылмыстық заң арқылы жеке тұлғалардың құқығын қорғаудың бір жолы деп білеміз. Жалпы, қылмыстық-құқықтық тыйым тым абстрактілі болмауы керек. Қазіргі көрнекті зерттеушілер белгілеп отырғандай, қылмыстық-құқықтық реттеудің негізгі әдісі ретінде қылмыстық-құқықтық тыйым дегеніміз қоғамда орын алып отырған криминалды үрдістерге қатысты мемлекет реакциясы болып отыр. Тиісінше, орын алған нақты жағдайға назар аудармау жалпы мемлекеттің қылмыстық саясатына жағымсыз әсер етері анық.

Біздің пікіріміз бойынша, ҚР ҚК-нің 188-1-бабы (Мал ұрлау) екі аспектіде заңды. Біріншіден, азаматтардың өзге мүліктік құқықтарымен салыстырғанда малды қылмыстық-құқықтық қорғау дәрежесін арттыру негізді ме? Екіншіден, мал ұрлаудың жасырын жүзеге асырылатынына нұсқау жасау орынды ма? - деген сауалдарға жауап іздеп көрейік. Бірінші сұраққа келетін болсақ, біз осының алдында тиісті қылмыстық-құқықтық тыйымның әдіснамалық негізділігіне дәлелдер келтірген болатынбыз. Біз қарастырып отырған қылмыс құрамының құқық қорғау қызметі тәжірибесінде кеңінен таралғандығынан бөлек тиісті мүліктік ресурстың қазақстандық көптеген азаматтар мен олардың отбасылары үшін стратегиялық сипатын да ұмытпаған жөн. Мысалы, ҚР ҚК-нің 188-бабының 4-бөлігінің 2)-тармағында ерекше сараланушы белгі ретінде көрсетілген мұнай-газ құбырын ұрлау. Осы сараланушы белгі арқылы заң шығарушы тиісті табиғи ресурстың жалпы мемлекет үшін стратегиялық маңызды сипатын белгілеп отыр. Тиісінше, осыған ұқсастырып жеке азамат үшін де стратегиялық мәні бар ресурсты оқшаулай көрсету негізді деп санаймыз. Қазақстан халқының басым бөлігі үшін мал маңызды мүліктік ресурс болып саналатындықтан, мал ұрлығын криминализациялау туралы шешім қабылдауға әкелді деп пайымдаймыз.

Екінші сұрақ даулы болып саналады. «Мал ұрлау» ұғымы этимологиялық тұрғыдан мал ұрлығын белгілеуші термин екені сөзсіз. Алайда, бұл термин бастапқыда құқықтық емес, белгілі бір әрекетті көрсетуге бағытталған. 1926 жылғы РСФСР Қылмыстық кодексінің 166-бабында (1947 жылға дейінгі) мал ұрлаудың тәуелсіз құрамы болып, онда малды оның ішінде ірі қара малды жасырын немесе ашық ұрлау анықталған болатын [16]. Біз жасырын және ашық ұрлық үйлесімі заңнамалық бірлік ұғымы тұрғысынан сәтті және ең бастысы әдіснамалық негізде дұрыс деп санаймыз. Әрине, жалпы ұрлықтың жасырын жасалатыны сияқты малды ұрлаудың да жасырын тәсілі басым болуы мүмкін. Дегенмен, малды ашық алып кету жағдайларын да жоққа шығаруға болмайды. Мәселен, малдың әдетте, үлкен аумақта жайылатындығын және бытырап жайылатындығын ескеретін болсақ, малды жайылымға жайып жүрген шопанның мал ұрлаушылардың әрекеттеріне бірден жауап бере алмайтындығы деп болжауға болады. Жайылып жүрген малды негізгі табыннан бөліп әкетуді жымқырудың ашық тәсілі деп қарастырған жөн. Қазіргі қолданыстағы ҚР ҚК-нің 188-1-бабының 1-бөлігі мен ҚР ҚК-нің 191-бабының 1-бөлігі (Тонау) редакцияларын талдай отыра кінәлілер малды барымталағаны үшін (тонау бабында көрсетілгендей) ұрлыққа қарағанда аз жазаланатындығына көз жеткіздік. Мәселен, ҚР ҚК-нің 188-бабының 1-бөлігінде жазаның ең жоғарғы мөлшері ретінде 5 жылға дейін бас бостандығынан айыру жазасы белгіленеді, ал ҚР ҚК-нің 191-бабының 1-бөлігінде ол 4 жылды құрайды. Мұндай жағдайды қисындық тұрғыдан дұрыс деп санай алмаймыз. Сондықтан, ҚР ҚК-нің 188-1-бабының 1-бөлігінде мал ұрлаудың жасырын және ашық тәсілдері көрсетілуі тиіс деп есептейміз. Сонымен қатар, тонаудың немесе қарақшылықтың саралаушы белгілер қатарына «күш қолдана отырып» деген белгілерді де қосқан жөн. Тиісінше, заң шығарушы логикасына сүйене отырып, бұл жағдайда жымқырудың тиісті нысандарының негізгі құрамдарымен салыстырғанда қылмыстық

жауапкершіліктің жоғарылатылған параметрлері белгіленуі керек.

Қорытынды

Жеке адамдар мен олардың отбасы мүшелері үшін мал шаруашылығының маңызды стратегиялық ресурс екендігін ескере отырып, заң шығарушының мал ұрлығы үшін (ҚР ҚК-нің 188-1-бабы) қылмыстық жауаптылық параметрлері жоғары дербес құрам енгізу туралы заңнамалық шешімін дұрыс әрі уақытылы жасалған қадам деп санаймыз. Біріншіден, жылқылар мен сиыр сияқты еті көп жеке мал түрлерінің жоғары құндылығы ескерілді. Екіншіден, меншік иесінің малды тұрақты стационарлық ұстауды қамтамасыз ете алмауына байланысты бұл малдардың тиісті қол сұғушылықтарға қатысты осалдығын арттырады. Үшіншіден, осы зерттеуде негізделгендей, жымқыру затын «иесіздендіру», яғни жоғалған малды сою арқылы оны дайын ет өніміне айналдыру көбінесе жоғалған мал іздерін табу қаупін азайтады. Сондай-ақ, заң шығарушының малды жымқыру тәсілін нақты көрсетпеуі дұрыс емес деп санаймыз. Қолданыстағы заңнама нормаларына сәйкес қазір малды ашық ұрлау жағдайының репрессивті әсер ету жазасы малды жасырын жымқырумен салыстырғанда төмен екендігіне көз жеткіземіз. Қазір заңды күші бар ҚР ҚК-нің 188-1 бабының 1-бөлігі мен ҚР ҚК-нің 191-бабының (Тонау) 1-бөлігі мазмұнын зерделей отыра, ұрлықпен салыстырғанда малды барымталағаны (тонау) үшін төмен жаза тағайындалатындығын байқадық. ҚР ҚК-нің 188-1-бабының 1-бөлігі үшін максималды жаза мөлшері 5 жылға дейінгі және ҚР ҚК-нің 191-бабының (Тонау) 1-бөлігі үшін максималды жаза мөлшері 4 жылға дейінгі мерзімді құрайды. Мұндай жағдай заң шығарушы ойын толық жеткізбейтіндіктен түзетуді қажет етеді деп санаймыз. Тиісінше, ҚР ҚК-нің 188-1-бабының диспозициясында жымқырудың жасырын және ашық нысандары көрсетілуі керек деген пікірдеміз.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Сындралы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі: Мемлекет басшысы Қ.-Ж.К. Тоқаевтың 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы.
- 2 Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қылмыстық, қылмыстық-процестік заңнаманы жетілдіру және жеке адамның құқықтарын қорғауды күшейту мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы: Қазақстан Республикасының 2019 жылғы 27 желтоқсандағы № 292-VI Заңы.
- 3 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V кодексі.
- 4 Гуськов И.Ю. Средство персонализации как объект уголовно-правовой охраны // Пробелы в российском законодательстве. – 2017. - № 1. – С. 155-159.
- 5 Ауыл шаруашылығы жануарларын бірдейлендіру қағидаларын бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ауыл шаруашылығы министрінің 2015 жылғы 30 қаңтардағы № 7-1/ 68 бұйрығы.
- 6 Шабельникова Н.А. Деятельность правоохранительных органов по борьбе с конокрадством на Дальнем Востоке России в 1920-е гг. // Вестник научных конференций. - 2016. - № 3-1 (7). - С. 116-119.
- 7 Невский С.А. О борьбе с хищением лошадей (конокрадством) в Российской империи // Историческая и социально - образовательная мысль. - 2012. - № 2. - С. 263-266.
- 8 Бодобаев К.А., Дююаныбаев Д.К. Скотокрадство: проблемы и пути ее решения. - Бишкек: ОсОО «Принт-стайл», 2000.
- 9 Бейшиева А.А. Методика расследования краж имущества граждан в сельской местности: по материалам Кыргызской Республики: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2009.
- 10 Бабуринов В.В., Шаменов М.Д. Предупреждение скотокрадства в Кыргызской Республике // Вестник Омской академии МВД России. – 2013. - № 2 (49). – С. 20-24.
- 11 Имангалиев Н.К. О совершенствовании уголовно-правовых норм об ответственности за кражу скота // «Ғылым – Науқа». – 2019. - № 1. – С. 52-57.
- 12 Ходасевич О.Н. Оперативно-розыскная характеристика краж сельскохозяйственных животных // Концепт. – 2014. – Спецвыпуск № 15 // <http://e-koncept.ru/2014/14700.htm>. (кіру уақыты 28.09.2022).
- 13 Скотокрадство – бич казахстанского животноводства // <https://agroinfo.kz/skotokradstvo-bich-zhivotnovodstva-kazahstana/> (кіру уақыты 21.01.2023).
- 14 Галиева Ф.Г. Обычай конокрадства в истории некоторых регионов страны // Вестник Академии наук Республики Беларусь – 2019. – Т. 30. - № 1 (93). – С. 12-20.
- 15 В Казахстане хотят ужесточить наказание за скотокрадство // <https://cabar.asia/ru/v-kazahstane-hotyat-uzhestochit-nakazanie-za-skotokradstvo/> (кіру уақыты: 29.01.2023).
- 16 Уголовный кодекс РСФСР 1926 года: постановление ВЦИК от 26.11.1926 г. (утратил силу) // <https://docs.cntd.ru/document/901757374> (кіру уақыты: 12.02.2023).

REFERENCE

- 1 Konstruktivnyj obshchestvennyj dialog – osnova stabil'nosti i procvetaniya Kazahstana: Poslanie glavy gosudarstva K.-Zh.K. Tokaeva narodu Kazahstana ot 2 sentyabrya 2019 goda.
- 2 O vnesenii izmenenij i dopolnenij v nekotorye zakonodatel'nye akty Respubliki Kazahstan po voprosam sovershenstvovaniya ugolovного, ugolovno-processual'nogo zakonodatel'stva i usileniya zashchity prav lichnosti: Zakon RK ot 27 dekabrya 2019 goda № 292 –VI.

- 3 Uголовnyj kodeks Respubliki Kazahstan: kodeks Respubliki Kazahstan ot 3 iyulya 2014 goda № 226-V // «Kazahstanskaya pravda». - 2014. - 09 iyulya.
- 4 Gus'kov I.Yu. Sredstvo personalizacii kak ob'ekt ugovolno-pravovoj ohrany // Probely v rossijskom zakonodatel'stve. - 2017. - № 1. - S. 155-159.
- 5 Ob utverzhdenii pravil identifikacii sel'skohozyajstvennyh zhivotnyh: prikaz ministra sel'skogo hozyajstva Respubliki Kazahstan ot 30 yanvarya 2015 goda № 7-1/ 68.
- 6 Shabel'nikova N.A. Deyatel'nost' pravoohranitel'nyh organov po bor'be s konokradstvom na Dal'nem Vostoke Rossii v 1920-e gg. // Vestnik nauchnyh konferencij. - 2016. - № 3-1 (7). - S. 116-119.
- 7 Nevskij S.A. O bor'be s hishcheniem loshadej (konokradstvom) v Rossijskoj imperii // Istoricheskaya i social'no - obrazovatel'naya mysl'. - 2012. - № 2. - S. 263-266.
- 8 Bodobaev K.A., Deyuanybaev D.K. Skotokradstvo: problemy i puti ee resheniya. - Bishkek: OsOO «Print-stajl», 2000.
- 9 Bejshieva A.A. Metodika rassledovaniya krazh imushchestva grazhdan v sel'skoj mestnosti: po materialam Kyrgyzskoj Respubliki: avtoref. dis... kand. jurid. nauk. - M., 2009.
- 10 Baburin V.V., Shamenov M.D. Preduprezhdenie skotokradstva v Kyrgyzskoj Respublike // Vestnik Omskoj akademii MVD Rossii. - 2013. - № 2 (49). - S. 20-24.
- 11 Imangaliev N.K. O sovershenstvovanii ugovolno-pravovyh norm ob otvetstvennosti za krazhu skota // «Gylım - Nauka». - 2019. - № 1. - S. 52-57.
- 12 Hodasevich O.N. Operativno-rozysknaya harakteristika krazh sel'skohozyajstvennyh zhivotnyh // Koncept. - 2014. - Spec vypusk № 15 // <http://e-koncept.ru/2014/14700.htm>. (data obrashcheniya: 28.01.2023).
- 13 Skotokradstvo – bich kazahstanskogo zhivotnovodstva // <https://agroinfo.kz/skotokradstvo-bich-zhivotnovodstva-kazahstana/> (data obrashcheniya: 21.01.2023).
- 14 Galieva F.G. Obychaj konokradstva v istorii nekotoryh regionov strany // Vestnik Akademii nauk Respubliki Belarus' - 2019. - T. 30. - № 1 (93). - S. 12-20.
- 15 V Kazahstane hotyat uzhestochit' nakazanie za skotokradstvo // <https://cabar.asia/ru/v-kazahstane-hotyat-uzhestochit-nakazanie-za-skotokradstvo/> (data obrashcheniya: 29.01.2023).
- 16 Uголовnyj kodeks RSFSR 1926 goda: postanovlenie VCIK ot 26.11.1926 g. (utratil silu) // <https://docs.cntd.ru/document/901757374> (data obrashcheniya: 12.02.2023).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Мухамеджан Нұрлыбекұлы Еркебек - заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ПІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының докторанты. Қарағанды қ., Еркемов қ., 124. E-mail: yerkebek.mukhamedzhan@mail.ru.

Еркебек Мухамеджан Нурлыбекулы - магистр юридических наук, докторант Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б.Бейсенова. г. Караганда, ул. Еркемова, 124. E-mail: yerkebek.mukhamedzhan@mail.ru.

Mukhamedzhan Yerkebek - master in Law, doctoral student of the Karaganda academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov. Karaganda, 124 Ermekov str. E-mail: yerkebek.mukhamedzhan@mail.ru.

**ON THE ISSUE OF ORGANIZATIONAL AND LEGAL EFFECTIVENESS
OF THE INTERNAL AFFAIRS BODIES****Seitakova B.M.**

master in Law, doctoral student

Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov

Annotation. The purpose of this article is organizational and legal effectiveness of the activities of the Internal Affairs Bodies (IAB). Systematic attitude towards methods of studying the effectiveness of the IAB let us come to some conclusions and results. The concept of “effectiveness” in the IAB is closely interrelated with the strategic goals of their activities, the mission of the Ministry of Internal Affairs, and the assessment of the effectiveness of operational and service activities. The development of a specific conceptual framework of the category “effectiveness” in the IAB is a particularly difficult issue, since the system is a complex dynamic chain, which depends on external and internal factors that constantly affect the results of the internal affairs. The Kazakhstan police continues to face the problem of improving the organizational and legal aspects of improving the effectiveness of law enforcement. One of the main factors for achieving effectiveness results is the purposeful activity of supervisory officials, which should create conditions for ensuring the effectiveness of activities in the IAB. In the context of the transition to a new format of work, the system of assessment criteria and performance indicators should be based on the study of the specifics of each area of law enforcement activity, since a high degree of extremism, stress resistance, tension of employees are risk factors in the effectiveness of the activities of the IAB. In order to ensure this it is necessary to introduce criteria for assessing the personality of an employee as a factor in the qualitative assessment of effective performance, while taking into account the constant monitoring of the opinion of actual employees of the IAB.

Keywords: effectiveness, IAB, Ministry of Internal Affairs, factor, indicator, assessment, system, activity, reform, improvement, monitoring.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ ҰЙЫМДЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ТИІМДІЛІГІ МӘСЕЛЕСІНЕ

Б.М. Сейтакова

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ М. Есболатов атындағы Алматы академиясы

Аңдатпа. Бұл мақаланың мақсаты ішкі істер органдары қызметінің ұйымдық-құқықтық тиімділігін қарастыру болып табылады. ІІО тиімділігін зерттеу әдістеріндегі жүйелік тәсілдеме кейбір тұжырымдар мен нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік берді. Ішкі істер органдарындағы «тиімділік» ұғымы олардың қызметінің стратегиялық мақсаттарымен, ІІМ миссиясымен, жедел-қызметтік әрекеттің тиімділігін бағалаумен тығыз байланысты. Ішкі істер органдарының қызметіндегі «тиімділік» категориясының нақты анықталған түсініктік аппаратын әзірлеу ерекше қиындық тудырады, себебі жүйе ІІО-ның нәтижелеріне үнемі әсер ететін сыртқы және ішкі факторларға байланысты күрделі динамикалық тізбекті білдіреді. Қазақстан полициясының алдында құқық қорғау қызметінің тиімділігін арттыру бойынша ұйымдық-құқықтық аспектілерді жетілдіру мәселесі қалып отыр. Тиімділік нәтижелеріне қол жеткізудің негізгі факторларының бірі басшылардың мақсатты қызметі болып саналады, олар ішкі істер органдарындағы қызметтің тиімділігін қамтамасыз етуге жағдай жасауы тиіс. Жұмыстың жаңа форматына көшу жағдайында бағалау критерийлері мен тиімділік көрсеткіштерінің жүйесі құқық қорғау қызметінің әр бағытының ерекшелігін зерделеуге негізделуі тиіс, өйткені қызметкерлердің төтеншелігінің, күйзеліске төзімділігінің, қауырттылығының жоғары дәрежесі ішкі істер органдары қызметі тиімділігінің тәуекел факторлары болып табылады. Бұл үшін ішкі істер органдарының практикалық қызметкерлері пікірінің тұрақты мониторингін ескере отырып, тиімді жұмыс істеуді сапалы бағалау факторы ретінде қызметкердің жеке басын бағалау критерийлерін енгізу қажет.

Түйін сөздер: тиімділік, ішкі істер органдары, ІІМ, фактор, көрсеткіш, бағалау, жүйе, қызмет, реформа, жетілдіру, мониторинг.

**К ВОПРОСУ ОРГАНИЗАЦИОННО-ПРАВОВОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ
ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ**

Сейтакова Б.М.

магистр юридических наук, докторант

Алматинская академия МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова

Аннотация. Целью настоящей статьи является организационно-правовая эффективность органов внутренних дел. Системный подход в методах исследования эффективности ОВД позволил прийти к некоторым выводам и результатам. Понятие «эффективность» в органах внутренних дел тесно переплетена со стратегическими целями их деятельности, миссией МВД, оценкой эффективности оперативно-служебной деятельности. Особую

сложность представляет выработка конкретно-определенного понятийного аппарата категории «эффективность» в органах внутренних дел, так как система представляет сложную динамическую цепочку, которая зависит от внешних и внутренних факторов, постоянно воздействующих на результаты ОВД. Перед казахстанской полицией продолжает оставаться проблема совершенствования организационно-правовых аспектов по повышению эффективности правоохранительной деятельности. Одним из основных факторов достижения результатов эффективности является целенаправленная деятельность руководителей, которые должны создать условия для обеспечения эффективности деятельности в органах внутренних дел. В контексте перехода на новый формат работы система критериев оценки и показателей эффективности должна быть основана на изучении специфики каждого направления правоохранительной деятельности, так как высокая степень экстремальности, стрессоустойчивости, напряженности сотрудников являются факторами риска в эффективности деятельности органов внутренних дел. Для этого при учете постоянного мониторинга мнения практических сотрудников органов внутренних дел необходимо внедрить критерии оценки личности сотрудника как фактора качественной оценки эффективного функционирования.

Ключевые слова: эффективность, органы внутренних дел, МВД, фактор, показатель, оценка, система, деятельность, реформа, совершенствование, мониторинг.

Introduction

To date, the country's police system has undergone major systemic changes relating both to the form and content of its activities. In particular, the law enforcement system, its representation and service to people should be an example of a "listening state".

Despite the fact that the ongoing reform in the IAB has achieved some positive results, further fundamental changes are needed. The strategic goal of reforming the system of the IAB is aimed at achieving the indicators of effectiveness of this law enforcement agency.

Far-reaching changes in the functioning of the IAB require the use of new methodological approaches to the system of modern efficiency parameters, the development of evaluation criteria, the analysis of the main factors for improving the efficiency of work, since the effectiveness of the police (in the Ministry of Internal Affairs) continues to be assessed according to the most important quantitative criteria based on legal statistics.

The process of achieving effectiveness in the IAB should be accompanied by an appropriate level of organizational and legal aspects, on which the ways and measures of improvement that affect the reduction of the level of criminality in the country, rapid response to the suppression of criminal offenses and ensuring the safety of the population depend.

An objective assessment of the effectiveness of the law enforcement activities should begin with the study of a number of scientific ideas on the problems of improving effectiveness in police activities. To do this, first of all, we need to disclose the theoretical significance of the concept of "effectiveness" in organization of activities of the IAB.

In the scientific literature, the meaning of the concept of "effectiveness" is not sufficiently disclosed, since it is immeasurable, abstract. That's why it is difficult to define the concept of "improvement of effectiveness", since it is a process of obtaining and achieving the goals of such effectiveness.

From the point of view of marketing, the concept of "effectiveness" is characterized by the interrelation of a company's indicators with market environment [1, p. 15]. This point of view is acceptable to the relations that regulate the release of products, on which the effectiveness of the activities and management of company is based, etc.

In social and economic effectiveness, monitoring of the activities of performers and the achievement of social processes remain the criteria for evaluation [2, p. 19]. Continuous monitoring ensures the evaluation of results through dynamic programming as a mechanism for the effectiveness of social processes.

If we consider the concept of "effectiveness" in the field of economic sciences, it should be taken into account that this concept comes from the Latin word "effectus", i.e. performance, action or effect, and in this case it is a measure of the work performed in relation to the energy spent and potential result achieved [3, p. 7].

Regarding the improvement of effectiveness of the IAB, in the scientific literature we come across the process of assessing and measuring the final results of the functioning of the IAB.

According to Ye.G. Bunov: "...effectiveness can be represented by scales of different indicators, but in general they should reflect the objective result of the activities of a specialized institution, with the help of which only it is possible to improve the functional and structural parameters of the system of the IAB and their administration personnel, to adjust goals and objectives in accordance with the assessments of various social strata and groups of citizens" [4, p. 4–5]. Thus, effectiveness is understood as a mechanism for achieving certain goals with the help of a set of tools.

The effectiveness of law enforcement agencies, according to B.M. Nurgaliyev, in addition to social and

political, legal, ideological, psychological, organizational factors, is influenced by economic factors [5, p. 212]. According to the author, the ratio of the totality of all costs (funds) to the results of the activities of the IAB is an economic factor in minimizing the loss of time and funds from crime.

Under the characterizing components of the activities of the IAB, Ye.G. Bunov understands the relationship between the concepts of “evaluation” and “effectiveness” as a symbiosis of “assessment of effectiveness” [4, p. 21].

The scientific statements mentioned above do not imply a unified approach to the concept of “effectiveness”, and provide no specific tools for their measurement.

In our opinion, effectiveness is a complex system that aims to maximize results and is a way to achieve goals.

In this context, performance requires a positive outcome, but nothing can predict the outcome, as it depends on the combination of circumstances and conditions for achieving such effectiveness.

In order to obtain a positive result in the process of the activity of the system of the IAB, firstly, it is crucial to consider organizational and legal factors affecting the effectiveness.

Research methods and materials

While studying the issues of organizational and legal effectiveness of the IAB, methods of analysis and synthesis, observation, inductive and deductive methods have been used. In this article, the scientific works of K.R. Mursalimov, L.A. Alekseyeva, R.A. Turchekenova, K.K. Sadykova, S.Ye. Kairzhanova and others have been analyzed and investigated.

Research results

Among the main factors of organizational and legal aspects of the activities of the IAB, it is necessary to include the improvement of the regulatory legal framework, the level of legal consciousness of citizens, management processes, including its structural elements (planning, forecasting, goal-setting, etc.).

The solution to the problem of improving effectiveness begins with the question of the effectiveness of legal and regulatory framework, because it is the quality of the legal and regulatory framework that determines the process of increasing overall effectiveness.

K.R. Mursalimov believes that rulemaking includes necessity, limits, subjects, results of law enforcement, etc., failure to comply with the requirements of regulatory and legal acts results in poor quality [6].

That is why the most perfect process of fulfilling the rule of law in the practical activities of employees of the IAB is so important. Thus, achieving an objectively significant result for society and increasing the effectiveness of competent legal application of the law is the key to successful work for law enforcement.

L.A. Alekseyeva believes that the study of the effectiveness of law enforcement should consist of components with the highest and lowest results. According to the author, the process of effective work of law enforcement agencies may be affected by the legal processes, when the effect planned by the legislator does not occur. [7, p. 88].

Currently, in rulemaking, the mandatory (key) criterion for the effectiveness of the activities of the IAB is determined by the so-called “achievement of the degree of public confidence”.

To increase the importance of this criterion, it is necessary to revise the system for measuring the quality of services provided with an emphasis on shifting to the indicator of effective feedback from the population in order to assess the effectiveness of work (reducing complaints about the actions (inaction) of police officers, increasing positive feedback about their work, assessing the quality of work, ensuring a high level of trust from the population, etc.) [8]. This encloses the importance of switching to the service format of the activities of the IAB.

Improving the effectiveness of legal regulation is also impossible without raising the level of legal awareness and legal culture of the population.

In order to form a system of modern legal ideas about the activities of the IAB, it is necessary to carry out public outreach among the population of the Republic of Kazakhstan. It is also necessary to have a program for highlighting the results of this work with the creation of appropriate conditions on the part of the authorized body.

The next factor of organizational and legal aspects should be the adoption of reasonable management decisions to improve the effectiveness of the IAB, which are leading in understanding the components of effectiveness, since the system of the IAB has multi-dimensional goals and objectives. Important components are analytical work, planning, forecasting, goal-setting, etc., which should consist of the urgent needs of society and the evolution of the criminality in the country.

Achievement of the functional indicators in line with the objective expectations of society, adapting to the complexity of law enforcement tasks due to the specificity of criminal offenses, organizational and managerial factors are of great importance in the issue of the effectiveness of the IAB [4, p. 50].

To improve organizational and legal effectiveness, we consider the main components:

- creation of quality and favorable conditions of activity (human resources);
- development of innovative potential of employees aimed at creating activity competencies, strategic thinking;
- constant self-learning and development;
- delegation of responsibilities, revision of management style, work in groups;
- motivation of employees, as well as their involvement in improving effectiveness, etc.

The result of management is also influenced by the optimality of the chosen solution. Of great importance is the development of methods for determining the effectiveness of the IAB, the correlation of performance indicators of divisions, services to management, department, etc., the introduction of a system of criteria for determining the effectiveness of the IAB, the definition of factors that both positively and negatively affect effectiveness.

R.A. Turchekenova and K.K. Sadykova believe that the assessment of supervisory officials should be carried out on the competencies of leadership, the basics of management, strategic thinking in personnel planning, public speaking skills, etc. As criteria which determine the high qualification of supervisory officials, they offer the following: proficiency in the state and foreign languages, compliance with international professional certification, knowledge of the basics of management, personal self-development, professional excellence and other competencies [9, p. 184].

The level of qualification of the administration team, organization of the work of the IAB and its performance should be aimed at the approval of the society, since the organizational and legal significance includes strategic issues of the activities of the IAB, the mission of the Ministry of Internal Affairs, the assessment of the effectiveness of operational and service activities.

This is the qualitative indicator of the effectiveness of the IAB. Objective aspects, according to S.Ye. Kairzhanova, consist in performed assessing the activities on the basis of the qualitative analysis of the object of organization [10, p. 151–152].

With regard to the new format of work of the police of Kazakhstan within the framework of the organizational and legal factor, it is crucial to consider qualitative criterion of the activity of a officer of the IAB, which should consist of the moral and ethical qualities of a modern police officer, as well as the results of the assessment of the employee's activity.

The high level of law enforcement and expertise of employees of the IAB are indicators of high-quality interaction with society. Improvement of this indicator should be a process of constant improvement, and the system of the Ministry of Internal Affairs should be based on socially approved activities based on the norms of morality and ethics.

Additionally, the process of constant development while performing tasks by the IAB is largely determined by the level of staffing, improving the moral and psychological preparedness of employees, and the effectiveness of assessing their professional activities.

The achievement of these goals in relation to employees of the IAB is associated with many circumstances, such as moral and psychological state, general health, interpersonal relations in the team, team cohesion, various methods of resolving conflicts, as well as a number of other circumstances of relations and factors that affect the further success of the activities of the IAB.

This is due to the nature and character of law enforcement. In comparison with representatives of other professions, a police officer is in a state of constant tension, the specifics of official activities suggest increased responsibility, which is characterized by unpredictability in professional activities and is a factor in reducing the risk of the effectiveness of the activities of the IAB.

In this context increasing the efficiency of the internal affairs should be started with planned sociological researches at the stage of preparing regulatory documents, to rely on the opinion of interviewed specialists on the current system of work of the IAB, as well as to study public opinion (during the questionnaire), which will allow to understand the needs and requests of society and form a positive attitude towards the IAB.

The same point of view was held by Ye.G. Bunov. He noted that the adopted technology for assessing effectiveness does not correspond to the goals of reform. In his research, Ye.G. Bunov also highlights the significance of the complexity of sociological analysis for assessment of the effectiveness of the IAB based on the opinion of the police officers themselves and their comparison with the results obtained during the survey of the population, as well as the formation of a further assessment, taking into account the identified shortcomings and the proposed promising directions for improving police activity [4, p. 27].

Measurement of the effectiveness of the IAB, according to L.A. Alekseyeva, should consist of a combination of such research methods as observation, statistical analysis, questionnaires, interviews, including statistical reports, calculation of criteria for assessment based on indicators; analysis of the

obtained and analyzed quantitative assessment [7, p. 109–110].

Further achievement of these results is possible thanks to the targeted activities of supervisory officials, who should create conditions for ensuring potential reliability, comparing the feasibility of applying certain mechanisms of influence.

Priority ways to achieve reliability can be called control by the head and self-control of the employee himself, based on the process of continuity, as well as psychotechnology for evaluating the employee's activities. In our opinion, the most important components of psychotechnologies for evaluating activities are a selection of employees during an anonymous questionnaire, the selection of survey forms, various platforms for online assessment and other methods "...as a result of determining the potential reliability of an employee. In view of the illusory representation of the simplicity of the reliability quality problem of internal affairs body's officer, it is necessary to introduce a system for ensuring the potential reliability of employees in the framework of ensuring the moral and psychological state of the personnel when performing professional tasks" [11, p. 305].

The achievement of goals by an employee of the IAB is the result of increasing the effectiveness of the entire department. It is possible to talk about the ultimate effectiveness of the IAB only when the closest intermediate goals are achieved, since setting goals for the long term does not make sense due to the complexity of the structure of the IAB.

Conclusion

The effectiveness of the activities of the IAB, based on organizational and legal factors, should meet the objective needs of society. Achievement of results is possible thanks to the purposeful activities of supervisory officials, who should create conditions for ensuring the effectiveness of the activities of the IAB. In the context of transition to the new format of the system of assessment criteria and effectiveness indicators, it is necessary to start with the opinion of practical employees. The introduction of criteria for assessing the personality of an employee as a factor in the qualitative assessment of the effective functioning of police activity should be compared with specifics of each area of activity, nature, character of law enforcement activities, intensity of activity due to its extremism and stress resistance, which are risk factors in the effectiveness of the activities of the IAB.

REFERENCES

- 1 Staroverova K.O. (2018). *Menedzhment. Effektivnost' upravleniya: uchebnoe posobie dlya akademicheskogo bakalavriata* [Management. Management Effectiveness: Textbook for Academic Baccalaureate]. (2nd ed., revised and extended). Moscow: Izdatel'stvo «Yurajt» (Seriya: Universitety Rossii) [in Russian].
- 2 Andreyeva Ye.I., Gorshkova I.D. & Kovalevskaya A.S. (2014). *Rekomendacii po ocenke social'no-ekonomicheskoy effektivnosti social'nyh programm. Opredeleniya, podhody, prakticheskij opyt* [Recommendations for assessing the social and economic effectiveness of social programs. Definitions, approaches, practical experience]. Moscow: Izdatel'stvo «Prospekt» [in Russian].
- 3 Golubova O.S., Kostyukova S.N. (2019). *Metodologicheskie osnovy ocenki effektivnosti deyatel'nosti stroitel'noj organizacii* [Methodological bases for assessing the effectiveness of the construction organization]. Minsk: BNTU [in Russian].
- 4 Bunov Ye.G. (2014). *Social'naya effektivnost' deyatel'nosti organov vnutrennih del v usloviyah reformirovaniya sistemy upravleniya MVD Rossii: dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni kandidata socialnyh nauk* [Social effectiveness of the internal affairs bodies in the conditions of reforming the management system of the Ministry of Internal Affairs of Russia: dissertation for the degree of Candidate of Social Sciences]. [in Russian].
- 5 Nurgaliyev B.M. (7 of November 2014). *Effektivnost' deyatel'nosti pravoohranitel'nyh organov: ekonomiko-pravovoj analiz / Kuky korgau kyzmetinin tiimdiligi: ekonomikalyk zhane kukykytk taldau. / Effektivnost' pravoohranitel'noj deyatel'nosti: ekonomicheskij i pravovoj analiz* [Effectiveness of Law Enforcement Agencies: Economic and Legal Analysis]. Halykaralyk gylymi-tazhibelik konferenciya sinin materialdary. Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferencii. [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]. / Doctor of Law Sciences, professor, Nurgaliyev B.M. (Ed.) / Responsible for issue: Doctor of Law Sciences, professor Arystanbekov M.A., Candidate of Law Sciences, docent Kusainova A.K. Karaganda: «Bolashak-Baspa» RBB [in Russian].
- 6 Mursalimov K.R. *Vliyanie kachestva normativnoj pravovoj bazy na effektivnost' pravoprimereniya* [Influence of the quality of the regulatory legal framework on the effectiveness of law enforcement] // <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-kachestva-normativnoy-pravovoy-bazy-na-effektivnost-pravoprimereniya> [in Russian].
- 7 Alekseyeva L.A. (2002). *Sootnoshenie social'noj i yuridicheskoy effektivnosti pravoprimeritel'noj deyatel'nosti (na primere organov vnutrennih del): dissertaciya na soiskanie uchenoj stepeni kandidata yuridicheskikh nauk* [The ratio of social and legal effectiveness of law enforcement (on the example of law enforcement agencies): dissertation for the degree of candidate of Law Sciences.]. Moscow [in Russian].
8. *Ob utverzhdenii Konceptii pravovoj politiki Respubliki Kazahstan do 2030 goda* [On approval of the Concept of Legal Policy of the Republic of Kazakhstan until 2030 // <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=7553105>. [in Russian].
- 9 *Sovershenstvovanie sistemy ocenki effektivnosti deyatel'nosti administrativnyh gossluzhashchih i gosorganov* [Improvement of the system for assessing the effectiveness of administrative civil servants and government agencies]

// https://www.astanacivilservicehub.org/uploads/research_pdf/research%20project/3_Rus.pdf [in Russian].

10 Kairzhanova S.Ye. (7 of November 2014) Aktual'nye voprosy effektivnosti deyatel'nosti policii // Kuryk korgau kyzmetinin tiimdiligi: ekonomikalыk zhane kuryktyk taldaу. / Effektivnost' pravoohranitel'noj deyatel'nosti: ekonomicheskij i pravovoj analiz [Actual issues of police effectiveness]. Halykaralyk gylymi-tazhiribelik konferencyasinin materialdary. Materialy mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferencii [Proceedings of the International Scientific and Practical Conference]. / Doctor of Law Sciences, professor, Nurgalilyev B.M. (Ed.) / Responsible for issue: Doctor of Law Sciences, professor Arystanbekov M.A., Candidate of Law Sciences, docent Kusainova A.K. Karaganda: «Bolashak-Baspa» RBB [in Russian].

11 Seitakova B.M. (2022). Rol' rukovodatelya podrazdeleniya OVD po obespecheniyu moral'no-psihologicheskogo sostoyaniya lichnogo sostava pri vypolnenii professional'nyh zadach [The role of the head of the Department of Internal Affairs to ensure the moral and psychological state of personnel in the performance of professional tasks]. Uchenye trudy Almatinskoj akademii MVD Respubliki Kazahstan. 1 (70) 2022 [in Russian].

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

1 Староверова К. О. Менеджмент. Эффективность управления: учеб. пособие для академического бакалавриата / К. О. Староверова. – 2-е изд., испр. и доп. – М.: Издательство «Юрайт», 2018. – 269 с.

2 Рекомендации по оценке социально-экономической эффективности социальных программ. Определения, подходы, практический опыт / Е. И. Андреева, И. Д. Горшкова, А. С. Ковалевская. – М.: Издательство «Прспект», 2014. – 72 с.

3 Голубова О. С. Методологические основы оценки эффективности деятельности строительной организации / О. С. Голубова, С. Н. Костюкова. – Минск: БНТУ, 2019. – 226 с.

4 Бунов Е. Г. Социальная эффективность деятельности органов внутренних дел в условиях реформирования системы управления МВД России : дис. ... канд. соц. наук. – М., 2014. – С.250.

5 Нургалиев Б. М. Эффективность деятельности правоохранительных органов: экономико-правовой анализ // Құқық қорғау қызметінің тиімділігі : экономикалық және құқықтық талдау. Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. 2014 жылғы 7 қараша / Эффективность правоохранительной деятельности : экономический и правовой анализ. Материалы международной научно-практической конференции. 7 ноября 2014 года / з.ғ.д., профессор, Б. М. Нұрғалиевтің редакциясымен / Под ред. д.ю.н., профессора, Б. М. Нургалиева. Басылымға жауаптылар / Ответственные за выпуск : з.ғ.д., профессор М. А. Арыстанбеков, з.ғ.к., доцент Құсаинова А. Қ. – Қарағанды : «Болашақ-Баспа» РББ, 2014 ж. – 265 б.

6 Мурсалимов К. Р. Влияние качества нормативной правовой базы на эффективность правоприменения // <https://cyberleninka.ru/article/n/vliyanie-kachestva-normativnoy-pravovoy-bazy-na-effektivnost-pravoprimereniya> (дата обращения: 22.02.2023).

7 Алексеева Л. А. Соотношение социальной и юридической эффективности правоприменительной деятельности (на примере органов внутренних дел): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2002.

8 Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года // <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=7553105> (Дата обращения: 23.02.2023).

9 Совершенствование системы оценки эффективности деятельности административных госслужащих и госорганов // https://www.astanacivilservicehub.org/uploads/research_pdf/research%20project/3_Rus.pdf (Дата обращения: 22.02.2023).

10 Кайржанова С. Е. Актуальные вопросы эффективности деятельности полиции // Құқық қорғау қызметінің тиімділігі : экономикалық және құқықтық талдау. Халықаралық ғылыми-тәжірибелік конференциясының материалдары. 2014 жылғы 7 қараша / Эффективность правоохранительной деятельности : экономический и правовой анализ: Материалы междунар. науч.-практ. конф. 7 ноября 2014 года / з.ғ.д., профессор, Б. М. Нұрғалиевтің редакциясымен / под ред. д.ю.н., профессора, Б. М. Нургалиева. Басылымға жауаптылар / Отв. за выпуск: з.ғ.д., профессор М.А. Арыстанбеков, з.ғ.к., доцент Құсаинова А. Қ. – Қарағанды : «Болашақ-Баспа» РББ, 2014 ж. – 265 б.

11 Сейтакова Б. М. Роль руководителя подразделения ОВД по обеспечению морально-психологического состояния личного состава при выполнении профессиональных задач // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан. – 2020. - №1 (70). – С. 301–306.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Ботакоз Макошовна Сейтакова - заң ғылымдарының магистрі, М. Есболатов атындағы Қазақстан Республикасы ИМ Алматы академиясының докторанты. Алматы қ., Өтепов қ., 29. E-mail: b.seytakova@academymvd.kz.

Сейтакова Ботакоз Макошовна – магистр юридических наук, докторант Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есболатова. г. Алматы, ул. Утепова, 29. E-mail: b.seytakova@academymvd.kz

Botakoz Seitakova - master in Law, doctoral student of the Almaty academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after M. Yesbulatov. Almaty, Uteпов str., 29. E-mail: b.seytakova@academymvd.kz.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАУІПСІЗДІГІ БАРЫНША ТӨМЕН МЕКЕМЕЛЕРІНДЕ
ҰСТАЛАТЫН СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ ЖЕКЕ БАСЫНЫҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ****С.М. Танатаров**

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада сотталғандардың заңға бағынатын азаматтардан айтарлықтай өзге жеке ерекшеліктері қарастырылады. Атап айтқанда, сотталғандар өздерінің іс-әрекеттерінің салдарын болжауды бұзу, әлеуметтік, тіпті одан да көп құқықтық нормаларды қабылдамау сияқты жеке қасиеттерге ие екендігі анықталды.

Мақаладағы автордың тұжырымдары қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде жазасын өтеп жатқан сотталғандардың жеке ерекшеліктерін зерттеу нәтижелеріне негізделеді. Мақалада 2018 жылы «УК-161/11 мекемесі» республикалық мемлекеттік мекемесінде Р.К. Мұхтабаева, Р.Б. Аужанов, Л.О. Хон, А.А. Әбдәлі жүргізген әлеуметтанулық зерттеу нәтижелерімен салыстырылып, Қостанай облысы бойынша ҚАЗ департаментінің «№ 40 мекеме» қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде жүргізілген эмпирикалық зерттеудің нәтижелері келтірілген.

Зерттеудің мақсаты сотталғандардың қылмыстық-құқықтық, әлеуметтік-демографиялық және жеке психологиялық ерекшеліктерін зерттеу болды. Зерттеудің негізгі әдістері ретінде жеке іс материалдарын талдау, бақылау, сауалнама жүргізу, әңгімелесу, жалпылау, жүйелеу, тестілеу қолданылды. Жүргізілген социологиялық зерттеу қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде ұсталған сотталушының орташа статистикалық портретін жасауға мүмкіндік берді.

Сотталғандардың білім деңгейі, жас критерийлері, жазалар саны, сотталғандар санының мінез-құлық дәрежесі мен ұстау шарттары, қылмыстың ауырлығы, жаза мерзімі және т. б. бойынша пайыздық ара салмағы сияқты негізгі көрсеткіштерді салыстыра отырып, автор әлеуметтік-демографиялық, қылмыстық-атқарушылық және қылмыстық-құқықтық критерийлер бойынша жүргізілген зерттеу Қостанай облысы бойынша ҚАЗ департаментінің «№ 40 мекемесі» мысалында қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде жазасын өтеп жатқан сотталғанның портретінің өзгеру динамикасын айқын көрсетеді деген қорытындыға келеді.

Зерттеу нәтижелерінің ғылыми және практикалық маңызы бар, оларды норма шығаруда, ғылыми және практикалық қызметте қолдануға болады.

Түйін сөздер: сотталған, жазасын өтеу, қауіпсіздігі барынша төмен мекеме, қылмыстық-атқару жүйесі, жеке ерекшеліктер, қылмыстық-құқықтық ерекшеліктер, әлеуметтік-демографиялық ерекшеліктер, жеке-психологиялық ерекшеліктер, қылмыс, ескерту, деректер базасы, мінез-құлық, зерттеу, статистика, талдау.

**ОСОБЕННОСТИ ЛИЧНОСТИ ОСУЖДЕННЫХ, СОДЕРЖАЩИХСЯ В УЧРЕЖДЕНИЯХ
МИНИМАЛЬНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН**

Танатаров С.М.

магистр юридических наук, докторант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье рассматриваются личностные особенности осужденных, значительно отличающие их от законопослушных граждан. В частности выявлено, что у осужденных присутствуют такие свойства личности, как нарушения прогнозирования последствий своих поступков, неприятие социальных, а тем более правовых норм.

Сформулированные автором положения статьи базируются на полученных им результатах исследований личностных особенностей осужденных, отбывающих наказание в учреждении минимальной безопасности. В статье приведены результаты эмпирического исследования, проведенного на базе учреждения минимальной безопасности «Учреждение № 40» Департамента УИС по Костанайской области, в котором приняли участие 181 осужденный мужского и женского пола, в сравнении с результатами социологического исследования, проведенного в 2018 году Мухтабаевой Р.К., Аужановым Р.Б., Хон Л.О., Әбдәлі А.А. на базе республиканского государственного учреждения УК-161/11.

Цель исследования состояла в изучении уголовно-правовых, социально-демографических и индивидуально-психологических особенностей осужденных. В качестве основных методов исследования использовались анализ материалов личных дел, наблюдение, опрос, беседа, обобщение, систематизация, тестирование. Проведенное социологическое исследование позволило составить среднестатистический портрет осужденного, содержащегося в учреждении минимальной безопасности.

Сравнивая основные показатели: уровень образования осужденных, возрастные критерии, количество наказаний, процентное соотношение количества осужденных по степени поведения и условиям содержания, тяжести преступления, по срокам наказания и т.д., автор приходит к выводу о том, что проведенное по социально-демографическим, уголовно-исполнительным и уголовно-правовым характеризующим критериям исследование наглядно показывает динамику изменения портрета осужденного, отбывающего наказание в учреждении минимальной безопасности на примере «Учреждение № 40» Департамента УИС по Костанайской области.

Результаты исследования имеют научное и практическое значение, могут быть использованы в нормотворческой, научной и практической деятельности.

Ключевые слова: осужденный, отбывание наказания, учреждение минимальной безопасности, уголовно-исполнительная система, личностные особенности, уголовно-правовые особенности, социально-демографические особенности, индивидуально-психологические особенности, преступление, предупреждение, база данных, поведение, исследование, статистика, анализ.

PERSONALITY FEATURES OF CONVICTS HELD IN MINIMUM SECURITY INSTITUTIONS REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Tanatarov S.M.

master in Law, doctoral student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev

Annotation. The article examines the personal characteristics of convicts, which significantly distinguish them from law-abiding citizens. In particular, it was revealed that convicts have such personality traits as violations of forecasting the consequences of their actions, rejection of social, and even more so of legal norms.

The provisions of the article formulated by the author are based on the results of his research on the personal characteristics of convicts serving sentences in a minimum-security institution. The article presents the results of an empirical study conducted on the basis of the minimum security institution "Institution No. 40" of the Department of Criminal Justice in the Kostanay region, in which 181 male and female convicts took part, in comparison with the results of a sociological study conducted in 2018 by Mukhtabayeva R.K., Auzhanov R.B., Khon L.O., Abdali A.A. on the basis of the republican state institution CC-161/11.

The purpose of the study was to study the criminal law, socio-demographic and individual psychological characteristics of convicts. The main research methods used were the analysis of personal files, observation, survey, conversation, generalization, systematization, testing. The conducted sociological research made it possible to compile an average portrait of a convict held in a minimum security institution.

Comparing the main indicators: the level of education of convicts, the increased criteria, the number of punishments, the percentage ratio of the number of convicts according to the degree of behavior and conditions of detention, the severity of the crime, the terms of punishment, etc., the author comes to the conclusion that the study conducted according to socio-demographic, penal enforcement and criminal law characterizing criteria clearly shows dynamics of changes in the portrait of a convict serving a sentence in a minimum security institution on the example of «Institution №40» of the Department of Penal Correction in the Kostanay region.

The results of the study have scientific and practical significance, can be used in normative, scientific and practical activities.

Keywords: convicted person, serving a sentence, minimum security institutions, penal enforcement system, personality characteristics, criminal law characteristics, socio-demographic characteristics, individual psychological characteristics, crime, prevention, database, behavior, research, statistics, analysis.

Кіріспе

Пениitenciарлық жүйенің жұмыс істеу практикасын оның тиімділігін арттыру тұрғысынан зерттеу мекемелерде ұсталатын сотталғандардың жеке қасиеттерін зерттеудің қажеттілігін анықтайды.

Осыған байланысты, мақалада қойылған мәселелерді зерделеу мақсатын іске асыру үшін біз пенитенциарлық жүйеде қолданылатын және қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерінде болып жатқан процестердің объективті бейнесін алу үшін зерттеудің басқа әдістерімен қатар статистикалық әдісті қолдануды қажет деп таптық.

Сонымен, статистикалық есептілік қажетті мәліметтерді алудың өкілді көздерінің бірі ретінде біз зерттеп жатқан тұлғалар контингентінің сандық және сапалық сипаттамаларын сенімді түрде көрсетеді. Бізге қажетті ақпаратты қамтитын есептілік қауіпсіздігі барынша төмен мекемелерінде жазасын өтеп жатқан сотталғандарға тән зерттеуіміз үшін маңызды белгілерді егжей-тегжейлі көрсетеді.

Сотталғандар контингентін сипаттайтын әлеуметтік-демографиялық, қылмыстық-құқықтық және өзге де деректер туралы ақпаратты меңгеру жазаны орындайтын органдардың табысты жұмыс істеуінің ғана емес, сонымен қатар Қазақстан Республикасында қылмыстық-атқару саясатын іске асыру проблемаларын зерделеу жөніндегі сапалы ғылыми-зерттеу жұмысының міндетті құрамдас бөлігі болып табылатынын атап өткен жөн.

Мәліметтерді Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің қылмыстық-атқару жүйесі органдары енгізетін Орталықтандырылған автоматтандырылған деректер базасы (бұдан әрі - ОАДБ) қылмыстық-атқару жүйесін ақпараттандыруда маңызды роль атқарады [1].

Бұл база дербес деректердің жүйеленген көлемін ғана емес, сонымен бірге әлеуметтік-демографиялық, қылмыстық-құқықтық және қылмыстық-атқару сипаттамаларын жасауға болатын ақпараттың кең тізімін қамтиды.

Алайда, ҚАЗЖ болып жатқан процестер мен құбылыстарды зерттеу үшін қолданылатын құралдар тек статистикалық есептілікпен және ақпараттық дерекқорлармен жұмыс жасаумен шектелмейді.

Әлемдік тәжірибеде жалпы қабылданған талдау әдістемесімен қоса түрмедегі халық санағы сияқты ақпарат алу әдісі қолданылады. Ақпараттың нақты көздерін алудың бір түрі бола отырып, санақ таңдамалы және статистикалық зерттеулермен салыстырғанда басым тараптарға ие.

Әдістер

Зерттеу Қостанай облысы бойынша ҚАЖ департаментінің «№ 40 мекемесінде» жазасын өтеп жатқан 181 сотталушының дербес деректерін талдау әдісі арқылы жүргізілді.

Негізгі бөлім

Біздің зерттеуіміз 2018 жылы Қазақстан Республикасы ІІМ Шрақбек Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу орталығы «УК-161/11 мекемесі» республикалық мемлекеттік мекемесі қызметкерлерімен жүргізілген әлеуметтік сауалнама нәтижелеріне негізделген [2].

Осы зерттеуді жүргізу үшін біз Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2018 жылғы 18 маусымдағы № 447 «Қылмыстық жазаларын өтеп жатқан адамдардың және қауіпсіздігі аралас мекемелерде қамауда ұсталатын адамдардың сандық және сапалық құрамына әлеуметтік зерттеулер жүргізу әдістемесін бекіту туралы» бұйрығымен бекітілген әлеуметтік зерттеу жүргізу әдістемесін негізге алдық [3].

Социологиялық сауалнаманың мақсаты сотталғандардың сандық және сапалық сипаттамаларын анықтау және оның нәтижелерін бұрын жүргізілген Қостанай облысы бойынша ҚАЖ департаментінің «№ 40 мекемесінде» ұсталған сотталғандарды зерттеу деректерімен салыстыру болды [4, б. 463-472].

Зерттеу қорытындысы бойынша 15 жыл ішінде сотталғандар арасында әйелдердің үлесі анықталды, ол орта есеппен 7,1 пайызды құрады (2008 ж. – 9 пайыз, 2013 ж. – 6 пайыз, 2018 ж. – 6,7 пайыз, 2023 ж. – 6,8 пайыз) (1-сурет).

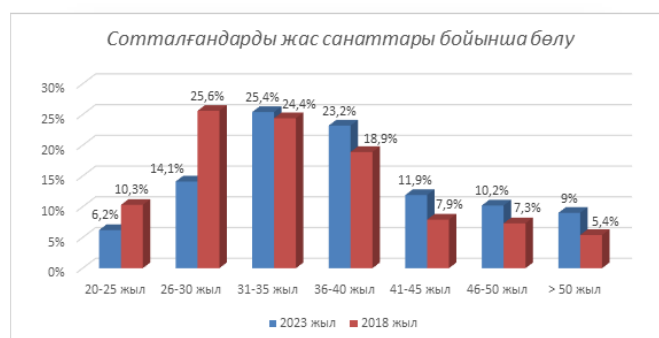

1-сурет. Сотталғандар контингентінің жалпы санындағы әйелдердің пайыздық ара салмағы

Егер сотталғандардың жалпы құрамындағы жас топтарының ара салмағын қарастыратын болсақ, ең үлкен үлес салмағы - 25,4 пайыз - 36 мен 40 жас аралығындағы топқа тиесілі екендігі анықталды.

31 жастан 35 жасқа дейінгі жас тобының ара салмағы сәл төмен - 23,2 пайыз. 26 жастан 30 жасқа дейінгі топ – 14,1 пайыз, 41 жастан 45 жасқа дейін – 11,9 пайыз, 46 жастан 50 жасқа дейін – 10,2 пайыз, 50 жастан асқан адамдар – 9 пайыз құрады. 20 мен 25 жас аралығындағы адамдар тобының ара салмағы ең төмен - 6,2 пайызды құрады (2-сурет).

2018 жылы жүргізілген зерттеудің деректері бойынша, 26-30 жас аралығындағы топ ең үлкен үлес салмағына ие болды, яғни 25,6 пайызды құрады, 31-35 жас аралығындағы - 24,4 пайыз, 36-40 жас аралығындағы - 18,9 пайыз, 20-25 жас аралығындағы - 10,3 пайыз, 41 жастан 45 жасқа дейін - 7,9 пайыз, 46 жастан 50 жасқа дейін – 7,3 пайыз, 50 жастан асқан адамдар қалған 5,4 пайызды құрады.

2-сурет. Сотталғандарды жас санаттары бойынша бөлу

Талдау көрсеткендей, сотталғандардың 78,9 пайызы (2018 жылы – 59 пайыз) Қостанай облысының тумалары. Қалған 21,1 пайызы (2018 жылы – 31 пайыз) ҚР ҚАК-нің 88-бабына сәйкес республиканың басқа өңірлерінен жазасын өтеуге жіберілген [5].

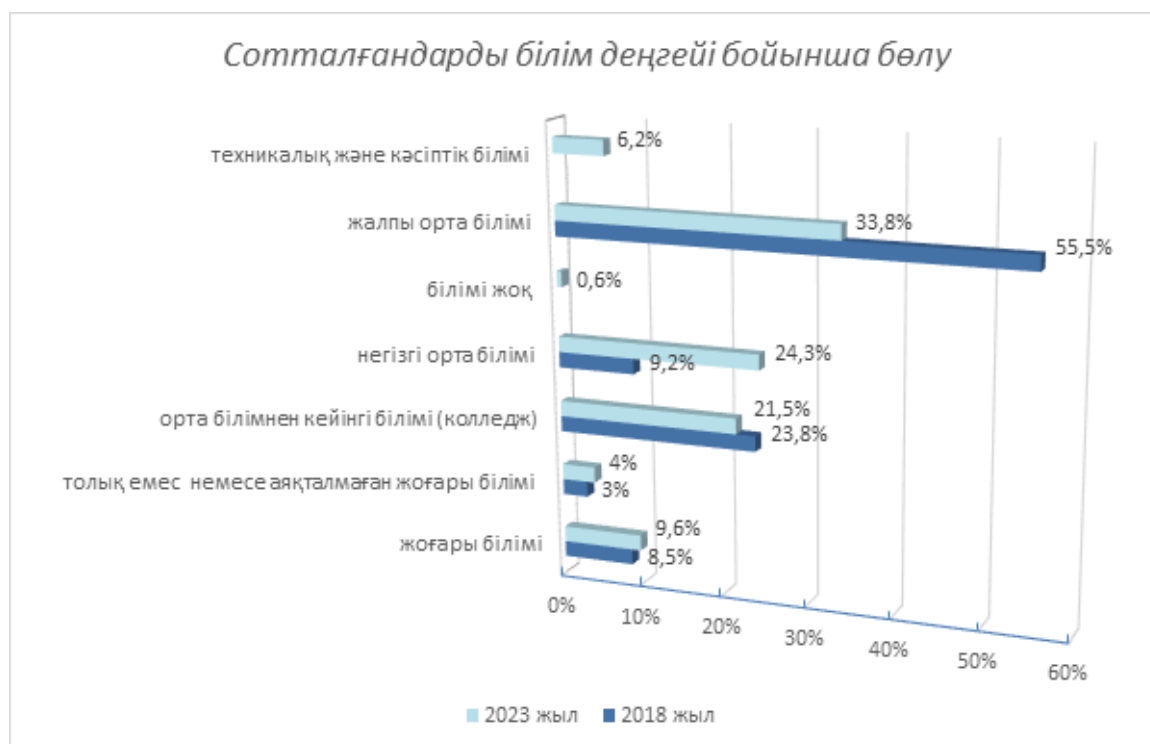
Сотталған адамдардың 97,1 пайызы Қазақстан Республикасының азаматтары болып табылады. Қазақстан Республикасының азаматтарына жатпайтын сотталғандардың құрамында Ресей Федерациясы өкілдерінің саны – 0,6 пайыз, Өзбекстан – 1,1 пайыз, Қырғызстан – 0,6 пайыз, сондай-ақ азаматтығы жоқ адамдар – 0,6 пайыз құрайтыны анықталды. 2018 жылы жүргізілген зерттеу қорытындысы бойынша, нәтиже келесідей болды: сотталғандардың 94,6 пайызы – Қазақстан Республикасының азаматтары, 2,4 пайызы – Өзбекстан, 1,2 пайызы – Ресей Федерациясы, 0,6 пайызы – Грузия, 0,6 пайызы – Қырғызстан және 0,6 пайызы – Түркіменстан азаматтары.

Сотталғандардың 75,1 пайызы (2018 жылы – 54 пайыз) некеде тұрмаған, сотталғандардың 24,9 пайызы (2018 жылы – 37 пайыз) отбасылы. Отбасылық байланыстардың болуы антикриминогендік сипаттағы әлеуметтік фактор болып табылады.

Жоғары білім деңгейі де антикриминогендік фактордың бірі болып табылады.

Сонымен, алынған деректерді талдау сотталғандар арасында орта білімі бар адамдар басым екенін көрсетті, яғни олар 40 пайызды құрады (олардың ішінде жалпы орта білімі бар адамдар 33,8 пайызды, техникалық және кәсіптік білімі бар адамдар 6,2 пайызды құрады), негізгі орта білімі бар – 24,3 пайызды, орта білімнен кейінгі білімі (колледж) бар – 21,5 пайызды, жоғары білімі бар – 9,6 пайызды, толық емес білімі бар немесе аяқталмаған жоғары білімі бар – 4 пайызды, сондай-ақ білімі жоқ адамдар – 0,6 пайызды құрады.

2018 жылы жүргізілген зерттеу нәтижелеріне сәйкес, сотталғандардың жалпы санынан есептегенде, орта білімі бар - 55,5 пайызды, негізгі орта білімі бар – 9,2 пайызды, арнайы орта білімі бар – 23,8 пайызды, толық емес немесе аяқталмаған жоғары білімі бар – 3 пайызды, жоғары білімі бар – 8,5 пайызды құрады (3-сурет).

3-сурет. Сотталғандарды білім деңгейі бойынша бөлу

Сотталғандардың басым көпшілігі (80,8 пайыз) қылмыс жасаған кезде белгілі бір кәсіпке ие болмаған (2018 жылы – 76,8 пайыз).

19,2 пайызы (2018 жылы – 18,9 пайыз) кәсіпорындар мен ұйымдарда жұмысшы ретінде жұмыс істеді. Кәсіпкерлер, мемлекеттік қызметшілер және әскери қызметшілер көрсеткіші 5,7 пайызды (2018 жылы – 4,3 пайызды) құрады.

Зерттеу нәтижелері бойынша, сотталғандардың 86,4 пайызы (2018 жылы – 98,8 пайызы) еңбекке қабілетті және жұмыспен айналысуы әбден мүмкін.

Зерттелген адамдар контингентінің әлеуметтік-демографиялық құрамдас бөлігін қарастыра отырып, біз олардың қылмыстық-құқықтық сипаттамаларын зерттеуге көшу қажет деп санадық.

Сотталған адамның қылмыстық-құқықтық сипаттамасы: жасалған қылмыстың саралануы және тағайындалған жаза мерзімі, шартты түрде мерзімінен бұрын босату мүмкіндігі, осы адамның қылмыс жасаудағы рөлі туралы деректерді қамтиды.

Сондай-ақ, қайталану және соттылықтың саны мен талап қою мөлшері туралы мәліметтер маңызды.

Талдау көрсеткендей, зерттелген контингент жасаған қылмыстардың жалпы санының 90,5 пайызы - ауыр қылмыстар (2018 жылы – 87 пайыз), 7 пайызы - ауырлығы орташа қылмыстар (2018 жылы – 10,9 пайыз), 1,9 пайызы - онша ауыр емес қылмыстар (2018 жылы – 1,2 пайыз) және 0,6 пайызы - аса ауыр қылмыстар (2018 жылы – 1,2 пайыз).

Қылмыстық-құқықтық сипаттаманың тағы бір элементі - жаза мерзімі.

Мәселен, сотталғандардың 36,7 пайызы 5-6 жылға, 16,4 пайызы 7-8 жылға, 28,3 пайызы 3-4 жылға, 7,3 пайызы 9-10 жылға, 7,9 пайызы 1-2 жылға және 3,4 пайызы 10 жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыруға сотталған.

Сотталғандардың 43 пайызы екінші және одан да көп рет бас бостандығынан айыру жазасын өтеуде. 2018 жылы бұл көрсеткіштер келесідей болды: сотталғандардың 42,7 пайызы 5-6 жылға, 23,8 пайызы 7-8 жылға, 22,5 пайызы 3-4 жылға, 7,3 пайызы 9-10 жылға, 2,4 пайызы 1-2 жылға және 1,2 пайызы 10 жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айырылды (4-сурет).

4-сурет. Сотталғандарды бас бостандығынан айыру мерзімі бойынша бөлу

Санақ нәтижесі бойынша, ҚР ҚК-нің 90-бабының 2-бөліміне сәйкес сотталғандардың 20,5 пайызына психиатрда амбулаториялық мәжбүрлеп бақылау және емдеу тағайындалды [6].

Қылмыстық-атқарушылық сипаттама қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде ұсталатын сотталушының жеке басы портретінің соңғы элементі болып табылады.

Егер сотталған адамның қылмыстық-атқарушылық мінездемесін қарайтын болсақ, ол мыналарды қамтиды:

- жазаның өтелген мерзімі;
- жазалау және көтермелеу шараларын қолдану;
- мінез-құлық дәрежесі.

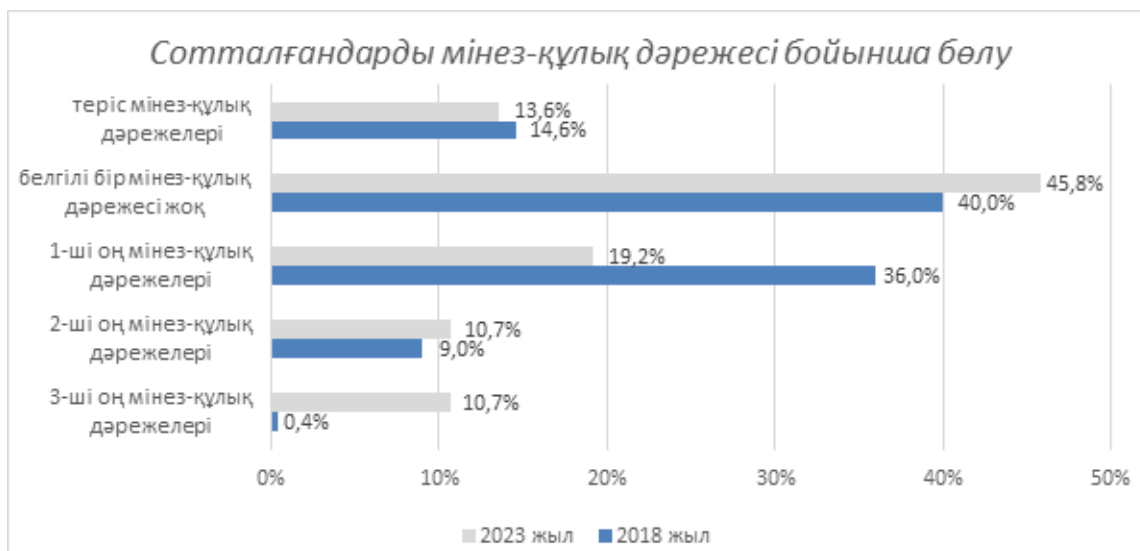
Біз сотталғандардың 63,8 пайызына (2018 жылы – 58 пайызына) қатысты жазалау шаралары қолданылмағанын анықтадық. 36,2 пайызға қатысты 134 жаза (2018 жылы – 42 пайызға қатысты 204 жаза) қолданылды. Адамдарды қамауда ұстаған сәттен бастап тәртіптік практика бойынша сотталғандардың 96,6 пайызында 7 772 көтермелеу бар, қалған сотталғандардың 3,4 пайызында көтермелеу жоқ.

Зерттеу жүргізу кезінде сотталғандардың мінез-құлқын бағалау мәселесін де назардан тыс қалдырған жоқпыз.

Біз зерттеген контингенттің ішінен сотталғандардың 51,6 пайызында белгілі бір мінез-құлық дәрежесі жоқ, 19,2 пайызында дәрежесі бірінші оң мінез-құлық, 10,7 пайызында дәрежесі екінші оң мінез-құлық және 10,7 пайызында дәрежесі үшінші оң мінез-құлық бар.

Жалпы алғанда, сотталғандардың 15,9 пайызы теріс сипатталады, олардың 1,7 пайызында дәрежесі бірінші теріс мінез-құлық, 1,2 пайызында – дәрежесі екінші теріс мінез-құлық және 10,7 пайызында – дәрежесі үшінші теріс мінез-құлық (жалпы сотталғандардың 13,6 пайызында теріс мінез-құлық дәрежелері бар).

Алдыңғы, 2018 жылғы, зерттеу нәтижелері бойынша, сотталғандардың 40 пайызында белгілі бір мінез-құлық дәрежесі жоқ, 36 пайызында – дәрежесі бірінші оң мінез-құлық, 9 пайызында – дәрежесі екінші оң мінез-құлық және 0,4 пайызында – дәрежесі үшінші оң мінез-құлық бар. Жалпы сотталғандардың 14,6 пайызында теріс мінез-құлық дәрежелері бар (5-сурет).

5-сурет. Сотталғандарды мінез-құлық дәрежесі бойынша бөлу

Зерттеу нәтижелері бойынша, сотталғандардың 11,5 пайызы жазаны қатаң жағдайда, 20,4 пайызы жеңілдетілген жағдайда және 68,1 пайызы жазаны өтеудің қалыпты жағдайында өтеп жатқаны анықталды (2018 жылы сотталғандардың 8 пайызы жазаны қатаң жағдайда, 41 пайызы жеңілдетілген жағдайда және 51 пайызы жазаны өтеудің қалыпты жағдайында өтеді).

Зерттеу көрсеткендей, сотталғандар арасында қылмыс жасаған кезде әлеуметтік пайдалы қызметпен айналыспаған адамдардың (80,8%) және бұрын сотталғандардың (61,6%) жоғары үлес салмағы сақталады.

Қорытынды

Жалпы алғанда, әлеуметтік-демографиялық, қылмыстық-атқарушылық және қылмыстық-құқықтық сипаттама критерийлер бойынша, Қостанай облысы бойынша ҚАЖ департаментінің № 40 мекемесінде жүргізілген зерттеу бізге қауіпсіздігі барынша төмен мекемесінде жазасын өтеп жатқан сотталушының портретін өзгерту туралы қорытынды жасауға мүмкіндік берді.

Алынған мәліметтер негізінде зерттелетін мекемедегі сотталушының портретіндегі өзгерістер келесідей сипатталады.

Әлеуметтік-демографиялық сипаттама бойынша:

- сотталғандардың әйелдер ара салмағының төмендеуі;
- осы мекемеде Қостанай облысының тумаларының басым болуы;
- некеде тұрмаған сотталғандар санының көбеюі байқалды.

Білім деңгейіне келетін болсақ, қазіргі уақытта жалпы орта біліммен салыстырғанда негізгі орта білімі бар сотталғандар санының өсуі байқалды.

Еңбекке қабілетті сотталғандар санының пайыздық ара салмағы төмендеді.

Қылмыстық-құқықтық сипаттама бойынша келесідей динамика байқалады:

- ауырлығы орташа және аса ауыр қылмыстар жасағаны үшін сотталғандар саны азайған, сондай-ақ онша ауыр емес қылмыстар үшін сотталғандар саны өскен;
- 1-2 жыл, 3-4 жыл, сондай-ақ 10 жылдан астам мерзімге бас бостандығынан айыру жазасына сотталған адамдардың пайыздық ара салмағы артқан;
- жазалау шаралары қолданылмаған сотталғандар саны өскен және қолданылған жазалар саны айтарлықтай төмендеген.

Сотталғандарды мінез-құлық дәрежесі бойынша бөлуге келетін болсақ, теріс және оң мінез-құлық

дәрежелердің болу пайызы айтарлықтай өзгерген жоқ, алайда оң мінез-құлық дәрежелерінің ішінде дәрежесі үшінші оң мінез-құлықпен сипатталатын сотталғандар санының айтарлықтай өсуі және дәрежесі бірінші мінез-құлықпен сипатталатын сотталғандар санының төмендеуі байқалады.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

1 «Қылмыстық құқық бұзушылықтар жасаған, қылмыстық жауаптылыққа тартылатын адамдардың, қылмыстық құқық бұзушылық жасағаны үшін қылмыстық жауаптылыққа тартылған адамдардың арнайы есебін, ұстап алынған, күзетпен ұсталатын және сотталған адамдардың дактилоскопиялық арнайы есебін жүргізу және пайдалану қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2018 жылғы 27 ақпандағы № 29 бұйрығына өзгерістер енгізу туралы: Қазақстан Республикасы Бас Прокурорының 2023 жылғы 13 қаңтардағы № 20 бұйрығы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38884292#activate_doc=2 (Жүгінген күні: 2023 ж. 01.04.).

2 Мухтабаева Р.К., Аужанов Р.Б., Хон Л.О., Әбділі А.А. Характеристика отдельных категорий осужденных, отбывающих наказание в виде лишения свободы в учреждениях уголовно-исполнительной системы Костанайской области: научно-практическое пособие. - Костанай 2018. – 100 с.

3 Қылмыстық жазаларын өтеп жатқан адамдардың және қауіпсіздігі аралас мекемелерде қамауда ұсталатын адамдардың сандық және сапалық құрамына әлеуметтік зерттеулер жүргізу әдістемесін бекіту туралы: Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2018 жылғы 18 маусымдағы № 447 бұйрығы.

4 Танатаров С.М. К вопросу о личностных особенностях осужденных, содержащихся в учреждениях минимальной безопасности Республики Казахстан // Международный научный журнал «Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени Макана Есбулатова». – 2023. - №1(74). – С. 463-472.

5 Қазақстан Республикасының Қылмыстық-атқару кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 5 шілдедегі № 234-V ҚРЗ кодексі (2023 жылғы 17.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234> (Жүгінген күні: 2023 ж. 01.04.).

6 Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі: Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ кодексі (2023 жылғы 17.03. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (Жүгінген күні: 2023 ж. 01.04.).

REFERENCES

1 «Kylmystyk kukyk buzushylyktar zhasagan, kylmystyk zhauaptylykka tartylatyn adamdardyn, kylmystyk kukyk buzushylyk zhasagany ushin kylmystyk zhauaptylykka tartylgan adamdardyn arnajsy esebn, ustap alyngan, kuzetpen ustalatyn zhane sotalgan adamdardyn daktiloskopiyaalyk arnajsy esebn zhurgizu zhane pajdalanu kagidalaryn bekitu turaly» Kazakstan Respublikasy Bas Prokurorynyn 2018 zhylygy 27 akpandagy № 29 bujrygyna ozgerister engizu turaly: Kazakstan Respublikasy Bas Prokurorynyn 2023 zhylygy 13 kantardagy № 20 bujrygy // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=38884292#activate_doc=2 (Zhugingen kuni: 2023 zh. 01.04.).

2 Muhtabaeva R.K., Auzhanov R.B., Hon L.O., Abdali A.A. Harakteristika otdel'nyh kategorij osuzhdennyh, otbyvayushchih nakazanie v vide lisheniya svobody v uchrezhdeniyah ugolovno-ispolnitel'noj sistemy Kostanajskoj oblasti: nauchno-prakticheskoe posobie. – Kostanaj, 2018. – 100 s.

3 Kylmystyk zhazalaryn otep zhatkan adamdardyn zhane kauipsizdigi aralas mekemelerde kamauda ustalatyn adamdardyn sandyk zhane sapalyk kuramyna aleumettik zertteuler zhurgizu adistemessin bekitu turaly: Kazakstan Respublikasy Ishki ister ministirinyn 2018 zhylygy 18 mausymdagy № 447 bujrygy.

4 Tanatarov S.M. K voprosu o lichnostnyh osobennostyah osuzhdennyh, soderzhashchihsya v uchrezhdeniyah minimal'noj bezopasnosti Respubliki Kazahstan // Mezhdunarodnyj nauchnyj zhurnal «Uchenye trudy Almatinskoy akademii MVD Respubliki Kazahstan imeni Makana Esbulatova». – 2023. - №1 (74). – S. 463-472.

5 Kazakstan Respublikasynyn Kylmystyk-atkaru kodeksi: Kazakstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 5 shildedegi № 234-V KRZ kodeksi (2023 zhylygy 17.03. berilgen ozgerister men tolyktyrularmen) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000234> (Zhugingen kuni: 2023 zh. 01.04.).

6 Kazakstan Respublikasynyn Kylmystyk kodeksi: Kazakstan Respublikasynyn 2014 zhylygy 3 shildedegi № 226-V KRZ kodeksi (2023 zhylygy 17.03. berilgen ozgerister men tolyktyrularmen) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226> (Zhugingen kuni: 2023 zh. 01.04.).

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Самат Мағауияұлы Танатаров – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты, полиция майоры. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: sam_big_777@mail.ru.

Танатаров Самат Мағауинович – магистр юридических наук, докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева, майор полиции. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: sam_big_777@mail.ru.

Samat Tanatarov – master in Law, doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybaev, major of the police. Kostanay, Abai Ave., 11. E-mail: sam_big_777@mail.ru.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ВАХТАЛЫҚ ЖҰМЫС ӘДІСІНІҢ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ**І.Н. Түстікбаев**

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Қазақстан Республикасы, Астана қ.

Аңдатпа. Вахталық жұмыс әдісі – жұмыскерлердің тұрақты тұрғылықты жеріне күнделікті қайта оралуын қамтамасыз ету мүмкін болмаған кезде, олардың тұрақты тұрғылықты жерінен тыс еңбек процесін жүргізудің ерекше нысаны. Еңбек және материалдық ресурстарды аумақтық қайта бөлу нысаны ретінде жұмыстың ауысымдық әдісі жұмыскерлердің және олардың отбасыларының тұрақты тұруы үшін әлеуметтік инфрақұрылымды құру мүмкін емес, жету қиын және игерілмеген аудандарда жұмыс көлемін орналастыруды жеделдетуге мүмкіндік береді. Жұмыскерлерді вахталық әдіспен жұмысқа тарту бірқатар факторларды қажет етеді. Вахта учаскесінің жанында орналасқан және жайлы тұрғын үй мен дамыған инфрақұрылымы бар заманауи кешендерді көрсететін вахталық кенттер құру міндетті шарт болып табылады.

Вахталық әдіспен жұмыс істейтін жұмыскерлерге қосымша кепілдіктер жүйесі қолданыстағы еңбек заңнамасы шеңберінде жүзеге асырылады. Бұл жүйе ең алдымен әділеттілік принципін сақтауға бағытталған, өйткені ол вахталық жұмыскерлерге әсер ететін физиологиялық және қаржылық шығындардың, сондай-ақ басқа да әлеуметтік-экономикалық шығындардың орнын толтыруға мүмкіндік береді. Бұл мақалада вахталық жұмыскерлердің еңбек қызметін реттейтін негізгі аспектілер берілген. Мақалада қазіргі жағдайда вахталық әдіспен жұмыс істеудің мәселелері талқыланып, осы саладағы еңбек заңнамасына талдау жасалып, вахталық жұмыскерлердің еңбегін құқықтық реттеуді жетілдіру бойынша ұсыныстар берілген. Бұл тақырып ғылыми тұрғыдан ғана емес, тәжірибе тұрғыдан да қызығушылық тудырады, бұл вахталық жұмыскерлердің жұмысын құқықтық реттеуді және құқық қорғау органдары жұмыскерлерінің осы салаға назар аударуын талап етеді.

Түйін сөздер: вахталық әдісі, еңбек заңнамасы, қашықтан жұмыс, еңбек жағдайлары.

ОСОБЕННОСТИ ВАХТОВОГО МЕТОДА РАБОТЫ В КАЗАХСТАНЕ

Түстікбаев І.Н.

магистр юридических наук, докторант

Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, Республика Казахстан, г Астана

Аннотация. Вахтовый метод - это особая форма осуществления трудового процесса вне места постоянного проживания работников, когда не может быть обеспечено ежедневное их возвращение к месту постоянного проживания. Вахтовый метод работ как форма территориального перераспределения трудовых и материальных ресурсов дает возможность ускоренного развертывания объемов работ в труднодоступных и неосвоенных районах, где нет возможности создать социально-бытовую инфраструктуру для постоянного жительства работникам и их семьям. Привлечение работников для работ вахтовым методом труда требует наличия ряда факторов. Обязательным условием является создание вахтовых поселков, находящихся недалеко от вахтового участка и представляющих собой современные комплексы с комфортабельным жильем и развитой инфраструктурой.

Система дополнительных гарантий работникам, работающим вахтовым методом, производится в рамках действующего трудового законодательства. Эта система направлена, прежде всего, на соблюдение принципа справедливости, поскольку позволяет компенсировать повышенные физиологические и финансовые затраты, а также иные потери социально-экономического характера, влияющие на вахтовых работников. В настоящей статье представлены основные аспекты, регулирующие трудовую деятельность вахтовых работников. В статье рассматриваются проблемы работы вахтовым методом в современных условиях, проводится анализ трудового законодательства в этой сфере, приводятся предложения по совершенствованию правового регулирования труда вахтовых работников. Данная тематика представляет интерес не только с научной, но и с практической точки зрения, что обуславливает необходимость правовой регламентации труда вахтовых работников и более внимательного отношения правоприменителей к этой сфере.

Ключевые слова: вахтовый метод, трудовое законодательство, удаленная работа, условия труда.

FEATURES OF THE CRASH WORK METHOD IN KAZAKHSTAN

Tustikbaev I.N.

master in Law, doctoral student

L.N. Gumilov Eurasian national University, Republic of Kazakhstan, Astana

Annotation. The shift method is a special form of carrying out the labor process outside the place of permanent residence of workers, when their daily return to the place of permanent residence cannot be ensured. The shift method of work as a form of territorial redistribution of labor and material resources makes it possible to accelerate the deployment of work volumes in hard-to-reach and undeveloped areas where it is not possible to create a social

infrastructure for permanent residence for workers and their families. Attracting workers to work on a rotational basis requires a number of factors. A prerequisite is the creation of shift camps located near the shift site and representing modern complexes with comfortable housing and developed infrastructure.

The system of additional guarantees for employees working on a rotational basis is carried out within the framework of the current labor legislation. This system is aimed primarily at observing the principle of justice, since it allows compensating for increased physiological and financial costs, as well as other socio-economic losses that affect shift workers. This article presents the main aspects that regulate the labor activity of shift workers. The article discusses the problems of working on a rotational basis in modern conditions, analyzes labor legislation in this area, and provides suggestions for improving the legal regulation of the work of rotational workers. This topic is of interest not only from a scientific, but also from a practical point of view, which necessitates the legal regulation of the work of shift workers and a more careful attitude of law enforcement officers to this area.

Keywords: shift method, labor legislation, remote work, working conditions.

Кіріспе

Вахталық жұмыс қашықтан жұмыс істеуге жатады, мұнда жұмыскерлер жүйелі түрде жұмыс орнына ұшуы немесе көлікпен жетуі керек. Вахталық әдіс тәжірибесі Ресей, Канада, АҚШ, Норвегия, Австралия және Швеция сияқты елдерде кең таралған, өйткені дәл осы аймақтарда жұмыс орындарының географиялық қашықтығына және циклдік сипатқа байланысты тау-кен және энергетика өндірісі дамыған.

Шалғай жерлерде жұмыс істеуге байланысты ұзақ қашықтық жұмыскерлердің ауысымының соңында үйлеріне орала алмайтынын және сондықтан ұшуға немесе үйге бірнеше күн оралмас бұрын белгілі бір күндер жұмыс орнында тұруға мәжбүр болатынын білдіреді.

Жұмыс уақытында жұмыскерлер жұмыс орнында немесе оған жақын жерде тұрады, көбінесе сапалы тұру, тамақтану және тазалау қызметтері және демалу қызметтері бар арнайы салынған кенттерде тұрады. Ерекше жағдайларда жұмыс берушілер жұмыскерлерді вахталық негізде тұрғын қалалардағы, қонақүйлер мен отельдердегі жалдамалы пәтерлерге орналастыра алады. Вахталық әдіс аз қоныстанған аумақтарды еңбек ресурстарымен қамтамасыз етуге мүмкіндік береді. Оның үстіне бұл белгілі бір мамандықтарды қысқа мерзімде білікті мамандармен толықтырудың жолы.

Бүгінгі таңда вахталық әдісті құрудағы негізгі бағдар тек Қазақстан Республикасы Еңбек кодексінің (бұдан әрі – ҚР ЕК) 135-бабы [1] болып табылады, оған сәйкес вахталық әдіс жұмыскерлердің тұрақты тұратын жеріне күнделікті қайтып келуі қамтамасыз етіле алмайтын кезде, олардың тұрақты тұрғылықты жерінен тысқары жерде еңбек процесін жүзеге асырудың ерекше нысаны болып табылады (ҚР ЕК-нің 135-бабының 1-тармағы).

Негізгі бөлім

М.И. Акатнова айтқандай [2], ҚР ЕК-інің 135-бабында берілген вахталық әдістің анықтамасы белгілі себептермен бұл жұмыс әдісінің іссапармен ұқсастығына байланысты даулы мәселеге айналды, өйткені жұмыс берушілер әлеуметтік кепілдіктерді азайту мақсатында еңбек заңнамасында да, әлеуметтік қамсыздандыру құқығында да, әрбір нұсқаның қаржылық пайдасына қарай, вахталық әдіс бойынша еңбек қатынастарын ұйымдастыру моделін бүркемелейді немесе керісінше, оны тіркеуден жалтарып, іс жүзінде қолданып отыр.

Көріп отырғанымыздай, вахталық әдіс институтын реттеудегі кемшіліктер әуелден, яғни анықтамасынан-ақ байқалады. Егер «жұмыскерлердің тұрақты тұрғылықты жерінен тыс жерде жұмыс істеу» сияқты вахталық әдістің белгісі өткір даулар тудырмаса, онда «жұмыскерлердің тұрақты тұрғылықты жеріне күнделікті оралуын қамтамасыз ету мүмкін емес» белгісі қазіргі заманғы шындықты дәл көрсетпейді, өйткені қазіргі уақытта көлік құралдары жұмыскерге сол күні тұрғылықты жеріне оралуға мүмкіндік береді.

Сондай-ақ, бұл бапта жұмыскердің тұрақты тұрғылықты жері мен оның жұмысы арасындағы қашықтық есепке алынбайды, ол жүздегеннен мыңдаған километрге дейін өзгеруі мүмкін. Қ.Н. Гусов вахталық әдісті сипаттайтын мұндай жағдайды адам тұрмайтын және шалғай аудандардағы объектілерді салу уақытын қысқартуды қамтамасыз ету қажеттілігі ретінде ауданның тиісті еңбек ресурстарымен қамтамасыз етілмегендігімен жұмыстың жоғары қарқынына қол жеткізуді көрсетеді [3].

Жұмыстың вахталық әдісінің ерекшелігі жұмыскердің жұмыс уақыты аяқталғаннан кейін үйіне қайту мүмкіндігінің болмауы, сондықтан ол жұмыс беруші ұсынған жағдайларда жұмыс уақытында тұруы болып табылады. Мұндай жағдайлар үшін жұмыскерлерге ыңғайлы болу үшін асханалармен жабдықталған жатақханалар мен бұталардың жанында орналасқан вахталық кенттер қарастырылған. Вахталық әдіспен жұмыс істеудің екінші ерекшесі - барлық ауа райы жағдайында ашық ауада жұмыс істеу. Белгілі болғандай, тау-кен аудандарындағы ауа-райы, әсіресе қыста, өте ауыр. Еңбекті ұйымдастырудың дәстүрлі және вахталық формалары бір-бірінен айтарлықтай ерекшеленеді. Біріншіден, мұндағы еңбек пен демалыс формалары мүлде бөлек. Сондай-ақ, әдеттегі жұмыс түрінен вахталық жұмысқа көшу кезінде туындауы мүмкін денсаулық мәселеріне назар аудару керек.

Вахталық әдісті қолдану мақсаттары:

- жұмыстарды ұйымдастыруды жетілдіру негізінде күрделі салымдардың тиімділігін арттыру;
- өндіріске қызмет көрсету шығындарын азайту;
- объектілерді іске қосуды жеделдету;
- кадр құрамының ұтқырлығын арттыру;
- өнеркәсіптік ұйымдардың еңбек ресурстарын пайдалануды жақсарту [4].

Халықаралық-құқықтық деңгейде вахталық әдіспен жұмыс істейтін адамдардың еңбегін жалпы реттеу ғана бар, ал қандай да бір нақты ережелер жоқ, Халықаралық еңбек ұйымы қызметінің ерекшелігін, оның халықаралық конвенцияларды әзірлеу мен қабылдаудағы тәжірибесін, оның ішінде еңбек қатынастарының кейбір жекелеген мәселелері (теңізшілердің еңбегі, ауыл шаруашылығындағы еңбек, мейірбике жұмыскерлерінің еңбегі және т.б. ескерген жөн), вахталық әдіспен жұмыс істейтін адамдардың жұмысына арналған жеке конвенцияны әзірлеуді ұсынуға болады. Тиісті құжатты қабылдау вахтаға жіберілген адамдардың нақты қорғалуының төмен деңгейіне байланысты болуы мүмкін, өйткені құқықтарды қорғау мүмкіндіктері өркениеттен алыс, шалғай, жету қиын, бейтаныс жерлерде айтарлықтай төмендейді. Бұл Конвенцияны вахталық әдіспен жұмыс істейтін адамдардың еңбек ерекшеліктері туралы конвенция деп атауға болады. Бұл ретте Қазақстан Республикасы тиісті халықаралық құжатты қабылдаудың бастамашысы бола алады, оған вахталық әдіспен жұмыс істейтін адамдардың еңбек ерекшелігі туралы, вахта мен іссапарды сәйкестендіруге жол бермеу туралы, көрсетілген санаттардағы айырмашылықтар туралы, жұмыскерлердің кепілдіктері мен құқықтары туралы және басқа да ережелер міндетті түрде енгізілуі тиіс.

ҚР ЕК-нің 135-бабының 3-тармағында вахта бойынша жұмысқа тартыла алмайтын тұлғалардың санаттары белгіленген: он сегіз жасқа толмаған жұмыскерлер, жүктілік туралы анықтама берген он екі және одан да көп апта жүктілік мерзімі бар жүкті әйелдер, медициналық қорытынды берілген күннен бастап бірінші топтағы мүгедектер. Егер мұндай жұмыстар медициналық қорытындылар негізінде оларға қарсы көрсетілмесе, өзге де жұмыскерлер вахталық әдіспен орындалатын жұмыстарға тартылуы мүмкін.

Вахталық әдіспен жұмыс жас жұмыскерлер үшін анағұрлым қолайлы, бірақ бұл жерде ұзақ жол жүруден бастап жұмыс орнына дейін және кері қарай денеге үлкен жүктеме түсетінін ұмытпаған жөн, климаттық белдеулердің өзгеруі де мүмкін. Жұмысты вахталық әдіспен ұйымдастыру институтының болуы көбінесе біздің кең еліміздің әртүрлі аймақтарының климаттық ерекшеліктеріне байланысты, ұйымның нәтижесінде бірнеше вахталық нүктелердің белгілі бір аумағында кейіннен бүкіл вахталық кенттер, содан кейін қалалар пайда болады. Бұл, мысалы, мұнай-газ саласының негізгі бөлігінің болуына байланысты бұл жұмыс әдісі өте кең таралған Батыс Қазақстан аймағына тән.

Бұдан әрі, ҚР ЕК-нің 135-бабының 2-тармағына сәйкес жұмыс беруші вахталық әдіспен жұмыс істейтін жұмыскерлерді жұмыс жүргізу объектісінде тұрғын үймен қамтамасыз етуге және олардың тыныс-тіршілігін қамтамасыз ету үшін тамақтануын, жинау пунктінен жұмыс орнына дейін және кері жеткізілуін, сондай-ақ жұмыстарды орындау және ауысымаралық демалыс үшін жағдайларды ұйымдастыруға міндетті.

ҚР ЕК жұмыс берушіге жұмыскерлердің тамақтануын өз бетінше ұйымдастыру талабын белгілемейді, сондықтан жұмыскерлердің тамақтануын ұйымдастыруды жұмыс беруші немесе үшінші тұлғалар дербес ұйым деп тануы мүмкін, сондай-ақ тамақ шығындарын өтеу үшін ақшалай қаражат төлейді.

Вахталық әдіспен жұмыс істейтін жұмыскерлерді тамақтандыруды ұйымдастырудың орнына жұмыс беруші тамақ шығындарын өтеу мақсатында ақшалай төлемдерді жүзеге асыра ала ма деген сұраққа келесі жауап берілді. Мәселен, ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2022 жылғы 13 шілдедегі № 747275 «қоғамдық тамақтану орындарында тамақтанатын вахталық жұмыскерлерге материалдық шығындарды өтеу жұмыскерлерді тамақтандыруды ұйымдастыру болып табылмайды» деген сұраққа берген жауабында [5]:

«Жұмыс берушінің вахтовиктерді тамақтандыруды ұйымдастыру жөніндегі міндеті жұмыскерлерге тамақ дайындауды және беруді жүзеге асыратын жұмыскерлер штатын (аспаздар, ас үй жұмыскерлері және т.б.) жалдай отырып, оларға бөлімше (арнайы үй-жай, тамақ қабылдау пункті) құруды көздейді. Бұл бөлімше жұмыс берушінің құрылымдық бөлімшесі де, қызмет көрсету шарты бойынша жұмыскерлерді тамақтандыруды ұйымдастыру бойынша қызметтерді жүзеге асыратын ұйым да бола алады. Осыған байланысты, қоғамдық тамақтану орындарында тамақтанатын жұмыскерлерге материалдық шығындарды өтеу ҚР ЕК-нің 135-бабының 2-тармағына сәйкес келмейді және жұмыскерлерді тамақтандыруды ұйымдастыру болып табылмайды» делінген.

Вахта объектідегі жұмыстарды орындау уақыты мен ауысымаралық демалыс уақытын қамтитын кезең болып саналады. Вахтаның ұзақтығы күнтізбелік он бес күннен аспауға тиіс. Алайда жұмыскердің жазбаша келісімімен вахтаның ұзақтығы ұжымдық, еңбек шарттарына сәйкес күнтізбелік отыз күнге дейін ұзартылуы мүмкін. Ал теңіз кемелері экипаждарының мүшелері үшін жұмыскердің келісімімен вахтаның ұзақтығы күнтізбелік жүз жиырма күнге дейін ұзартылуы мүмкін.

Сонымен қатар, ҚР ЕК-нің 86-бабында көзделген жағдайларда жұмыс беруші жұмыскердің келісімінсіз оны демалыс және мереке күндері жұмысқа тартуға құқылы. Бұл жағдайларға мыналар жатады:

- 1) төтенше жағдайларды, дүлей зілзаланы немесе өндірістік аварияны болғызбау не олардың зар-

даптарын дереу жою;

2) еңбек қызметіне байланысты жазатайым оқиғалардың, мүліктің жойылуының немесе бүлінуінің алдын алу және тергеп-тексеру;

3) тұтастай алғанда ұйымның немесе оның жекелеген бөлімшелерінің одан әрі қалыпты жұмысы шұғыл орындалуына байланысты болатын шұғыл, алдын ала күтпеген жұмыстарды орындау.

Демалыс және мереке күндері жұмыс істегені үшін жұмыскерге оның қалауы бойынша басқа демалыс күні беріледі немесе ҚР ЕК-нің 109-бабында көрсетілген мөлшерде ақы төленеді.

Сонымен қатар, вахтаны ұзарту жұмыскерлердің шаршауына және нәтижесінде еңбек ету қабілетінің төмендеуіне және жазатайым оқиғаларға әкелуі мүмкін екенін ескере отырып, жұмыс берушілер тиісті шаралар қабылдауы, оның ішінде күнделікті жұмыс (жұмыс ауысымы) ұзақтығының нормасын азайту және жұмыс аптасындағы жұмыс күндерінің санын қысқарту қажет.

Вахталық әдістің келесі түрлері бөлінеді: ішкі аймақтық, жұмыскерлердің тұрғылықты жері өндіріс орнымен бір аймақта болған кезде, бұл түр қысқа вахталармен сипатталады және аймақаралық жұмыскерлердің тұрғылықты жері мен жұмыс орны әртүрлі аймақтарда болған кезде, олардың арасында әсерлі қашықтық болуы мүмкін, мұндай вахталардың ұзақтығы ұзағырақ болады.

Мысалы, «KAZENERGY» мұнай-газ және энергетика кешені ұйымдарының қазақстандық қауымдастықтарының ұсынған ақпараты бойынша, компаниялардың құрамында бірнеше құрылымдық бөлімшелер болуы мүмкін, олардың көпшілігінде вахталық жұмыс әдісі қолданылады, өйткені кен орындарының негізгі елді мекендерден қашықтығы айтарлықтай, мысалы, 30-40-тан 120-130 км-ге дейін, ал Атырау қаласынан - 400 км-ге дейін.

ҚР ЕК-нің 1-бабының 1-тармағының 77) тармақшасымен жұмыскердің еңбек міндеттерін орындаудан бос уақытын білдіретін және ол өз қалауы бойынша пайдалана алатын демалыс уақыты айқындалады (мысалы, ауысымаралық демалыс). Сонымен қатар, А.У. Қалиева ҚР ЕК-інде ауысымаралық демалыс кезінде вахталық кенттің өндіріс объектісінен, жұмыстарынан және аумағынан тыс жерлерге шығуға тыйым салынбағанын, соның салдарынан жекелеген жұмыскерлер вахтаға өздерінің жеке автокөліктерімен келетінін, келісімшарттық аумақтан тыс жерде кететінін және жұмыс ауысымы аяқталғаннан кейін вахталық кенттің аумағынан кететінін дұрыс атап өтті. Вахталық кенттердің аумағынан тыс жерлерге мұндай сапарлардың өзі орасан зор ықтимал тәуекелге ұшырайды (автомобиль жоғары қауіптілік көзі ретінде, климаттық жағдайлар және т.б.), ал ауа-райының қалыптан тыс жағдайлары сияқты сыртқы факторларды ескере отырып, жабайы дала жануарлары жағымсыз салдарға әкелуі мүмкін дейді [6].

Бұдан басқа, ҚР ЕК вахталық кенттің аумағынан тыс жерлерге шығуға тыйым салуды реттемейді, бұл жұмыскерлердің жалпы қабылданған демалыс күндері (сенбі, жексенбі) кез келген отбасылық іс-шараларға қатысу үшін вахталық кенттің шегінен шығып, таңертеңгі ауысымда жұмыс істеуге алкогольдік масаңдықтың қалдық көріністерімен кірісуіне ықпал етеді, басқа жұмыскерлердің өмірі мен денсаулығына қауіп төндіреді.

Сондықтан, ол компаниялардың объектілерінде мұндай жағдайлардың алдын алу мақсатында жұмыскердің жұмыс жүргізу объектісінде және тұру үшін арнайы жабдықталған орындарда (вахталық кенттерде) жұмыс беруші белгілеген тәртіпті сақтау міндеті туралы Кодекстің 135-бабының 2-тармағына толықтыру енгізуді дұрыс ұсынады.

Өздеріңіз білетіндей, ҚР ЕК-де «қосымша жұмыс» термині, яғни үстеме жұмыс немесе демалыс және мереке күндеріндегі жұмыс жоқ. Вахташылар үшін демалыс күндері вахтааралық демалыс болғандықтан, вахтааралық демалысқа жұмысқа тарту олар үшін демалыс күндері жұмыс болып табылады. Қосымша жұмыс және демалыс күндері жұмыс істеу екі түрлі санат. Жиынтық есепке алу кезінде үстеме сағаттар есепті кезеңдегі нақты жұмыс істеген сағаттар саны мен берілген кезеңдегі жұмыс уақытының балансына сәйкес сағаттар саны арасындағы айырмашылық ретінде анықталады. Жұмыс вахтааралық демалыс (яғни, демалыс күндері жұмыс) нақты жұмыс істеген сағат ретінде қарастырылады ма, әлде алынып тасталады ма деген сұрақ туындайды.

ҚР Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрі 2019 жылғы 20 қарашадағы осы мәселе бойынша мынадай түсініктеме берді: «Вахталық жұмыс әдісі кезінде тоқсандағы немесе өзге де неғұрлым ұзақ кезеңдегі, бірақ бір күнтізбелік жылдан аспайтын жұмыс уақытының жиынтық есебі белгіленеді. Есептік кезең шегіндегі жұмыс уақыты мен демалыс уақыты вахтадағы жұмыс кестесімен (вахталар кестесімен) бекітіледі. Жұмыс беруші вахталық әдіспен жұмыс істейтін әрбір жұмыскердің жұмыс уақыты мен демалыс уақытының есебін жүргізуге міндетті. Вахталық жұмыс кезінде жұмыс уақытының ұзақтығы жұмыс уақытының шегіне сәйкес есепті кезеңдегі нормадан аспауға тиіс. Осылайша, есепті кезеңдегі нақты жұмыс істеген сағаттар саны мен жұмыс уақытының балансына сәйкес сағат саны арасындағы айырмашылық үстеме жұмыс болып табылады» [7].

ҚР ЕК-нің 78-бабының 1-тармағы әрбір жұмыскер үшін тәулік ішінде екі сағатқа, ал ауыр жұмыстарда, еңбек жағдайлары зиянды және (немесе) қауіпті жұмыстарда - бір сағатқа, бірақ үстеме жұмыстардың жалпы ұзақтығы айына он екі сағаттан және жылына жүз жиырма сағаттан аспауы тиіс деген шартпен

үстеме жұмыстарға жол береді. Үстеме жұмыс бөлігінде вахталық әдіспен жұмыс істейтіндерге қатысты мыналарды түсіндіру қажет. Қолданыстағы еңбек заңнамасына сәйкес жұмыс ауысымының рұқсат етілген максималды ұзақтығы тәулігіне 12 сағаттан аспауы керек. Бұл норма ҚР ЕК белгіленетін ауысымдық жұмыстың анықтамасынан туындайды - тәулік ішінде екі немесе үш немесе төрт жұмыс ауысымындағы жұмыс (ҚР ЕК-нің 1-б. 1-т. 6-тарм.).

Бұдан басқа, ҚР ЕК-нің 83-бабының талаптарына сәйкес жұмыскердің жұмыстың аяқталуы мен оның келесі күні (жұмыс ауысымы) басталуы арасындағы күнделікті (ауысымаралық) демалысының ұзақтығы он екі сағаттан кем болмауы тиіс. Көрсетілген нормаларды ескере отырып, он екі сағаттық ауысымды ұзартуға жол берілмейді, өйткені бұл ҚР ЕК-нің жоғарыда көрсетілген ережелеріне қайшы келеді.

Вахталық әдіспен жұмыс істеу бөлігінде еңбек заңнамасын дамытудың келесі бағыты қызметтік іссапарлар мен қазіргі уақытта өте өзекті болып табылатын вахталық әдіспен жұмыс істеудің аражігін ажыратумен байланысты болуы тиіс. Іссапар жағдайында жұмыскер нақты тапсырманы орындау ниетімен тұрақты жұмыс орнынан шығады. Оның орташа жалақысы сақталады және күнделікті төленеді. Бұл ретте вахта жұмыскердің орындалған жұмысқа ақы төлеу және вахталық әдіспен жұмыс істегені үшін тәуліктік орнына үстемеақы төлеу үшін тұрақты еңбек функциясын орындау үшін алдын ала белгіленген кестеге сәйкес тұрақты жұмысқа баруын көздейді.

Қорытынды

Біздің ойымызша, жұмысты вахталық әдіспен анықтауды түзету қажет, осылайша вахталық әдіспен жұмыс істеу және қызметтік іссапар туралы пікірде шатасу мүмкіндігін болдырмайды. Вахталық әдіс кезінде жұмыскер еңбек шартында белгіленген өзінің тұрақты еңбек функциясын жүзеге асыру үшін кестеде белгіленген мерзімге жұмысты орындау орнына барады. Бұл ретте жұмыскерге тиісті жалақы төленеді, оның құрамдас бөліктерінің бірі вахталық жұмыс әдісі үшін үстемеақы болып табылады.

А.В. Анищенко атап өткендей, еңбек процесінің бұл нысаны жұмыскерлердің тұрақты тұратын жерінен немесе жұмыс берушінің орналасқан жерінен жұмыс орнын едәуір алыстатқанда, тұрғын емес, шалғай аудандарда немесе ерекше табиғи жағдайлары бар аудандарда өндірістік, әлеуметтік және өзге де мақсаттағы объектілерді салу, жөндеу және реконструкциялау мерзімдерін қысқарту мақсатында, сондай-ақ өзге де өндірістік қызмет мақсатында қолданылады [8].

Сонымен қатар, вахталық жұмыс әдісін жұмыскерлерді үшінші тарап ұйымдарына, мысалы, тапсырыс беруші ұйымдарға және т.б. уақытша жіберуден ажырату қажет. Сондай-ақ тиісті кесте жасалады, жұмыс уақыты есепке алынады. «Вахтаның» шекті мерзімі, жоғарыда көрсетілгендей, ҚР ЕК-нің 135-бабының 4-тармағына сәйкес он бес күнді құрайды (жұмыскердің жазбаша келісімімен вахтаның ұзақтығы ұжымдық, еңбек шарттарына сәйкес күнтізбелік отыз күнге дейін ұлғайтылуы мүмкін). Жұмыскер басқа ұйымға жіберілген кезде (ҚР ЕК-нің 137.1-бабына сәйкес) - жұмыскерлер үшін уақытша шектеу көрсетілмеген.

Вахтада жұмыс істеу кезеңінде жұмыскерге апта сайынғы үзіліссіз демалыс берілмеуі мүмкін; пайдаланылмаған демалыс күндері вахтааралық демалыс уақытын беру арқылы өтеледі. Вахтааралық демалыс іс жүзінде осы жұмыс түрінің ерекшелігіне байланысты вахта кезеңінен кейін берілетін апталық демалыстың (вахта кезеңінде пайдаланылмаған және жинақталған) жиынтық уақытын білдіреді.

Ж.А. Хамзина дұрыс атап өткендей, мұндай тәжірибе еңбек шарты бойынша жұмыс істейтін адамның заңмен белгіленген демалыс күндеріне ҚР Конституциялық кепілдігін бұзады. ҚР ЕК демалыс күндеріне (апта сайынғы үзіліссіз демалыс кезеңіне) вахтааралық демалысты теңестіреді. Сонымен қатар, ҚР ЕК-нің 84-бабының 1, 4-тармақтарында жұмыскерлерге апта сайын демалыс күндері берілетінін бекітеді. Вахталық әдіспен жұмыс істейтін демалыс күндері ауысым кестесіне (вахталар кестесіне) сәйкес аптаның әртүрлі күндерінде кезекпен беріледі. Яғни, ҚР ЕК-інде вахталық жұмыскерлерге демалыс күндері аптаның әртүрлі күндерінде кезек-кезек ұсынуға кепілдік берілген. ҚР ЕК демалыс күндері аптаның әр түрлі күндерінде берілуі керек, ал қосылмай, вахтааралық кезеңде берілуі керек деп нақты белгілейді. Алайда, бұл норма іс жүзінде барлық жерде еленбейді. Мұндай шындықтың негізгі дәлелі вахтаны, оның мазмұнын анықтауда жатыр, ол ҚР ЕК сәйкес апта сайынғы демалыс күндерінің уақытын қамтымайды. ҚР ЕК нормаларының баяндалған қайшылығы құқықтық реттеудің сапасына әсер етеді, еңбек заңнамасын жетілдіру бойынша одан әрі жұмыста жойылуы тиіс.

Көріп отырғаныңыздай, вахталық жұмыс әдісі туралы қазақстандық еңбек заңнамасын дамыту үшін көптеген бағыттар бар. Вахталық жұмыс әдісі туралы ҚР еңбек заңнамасы прогрессивті болып табылмайды және одан әрі дамуды объективті түрде талап етеді.

Адами фактор тұрғысынан игеру процесін оңтайландыру жолдары нақты жағдайларды ескере отырып, еңбектің, тұрмыстың, халықтың демалысының неғұрлым орынды режимдерін әзірлеу, мәдени-тұрмыстық және медициналық қызмет көрсетуді ұйымдастыру саласында іс-шаралар өткізуді көздейді. Қазіргі уақытта табиғи ресурстарды игеру жалғасуда және еңбекті ұйымдастырудың ең танымал және сұранысқа ие түрі – ол вахталық әдіс. Ол қол жетпейтін аудандарда халықтың жоғары шоғырлануына, пайдалы қазбаларды игеру және өндіру кезінде қаржылық салымдарды үнемдеуге, қолайсыз климаттық жағдайларда тұрғын үй құрылысын қысқартуға ықпал етеді, сондай-ақ халықты тек бір өңірде ғана емес,

бүкіл елде жұмыспен қамту мәселелерін шешеді.

ӘДЕБИЕТТЕР ТІЗІМІ

- 1 Қазақстан Республикасының Еңбек кодексі: Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 23 қарашадағы № 414-V кодексі (2022.18.11. берілген өзгерістер мен толықтырулармен) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34838929#activate_doc=2.
- 2 Акатнова М.И. Актуальные проблемы трудового права: учебник для магистров / М.И. Акатнова, А.А. Андреев, Э.Н. Бондаренко и [др.]; отв. ред. Н.Л. Лютов. - М.: Проспект, 2017.
- 3 Гусов К.Н., Циндяйкина Е.П., Цыпкина Е.С. Обеспечение трудового договора с отдельными категориями работников: научно-практическое пособие. 2-е изд. - М.: Проспект, 2017. – 154 с.
- 4 Popova O.W. Social aspects of the legal regulation of shift work in the northern regions // Theory and practice of social development. - 2021. - №12.
- 5 Қоғамдық тамақтандыру орындарында тамақтанатын вахталық жұмыскерлерге материалдық шығындарды өтеу жұмыскерлерге тамақтандыруды ұйымдастыруы болып табылмайды: Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2022 жылғы 13 шілдедегі 2022 жылғы 12 шілдедегі No 747275 сұраққа жауабы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34017338&base_id=2.
- 6 Калиева А.У. Некоторые вопросы правового мониторинга трудового Кодекса Республики Казахстан // Вестник Института законодательства и правовой информации Республики Казахстан. – 2018. – №. 3 (52). – С. 98-107.
- 7 Вахталық жұмыс әдісімен үстеме жұмыс уақытын есепке алу туралы: (enbek.gov.kz): Қазақстан Республикасы Еңбек және халықты әлеуметтік қорғау министрінің 2019 жылғы 20 қарашадағы No 364916 жауабы // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37814984#pos=6;-76.19999694824219.
- 8 Анищенко А.В. Тонкости вахтового метода // Строительство: бухгалтерский учет и налогообложение. - 2018. - № 10.
- 9 Еңбекті ұйымдастырудың вахталық әдісін құқықтық реттеу // <https://www.zakon.kz/4868910-pravovoe-regulirovanie-vakhtovogo.html?ysclid=lebjvnqs5w190258894>.

REFERENCES

- 1 Kazakstan Respublikasynyn Enbek kodeksi: Kazakstan Respublikasynyn 2015 zhylygy 23 karashadagy № 414-V kodeksi (2022.18.11. berylgen ozgeryster men tolyktyrularmen) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34838929#activate_doc=2.
- 2 Akatnova M.I. Aktual'nye problemy trudovogo prava: uchebnik dlya magistrov / M.I. Akatnova, A.A. Andreev, E.N. Bondarenko i [dr.]; otv. red. N.L. Lyutov. - M.: Prospekt, 2017.
- 3 Gusov K.N., Cindyajkina E.P., Cypkina E.S. Obespechenie trudovogo dogovora s otдел'nymi kategoriymi rabotnikov: nauchno-prakticheskoe posobie. 2-e izdanie. - M.: Prospekt, 2017. – 154 b.
- 4 Popova O.W. Social aspects of the legal regulation of shift work in the northern regions // Theory and practice of social development. - 2021. - №12.
- 5 Kogamdyk tamaktandyru oryndarynda tamaktanatyn vahtalyk zhumyskerlerge materialdyk shygyndardy oteu zhumyskerlerge tamaktandyruduy ujymdastyruy bolyp tabylmajdy: Kazakstan Respublikasy Enbek zhane halykty aleumettyk korgau ministrynyn 2022 zhylygy 13 shyldedegy 2022 zhylygy 12 shyldedegy No 747275 surakka zhauaby // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=34017338&base_id=2.
- 6 Kalieva A.U. Nekotorye voprosy pravovogo monitoringa trudovogo Kodeksa Respubliki Kazahstan // Vestnik Instituta zakonodatel'stva i pravovoj informacii Respubliki Kazahstan. – 2018. – №. 3 (52). – S. 98-107.
- 7 Vahtalyk zhumys adysymen usteme zhumys uakytyн esepke alu turaly (enbek.gov.kz): Kazakstan Respublikasy Enbek zhane halykty aleumettyk korgau ministrynyn 2019 zhylygy 20 karashadagy No 364916 zhauaby // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=37814984#pos=6;-76.19999694824219.
- 8 Anishchenko A.V. Tonkosti vahtovogo metoda // Stroitel'stvo: buhgalterskij uchety i nalogooblozhenie. - 2018. - № 10.
- 9 Enbekty ujymdastyrudyn vahtalyk adysyn kukykytyk retteu // <https://www.zakon.kz/4868910-pravovoe-regulirovanie-vakhtovogo.html?ysclid=lebjvnqs5w190258894>.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Илияс Нұрболұлы Түстікбаев – заң ғылымдарының магистрі, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразиялық ұлттық университетінің докторанты. Қазақстан Республикасы, Астана қ., Бөкейхан қ., 16. E-mail: iliyas01kz@mail.ru.

Түстікбаев Ильяс Нурболович - магистр юридических наук, докторант Евразийского национального университета им. Л.Н. Гумилева. Республика Казахстан, г.Астана, ул. Бокейхана, 16. E-mail: iliyas01kz@mail.ru.

Iljas Tustikbaev - master in Law, doctoral student of the L. N. Gumilyov Eurasian national University. Republic of Kazakhstan, Astana, 16 Bokeihan Street. E-mail: iliyas01kz@mail.ru.

К ВОПРОСУ ОБ ОБСТАНОВКЕ ПРЕСТУПЛЕНИЯ КАК ЭЛЕМЕНТЕ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКОЙ ХАРАКТЕРИСТИКИ ПРИМЕНИТЕЛЬНО К КРАЖАМ НЕФТИ И НЕФТЕПРОДУКТОВ**А.А. Шаймуханов**

магистр юридических наук, докторант

Костанайская академия МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева

Аннотация. В статье на основании выявленных в предыдущих публикациях автора специфических признаков краж нефти и нефтепродуктов рассмотрена обстановка указанных преступных деяний. Отмечена высокая значимость установления обстановки преступления для решения задач уголовного судопроизводства, в том числе при осуществлении оперативно-розыскной деятельности в отношении краж нефти и нефтепродуктов.

Посредством анализа криминалистической литературы были исследованы подходы ученых к определению понятия обстановки преступления в целом в рамках «узкого» и «широкого» подходов, а также сформулирован вывод о целесообразности конкретизации и уточнения указанной категории для решения практико-прикладных задач. Предложено авторское определение понятия обстановки преступления в качестве системного многокомпонентного образования, а также уточнена его сущность с учетом специфики краж нефти и нефтепродуктов.

Анализ специфических производственно-функциональных и охранно-функциональных элементов обстановки краж и нефтепродуктов позволил уточнить структуру обстановки указанного вида преступных деяний. Раскрытие ряда криминалистически значимых факторов краж нефти и нефтепродуктов дало возможность вычленить специфические для преступлений указанной группы обстоятельства, подлежащие выявлению при исследовании обстановки краж нефти и нефтепродуктов.

Обобщение материалов следственной и судебной практики, а также опыт практической деятельности автора настоящего исследования свидетельствуют об отсутствии устоявшейся позиции практических работников, о квалификации этих общественно-опасных деяний, относительно новых для отечественных наук юридического цикла. Такая ситуация предопределяет негативную тенденцию к росту количества ошибок в юридической квалификации преступного поведения виновных лиц и индивидуализации их ответственности за совершенное деяние.

Ключевые слова: оперативно-розыскная деятельность, хищение, кража, криминалистическая характеристика, нефть, нефтепродукты, обстановка преступления.

МҰНАЙ МЕН МҰНАЙ ӨНІМДЕРІН ҰРЛАУҒА ҚАТЫСТЫ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ СИПАТТАМАНЫҢ ЭЛЕМЕНТІ РЕТІНДЕ ҚЫЛМЫСТЫҢ ЖАҒДАЙЫ ТУРАЛЫ МӘСЕЛЕГЕ

Шаймуханов А.А.

заң ғылымдарының магистрі, докторант

Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы

Аңдатпа. Мақалада автордың алдыңғы жарияланымдарында анықталған мұнай мен мұнай өнімдерін ұрлаудың ерекше белгілері негізінде аталған қылмыстық әрекеттердің жағдайы қарастырылған. Қылмыстық сот ісін жүргізу міндеттерін шешу үшін, оның ішінде мұнай мен мұнай өнімдерін ұрлауға қатысты жедел-іздістіру қызметін жүзеге асыру кезінде қылмыс жағдайын белгілеудің жоғары маңыздылығы атап өтілді.

Криминалистикалық әдебиеттерді талдау арқылы ғалымдардың «тар» және «кең» тәсілдер шеңберінде жалпы қылмыс жағдайы ұғымын анықтауға деген көзқарастары зерттелді, сондай-ақ практикалық және қолданбалы мәселелерді шешу үшін осы санатты нақтылаудың орындылығы туралы қорытынды жасалды. Жүйелі көп компонентті білім ретінде қылмыс жағдайы ұғымының авторлық анықтамасы ұсынылды, сонымен қатар мұнай мен мұнай өнімдерін ұрлау ерекшеліктерін ескере отырып, оның мәні нақтыланды.

Ұрлық пен мұнай өнімдері жағдайының нақты өндірістік-функционалдық және қорғау-функционалдық элементтерін талдау қылмыстық әрекеттердің көрсетілген түрінің жағдай құрылымын нақтылауға мүмкіндік берді. Мұнай мен мұнай өнімдерін ұрлаудың бірқатар криминалистикалық маңызды факторларының ашылуы мұнай мен мұнай өнімдерін ұрлау жағдайын зерттеу кезінде анықтауға жататын аталған топтың қылмыстарға тән мән-жайларын оқшаулауға мүмкіндік берді.

Тергеу және сот тәжірибесінің материалдарын жалпылау, сондай-ақ осы зерттеу авторының практикалық қызмет тәжірибесі практикалық қызметкерлердің белгіленген ұстанымының жоқтығын, құқықтық циклдің отандық ғылымдары үшін салыстырмалы түрде жаңа болып табылатын осы әлеуметтік қауіпті әрекеттердің біліктілігін көрсетеді. Бұл жағдай кінәлілердің қылмыстық мінез-құлқын құқықтық саралаудағы қателер санының артуына және олардың жасаған әрекеті үшін жауапкершілігін даралауының теріс тенденциясын алдын ала анықтайды.

Түйін сөздер: жедел-іздістіру қызметі, ұрлық, криминалистикалық сипаттама, мұнай, мұнай өнімдері, қылмыс жағдайы.

**ON THE ISSUE OF THE CRIME SITUATION AS AN ELEMENT OF CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS
IN RELATION TO THEFTS OF OIL AND PETROLEUM PRODUCTS**

Shaimukhanov A.A.

master in Law, doctoral student

Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabybayev

Annotation. In the article on the basis of the specific signs of theft of oil and oil products revealed in the previous publications of the author the circumstances of the specified criminal acts are considered. The high value of an establishment of the situation of a crime for the decision of tasks of criminal proceedings, including at realization of operatively-search activity concerning thefts of oil and oil-products is noted.

By means of the analysis of the criminalistic literature the approaches of scientists to the definition of the crime scene as a whole within “narrow” and “wide” approaches have been investigated, and a conclusion concerning practicability of concretization and specification of the mentioned category for the solution of the practical and applied problems has been formulated. The authors offered the definition of the concept of crime scene as a system multi-component formation, as well as clarified its essence taking into account the specifics of oil and oil products theft.

The analysis of the specific industrial-functional and security-functional elements of the environment of thefts and oil products has allowed to specify the structure of the environment of the specified kind of criminal actions. Disclosure of a number of criminologically significant factors of oil and oil products thefts gave an opportunity to single out circumstances, specific for the crimes of the specified group, which are subject to revealing at research of circumstances of oil and oil products thefts.

The generalization of the materials of investigative and judicial practice, as well as the practical experience of the author of this study, indicate the absence of an established position of practitioners, the qualification of these socially dangerous acts, relatively new to the domestic sciences of the legal cycle. This situation predetermines a negative trend towards an increase in the number of errors in the legal qualification of the criminal behavior of the perpetrators and the individualization of their responsibility for the act committed.

Keywords: operational search activity, theft, theft, forensic characteristics, oil, petroleum products, crime scene.

Введение

Подготовка, совершение и сокрытие любого вида преступлений осуществляется в конкретных условиях места, времени, проявления природно-климатических факторов, производственной деятельности и др., то есть в определенной обстановке. Указанные факторы, складываясь по воле преступника или вне ее, по-разному влияют на механизм реализации преступного умысла, усложняя или наоборот способствуя совершению преступных действий. Именно поэтому их исследование в рамках формирования криминалистической характеристики преступления представляет немалый научный и практический интерес, поскольку позволяет проследить их влияние на выбор субъектом способа подготовки, совершения и сокрытия преступления, орудий и средств, которые он будет использовать, и на основании этих сведений обнаружить определенные закономерности и разработать адекватные меры реагирования.

Однако, практический опыт автора настоящего исследования показывает, что на практике сотрудниками органов внутренних дел (далее – ОВД), осуществляющими оперативно-розыскную деятельность (далее – ОРД), нивелируется поисково-познавательное значение сведений об обстановке преступления и возможностей их дальнейшего использования в оперативно-розыскной и следственной деятельности. Особенно актуально указанное для краж нефти и нефтепродуктов, что определено наличием специфических признаков преступных деяний указанной группы:

- преимущественно организованный характер преступной деятельности;
- наличие у отдельных соучастников преступления специализированных навыков и знаний;
- привлечение к осуществлению преступления сторонних субъектов хозяйствования, деятельность которых прямо или косвенно направлена на транспортировку, хранение, сбыт добытого незаконным путем сырья;
- преимущественно общеопасный способ совершения преступления и высокий риск для экологии, а также здоровья и жизни людей;
- наличие крупного либо особо крупного размера причиненного или потенциально причиняемого ущерба [1].

Затрудняет решение задач уголовного судопроизводства, в том числе на этапе осуществления оперативно-розыскной деятельности, и отсутствие адаптированных к современным потребностям следственной практики действенных методических рекомендаций, а также фрагментарное освещение существующих источников. Именно поэтому комплексное исследование понятия и структуры обстановки краж нефти и нефтепродуктов является важной в практическом и теоретическом аспекте проблемой, решение которой практика борьбы с преступностью ставит перед криминалистической

наукой.

Основная часть исследования

Рассмотрение вопросов, связанных с исследованием обстановки краж нефти и нефтепродуктов целесообразно начать с выяснения понятия и содержания обстановки преступления как криминалистической категории. Теоретической основой решения поставленной задачи стали труды Т.В. Аверьяновой, Р.С. Белкина, В.К. Гавла, А.Н. Колесниченко, В.Е. Коноваловой В.И. Куликова, В.А. Образцова, Н.П. Яблокова и других ученых-криминалистов. Несмотря на значительный вклад данных авторов в разработку концептуально важных элементов методологического инструментария познания обстановки преступления, отметим, что ими высказаны несколько противоречивые взгляды относительно ее понимания и структуры, что обуславливает необходимость изложения авторской позиции по этим вопросам.

Так, проведенный анализ криминалистической литературы показывает, что сегодня к определению понятие обстановки преступления предложено значительное количество точек зрения ученых-криминалистов, которые различаются, в основном, по объему, который вкладывается в данное понятие, и не всегда содержат четкое понимание ее сущности. Впрочем, в существующих взглядах условно можно выделить два подхода.

Первый, так называемый «узкий», заключается в ее понимании как «материальной (вещной) обстановки места преступления» [2, с. 94; 3, с. 106], «обстановки непосредственного совершения преступления» [4, с. 7], а иногда и вовсе сужается до характеристики только особенностей места и времени совершения преступлений [5, с. 12] и тому подобное.

Другой, «широкий», заключается в расширении ее содержания за счет включения «территориальных, демографических и других особенностей региона, где совершено преступление» [6, с. 94], «участников преступного события (кроме самого преступника, свидетелей-очевидцев, пособников, которые непосредственно не посягали на соответствующий объект преступления и др.)» [7, с. 160] и др.

Не отдавая предпочтение ни одному из указанных подходов к толкованию обстановки преступления, заметим, что они не в полной мере отвечают потребностям научного анализа преступлений и следственной практики, поскольку слишком широкое толкование сущности очерченной криминалистической категории может рассеять внимание сотрудника ОВД, помешать сконцентрироваться на главном, что непременно скажется на качестве проводимого расследования. С другой стороны, слишком узкое видение ее сущности не даст четкого представления об обстановке преступления в полном объеме, может привести к потере важной, криминалистически значимой информации по делу.

Представляется обоснованным вывод о том, что при разработке понятия и определении составляющих элементов обстановки уголовного правонарушения следует исходить из того, что в его содержание входят обстоятельства и условия подготовки, непосредственного совершения преступления, а также его сокрытия.

Учитывая указанное, под обстановкой преступления представляется целесообразным понимать совокупность условий, обстоятельств и факторов, которые посредством своего взаимодействия при подготовке к преступлению, а также в момент и после его совершения оказывают влияние на выбор субъектом способов подготовки, непосредственного осуществления и сокрытия следов противоправной деятельности. Выявление обстоятельств преступления позволяет выбрать наиболее эффективные пути проведения ОРД и дальнейшего расследования преступления. Представленное определение уместно и для обозначения обстановки преступления, связанного с кражей нефти и нефтепродуктов

Обстановка преступления как системное образование не может считаться точно исследованной без решения вопросов относительно количества и содержания ее составных элементов. Сегодня в криминалистической науке еще продолжается достаточно оживленная дискуссия, посвященная определению содержания данного элемента криминалистической характеристики [8, с. 42].

Магистральные трубопроводы в зависимости от перекачиваемой жидкости соответственно называются: нефтепроводами – при перекачке нефти; нефтепродуктопроводами – при перекачке жидких нефтепродуктов, например, бензина, керосина, дизельного топлива, мазута [9, с. 12]. По строению они в принципе одинаковы, различаются лишь отдельными элементами технологических схем.

На практике кражи нефти и нефтепродуктов осуществляются преимущественно по линейной части магистрального трубопровода (основным элементом которых является сваренные в непрерывную нитку трубы, которые, собственно, и являются трубопроводом) и размещенных на нем линейных (технологических, вантузных) колодцев.

По способу укладки линейная часть магистральных нефте- и нефтепродуктопроводов строится в подземном, полуподземном, наземном и надземном исполнении. Прокладку трубопроводов осуществляют одиночно или параллельно действующим или проектируемым магистральным трубопроводам

(газо-, нефте-, нефтепродуктопроводам и тому подобное) в техническом коридоре.

Тип выполнения трубопровода зависит от природно-климатических условий территории, на которой он пролегает. Подавляющее большинство линейной части магистральных трубопроводов, которая пролегает на территории Казахстана, сделана в подземном исполнении. Их заглубление в грунт находится на уровне от 0,8 до 1,5 метра. В основном магистральные нефте- и нефтепродуктопроводы проложены по территории сельскохозяйственных угодий и посевных полей, обходя на значительном расстоянии территории населенных пунктов, промышленных и сельскохозяйственных предприятий, аэродромов, железнодорожных станций, морских и речных портов, пристаней и других аналогичных объектов.

Технологический (вантузный) колодец является составным элементом линейной части магистрального нефтепровода, который предназначен для обеспечения доступа к вантузу и защиты его от воздействия грунта и воды. В свою очередь, вантуз – специальный прибор, предназначенный для впуска воздуха при освобождении и выпуска при заполнении трубопровода нефтью, подключения насосных агрегатов и обеспечения откачки (закачки) нефти в период выполнения плановых и ремонтных работ на линейной части нефтепроводов. Он представляет собой приваренный к отводу от основной магистрали патрубок с запорным вентилем, конец которого выполнен в виде фланцевого соединения.

Следующими в системе производственно-функциональных элементов обстановки краж нефти и нефтепродуктов являются сведения о режиме функционирования магистрального трубопроводного транспорта, то есть о типе и графике перекачки (времени начала и продолжительности транспортировки) нефти или нефтепродукта, а также режим его обслуживания нефтетранспортным предприятием.

На сегодня график транспортировки нефти или нефтепродукта осуществляется в зависимости от объема поставки нефтепродуктов и может проводиться непрерывно в ограниченный промежуток времени (в соответствии с квартальным графиком перекачки). Перекачка товарной партии нефти согласовывается с покупателем. Тогда включается вся система насосов на главной и промежуточных нефтеперекачивающих станциях и осуществляется процесс перекачки. Такие перекачки могут осуществляться от нескольких часов до нескольких суток или даже недель.

Среди охранно-функциональных элементов обстановки краж нефти и нефтепродуктов следует выделить систему их охраны от противоправных посягательств, которая обеспечивается специальными подразделениями охраны (служб безопасности) предприятий магистрального трубопроводного транспорта (а охрана наиболее важных объектов магистрального трубопроводного транспорта, включая линейную часть, также осуществляется органами внутренних дел на договорных началах) и технологическими средствами защиты (запорными устройствами и защитными сооружениями на технологических узлах трубопровода, а также средствами автоматики) [10].

Охрана линейной части магистрального трубопровода осуществляется путем передвижения вдоль нее автомобильных и пеших патрулей специальных подразделений охраны предприятий магистрального трубопроводного транспорта. Магистральный трубопровод разбит на сектора, охрана которых обеспечивается круглосуточно указанными подразделениями посменно.

Проведенное исследование позволило выделить ряд недостатков системы охраны, которые успешно используются преступниками для совершения краж нефти и нефтепродуктов. К ним можно отнести следующие:

1. Значительная протяженность магистральных нефте- и нефтепродуктопроводов не позволяет эффективно осуществлять его охрану автомобильным и пешим патрулем.

2. Охрана несет дежурство пешим патрулем вдоль магистрального трубопровода только в местах его пересечения с оросительными системами посевных угодий. Протяженность патрульного участка составляет около 10-20 км. Патрульный автотранспорт движется по асфальтобетонной дороге общего назначения на расстоянии в 5-10 км от подземно проложенного трубопровода.

К технологическим средствам защиты линейной части магистрального трубопровода относятся защитные сооружения (металлические заборы, кирпичные или металлические сооружения – ограждающие технологические (вантузные) колодцы магистрального трубопровода, запорные устройства на крышках технологических узлов трубопровода) и средства автоматики. Последние включают автоматизированные системы защиты магистрального трубопровода от утечки жидкости, которая в нем находится. Так, при изъятии нефти или нефтепродукта, в магистральном трубопроводе непременно падает давление, что оказывается по показаниям автоматических приборов контроля давления в трубопроводе. В случае обнаружения падения давления оператор делает об этом отметку в журнале и немедленно направляет к месту падения давления охранное и аварийно-ремонтное подразделение предприятия.

Пространственно-временные факторы. Рассмотрение категорий места и времени подготовки, со-

вершения и сокрытия преступления в системе его обстановки имеет первостепенное значение для успешного расследования любой категории преступлений, на что справедливо отмечается большинством ученых-криминалистов. Как представляется, информационная значимость этих элементов существенно повышается еще и тем, что совершение этого вида посягательств не только заведомо детерминированное пространственно-временными факторами, но и в принципе невозможно вне указанным пространством. Так, местами совершения краж нефти и нефтепродуктов выступают места расположения трассы магистрального трубопровода (линейной части и технологических узлов), а время кражи совпадает с временем транспортировки сырья по нему.

Криминалистическое значение места преступления заключается в том, что на нем остаются следы общественно-опасного деяния, которые имеют причинно-следственные связи с преступником, орудиями и другими носителями информации, которые интересуют следствие [11, с. 156].

Местами подготовки к совершению преступления являются места, где изготавливаются и устанавливаются технические устройства для хищения нефти или нефтепродукта из магистрального трубопровода, места приобретения средств совершения преступления, места разработку плана преступления, проживания соучастников преступления.

Место совершения преступления совпадает с местом расположения трассы магистрального трубопровода и выбирается с учетом возможностей удобного подъезда к нему специализированных транспортных средств и наличием маскирующих факторов окружающей среды (защитных лесополос, неровностей местности).

Время совершения кражи связано с временем транспортировки сырья по магистральному трубопроводу, однако лишь в том случае, когда приходится на промежуток от 22.00 до 04.00 часа любого дня недели.

Решающие поисково-познавательные нагрузки имеет такое значение времени преступления, как время продолжения кражи нефти и нефтепродуктов. Проведенное нами исследование свидетельствует, что продолжительность непосредственно совершения преступления зависит от количества жидкости, которую необходимо похитить, давления в трубопроводе и конструктивных особенностей устройства для отбора нефти или нефтепродукта. В среднем время непосредственного совершения кражи колеблется на уровне от 30 до 60 минут [12, с. 52].

К природно-климатическим условиям, которые учитываются преступниками, можно отнести наличие или отсутствие осадков в районе места совершения преступления. Так, совершение краж нефти и нефтепродуктов не осуществляется в период дождя и мокрого снега. Это обусловлено своеобразием места кражи и связано с возможностью буксировки транспортных средств, которые используются преступниками для перевозки похищенного, а значит и возможностью быть задержанными подразделениями охраны [13, с. 81].

Также преступниками учитывается время наступления сезонных работ (уборка урожая, боронование поля, посевная т.д.) вблизи места совершения кражи, который приходится на весенне-осенний период. Следует отметить, что удельный вес врезок на трубопроводы и прокладки отводов обустроивается в осенний период. Это объясняется тем, что преступники имеют возможность замаскировать такую деятельность под видом проведения сельскохозяйственных работ и не привлечь внимания подразделений охраны, обслуживающего персонала предприятия.

Заключение

Подводя итог проведенному исследованию, следует с сожалением констатировать, что ограниченный объем статьи не позволяет раскрыть весь комплекс условий, обстоятельств и факторов, которые в совокупности составляя определенную обстановку, влияют на выбор преступниками способа подготовки, совершения и сокрытия преступления, использования орудий и т.д.

Впрочем, даже из приведенного усматривается существенная роль указанных обстоятельств в понимании и надлежащей всесторонней оценке краж нефти и нефтепродуктов и необходимость их учета в составе типичных криминалистических характеристик преступлений. Представляется, что понимание приведенного определения и исследования в соответствии с предложенной структурой обстановки краж нефти и нефтепродуктов будут способствовать повышению уровня их научного познания и оптимизации процесса расследования, в частности, в выдвижении версий и систематизации средств их проверки, избрании оптимальных тактических приемов и т.д.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ

- 1 Шаймуханов А.А. К вопросу об информационно-справочном обеспечении осуществления органами внутренних дел оперативно-розыскной деятельности при противодействии преступлениям, связанным с кражей нефти и нефтепродуктов // Ученые труды Алматинской академии МВД Республики Казахстан им. М. Есбулатова. – 2023. - № 3.

- 2 Мусеилов А.Г. Место и обстановка совершения преступления в структуре криминалистической методики // *Расследование преступлений: вопросы теории и практики.* – Воронеж, 1997. – С. 92-95.
- 3 Федоров Ю.Д. О закономерностях возникновения и исчезновения следов преступления // *Труды Ташкентской ВШ МВД СССР.* - 1980. - Вып. 7. - С. 104-107.
- 4 Анненкова Т.С. Обстановка совершения преступления и криминалистические методы ее исследования: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Саратов, 2007. –25 с.
- 5 Соколов А.Б. Расследование краж имущества граждан, совершаемых группами несовершеннолетних: автореф. дис. ... канд. юрид. наук. - Омск, 2011. –26 с.
- 6 Образцов В.А. О криминалистической классификации преступлений // *Вопросы борьбы с преступностью.* - М.: Юрид. лит., 1988. - Вып. 33. - С. 90-98.
- 7 Бессонов А.А. Обстановка преступления как элемент его криминалистической характеристики // *Вестник СГУА.* - 2014. - № 6 (101). – С. 158-163.
- 8 Курбанов А.Ш. Уголовно-правовая характеристика обстановки совершения преступления: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2011. – 182 с.
- 9 Коннова Г.В. Оборудование транспорта и хранения нефти и газа. - Ростов н/Д.: Феникс, 2006. – 127 с.
- 10 Об утверждении Правил организации охраны магистральных трубопроводов: приказ Министерства энергетики Республики Казахстан от 22 января 2015 года № 32 // *«Егемен Қазақстан».* – 2015. – 12 ноября.
- 11 Ермолович В.Ф. Криминалистическая характеристика преступлений. - Минск: Алмафeya, 2011. – 304 с.
- 12 Имамова Э.М. Состояние, структура и динамика краж из нефтепровода, нефтепродуктопровода и газопровода // *Юридическая наука.* - 2021. - № 8. – С. 51-54.
- 13 Булатецкий А.С. Типичные следственные ситуации при расследовании краж нефти и нефтепродуктов из трубопроводов и меры по их разрешению: дис. ... канд. юрид. наук.– М., 2015. – 257 с.

REFERENCES

- 1 Shaymukhanov A.A. K voprosu ob informatsionno-spravochnom obespechenii osushchestvleniya organami vnutrennikh del operativno-rozysknoy deyatelnosti pri protivodeystvii prestupleniyam, svyazannym s krazhey nefiti i nefteproduktov // *Uchenyye trudy Almatinskoy akademii MVD Respubliki Kazakhstan imeni M. Yesbulatova.* – 2023. - № 3.
- 2 Museylov A.G. Mesto i obstanovka soversheniya prestupleniya v structure kriminalisticheskoy metodiki // *Rassledovaniye prestupleniy: voprosy teorii i praktiki.* – Voronezh, 1997. – S. 92-95.
- 3 Fedorov Yu.D. O zakonomernostyakh voznikoveniyai ischeznoveniya sledov prestupleniya // *Trudy Tashkentskoy VSh MVD SSSR.* - 1980. - Vyp. 7. - S. 104-107.
- 4 Annenkova T.S. Obstanovka soversheniya prestupleniya i kriminalisticheskiye metody yeye issledovaniya: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. - Saratov, 2007. – 25 s.
- 5 Sokolov A.B. Rassledovaniye krazh imushchestva grazhdan, sovershayemykh gruppami nesovershennoletnikh: avtoref. dis. ... kand. yurid. nauk. - Omsk, 2011. – 26 s.
- 6 Obraztsov V.A. O kriminalisticheskoy klassifikatsii prestupleniy // *Voprosy bor'by s prestupnost'yu.* - M.: Yurid. lit., 1988. - Vyp. 33. - S. 90-98.
- 7 Bessonov A.A. Obstanovka prestupleniya kak element ego kriminalisticheskoy kharakteristiki // *Vestnik SGYUA.* - 2014. - № 6 (101). – S. 158-163.
- 8 Kurbanov A.Sh. Ugolovno-pravovaya kharakteristika obstanovki soversheniya prestupleniya: dis. ... kand. yurid. nauk. – M., 2011. – 182 s.
- 9 Konnova G.V. Oborudovaniyetransportaikhraneniyaneftiigaza. - Rostovn/D.: Feniks, 2006. – 127 s.
- 10 Ob utverzhdenii Pravil organizatsii okhrany magistral'nykht ruboprovodov: prikaz Ministra energetiki Respubliki Kazakhstan ot 22 yanvarya 2015 goda № 32 // *«Yegemen Kazakhstan».* – 2015. – 12 nojabrja.
- 11 Yermolovich V.F. Kriminalisticheskayakharakteristikaprestupleniy. - Minsk: Almafeya, 2011. – 304 s.
- 12 Imamova E.M. Sostoyaniye, struktura i dinamika krazhiz nefteprovoda, nefteproduktoprovoda i gazoprovoda // *Yuridicheskaya nauka.* - 2021. - № 8. – S. 51-54.
- 13 Bulatetskiy A.S. Tipichnyye sledstvennyye situatsii pri rassledovanii krazh nefiti i nefteproduktov iz truboprovodov i mery po ikh razresheniyu: dis. ... kand. yurid. nauk. – M., 2015. – 257 s.

АВТОР ТУРАЛЫ МӘЛІМЕТТЕР / СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРЕ / INFORMATION ABOUT THE AUTHOR

Аян Ахметқалиұлы Шаймұханов – заң ғылымдарының магистрі, Қазақстан Республикасы ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясының докторанты. Қостанай қ., Абай даңғ., 11. E-mail: subarik_kz@inbox.ru.

Шаймұханов Аян Ахметқалиевич – магистр юридических наук, докторант Костанайской академии МВД Республики Казахстан им. Ш. Кабылбаева. г. Костанай, пр. Абая, 11. E-mail: subarik_kz@inbox.ru.

Ayan Shaimukhanov – master in Law, doctoral student of the Kostanay academy of the MIA of the Republic of Kazakhstan named after Sh. Kabylbaev. Kostanay, 11 Abai Avenue. E-mail: subarik_kz@inbox.ru.

МАҚАЛАНЫ ЖУРНАЛДА ЖАРИЯЛАУ ҮШІН ҚОЙЫЛАТЫН ШАРТТАР:

- мақалада бұрын-соңды жарияланбаған және басқа басылымдарда жариялауға арналмаған, «Құқық» мамандығы саласындағы өзіндік ғылыми зерттеулердің нәтижелері қамтылуы тиіс. Ғылыми мақалада ғылыми зерттеудің, эксперименталды немесе аналитикалық қызметтің аралық немесе түпкілікті нәтижелері баяндалуы қажет. Мақала бұрын жарияланбаған және жаңалығы бар авторлық әзірлемелерді, қорытындыларды, ұсынымдарды қамтуы тиіс; немесе жалпы тақырыпқа байланысты бұрын жарияланған ғылыми мақалаларды қарауға (жүйелі шолу) арналуы керек. Мақалада шетелдік зерттеушілердің ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектеріне шолулар мазмұндалуы керек, сонымен қатар «Ғылым-Наука» журналының алдыңғы шығарылымдарындағы кемінде бір мақалаға (DOI көрсетілген) сілтеме болуы тиіс;

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу) болуы тиіс;**

- **үш тілде** (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс және ағылшын) жазылған автор(лар) туралы деректер, мақаланың атауы, аңдатпа және түйін сөздер және әдебиеттің транслитерацияланған тізімі болуы тиіс;

- тең авторлық 3 автордан артық болмау керек;

- авторы (авторлары) қол қойған 6-8 бет көлемдік мақалалар. Көлемі 8 беттен асатын мақаланы қабылдау бас редактормен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияны қамтитын мәліметтер және «Қызметте пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы автордың анықтамасы болу керек;

- журналға жазылу түбіртегінің көшірмесі болу керек. Журналдың индексі - 75383.

МАҚАЛАНЫҢ ҚҰРЫЛЫМДЫҚ БӨЛІКТЕРІНІҢ ОРНАЛАСУ ТӘРТІБІ:

1. Мақаланың құрылымы:

- **ӘОЖ (әмбебап ондық жіктеу);**

- **мақаланың атауы (тақырыбы)** (қалың бас әріптермен), автордың (авторлардың) толық Т.А.Ә., оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, аффилиациясы (ұйымының атауы), елдің атауы және барлық жарияланым авторларының (оның ішінде негізгі авторын көрсете отырып) пошталық мекен-жайы, электрондық адресі қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде. Егер ұйымның атауында қала көрсетілмеген болса, онда ұйымның атауынан кейін үтір арқылы қала мен елдің аты жазылады (Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының жанындағы құқық қорғау органдары академиясы, Нұр-Сұлтан қ.). Егер мақаланы бірнеше автор дайындаған болса, олар туралы деректер мақалаға қосқан үлестерінің маңыздылығына байланысты тәртіппен көрсетіледі;

- **аңдатпа** қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде (аңдатпада зерттеудің мәні мен қолданылған әдістері баяндалады, неғұрлым маңызды нәтижелер мен олардың маңыздылығы жинақталады, аңдатпа көлемі – 200-300 сөз);

- **түйін сөздер** – олар мақала мәтінін іздеуге және оның пәндік саласын анықтауға арналған (қазақ (шетелдік авторлардан басқалар үшін), орыс, ағылшын тілдерінде);

- **мақала мәтіні.** Мақала мәтінінің құрылымы:

кіріспе;

әдебиетке шолу;

негізгі бөлім (әдіснама, нәтижелер);

қорытынды (қорытынды және зерттеудің одан әрі перспективалары);

- **әдебиеттер тізімі** - мақаланы дайындау кезінде пайдаланылған аппараттық көздер мақаланың соңында орналасады.

Ақпараттық көздер оларға мақалада сілтеме жасау тәртібімен орналастырылады. Сілтемелер нөмірі мақала мәтінінде тік жақшада рәсімделеді, мысалы: [1, б. 15]. Мақалада қолданылған әдебиеттер тізімі «ГОСТ 7.1-2003. Мемлекеттік стандарт. Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелеріне» сәйкес рәсімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасағанда авторы, мәтінің тақырыбы, алынған көзі, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған уақыты көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- мақалада пайдаланылған **әдебиеттің (дереккөздердің) транслитерацияланған тізімі.**

2. Мақаланың соңында: **«мақала бірінші рет жарияланады» деген жазба болуы керек және жазба жазылған күн мен автордың (авторлардың) қолы қойылады.**

3. Суреттер (графикалық материалдар) барлық бөлшектерінің айқын көрсетілуін қамтамасыз ететін форматта анық салынған және нөмірленген, қол қойылған болуы және электрондық тасығышта ұсынылуы керек.

4. Жарияланатын мақаланың сапасын, нәтижелердің дұрыс және дұрыс мазмұндалуын қамтамасыз ету мақсатында бір жақты жасырын («соқыр») рецензиялауды қолдана отырып, мақалалар тиісті тақырып бойынша ғалымдардың немесе мамандардың рецензиялауынан өтеді. Мақалалардың авторларына рецензия жіберілмейді.

ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛҒА МАТЕРИАЛДАРДЫ ҰСЫНУ ТӘРТІБІ

1. Автор А4 форматындағы ақ қағазға басылған екі дана қолжазбаны өзі немесе пошта арқылы хатпен тікелей бас редактордың атына жолдайды. Қолжазбадағы мәтін интервалы – 1, кітап бағдарлы; шрифті Times New Roman, биіктігі 14. Барлық ақшеттері - 2 см. Мәтін ені бойынша тасымалсыз пішімделуі тиіс, абзацтың басында шегініс - 1 см. Мақаланың тақырыбы ортасында пішімделеді. **Мақала мәтінінде автоматты түрде нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтін автормен оқылып, редакциялық түзетумен өткізілуі міндетті және соңғы бетте автордың қолы қойылуы тиіс.** «Word» мәтіндік редакторының форматындағы қолжазбаны электрондық пошта арқылы да жіберуге болады. Кейін автор мақаланың басып шығарылған даналарын жолдауға міндетті.

2. Редакция қажетті түзетулер мен қысқартулар жасауға, сондай-ақ, оның пікірінше, журнал талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Мақала қабылданбаған жағдайда, редколлегия оның себептері бойынша пікірталасқа жол бермеу құқығын сақтайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

3. Редакция жариялау мерзімі бойынша өзіне міндеттеме алмайды. Материалдар олардың редакцияға түсу кезектілігі тәртібімен жарияланады. Егер материал авторға пысықтауға жіберілсе, онда қайта өңделген материалдың авторы қайтарған күн мақала келіп түскен күн болып есептеледі.

4. Қолжазбаларды («Ғылым» журналына мақала» деген белгімен) редакцияға rio.kui@mail.ru, alpeisov@kostacademy.edu.kz электрондық поштасына және келесі пошталық мекенжайға жолдауға болады:

110005, Қостанай қ., ҚР ІІМ Ш. Қабылбаев атындағы Қостанай академиясы, ҒЗжРБЖҰБ. Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

**ТРЕБОВАНИЯ, ПРЕДЪЯВЛЯЕМЫЕ К СТАТЬЯМ, ПУБЛИКУЕМЫМ
В МЕЖДУНАРОДНОМ НАУЧНОМ ЖУРНАЛЕ «ҒЫЛЫМ»**

УСЛОВИЯ ДЛЯ РАЗМЕЩЕНИЯ СТАТЬИ В ЖУРНАЛЕ:

- статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. В научной статье должны быть изложены собственные выводы и промежуточные или окончательные результаты научного исследования, экспериментальной или аналитической деятельности. Статья должна содержать авторские разработки, выводы, рекомендации, ранее не опубликованные и обладающие новизной; или посвящена рассмотрению ранее опубликованных научных статей, связанных общей темой (систематический обзор). В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Ғылым» с указанием DOI. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания;

- **наличие УДК (универсальная десятичная классификация);**

- данные об авторе(ах), название статьи, аннотация, ключевые слова **на трех языках** (казахский (кроме зарубежных авторов), русский и английский) и транслитерированный список литературы;

- соавторство предполагает не более 3-х авторов;

- рукопись статьи объемом от 6-8 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 8 страниц согласовываются с главным редактором;

- справка от имени автора о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения с грифом «Для служебного пользования»;

- копия квитанции о подписке на журнал. Индекс журнала - 75383.

ПОРЯДОК РАСПОЛОЖЕНИЯ СТРУКТУРНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ СТАТЬИ:

1. Структура статьи:

- **УДК (универсальная десятичная классификация);**

- **название (заголовок) статьи** (прописными буквами, полужирным шрифтом), полные Ф.И.О. автора(ов), его ученая степень, ученое звание, аффилиации (название организации), название страны, и почтовые и электронные адреса всех авторов публикаций (в том числе с указанием основного автора) на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город и страна (Академия правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, г. Нур-Султан). Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;

- **аннотация** на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках (в аннотации излагаются суть и использованные методы исследования, суммируются наиболее важные результаты и их значимость, объем аннотации – 200-300 слов.);

- **ключевые слова** - предназначены для поиска текста статьи и определения ее предметной области (на казахском (кроме зарубежных авторов), русском, английском языках);

- **текст статьи.** Структура текста статьи включает в себя:

введение;

обзор литературы;

основная часть (методология, результаты);

заключение (выводы и дальнейшие перспективы исследования);

- **список литературы** - список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи. Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с. 15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **транслитерированный список литературы (используемых источников) к статье.**

2. В конце статьи должна быть запись: «**статья публикуется впервые**», ставится **дата и подпись автора (авторов).**

3. Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачи всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

4. Статьи проходят рецензирование учеными или специалистами по соответствующей тематике с применением слепого рецензирования с целью обеспечения качества публикуемой статьи, корректности и достоверности изложения результатов без направления рецензии авторам статей.

ПОРЯДОК ПРЕДСТАВЛЕНИЯ МАТЕРИАЛОВ В НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ

1. Рукопись должна быть представлена лично или направлена по почте заказным письмом непосредственно главному редактору в двух экземплярах, распечатанных через 1 интервал на белой бумаге формата А4, ориентация книжная; шрифт Times New Roman, высота 14. Все поля – 2 см. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Заголовок статьи форматируется по центру. **В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст обязательно должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице.** Возможна пересылка по электронной почте в формате текстового редактора «Word» с последующим предоставлением распечатанных экземпляров.

2. Редакция имеет право производить необходимые правку и сокращения, а также отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

3. Редакция не берет на себя обязательства по срокам публикации. Материалы печатаются в порядке очередности их поступления в редакцию. Если материал направляется автору на доработку, то датой поступления считается дата возвращения автором переработанного материала.

4. Рукописи (с пометкой «**статья в Ғылым**») направляются в редакцию на e-mail: rio.kui@mail.ru, alpeisov@kostacademy.edu.kz и по почтовому адресу:

110005, г. Костанай, пр. Абая, 11, Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, ОНИИРПР. Тел.: 8 (7142) 26-49-16, 25-52-80 (120). Факс 8 (7142) 25-58-40.

Журналдың шығу мерзімділігі - үш айда бір рет.

«Ғылым» журналына жазылу индексі – 75383.
«Қазпошта» АҚ пошталық байланысының кез келген бөлімінде
жазылуға болады.

Автордың пікірі редакцияның көзқарасын білдірмейді.

Редакцияға келіп түскен материалдар авторға қайтарылмайды.

Тапсырылған материалдар үшін автор жауапты.

Мақала көшірмелері берілмейді, авторларға қаламақы төленбейді.

Материалдарды қайта басу кезінде журналға сілтеме жасау шарт.

Периодичность выпуска журнала - один раз в три месяца.

Подписной индекс журнала «Ғылым» – 75383.

Подписку можно произвести в любом почтовом отделении
АО «Казпочта».

Мнение авторов не всегда отражает точку зрения редакции.

Рукописи авторам не возвращаются.

За достоверность предоставленных материалов
ответственность несет автор.

Оттиски статей не выдаются, гонорар авторам не выплачивается.

При перепечатке материалов ссылка на журнал обязательна.

**Журнал ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру
бөлімінде теріліп, беттелді**

Редакторлары:

Кайралапова Г.С., Айтмағанбетова Г.Б.

Түзетуші:

Едресова А.Ш.

Компьютерде беттеу: Кайралапова Г.С.

Басуға 2023 ж. 10.06 берілді.
Пішімі 60x84¹/₈. Ризографиялық басылыс.
Көлемі 25 б.т. Таралымы 200 д.
2023 ж. маусым. Тапсырыс №596.

«Костанайский печатный двор»
ЖШС басылған
Қостанай қ., Темірбаев к., 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© ҚР ИМ Ш. Қабылбаев атындағы
Қостанай академиясы

**Журнал набран и сверстан в отделе
организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Костанай-
ской академии МВД РК им. Ш. Кабылбаева**

Редакторы:

Кайралапова Г.С., Айтмағанбетова Г.Б.

Корректор:

Едресова А.Ш.

Компьютерная верстка: Кайралапова Г.С.

Подписано в печать 10.06.2023 г.
Формат 60x84¹/₈. Печать ризография.
Объем 25 п.л. Тираж 200 экз.
Июнь 2023 г. Заказ № 596.

Отпечатано в ТОО
«Костанайский печатный двор»
г. Костанай, ул. Темирбаева, 39
тел./факс 8 (7142) 53-54-60

© Костанайская академия МВД РК
им. Ш. Кабылбаева